

ČASOPIS

ZA

ZGODOVINO IN NARODOPISTJE.

Izdalo
**Zgodovinsko društvo
v Mariboru.**

Uredil
Anton Kasprež.

LETO I.



Maribor 1904.
Cirilova tiskarna.

maštr. k. m.
maštr. k. m.

1840.



KAZALO.

I.

	Stran
Predgovor	1

II. Razprave.

O podelitvi deželnega maršalstva na Štajerskem l. 1560. A. Kaspret	3
Slovensko cesarsko odločilo iz l. 1675. Dr. K. Štrekelj	22
Prispevki k poznavanju slovenskih krajevnih imen po nemškem Štajerju, I. Dr. K. Štrekelj	70
Dodatek k spisu »Slovensko cesarsko odločilo« iz l. 1675. Dr. K. Štrekelj	110
O slovenskem Štajerju v jožefinski dobi. Dr. Fran Ilešič	113
Grad in graščina ljutomerska. † M. Slekovec	159

III. Življenjepis.

V spomin Mateju Slekovcu. F. Kovačič	52
Dr. Vladimir Levec. A. Kaspret	198

IV. Mala izvestja.

Pismo generala Ged. Lavdona iz tabora pri Rršavi 14. nov. 1759. A. Kaspret	90
Na Prekmurskem najden rimski denar. Fr. Kovačič	91
Prerisek na steklu iz Dürerjevega »Marijinega življenja«. A. Stegenšek	93
Izkopavanja na Slov. Štajerskem l. 1903. Fr. Kovačič	93
Polstoletni jubilej češke arheologije. Fr. Kovačič	96
Kje so bile izkopane »negovske čelade?« Fr. Zmazek	185
Ženitni dogovor Ivana Vajkarda Valvazorja z Ano Maksimilo baronico Zečker dne 20. jul. 1687. l. A. Kaspret	186
Naša Sava, avstrijsko-francoska meja za Napoleonove »Ilirije«. Dr. Fran Ilešič	189
Pismo Perczelovo Središčanom l. 1848. Fr. Kovačič	191
K životopisu Ožbalda Gutmanna. Dr. Fr. Ilešič	194
Rimske najdbe pri Zrečah. F. K.	196

V. Književna poročila.

A. Zgodovinska:

Pogatschnigg dr. Val.: Ingo-Nigo. M. Ljubša	97
Goldmann dr. E.: Die Einführung der deutschen Herzogsgeschlechter in den slovenischen Stammesverband. Fr. K.	98

Kos dr. Fr.: Gradiivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku.	
M. Ljubša	100
Zahn v. J.: Urkundenbuch III. M. Ljubša	201
Starzer Albert Dr.: Die landesfürstlichen Lehen in Steiermark von 1421—1546. A. Kaspret	204
Lang Al.: Acta Salzburgo-Aquilejensia I. Lj. H.	204
Tkalčič Iv.: Slavensko bogoslužje u Hrvatskoj. Fr. K.	205
Tkalčič Iv.: Povjestni spomenici slob. i kralj. grada Zagreba. IX. F. K.	206
Schreuer H.: Untersuchungen zur Verfassungsgeschichte der böhmischen Sagenzeit. Lj. H.	206
Hoernes Moritz Dr.: Der diluviale Mensch in Europa. Lj. H.	207
Vladimir Gudel: Njemački utjecaji u hrvatskoj preporodnoj lirici F. K.	207
Laszovski Em.: Matica plemstva županije požeške, srijemske i viro- vitičke 1745—1902. F. K.	207
Kraljevi hrvatske krvi (924—1102). F. K.	207
Segher M.: Hrvatski narodni vladari od g. 620—1102. F. K.	207
Horvat Rudolf dr.: Borba Hrvata s Turcima za Petrinju. F. K.	208

B. Narodopisna:

Vid Habjanič: Frjanovo. M. Murko	208
Kossina G.: Die indogermanische Frage, arhaeologisch beantwortet. Lj. H.	210

VI. Društvena poročila.

1. Ustanovitev društva	102
2. Ustanovni občni zbor	103
3. Prva odborova seja	105
4. Druga odborova seja	105
5. Tretja odborova seja	107
6. Četrta odborova seja	109
7. Peta odborova seja	211
8. Prvo predavanje v Mariboru	212
9. Predavanje v Skokah	213
10. Drugi občni zbor	214
11. Šesta odborova seja	215
12. Predavanje v Ljutomeru	216
13. Drugo predavanje v Mariboru	217
14. Imenik društvenikov	219



Predgovor.

Sedanji časi so malo ugodni zgodopisju. Politične in narodne zmede razvnamajo duhove in kalijo zgodopiscu oko. A tudi v takih časih ne sodi, da bi se prezirala imenitnost objektivnega zgodopisja, kajti prav zgodovinsko znanstvo nam kaže zvezo prošlih časov z dogodki sedanjosti. Hvaležno priznavamo, da so razjasnili marsikatero dobo zgodovine štajerskih Slovencev tudi sodeželjanski zgodopisci. Vendar utegne zgodovinar, ki je sorojak, ki živi med narodom in z narodom, ki pozna njegovo mišljenje in hlepenje, ki čuti vse gibljaje narodne duše, zvesteje slikati prošlost svojega naroda in iskreneje sočustvovati z vsem, kar mu je bilo usojeno v raznih časih. A tudi ta se varuj, da ga enostransko rodoljubje ne odvrne od pota resnice; le „kako je bilo“ in samo to bodi vodilo zgodovinarjeve volje.

Usoda, ki je niso zakrivili Slovenci sami, je zožila slovensko ozemlje, a vzdržali so se vendar po obsežnih deželah, katere smemo zaradi prirodne slikovite lepote primerjati najlepšim predelom Avstrijsko-Ogrske. In da so se te dežele po tristoletnih bojih ubranile Osmanom, so Slovenci žrtvovali imenje in življenje; in kadar koli je šlo za obstanek, čast in slavo habsburške monarhije, so se tudi Slovenci,

kakor drugi avstrijski narodi, bojevali na mnogih bojiščih in mimo tega so še prebili marsikatero nevarno, narodnogospodarstveno krizo.

Zgodovinsko društvo naklepa vsestranski, pa strogo znanstveno, razjašnjevati prošlost Južne Štajerske in drugih notranjeavstrijskih dežel, ki so bile pod žezlom Habsburžanov nekaterikrat upravno združene, in vzbujati med rojaki zanimanje za zgodovinstvo. Bodi jim zgodovina minulih časov zrcalo njih bodočnosti!

Poleg zgodovine pa bo društvo gojilo tudi slovensko narodopisje, zgodovino slovenskega slovstva in slovensko jezikoslovje ter vrhu tega poročalo o izkopinah in starinah Južne Štajerske in pa o domačem in tujem slovstvu, ki bi se nanašalo na društveni delokrog. Naše podjetje je torej eminentno patriotično; zato se nadejemo, da ga prijazno pozdravijo slovenski rojaki in nemški sodeželjani.

Odbor.





O podelitvi deželnega maršalstva na Štajerskem l. 1560.

Po arhivnih virih spisal

Anton Kaspret.

Knežje gospodarstvo Babenberžanov in drugih imovitih knezov so oskrbovali štirje dvorski uradniki: kamornik, stolnik, točaj in maršal. Poslednji je nadziral knezove konjake, vodil popotno spremstvo in skrbel za zložna prenočišča. Imenitna pa je bila njegova služba v vojnih časih: zalagal je vojsko s potrebnim živežem, nastanjeval jo po gradovih in utrjenih mestih in izsledoval pripravna taborišča, v boju pa je stal poleg vojvode in, zastavo držeč, je zbiral okoli sebe krdela vitezov.

Knezi so izvoljevali maršale in druge dvorske uradnike izmed ministerijalcev. Ti so bili sicer služni podložniki deželnega kneza in drugih posvetnih in duhovskih oblastnikov in itak po stanu dolžni služiti gospoda; zato so jih rajši jemali v dvorske službe nego samosvojne plemenitnike. Ne le pri dvoru, ampak tudi v vojni so služili ministerijalci deželnemu knezu. Izmed njih je vojvoda nabiral krdela vitezov, ki so bili za boj in odboj pripravnejši nego samosvojni podložniki. In prav ta služba je izpremenila razmerje med njimi in gospodom. Za zvestobo in hrabrost so jim podeljevali deželni knezi obsežna zemljišča, ki so bila po fevdnem pravu

dedinska. Odsle se niso prištevali ministerijalci nesvojnim podložnikom, ampak gospodstvu, in se niso več imenovali »ministeriales ducis«, ampak »ministeriales terrae«. Novi deželni velikaši so potem prepustili osebno službo pri dvoru nižjim dvorskim uradnikom, samo pri pogrebu deželnega kneza; pri poklonstvu ali drugih dvorskih slovesnostih so še kamornik, stolnik, točaj in maršal, opremljeni z znamenjem dostojanstva, osebno opravljali častno službo. To predstvo, spojeno z užitnimi pravicami in fevdnimi zemljišči, je prehajalo od očeta do sina, od roda do roda, in še danes so te častne službe dedinska posest imenitnih plemenitskih rodbin.¹

Štajersko deželno maršalstvo so posedovale razne plemenitske rodbine, kakor gospodi Vildonski in Ptujski. Leta 1428. je Friderik, gospod Ptujski, Ivanu, grofu Schaunberškemu, zagotovil ptujsko grajsko grofovino in deželno maršalstvo, ko bi z njim domrl moški zarod gospodov Ptujskih; na podlagi te pogodbe je vojvoda Friderik V. po smrti Friderika Ptujskega podelil štajersko maršalstvo Ivanu Schaunberškemu (1438)². Tudi predslednji Schaunberžan, Juri (III.), je bil po smrti strica Sigmunda, grofa Schaunberskega († 1498, 20. okt.), edini moški zarodnik te slavne rodovine³. Ko bil umrl brez moškega zarojenca, bi bil deželni knez imel pravico, drugemu plemenitniku v fevd podeliti maršalstvo; kajti po svojstvu častne službe, ki jo je osebno opravljal maršal, so bile hčere in druge sorodnice od nasledstva izključene. Med plemenitniki, ki so se potegovali za maršalstvo, ko je še bil grof Juri edini zarodnik Schaunberžanov, so si bili šumberški Turjačani (Auersperger) v najlepši nadi, da bodejo po

¹ A. R. v. Wretschko, Das österreichische Marschallamt im Mittelalter, Wien 1897.

² Glej prilogo I, 8 in 9.

³ Stülz, Zur Geschichte der Herren und Grafen von Schaunberg. Denkschriften d. A. d. W. H. Cl. Bd. XII. 1862.

odmretju moškega zaroda Schaunberžanov nasledovali njih dostojanstvo in z njim spojena zemljišča.

Prastara kranjska rodovina Turjačanov se je l. 1467. razcepila na šumberško (Schönberg) in turjaško vrsto; dejanski pa sta se bili že, poprej, ločili. Začetnik prve je bil Volkart, ki je po delitvi rodbinskih zemljišč dobil Šumberg in del žužemberške graščine. A ta posestva so bila zaradi neprestanih turških navalov malovredna; v starih žužemberških urbarjih so skoro na vsaki strani zapisane opombe: »Ta kmetija je samopaš (ödt), to so oplenili Turki«. Umevno je torej, da so si Volkartovi nasledniki želeli varnejših zemljišč v sosedni štajerski deželi. Te težnje Turjačanov so pospeševale rodbinske zveze z imovitimi plemenitniki štajerske vojvodine. Že v XIII. stoletju so Turjačani sklepali rodbinske zveze s štajerskim plemstvom; češče pa so bile ženitve in možitve v XV. stoletju. Volkartova soproga je bila Barbara Wildhaus, hči štajerskega plemenitaša Henrika von Wildhaus, in tudi njegova sestra Elizabeta je bila poročena s štajerskim plemičem, morda Barbarinim bratom, Erazmom von Wildhaus; tudi Volkartov brat Engelhart je bil po svoji soprogi Skolastiki sorodnik gospodov Ptujskih, ki so se tudi imenovali pl. von Königsberg. V kolo štajerskega in avstrijskega veleplemstva pa je stopila šumberška vrsta, ko je Volkartov sin Viljem poročil Marjeto, (roj. pl. Kreyg), vdovo Ulrika grofa Schaunberškega. († 1484) in mater prej imenovanega Jurija Schaunberškega¹. Te rodbinske zveze so naklonile Turjačanom mnoga priženila na Štajerskem.

Vsled Volkartove ženitve je pozneje pripadla štajerska graščina Wildhaus (zah. od Maribora) Turjačanom; njegov sin Viljem pa je pridobil toli obsežna posestva ob Pohorju in

¹ Stülz, l. c.

v Slovenskih goricah, da so mu sorodniki vzdeli priimek »Bogati«¹.

Vpliv in imenitnost Turjačanov in drugih plemenitašev so v XIV. in XV. stoletju povzdignile delitve dežel in »bratovski prepiri« med Habsburžani. V teh bojih so stali Turjačani, izvzemši Pankracija (II.) vedno na strani onega Habsburžana, kateremu je po pogodbi ali dedinski pravici pripadla kranjska dežela². Zvesto so služili Turjačani, sosebno šumberški, štajerski vrsti Habsburžanov. Ko se je vpri vladoželjni vojvoda Albreht svojemu bratu, Frideriku V., in ga oblegal v dunajskem cesarskem gradu (1462), je tudi Volkartov sin Ivan prihitel cesarju na pomoč. Za to zvestobo in pomoč je Friderik podelil Turjačanom dedno maršalstvo v vojvodini kranjski in jim dovolil sezidati nov grad v Šumbergu³.

Milost deželnega kneza si je tudi naklonil Ivan (IX.), bratranec in dedič Viljema Bogatega. Podpiral je Maksimilijana v mnogih vnanjih vojnah in ga še vrhutega zalagal s potrebnim denarjem. Vladar je posojila Turjačanom vračal

¹ Muchar Alb. v., Urkundenregesten für die Geschichte Innerösterreichs 1312—1500. Arch. für österr. Gesch. II. Bd. 1850. Regest št. 451. : 1494, 3. januarja: Wilhelm von Auersperg Lehensträger landesfürstlicher und Cillier Lehen zu Ober- und Nieder-Gastrey, zu Breutenbach, am Bach, zu Fresen unter Baselsdorf, im Bruchberg am Bacher, auf dem Draufeld des Haarzelends (?) und an der Drau und Stattenberg, der Banngewasser Ulzga und Trebin am Glamitz ob Gamlitz, in der Grenach bei Gamlitz ob Ehrenhausen. Primerjaj Radics, Herbard VIII. 1862, str. 41—43., kjer se navajajo tudi druga posestva.

² Turjačani in Habsburžani so zgodaj stopili v ožjo dotiko; Elizabeta, soproga Viljema Turjaškega (iz glavne vrste), je bila dvornica Viride, soproge Leopolda III., in Cimburge, soproge vojvode Ernsta Železnega, ki jo je za zvesto službovanje bogato obdaril (Radics l. c. str. 31). Med mladostnimi tovariši Maksimilijana I. je bil Volkart Turjaški in drugi kranjski gospodiči in v tej tovaršiji se je princ naučil slovenskega jezika (Dimitz, Geschichte Krains, II. str. 3. in 4).

³ Dimitz, I. str. 276 in 277.

tako, da jim je zastavljal ali prodajal deželnoknežje graščine in prepuščal dohodke drugih kronskih imovin. V priznanje njih uslug in poslužnosti je Maksimilijan I. l. 1504. obljubil podeliti Ivanu (IX.) deželno maršalstvo v vojvodini Štajerski z vsemi fevdnimi užitki in pravicami, ko bi z grofom Jurijem domrl moški zarod Schaunberžanov¹. Ivan se je nadejal, da se bode ta obljuba uresničila; kajti grof Juri je bil tačas samec, in iz njegovega potratnega življenja in nezmerne gostovanja je bilo sklepati, da ne bode po njem zakonskih otrok². V tem slučaju bi bil Ivan, ki je bil itak po soprogi strica Viljema Bogatega sorodnik Schaunberžanov, stopil na odlično mesto med štajersko gospodo in šumberški Turjačani bi bili spojili deželno maršalstvo na Kranjskem z enakim dostojanstvom v štajerski vojvodini.

Toda Ivanove nade se niso izpolnile; ko je še živel, je Juri Schaunberski l. 1509. poročil grofico Genofevo de Arco, ki mu je porodila tri hčere in tri sinove, Ivana, Andreja in Volfganga; poslednji je preživel svoja brata in poddedoval po očetovi smrti (l. 1554) kot edini sin deželno maršalstvo v vojvodini Štajerski. Ker mu pa soproga Ana, grofica Ortenburška, (poročena l. 1539) ni porodila otrok, je bilo videti, da bode z njim domrl moški zarod Schaunberžanov.

Z boljšim uspehom se je potegoval za deželno maršalstvo Ivan baron Hoffmann, lastnik graščin Gruenbüchel in Strechau, cesarski svetnik in kamornik, grajski grof v Steyru in poveljnik v Dunajskem Novem mestu.

Hoffmanni so se v prvi polovici petnajstega stoletja iz Bavarske preselili na Štajersko. Bili so iz prva preprosti rudarji, trgovci in mitničarji, a za malo časa so toli obogateli, da so bili premožnejši od marsikaterega kneza. Bo-

¹ Glej prilogo II.

² Stülz, l. c.: Jurijeve gostovanja so slula po vsej deželi; njegovim gosti so izlucali marsikateri tridesetvederski sod (Dreiling) in plemeni-taški krogi so rekali: »grad Eferding je velika šola za — pivce!«

gastvo Hoffmannov je utemeljil Friderik Hoffmann, mitničar v Rottenmannu in oskrbnik graščine Wolkenstein. Priur-daril je mnogo zlata in srebra; ponakupil razna služna zem-ljišča na Gorenjem Štajerskem in priženil grad Grünbüchel. Enako je pomnožil rodbinsko imovino njegov sin Ivan H. (porojen okolo l. 1491.); pridobil je zastavna posestva v Hinterbergu, Irdningu, Schladingu in l. 1528. graščino Strehau; ob enem je rudaril v raznih krajih Gorenje Šta-jerske ter sledil zlatice in srebrnice po Moravskem in Juž-nem Štajerskem pri Laškem trgu in Konjicah. Velika imo-vitost in osebne vrline so priporočile Hoffmanna tudi kra-ljevemu dvoru. Leta 1527. je Ferdinand I. zaosnoval dvorni svet in dvorno kamoro; prvi je posvetoval in svoje mnenje podajal o občih vladnih in upravnih stvareh, soseбно pa o vnani politiki, druga pa je posvetovala o vseh stvareh državnega gospodarstva in nadzirala državne finance. Fer-dinand I. je imenoval Ivana Hoffmanna za kraljevega za-kladnika (Schatzmeister) ter mu izročil vodstvo dvorne ka-more, a Hoffmannovo ime je tudi v imeniku onih svetnikov, iz katerih je bil kralj sestavil dvorni svet (1527)¹. In če je bil tridentinski škof, Bernhard v. Cles, zadržan predsedovati dvornemu svetu, ga je namestoval Ivan Hoffmann. V obeh imenitnih službah se je Ivan H. izkazal spretnega svetovavca; izdatno je pomnožil državne dohodke, in če je bila sila, je segel v svojo mošnjo in poklonil vladarju posojilo, celo svojo namizno srebrnino je poslal kraljevi kovnici na Dunaj. Spričo izrednih zaslug za dinastijo in državo mu je Ferdinand I. podelil baronstvo (diplom dne 14. aprila 1535. l.) in ga leta 1540 imenoval za dednega deželnega naddvornika na Šta-jerskem². Ivan baron Hoffmann je stal na vrhu slave in

¹ A. Huber, Geschichte Oesterreichs, IV. str. 210—213.

² Donations- und Begnadungsbrief Ferdinands I. um das Erblandhofmeisteramt in Steyermark auf den Namen und Stamm der Freiherren von Hoffmann, 16. julija l. 1540. Kopija v deželnem arhivu v Gradcu.

veljave, nazivali so ga sploh »visokega barona« (der große Baron). In ko se mu je l. 1540. dne 10. oktobra porodil v Gradcu najmlajši sinček Ferdinand, je bil novorojenčku kralj Ferdinand sam krstni boter¹. Ivan baron Hoffmann je dobro poznal rodbinske razmere Schaunberžanov, dasi ni bil njih sorodnik, kakor Viljem Turjaški². Že l. 1548., ko je še bil Volfgang Schaunberški v najlepših moških letih, je izposlovil pismo, v katerem mu je Ferdinand I. zagotovil deželno maršalstvo na Štajerskem, ko bi to za njegovega (Ferdinando-vega) ali za življenja njegovih zadedicev ali kadar koli pripadlo kroni³.

Grof Volfgang je umrl dne 12. junija 1559. l. in še le z njimi je domrl moški zarod Schaunberški. Malo potem je dal Jošt pl. Gallenberg kot sovaruh nedoraslih sinov Volfa Engelberta Turjaškega in vnukov Ivana (IX.) cesarju Ferdinandu izročiti pismo (1559. 15. julija), v katerem ga opozarja, da je po smrti Jurija, oziroma Volfganga Schaunberškega, pripadlo dedinsko maršalstvo na Štajerskem v zmislu zagotovilnega pisina Maksimilijana I. njegovim varovancem, in ga ob enem prosi, da bi jim podelil pripalo maršalstvo in prisodil njega užitke, dohodke in pravice. Na to pismo je dvorski maršal baron Trautson po cesarjevem odloku Joštu pl. Gallenbergu odgovoril (Augsburg, 4. avg. 1559.), da po Ferdinandovem mnenju nima več Maksimilijanovo pismo pravne moči; zato je »Njegovo Veličanstvo po zmislu zagotovilnega pisma (1548. l.) že podelilo in prisodilo maršalstvo

¹ P. J. Wichner, Zwei Burgen und drei Edelsitze in der oberen Steiermark. Mittheilungen des hist. Vereins für Steierm. 1894. Primerjaj tudi Dr. Göth, Strehlau, Mittheil. des h. V. f. St. 1853.

² Ko je Gašpar Pflug pl. Rabensteinski snubil Magdaleno, sestro Volfganga Schaunberškega, sta bila posrednika baron Ivan Hoffmann in Andrej Ungnad Saneški. Poroka je bila 1537. ³ Stülz l. c.

⁴ Naslednja razprava se naslanja na akte in listine, ki se hranijo v rodbinskem arhivu kneza Karla Auersperga v Losensteinleithenu v Gorenji Avstriji; fasc. Erbmarschallamt in Steyermark.

baronu Ivanu Hoffmannu.« In Ferdinand sam je dal Gallenbergu izročiti pismo (Augsburg, 6. avgusta 1559.), da ne more ugoditi njegovi prošnji, ker je »že malo pred tem« podelil maršalstvo baronu Hoffmannu, ako pa meni, da se mu je godila krivica, naj toži pri pristojnem sodišču.¹ Iz tega je očitno, kako se je Hoffmann podvizal: koj po smrti Volfganga Schaunberškega je pri cesarju izposlovil podelitev in prisojilo štajerskega in gornjeavstrijskega maršalstva, po katerem se mu je izročila graščina Frajham ob Pohorju (Frauheim), davčni in upravni okraj Klein-Sölk (in der clainen Selich, genannt im Wald) v Gorenji Štajerski in graščini Oberwalsee in Senftenberg v Gorenji Avstriji. Dotična podelilna listina se je pa izdala še le prvega aprila l. 1560².

Vsled cesarjevega pisma je Jošt pl. Gallenberg sklenil pri pristojnem dvorskem sodišču dognati pravico Turjačanov. Ferdinand mu je v to svrho dovolil sumarno razpravo (Ferdinandovo pismo dne 13. sept. 1560), in v to je tudi Ivan Hoffmann privolil. Ta pravda, ki je bil v njej cesar sam stranka, je tekla več let; kajti Ivan Hoffmann je kot »beatus possidens« skozi leta zavlačeval razsodbo, opirajoč se na to, da se je podelilo maršalstvo »extraiudicialiter« in da Turjačani sploh nimajo pravice tožiti. Razsojevanje so zadrževale tudi zmede na Ogrskem in v Zalesju in težavno pogajanje s Turki za mir (l. 1562). Naslednje leto (1563) je razsajala na Dunaju kuga, ki je odvetniku Turjaških varovancev, dr. Trainerju, zadavila najspretnjša pomočnika; Trainer sam je pobegnil v Linc in se je povrnil še le čez leto dan. In prav to leto (1564) je cesar Ferdinand poklical za kamornega prokuratorja Trainerja, ki se je potem kot

¹ Ferdinand I. je bil bržčas v zagotovilnem pismu l. 1548. o štajerskem maršalstvu razveljavil obljube svojih prednikov; prav tisto je storil Maksimiljan I., glej pril. II.

² Kopija je v losensteinleithenskem arhivu.

cesarski opravitelj odpovedal odvetništvu za privatne stranke. Dolgo so uvaževali Turjačani, ali bi dali sporno stvar v presojo slavnim juristom vseučilišč v Ingolstadtu, Tübingu ali v Padui, kajti ugodno strokovnjaške mnenje imenitnih pravoznancev bi njihovo stvar podkrepljalo; a da bi bili kaj sklenili, (do l. 1564) o tem ne poročajo naši viri¹.

Več zanimivosti nego pravno postopanje imajo za nas načela, po katerih so se podeljevala v XVI. stoletju pripala ali novo ustanovljena dedinska dostojanstva in pa momenti, na katere se je opiral baron Hoffmann, da je naposled vendarle zmagal. Glavni pogoj so bile izredne zasluge in žrtve za državo in cesarsko rodovino. Oba nasprotnika sta povdarjala svoje in svojih pradedov velike zasluge in zvesto službovanje v mirnih in vojnih časih. Viteštvo, poštenost, zvestobo in druge vrline Hoffmannov priznava cesar Ferdinand sam v darjlnih pismih l. 1540. in 1560. Hoffmannov oče Friderik je od mladih let do visoke starosti služil pri dvoru cesarjev Friderika III. in Maksimilijana I., in se je tudi v nevarnih vojnih časih vselej junaški obnesel. Prav tako vrlega moža se je izkazal njegov sin Ivan, ki je imel pri Ferdinandu I. še večje zasluge: vojskoval se je na mnogih bojiščih, spremljeval ga v razne dežele in kraje (kakor l. 1527. v Stolni Beli grad in 1531. v Frankfurt) in mu v kritičnih položajih poklanjal premoženje in življenje. Sosebno spretnost pa je kazal v »tajnih stvareh«, v pomnoženju deželnoknežjih dohodkov in v izboljšanju kronskih imovin. Tudi Ivanov brat, Andrej Hoffmann, je služil cesarski rodovini: spremljeval je Karola V. v nevarno vojno s francoskim kraljem Francem I. in ga v hudi stiski zalagal z denarjem. Celo Turjačani so priznavali te izredne zasluge, ne da bi s tem kratili svojih pravic do maršalstva².

¹ Poslednje poročilo odvetnika Trainerja o tej pravdi je datovano dne 26. marca 1564.

² Replika Jošta pl. Gallenberga iz leta 1562.

S Hoffmanni so se po zvestobi in zaslugah lahko merili šumberški Turjačani. Imenitno listino l. 1463. 13. prosinca, ki hvali Friderik V. v njej one Kranjce, ki so mu prvi prihiteli na pomoč ter so ga oteli, diči tudi ime Ivana (VIII.)¹, Volkartovega sina. Ivanov brat, Viljem Bogati, je bil deželni glavar ter je neprestano branil Kranjsko proti turškim navalom; vrhutega je še Maksimilijana podpiral v ogrski in bavarski vojni.

Viljemov bratranec in dedič Ivan (IX.) je bil deželnega glavarja namestnik (1504); od leta 1506 deželni glavar kranjski in nadpoveljnik v vojni, ki se je bila l. 1507. vnela z Benečani. Ko so se l. 1515. vzdignili slovenski kmeti za »staro pravdo« in oblegali ljubljanski grad, ga je branil Ivan. Po Maksimilijanovi smrti je Ivan vkrenil vse, kar je bilo mogoče, da se je zavarovala kranjska dežela mladina vladarjema, ki sta se mudila v daljnih deželah. In ko se je l. 1529. drevila turška vojska proti Dunaju, je tudi hitel Ivan mestu na pomoč, a gredoč se je nekoliko ločil od svojega spremstva in ni ga bilo več nazaj: bodisi, da so ga ubili Turki, bodisi, da ga je usmrtil drug sovražnik.² Smelo rečemo, da so bile zasluge Turjačanov in Hoffmannov enakotežne, samo v bolj živem spominu se je ohranila Hoffmannova vrednost.

Kar se pa tiče osebnih zaslug Ivana Hoffmanna in Ivana Turjaškega, katerima sta se podelili zagotovilni pismi, je vendar znaten razloček. Ivan Hoffmann po pravici poudarja dolgo vrsto zaslužnih let za vladarjev Maksimilijana in Ferdinanda, in to tudi častno omenja podelilno pismo Ferdinanda I. l. 1560³. V Maksimilijanovi obljubi l. 1504. pa ni besedice, ki bi se nanašala na zasluge Ivana Turja-

¹ Dimitz, l. c. I. str. 276.

² Schönleben, Genealogia Auerspergica, rokopis v losensteinleithenskem arhivu, fol. 108.

³ Glej prilogo III.

škega; pismo samo pravi: »Obljubili smo našemu plemenitemu, ljubemu in zvestemu Ivanu Turjaškemu«. In to je umevno, kajti Ivan je bil l. 1504. okolo 28 let star. Torej mu niso mnogoletne zasluge, katerih ni, mogel imeti, ampak rodbinske zveze naklonile vladarjevo milost. Dogodki, dejanske okolnosti in letnice, vse kaže na Viljema Bogatega: njemu so po glavi rojile misli po štajerskem dedinskem maršalstvu. Ker ni imel otrok, je postavil svojega bratranca Ivana za dediča ter mu s privolilom deželnega kneza naklonil deželno glavarstvo (1504), zemljišča na Kranjskem in prej omenjena posestva na Slovenskem Štajerskem. A želel je tudi, da bi štajersko dedno maršalstvo pripadlo njegovemu bratrancu Ivanu: v tem slučaju bi njegov dedič pomnožil in spojil južnoštajerska posestva Turjačanov s sosednjo graščino Frajhamsko, ki je bila užitna last štajerskih maršalov. Viljem si je bil v svesti, da se bode njegova želja izpolnila; kajti Ivan je bil mlad in pričakovati je bilo, da bode preživel takrat neoženjenega Jurija Schaunberskega.

Maksimilijan je Turjačanu podpisal zagotovilno pismo l. 1504. ob koncu bavarske nasledstvene vojne. Kakor Valvasor poroča, so ga kranjski stanovi tudi v tej vojni podpirali z gotovim denarjem in izvrstnimi strelci in Viljemu ni presedalo nobeno delo in nobena skrb, samo da je zadovoljil vladarja¹. V priznanje te in drugih podpor in izredne udanosti je Maksimilijan zagotovil Turjačanu štajersko maršalstvo. Da se je pismo izdalo ob koncu bavarske vojne, to dokazujeta leto (1504) in kraj zapisa (Rosenheim). Tudi ni misliti, da se je to vršilo brez vedenja Jurija Schaunberskega, saj mu je bil Viljem Turjaški po svoji soprogi očem

¹ Valvasor, X. 307; XV. 393 in 395; njegovo poročilo se popolnoma vjema s podatki, ki jih navaja Jošt pl. Gallenberg v svoji repliki (1562); besede »Herr Wilhelm von Auersperg hat im bayrischen krieg nit klaine sorg vnd arbeit gehabt« dopuščajo misliti si, da se je Viljem osebno udeležil bavarske vojne.

ter je razmere v gradu Eferdingu prav tako dobro poznal, kakor nekoliko let pozneje baron Hoffmann.

Ta nada Viljema Turjaškega in njegovega bratranca se ni izpolnila. Juri Schaunberški se je, kakor je bilo omenjeno, l. 1509. poročil z Genofevo grofico Arco, ki mu je porodila tri sinove, Ivana, Andreja in Volfganga. Poslednji je bil, po smrti bratov in očeta edini, zarodnik. Naslednikom Viljema in Ivana Turjaškega bi bilo skrbeti za to, da zadobi podeljeno Maksimilijanovo zagotovilo pravno moč tudi v tem slučaju, da bi Volfgang Schaunberški umrl brez sinu. A rodbinska zveza in prijateljstvo med Turjačani in Schaunberžani, oboje je prenehalo po smrti Viljema Turjaškega († 1506) in njegove soproge Marjete Schaunberske. Volf Engelbert Turjaški († 1557), sin Ivana IX., je zamudil pravi čas ali sploh ni mislil na to, da bi Maksimilijanovo pismo kdaj zadobilo veljavo. Zato je Ivan baron Hoffmann v svoji repliki pravo zadel, rekoč: »Maksimilijan I. je Ivanu Turjaškemu obljubil maršalstvo, ko bi Juri Schaunberški umrl brez rojenega moškega dediča, ne pa z rojenim moškim dedičem; kakor se je Juriju zarodil sin Volfgang, je bilo konec Maksimilijanovega pisma.« Obveljala je torej podelitev cesarja Ferdinanda I. in Hoffmanni so obdržali deželno maršalstvo in z njim spojena zemljišča. Ivan baron Hoffmann je umrl dne 18. julija l. 1564. v Steyru (po drugem poročilu na Dunaju) in nekoliko dni potem (25. julija) tudi cesar Ferdinand I. Deželno maršalstvo je po dedinskem pravu prešlo na sinove Ivana b. Hoffmanna, Adama, Ivana Friderika in Ferdinanda. Najstarejšega so naslavljali z »najvišjim deželnim maršalom«, njegova brata pa samo z »deželnim maršalom«. Imenitno mesto med štajerskim plemstvom je zavzel drugorojeni sin Ivan Friderik: bil je najspretnější govornik in imeniten voditelj štajerskih protestantov.

Priloga I.

Listinski regesti iz šestnajstega stoletja o podelitvah deželnega maršalstva na Štajerskem (1249—1524).

Pravda o podelitvi deželnega maršalstva l. 1560. se je razsojala na podlagi dotičnih listin. Zato je dal dr. Trainer, odvetnik Turjaških varovancev, iz listin spisati naslednje (1—14) regeste, ki mu jih je skrivaj izročil malo spretni pisar (pismo Trainerja dne 27. marca l. 1562). Listine se hranijo v dvornem in državnem arhivu na Dunaju; nekatere se še niso uporabile, od nekaterih imamo kopije ali regeste. Prvi dosle neuporabljeni regest priča, da je grof Mainhard, namestnik cesarja Friderika II., začel pred mesecem avgustom l. 1249 delovati na Štajerskem. Namen našemu spisu ni, da bi tudi preiskavali, kateri plemenitniki in kako dolgo so posedovali deželno maršalstvo. O deželnih maršalih na Štajerskem v srednjem veku glej A. v. Muchar, G. d. H. St. III, str. 16 in Fr. Krones, Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark I. Bd. st. 334 in n. in IV. Bd. I. Heft str. 178—181 (do leta 1411).

Ad reg. 3. in 4. primerjaj Kummer K., Das Ministerialen-Geschlecht der von Wildon. Arch. f. oesterr. Gesch. Wien LIX. 1879, in tu navedene vire.

Ad reg. 6. in 7. in o gospodih Wallsee primerjaj Hoheneck J. G. Frh. v., Die löbl. Herrenstände des Erzherz. Österreich o. d. Enns, Bd. III.; Chmel, Notizenbl. 1852—1854.; Siebmachers Wappenbuch, der oberösterreich. Uradel (Wallsee).

Ad reg. 8—14. in o gospodih Schaunberskih primerjaj I. Stülz, Zur Geschichte der Herren und Grafen von Schaunberg. Denkschriften der h.-ph. Cl. der k. A. d. W. XII. 1862, sosebnó tej razpravi priložene regeste in listine.

Inventari der brieflichen lehens-vrkonden über die marschalch ämpter in Österreich vnd Steyer, so in der scattl D. ligen.

1. Item ein lateinischer brief mit ainem insigl von Manhardt, grafen zu Görtz vnd hauptman zu Steyer, ausgeendt vnd auf den jungen herrn Herdtneiden von Ort lautendt, darinen alle

gerechtigkhaiten des marsehalch ambt Steyer begriffen. Anfang dises briefs: Nos Manhardus comes Goriciae; endt: Testes vero huius sunt dominus Vdalrieus de Wildonia, dominus Vdalricus de Liechtenstain. Datum et actum in Grätz in curia parochialis ecclesiae anno dom. 1249, VI. non. May (2. maja).

2. Item ain khauffbrief vmb Senftenberg, welches Walther von Tauffkirchen Eberhardten von Walsee sambt aller seiner zuegehörung umb 2250 mark wiener gwieht zu khaufen geben. Anfang ditz briefes: Ich Walther von Tauffkirehen; endt: Nach gots geburt vber 1314 jar.

3. Item ain khauff- vnd lehensbrief vber das marsehaleh ambt in Steyer, welches Hartneidt von Wildonie denen von Pettau verkhaufft vnd inen die hertzogen Albrecht vnd Hainrich von Österreich wider verlihen. Anfang: Wir Albrecht vnd Hainrich; endt: der ist geben zu Lintz, da man zelt von Cristi geburt 1324 jar mit zwayen sigiln.

4. Item mer ain lehenbrief vber das erbmarschachnit in in Steyer, so hertzog Leopold Herdtneidt vnd Friderichen gebrüdern von Pettau verlihen, weliche es von Hardtneiden von Wildonie khaufft. Anfang: Wir Leopold von gottes genaden; endt: anno 1325.

5. Item mer ain lehensbrief vber das marschalchamt zu Steyer, so Ertzhertzog Rudolf von Österreich denen von Pettau gelihen. Anfang: Wir Rudolf der viert; endt: anno 1363: darunter sich gemelter hertzog mit disen wordten aigner hand vnterscriben: Hoc es verum.

6. Item mer ain vrlaubbrief, darinen ertzhertzog Rudolf von Österreich der viert Eberhardten von Walsee erlaubt, das er müg ein schloß pauen auf dem Clausenperg vnd dasselbig nach sein vnd seiner vorfordern namen müg Walsee nennen vnd sols von im und seinen erben zu lehen empfallen, vnd gehört jetz zum erbmarschalehambt in Österreich. Anfang: Wir Rudolf der viert; endt: man zelt nach Cristi geburdt 1364. jar vnsers alters im 25. jar vnd vnsers gwalts in dem 7. jar  Wir der vorgeandt hertzog Rudolf stereken disen brief mit der vnterschrift vnser selbs handt 

7. Item mer ain lehensbrief vber das landtgericht ain meil vmb obern Walsee, das zum erbmarschalchambt in Österreich gehörig, welches hertzog Albrecht von Österreich herrn Reinprechten von Walsee verleicht. Anfang: Wir Albrecht von gottes genaden; endt: nach Cristi geburt 1418^{ten}.

8. Item ain vbergabbrief, darinen Fridrich von Pettau graf Johannsen von Schaunberg das marschalchambt sambt der vesten Fraunhaim so darzuegehörig nach seinem ableiben ou mündlicht leibserben vbergibt, vnd solliches hertzog Friderich von Österreich bestätigt. Anfang: Wir Friderich von gottes genaden; endt: geben zu der Neustat 1428.

9. Item ain lehensbrief vber das marschalch ambt in Steyer vmb die vesten Fraunhaim so darzuegehörig, in welchem hertzog Friderich der jünger graf Johannsen von Schaunberg vnd sein mannserven nach abgang herrn Friderichen von Pettau seines schwagern gemeltes marschalch ambt sambt der vesten Fraunhaim verleicht. Anfang: Wir Friderich der jünger; endt: geben zu Wienn anno 1438^{ten}.

10. Item ain lehensbrief von Khil. Friderichen, darinen er Reinprechten von Walsee das obrist marschalch ambt sambt aller seiner zuegehörung verleicht; welches vermächtsweis von weilendt Otten von Meißau an in komen. Anfang: Wir Friderich von gottes genaden; endt: geben zu der Neustadt anno 1440^{ten}.

11. Item ain lehensbrief von Khaiser Friderichen, darinen er graf Gorgen von Schaunburg die schlösser Oberwalsse Burchstal, Seufenberg, halben tail des schloß Schiedenstains vnd halben tail des schloß Stretteneckh sambt dem obristen marschalch ambt in Österreich verleicht. Anfang: Wir Friderich von gottes genaden; endt: geben zu Lintz 1489. jar.

12. Item mer ain lehensbrief von Khayser Friderich, darinen er nach ableiben graf Johannsen von Schaunberg neben anderei stücklien, gschlößern vnd gütern ime das obrist marschalch ambt in Steyer sambt der vesten Fraunhaim vnd dem ambt in der clain Selich, genannt im waldd, verleicht. Anfang: Wir Friderich von gottes genaden; endt: geben zu Grätz anno 1461^{ten}.

13. Item mer ain lehensbrief von Khayser Maximilian, darinen er graf Sigmunden vnd graf Görgen von Schaunberg geuättern bede obriste marschalch ambter in Österreich vnd Steyer sambt der vesten Fraunhaimb, dem ambt in der elain Selich, item Obern Walsee vnd Senftenberg mit allen iren zuegehörung verleicht. Anfang: Wir Maximilian von gottes genaden; endt: geben zu Wien anno 1494^{ten}.

14. Item mer ain lehensbrief von ertzherzog Ferdinand zu Österreich ausgegangen, darinen er graf Görgen von Schaunberg bede obriste marschalch ämbter in Österreich vnd Steyer sambt der vesten Fraunhaimb, dem ambt in der elain Selich item Obern Walsee vnd Senftenberg verleicht. Anfang: Wir Ferdinand von gottes genaden; endt: geben in vnser stat Wien anno 1524^{ten}.

Priloga II.

1504, dnc 5. novembra, Rosenheim.

Maksimilijan oblubi Ivanu pl. Turjaškemu podeliti dedno maršalstvo na Štajerskem, ko bi grof Juri Schaunberški umrl brez moškega sarojenca.

Kopija iz 16. stoletja v rodbinskem arhivu kneza Karla Auersperga v Losensteinleithenu.

Wir Maximilian von gottes gnaden Römischer Khunig, zu allen zeyten mehrer des reichs zu Hungarn, Dalmatien, Croatien etc. Khunig, Ertzhertzog zu Oesterreich, Hertzog zu Burgung, zu Brabandt vnd Pfalzgraf etc. Bekennen, das wir als regierunder herr vnd landtsfürst in Steyr dem edlen vnserm lieben getreuen Hannsen von Auersperg, herrn zu Schönberg, vnserm hauptman in Crain zuegesagt haben; sagen ime auch soliches zue in craft ditz briefs, wann der edl vnser lieber getreuer Georg graf zu Schaumburg, vnser erbmarschalch in Steyr, on mändlich leibserben abgeht, das wir dem gemelten Hannsen von Auersperg vnd sein mändlichen leibserben daselb erbmarschalch amt in gemelten vnserm fürstenthumb Steyr mit aller nutzung, gült, freyheit vnd zuegehörung eingeben vnd vor aller

meniglich lassen wellen, vnd ob ainich brief darwider ausgien-
gen, die wellen wir hiemit widerruft vnd aufgehelt haben.
Alles vngeuärliehen mit urkhundt ditz briefs. Geben zu Rosen-
haimb am fünften tag des monats novembris, nach Christi ge-
burt tausent fünfhundert im vierdten, vnsers reichs des Römi-
schen im neuntzehenden vnd der andern im funftzehenden jare.

Priloga III.

1560, dne 1. aprila, Dunaj.

Ferdinand I. podeli Ivanu baronu Hoffmannu spričo mnogih zaslug dedno maršalstvo na Štajerskem in z njim spojena zemljišča.

Kopija iz 16. stoletja v Losensteinleithenu.

Wir Ferdinand . . . Bekennen, als wir hievor in genediger
erwegung vnd betrachtung des erlichen, alten, adelichen vnd
löblichen herkhomens, namens vnd geschlechts der Hofman,
auch ansehlichen, nützlischen vnd getreuen dienste, so dasselb
geschlecht der Hofman weilendt vnsern vorfarn Römischen Kai-
sern, Khünigen vnd Regierenden Ertzhertzogen vnd Fürsten
zw Oesterreich löblicher gedachtnus ye vnd albegem vnd son-
derlich der edl vnser lieber getreuer Hanns Hofman, freyherr
zum Gruenpüehl vnd Streehaw, erblandhofmeister in Steyr,
vnser rateamer hauptman in der Neustat vnd burgvogt auf
Steyr, vns nun lange jar vorhin an vnsern Khuniglichen vnd
volgendts Khaiserlichen hof in hohen ansehlichen ambtern als
vnser gehaimer vnd getreuer rate in vnsern vnd vnserer Khu-
nigreich, Fürstenthumen, land vnd leutte, hochwichtigen vnd
angelegnen sachen zw Fridens vnd Kriegszeiten erlich, be-
stendiglich, hocherschießlich vnd nach vnserm genedigsten wil-
len vnd gefellen erzaigt vnd bewisen haben, er noch täglich
thuet, vnd hinfüro zu thun vntertheniglich erpütig ist, auch
wol thuen mag vnd soll, zw ergetzlichkeit vnd erkantnus solehes
erlichen, redlichen vnd beständigen wolhaltens vnd ansehlichen,
nützlischen vnd getreuen verdienens, ernentm vnserm rat Hann-
sen Hofman, Freyherrn, dise besondere genad gethan, genediglich

zuegesagt vnd bewilligt, namblich vnd zw was zeiten vber khurz oder lang sich zuetragen würde, daß N. die grauen zw Schaumburg, erbmarsehalkh in Osterreich vnd Steyr, one eeliche manliche leibserben mit todt abgeen vnd also angeregt erbmarsehaleh amt in Osterreich vnd Steyr vns oder vnsern erben vnd nachkhomen als regierenden herrn vnd landsfürsten ledig werde vnd haimpelt, daß wir soleh erbmarsehalkh amt in Osterreich vnd Steyr sambt allen desselben ein- vnd zuegehörungen, reelten vnd gerechtighaiten, allermaß vnd gestallt es beruerte grauen von Schaumburg innen gehabt, ernenten Hansen Hofman vnd seinen eelichen manlichen leibserben erblichen zuersten laß- vnd verleihen sollen vnd wellen, alles inhalt vnsers gab vnd wilbriefs, so wir derselben zeyt als Römischer Khunig an vnserm khuniglichen hof derhalben obgenannten Hansen Hofman gefertigt zuustellen lassen; vnd vns dann nunmalln durch absterben weilendt Wolfgang grauen zw Schaumburg als den letzten des namens vnd stamens mans personen der grauen zw Schaumburg die obbemelten obristen erbmarsehaleh ämbter in vnsern Fürstenthumben Osterreich vnd Steyr mit sambt der vesten Fraunhaimb vnd dem amt vnd vrbar dartzue gehörendt; auch dem amt in der elainen Selich genänndt im wald vnd dartzue die schlösser Obern Walsee vnd Sennftenberg ledig worden vnd haimgefallen sein; das wir demnaeh mergedachten Hansen Hofman freyherrn zum Grünen Puchl in craft obbenants vnsers gab- vnd wilbriefs vnd den obangezeigten vrsachen, aus sondern gnaden vorbemelte obriste erbmarsehaleh ämbter in angeregt vnsern Fürstenthumben Osterreich vnd Steyr sambt der berurten vesten Fraunhaimb vnd dem amt vnd vrbar dartzue gehörendt, auch dem amt in der elainen Selich genannt im Wald vnd dartzue die schlösser Obern Walsee vnd Sennftenberg, mit allen vnd ir yedes eern, wirdn, reeltu, nützen, zinsen, diensten, wildpawen, giaden, gerichten, perkhwerehen, zinswein, zehenden, pydmarckhen, lehen, manschaften, geistlichen vnd weltlichen vnd allen andern iren gereeltighaiten vnd zuegehörung, wie die, vormals die grauen zw Schaumburg von weylendt Khaiser Maxi-

milian löblicher gedachtnuß vnd hernach von vns als herrn vnd landsfürsten in Osterreich vnd Steyr zw lehen emphanen vnd inngelabt haben, zw lehen genediglicly verlihen, leichen, die auch wissentlicly mit dem brief, was wir ime von recht vnd gnaden wegen daran zwferleihen haben. Also daß er vnd seine lehens erben manns personen des namens vnd stamens der Hofman, die hinfüro von vns vnd vnsern erben in lehensweis innhaben, nutzen vnd nießen mügen, vnd vns mit denselben schlössern, vesten vnd marschalch ämbtern getrew vnd gewertig sein vnd dauon dienen vnd thuen sollen als getreu lehensleut ihrem rechten Herrn zu thun schuldig vnd pflichtig sein, vnd sich von recht vnd allem herkhomen gebürt vnd lehens- vnd landts recht ist. Vngeuerlich. Mit vrkhundt ditz briefs besigt mit vnsern anhangenden innsigl. Geben Wien den ersten aprilis anno sechzigsten.



Slovensko cesarsko odločilo iz l. 1675.

Spisal dr. K. Štrekelj.

Med minoritskim samostanom ptujskim in njegovimi podložniki v Majšpergu so postale v tretji četrtini XVII. stoletja pravne razmere tako napete, da so si kmetje, razdraženi, ker se je vedno odlašalo z odloko njih tožeb in pritožeb, naposled poiskali pravice sami: ubili so l. 1674. samostanskega gvardijana, p. Frančiška Bonoma, ter s tem bolj kakor š čemerkoli pospešili končno rešitev svojih pravn. Cesar Leopold je precej naslednjega leta naredil tem sporom konec z odločilom, ki je objavljamo spodaj¹. Ker se je moralo l. 1720. poleti kmetom vnovič zabičiti, kar je ukazal cesar skoraj petdeset let prej, smemo sklepati, da cesarska odloka ni bila taka, kakoršne so si želeli in pričakovali kmetje, ki so pač upali doseči mnogo več. Tudi naglica, s katero je ukazal gvardijan odločilo razglasiti, nam jasno priča, da se ž njim ni zgodila samostanu nikaka krivica. L. 1675. je pal namreč praznik prečistega spočetja Marije Device (8. dec.) na torek; en dan prej, v ponedeljek, je hitro odposlal gvardijan odločilo duhovniku majšperškemu, da naj ga že drugega dne (»crastino«) javno razglasi; čakati do prve nedelje se je zdelo samostanskemu načelniku očitno predolgo.

Slovenski tekst cesarskega odločila seveda ne izhaja naravnost iz cesarske pisarnice; narediti ga je dal temveč,

¹ To listino mi je dal g. prof. dr. K. Glaser, kateremu jo je izročil marljivi preiskovavec domače zgodovine, prezgodaj umrli M. Slekovec, ki jo je najbrž dobil iz arhiva v minoritskem samostanu ptujskem.

kajpada v naglici, da bi se namreč prej ko prej razglasil samostanskim podložnikom, minoritski gvardijan, na njem podpisani Gašpar Dietl. Nas zanima vse odločilo ne zato, ker nam kaže epizodo v dolgotrajnem boju za kmetiško gospodarsko osamosvojo, dasi se je v njem prelivala celo kri, ampak za to, ker nam je ohranjeno v slovenščini, četudi ne moremo imeti ž njo posebnega veselja: zakaj, pač ni treba praviti umnemu bravcu, če le površno pregleda spis. Ker so slovenske, na Štajerskem pisane reči iz prvih časov našega slovstva tako redke, nam mora vendar biti dobro došla vsaka drobtina in nas potemtakem zanimati tudi to cesarsko odločilo. Pomislimo le, da so ravno Štajerci med vsemi Slovenci začeli zadnji pisati v domačem jeziku: na jugozapadu Hasl, Rupnik, Gorjup l. 1770., preko Boča pa Volkmer celó še le 1783. leta!

Iz starejših časov so se nam ohranile le malenkosti: poleg središkega tožilnega pisma iz l. 1648. samo obrazci za prisega! Zategadelj ne bo odveč, ako izročimo javnosti tudi zgoraj omenjeno cesarsko odločilo ter mu pridenemo nekaj opomenj o morebitni domovini njegovega prelagavca in o jeziku njegovem, kateri nam daje povod, da se dotaknemo obširneje nekih še ne pojasnjenih prašanj naše zgodovinske slovnice.

¹ Tožilno pismo je objavil v Kresu II. (1882) na str. 282—83 M. Slekovec. Od priseg spadajo sem:

- a) Prisega iz l. 1570., pisana pri Veliki nedelji; objavil jo je M. Slekovec v spisu »Doneski k zgodovini cerkvâ in farâ na Kranjskem« v Izvestjih muz. društva za Kranjsko VIII. 47.
- b) »Prisega iz Štajerja«. Začetek je objavljen v Miklošičevem berilu za 8. gimn. razred 1865, str. 41—42, brez vsakega drugačnega oznamenila.
- c) Prisega iz l. 1696., natisnjena l. 1885. v knjigi »Župnija sv. Lovrenca na Dravskem polju« in ponatisnjena v Glaserjevi »Zgodovini slovenskega slovstva«, I. str. 144, od koder jo poznam.
- d) in e) Središki prisegi iz sredine XVIII. stoletja (blizu 1735, 1770); objavil ju je M. Slekovec v Kresu II. 523.

Suetliga Ca'ssaria Beffelck

Veliku tschastiti v Bogu Duchouni tudi tschastiti Dobri
Priatelj

Potem cho Ca'ssarska Suetlust² sadošči ie schlišhela ienu saštopila te schwarunge, ienu toshbe, ketere ueliku Lët, mai uami, ienu uaschim gruntam se bele, ienu per Comissarijli ueliku krati, so naprei nefsene bele, nam tudi ti naschi Commissarij, ienu cho³ per praudih sedej so rattaly tem toshbam ienu schwarungam en Konz sturitj, de bo posehmal ienu ufselaj, en tal ienu ta drugi se snal darshati:⁴ Ca'ssarska Suetlust sapoue De pusehmal ta konuent ali Closter vsakikiterimu Khmetu kader bo vsaki⁵ stibro dolufil ali plazhal de ima en zedelz kai, ienu kuliku ie dal.⁶

Fraimoni kai antizhe, imate ui uasch urbar u Gradiz li-konzliji⁷ Poloschit, de bodo Commissarij pregledali, zsche eden, ali ta drugi Fraimon kai grunta ali semle ima, od ketere kai stibra⁸ grede, de se bode mogla vsakiterimu⁹ stibra gori postauit, keteri pak nizh nimaio od tistili se nemore stibra iematj.

Kai rabate sadene, sapoue Ca'ssarska suetlust vřsim tistim khmetam, kheteri en zeu grundt ima, da imaió to defsetsko robato,⁹ tu ie kulikukrat Conuent saschaffa alj sapoue, na robato priti, flisig ienu perzaiti, tudi dobre ienu motshne robazhene poslatj,¹⁰ Fraimoni pa duakret u tednu, ienu dokler Closter tem robatscham kruh ienu uinu da, taku tisti khmetie kateri to siuinfsko ali drugo uofno robato¹¹ daiaio, tolikukrat che¹² se jem bo na robato sapouedalo, ienu bodo¹³ falili, imaio pres ufse druge sgouari¹⁴

¹ Sprva: Dabri. — ² Pozneje: Svitlust. — ³ Pač pisna napaka. — ⁴ V originalu je pika; ker sega do sem podredni uvodni stavek, smo postavili rajši dvopičje. — ⁵ Sprva: sakiterimu in saki. — ⁶ Očitno je nekaj izpalo (n. pr. izročiti). — ⁷ Sprva: konzliji. — ⁸ Sprva: sakiterimu. — ⁹ Sprva: ta defsetska robata. — ¹⁰ V originalu pika. — ¹¹ Sprva: ta siuinfska alia uofna robata. — ¹² Popravljen napak v: zhe. — ¹³ Sprva: robata sapouedala, ienu boda. — ¹⁴ Popravljen v: sgouori.

Conuentu dati sa ufsak dan pol Rainisch: peshizi pak defset kraizeriou.

Vezh sapoue Ca^cfsarska Suetlust: de ufse straiffenge chi fo u zaiti rainziga P: Francisca Bonomo kateri skusi kmete ie ubit wil, ienu P: Vinzenza¹ inaio gori usdignane biti, te drugi pak od tih drugih Guardianou kateri khmet ie tsches petnaist Rainisch straiffan bil, tistimo se more posihmal na negoui gorni ali defsetini od starih dolgoue² doli obraittanu bitti³, jenu possehmal ufse tiste uekshi straiffinge morieio skusi umportaisch gospude sposnuane biti.

Kai to⁴ gorne antizhe sapoue Ca^cfsarska Suetlust de ti Gormoni fo dolshni pelati foie gorne toku deletsch dokler sonze uboshi gnadi gre, ali k uaupatu, cheteri pak stuio gorno ali defsetino u kloster nepostau, tisti ie dolfhan sa vsaku⁵ uedru en grosh dati, sa te zedelze uole so dolfhni Patri khmetam sa stoin datj.

Sauole teh uin, cheteri⁶ Closter na stibri, notri ozhe, ali bode iemal, ozhe Ca^cfsarska suetlust, de Conuent ie dolfshan ufeti vsaki⁷ startin sa eden Rainisch mein, koker per drusih se preda: Kai pa tiste uina, katere Conuent pusti uon totschiiti, antizhe ie dolfhan ta Closter datj khmetam praue ienu nikar skasne uina: Oni pa khmetie so dolschni sakiteri startin uina sa en Rainisch uifhe ufetj, ienu daz fami platschat.

Jenu potem cho Closter na tih seineli pstant sam pobira toku tudi zapoue Ca^cfsarska Suetlust de Conuent fam, nikar khmetie ima plazhat ienu saloshiti, kar na te malefiz pershona⁸ bode gori schlu.

Kai te druge toshbe ali schwarunge antizhe, dokler tiste en tal so mei tem drugim smeshene, ienu uekshi tal robate antizhe, fa ene, tudi ni muie uredno od njih gouorithi;

¹ Izpal je predikat. — ² Namesto: dolgov. — ³ Pisec je šel iz konstrukcije: obrajtati. — ⁴ = te. — ⁵ Sprva: saku. — ⁶ Namesto: chetere. — ⁷ Sprva: saki.

ozhe ienu sapoue Ca^cfsarska fuetlust, de od tistih obeden nima gouorithi schomuz de imaio zelu posablene biti, jenu nafhe shwarunge, kreg ali praude fhkonzhane biti, ienu en mir mei Clofhtro ienu tem khmetam biti, utaki uilhi de posehmalu te khmetie se imaio pokorni, poshteni, ienu suesti pruti Conuentu Dershati, ienu (chi Buh obari) eden ali obeden se nima podstopit, superstaut, ali ena roka, ali strah¹ sturij, kokor pred enim lettam se ie sgodilu, kateri pak kai taziga se bode podstopil, ta ima sñoi leben ienu soie kar ima sgubitj, ta Conuent tudi ima te khmete per prauizi dershati, inu Richtig flissig achtingo iemetj, de obena toshba napre në pride.

(Od druge roke.)

Rogatur Rñdus Dñus Parochus aut curatus loci, quatenus suprascriptam Cesaream Resolutionem clarè et distinctè craftino publicè promulgaret, ac etiam eius vigorem benè inculcaret nostris subditis, ut eius tenorem bene percipiant, ac iuxta eum se exhibeant, secus se à Damnis et mulctis nullatenus se immunes sciant, sed seuerè cum transgressoribus procedetur: facta promulgatione dignetur Rñdus Dñus Parochus aut Curatus in fidem se subscribere ac diem promulgationis his inferere, et Denuo mihi remittere. adiungo modicum gratiale pro habito labore. Pettouij 7 Xbris 675.

Fr. Casparus Dietl Guardūs Ord. Min.

Conuentual. m. p.

(Od tretje roke.)

Haec supra mandata et conscripta, à me subscripto sunt publice promulgata in Templo Diua^c Virg[inis] in Monte gratiarum vulgo Neu Stiff die 8. Decembris 1675.

Georgius Schnidarzhiz²
pro tñre Vicarius ibidem m. p.

(Od četrte roke.)

16. Juli 720 à Dño Parcho in Monsperg ipsis nostris subditis rusticis promulgatae fuerunt.

¹ Pozneje: fhtrah. — ² O tem Žnidarčiču ima nekaj dat Orožen, Die Diocese Lavant, 1.505.

Napis od zunaj (zopet od druge roke:)

Rñdo Domino Parocho aut Curato in Monsperg.

(Poleg tega nekaj registraturnih številok.)

Ker je bilo to cesarsko odločilo preloženo na Ptuj in namenjeno Slovencem na severni strani Boča, bi po pravici pričakovali, da je pisano v narečju imenovanih krajev. Toda motil bi se, ki bi trdil, da se v njem zrcali res govor ene izmed navedenih pokrajin. Kakor vse kaže, ni bil prelagatelj tega odločila rojen tam; usoda ga je zanesla v ptujski samostan z juga, odkod, se ne dá za gotovo sklepati, ne samo ker je obseg našega spisa prekratek in premalo značajan, ampak zlasti zato, ker so kraji od Boča do Save v jezikovnem oziru prava — terra incognita. Marsikaj bi ga celo oznamenjalo za Posavca — Dolenjca; toda na večino teh značilnih potez se ne moremo ozirati zategadelj, ker se dadó izkazati tudi na štajerskih tleh, ki so od Save nekoliko bolj oddaljena, o drugih pa, ki se nam zdé neštajerska zdaj, morda pokaže natančnejše spoznavanje narečij, da so doma tudi tokraj Save. Za skupino še, ki bi nam tukaj pomogla, ne najdemo v vsem rokopisu niti enega primera; čez, ki se enkrat rabi, se govori tudi na Štajerskem od Save do Piljštanja in morda še dalje na sever. Po obliki *teden* (u tednu) se ne da nič sklepati, ker bi tudi starejši Dolenjci kakor Štajerci govorili *tjeden*, *kedem*; gotovo se je prva oblika ohranila kje tudi na Štajerskem. Po posameznih dolenjskih krajih (že od Ljubljane) se govori v edninskem tožilniku ženskih samostalnikov *a* za stari *o* in še starejši *q*; enako ima naš rokopis *robata*, *ena roka*. Da bi se kje na Štajerskem tako govorilo, nisem inogel dozvedeti; in vendar mislim, da bi bilo prenačljeno, samo po tem sklepati, da je bil naš pisavec ob Savi doma. Saj nam *a* v *robata* (nam. *róboto*) priča, da je govoril tudi on včasi *a* za nepovdarjen *o*, kakor ga nahajamo — seveda ne v navedeni končnici — prav pogo-

stoma v neki nepoznani štajerski knjižici, ki jo na kratko imenujem *Besediše*,¹ kjer se piše takole: *padev* (= podel pri vozu) 35, *lopata* 36, *lobada* (= lóboda) 37, *tópariše* 39, *perlož-nasteh* 88, *živat* 102 (2. izd. život) itd. Še menj smemo za dokaz posavsko-dolenjske domovine našega pisavca šteti primere, kjer piše *u* za dolgo povdarjeni *o*: *svellust*, *dolužil*; *pusehmal*, *somuč*, *celu*, *toku*, *gospude*, *pruti*, *Buh*. Tudi Besediše namreč pozna to posebnost: *kokuš* 15, *kus* 16, *zaguzda* 36, *dremuta* rastlina »Walstro« (*Galium verum*) 37, *skuz* 40, *okuli* 47, za *kuñje* 53, *put* v teh *putnih* lukencah 64, *zipet* 79 itd. Enako pozna tu *u* tudi prisega iz l. 1696 od Sv. Lovrenca na Dravskem polju: *samuč*, *gospud*, *taku*, *Bug*.² Niti preglašanja samoglasnika *a* v *e*, ki je navadno po Cerkljanskem, Vipavskem, Dolenjskem, (n. pr. v Truberjevi domovini), ne smemo šteti za znak dolenjsko-posavske domovine našega pisavea, ako piše: *šlišeli*, *robačene*, *zmešene*, *zavole* (za *zavolja* iz *zavoljo*);

¹ Najstarejši natisek te knjižice je zasledil v admontski benediktinski knjižnici p. Valter Šmid in objavil o njem kratko vest v »Ljubljanskem Zvonu« XIX (1899) 254. Ves naslov ji je tak: »Ein kleines |Wörterbüchlein| nänlich |windisch und deutscher| Sprache. — Enu Mala |Besedishe| Nemrizli |Slovinskiga, inu Nemshkiga| Jesika. — Mahrburg, |zu finden bey Joseph Merzinger, bürgerl. Buchbinder| und |Buchhändler 1789.« 8° 112 strani. Pozneje sem jaz našel v Gradcu še dva natiska: enega v joanejski knjižnici iz l. 1809. z istim naslovom, samo da slove konec: »... Marburg gedruckt bey Schütz 1809. |Zu finden bey Joseph Merzinger, bürgerl. Buch-| binder und Buchhändler.« drugega pa v vseučiliški knjižnici iz l. 1818., kjer slove konec naslova: »... Grätz, |gedruckt bei Johann Andreas Kienreich, 1818. | Zu finden bey Anton Ferlinz, bürgerl. Buchbinder| und Buchhändler in Marburg.« Ta natiska sta skoraj nespremenjena, le tu pa tam so popravljene neke tiskarske pomote prvega natiska, zato pa je stavec dodal nekaj novih, kakor bi se bal, da bi jih vtegnilo biti premalo. Pisatelj Besediša je bil doma okoli Poljičan ali Slovenske Bistrice; to sodim po nekaterih izrazih, ki so še danes tam doma. — ² Krajinsko narečje pod Bočem na jugu ima sicer tudi *u* za *o*, toda, kolikor se da sklepati iz medlih, sicer pa prav dobro došlihi podatkov v Vestniku 1875, str. 175 nn. samo v kratko ali sekundarno dolgo povdarjenili zlogili: *kuga*, *pálužek*, *vudu*, *nuge*, *palajnu*; v prvotno dolgih ima *aa*: *vukaali* (okoli), *paale* (polje, od plati), *drevaa* (drevo), *puvvaaje* (podboj) itd.

tudi v tem nam črta račun Besediše pišoč: *golobinek* 15, *lešnek* 19, *krulev* 59, brez *vedejne* 93, brez *doponajne* (ohne Erfüllung) 95, *pomajšenu* (pomanjšano) itd.

Nekaj posebnosti govori pa odločno zoper to, da bi bil naš pisavec Dolenjec. Za stari *ě*, kadar je dolgo povdarjen, ne piše po dolenjskem izgovoru *ej*, ampak le *e*: *zapove* (6krat, *zapovei* enkrat)¹, *cen*, *pešci*, *zmešene*, *kreg*, *jemeti*, *zapovedalo*. Tudi v zlogih pred povdarkom piše za *ě* le *e* in ne kakor dolenjski pisatelji *i*: *svetlust*, *celu*, *prez vse*. Štajerska posebnost se mi zdi tudi to, da piše naše odločilo povsod dosledno *saki*, *sako* za *vsaki*, *vsako*, kar govori odločno zoper dolenjščino. V štajerskem Besedišu vidimo namreč prav pogostoma isti pojav: *saki* dan, en *saki*, 80, 82, per *saki* pergodnosti, *saki* stan 97, enemu *sakimo* 81, 91. Ta *v* se izpušča v tej besedi tudi v krajinškem narečju: *sak* (Vestnik 1875; 126). Dalje govori očitno za nedolenjsko in neposavsko domovino našega pisavca raba pronomina *kaj* namesto *kar*: *fraimoni kaj* antiče; *kaj* rabate zadene; *kaj* to gorne antiče; *kaj* te druge tožbe antiče.

Po vsem tem, kar smo ravno naveli, smemo torej sklepati, da je bil prelagatelj našega cesarskega odločila Štajerec, doma nekje v ozemlju Poljičane-Št. Jurij-Planina-Kozje-Podčetrtek-Rogatec. Če piše enkrat *tistimo*, iz tega še ni nič sklepati na neštajersko domovino; v prisegi št. lovrenški se tudi piše *drugimo*, in menjavanje samoglasnika *u* z *o* je v Besedišu tako pogosto, kakor da bi bil spisal knjižico Gorenjec.

Jezik našega prelagatelja očitvidno ni prav ugajal pregledovavcu njegovega dela, pač samostanskemu tovarišu, kateri mu je izpravil nekaj posebnosti tako, kakor se je njemu zdelo, da bi moralo biti; navedeni so zgoraj ti popravki pod črto. Zlasti mu ni ugajala raba samoglasnika *a* za

¹ Pomniti je glede *zapovej*, da se govori *ej* v tem glagolu tudi v narečjih, ki ne poznajo dolenjskega refleksa *j*átovega (na Krasu).

nepovdarni *o* v tožilniku in sicer, kar je pač razumljivo. Tudi pred *saki* in *sako* je postavil praviloma *v*, kolikor je namreč zapazil teh primerov; mimo tega pa je po nepotrebnem dodal nekaj novih pomot.

Grafika našega pisavca je nekaka mešanica bohoričice z grafiko nemško. Bohoričica, ki jo je pisavec poznal površno pač iz evangelijev in listov, katere je bral narodu ob nedeljah in praznikih pred predigo, še ni bila napravila nanj takega vtiska, da bi bil posnel v nji veljajoča grafična pravila. Zato piše za *č* zdaj *zh*, zdaj pa tudi *zsch*, *tseh*, *z*; za *š* mu služi poleg *sh* tudi *sch*, *fch* in *sch*, za *ž* pa ima *sh* poleg *jh*, *sch* in tudi samega *f*. Sikavce izraža tako: *s* z znamenji *f*, *fs* in *s*, *z* pa z znamenjema *s* in *fs*; za *c* piše *z*, pa tudi *c* v besedi *cesarski* (po lat.). Zadnje znamenje mu rabi v latinskih tujkah po tedanji navadi tudi za *k*. Ali je *schomuz* in *fhkonzhane* brati na začetku s šumevcem, ni gotovo, ker je ravno v teh stvareh stara grafika strašno nedosledna; najbrž imamo pred sabo le napačno pisavo, kakor je popravljaivec po nepotrebnem popravil tudi *strah* v *fhtrah*, kar se gotovo nikjer ne govori. Pisavcu je brnel v glavi že šumevec drugega zloga, ko je še pisal znamenje sikavcu prvega zloga. Mehčani (palatalni) *lj* izraža pisavec samo z *l*: *pozablene*, *zemle*, *pelati*, *cedelc*, *tal*, *vole*; ali je tukaj tudi samo govoril *l* kot srednji nemški *l*, se iz tega še ne dá sklepati. Mehčani *nj* izraža z *in* (*sastoin*, *mein*), pred vokalom *i* pa opušča vsako zaznambo: *nih* (primerjaj tudi *boshi* = *božji*). Za trdi *l* (*l*) piše vedno *l*, samo enkrat nahajamo že *u* (*zeu*); potemtakem je pisavec na koncu besed pač že govoril zanj *w* ter pisal *l* le zato, ker je tako videl v evangelijih, oziroma, ker je govoril *l* ali *l* tudi, ko je postal zlog zaprt (*dal* — *dala*, *posehmal* — *posehmalu*). Proti koncu svojega spisa piše prelagatelj za *v* nekaterikrat *u*: *floi*, *fuetlust*; sicer pak mu mu je po tedanji šegi navada, izražati *v* tudi z *u*. Enkrat rabi *w* za *b*: *wil*. To prilija pač od

to, ker štajerski Slovenci izgovarjajo nemški *w* kot *b*: *Wein* kot *Bein*; zato je naš pisavec pisal narobe *wil* za *bil*. Ako stavi na *a* včasih dve črtici, kakor se izraža v nemščini *ä*, nima to obenega pomena za izgovor: to je le pisavčeva — manira pisave, na katero se nismo hoteli dalje ozirati, ker bi samo motila razumljivost: enako stavi danes marsikateri nemški pisac na *s* ali *z* tuptam kljuko, s čemer pa noče izražati našega *š* ali *ž*.

V glasoslovnem oziru je opomniti poleg že omenjenega še to-le:

Vokal *a* se spreminja vsled vokalne asimilacije v *o*: *toku* (poleg *taku*), *kokor* (poleg *koker*). kar nahajamo oboje že pri starih pisateljih; isto vidimo tudi v besedi *somuč* (*schomuz*). V nepovdarnjenih zaprtih zlogih *ra* in *aj* se spreminja v *e*: *dvakret* (poleg *tulikukrat*), *sedej*. V *deleč* stoji *e* vsled prenesenega kipečega naglasa; tudi štajersko Besediše piše *prese* 14, *oddeleč* 28 (poleg *davč* 111, kar se govori tudi na severovzhodu), *plemen* (plamen) 29, *télah* (talog) 38, *nešli* 41, *nemrič* (v naslovu, 49, 71, 76, 104).

Pri vokalu *e* je zabeležiti, da se piše včasih, kadar je nepovdarjen, zanj *i*: *fraimoní*, te drugi; morieio je pač pisna pomota. Pri tem ni pozabiti, da tudi štajersko Besediše piše v nekih besedah skoraj dosledno *i* za *e*: *ži* (že), *nemrič*, *vsilej* 44, *či* 73; isto vidimo tudi v krajinškem narečju v nepovdarnjenih in sekundarno povdarnjenih zlogih: *ji plánu* (je p.), *či* (če), *jiden* (jeden), *zimlja* (zemlja), *zmočlna* (zmočena), *rejlna* (rejena) (Vestnik 1875, 78, 126).

Za *ě* imamo samo v nepovdarnjenih končnicah *i*, če sploh smemo tu izhajati od vokala *ě*, in ne iz *i*, ki je nastopil iz mehke deklinacije, oziroma iz nominativa m. g. zložene deklinacije: *gori*, *skuzi*, *caiti*, potem v zloženi deklinaciji *iga*, *imu*. Da namreč naš *ženi* ni od *ženě*, ampak da je narejen po *duši*, to je, da se je razvil po analogiji in ne

glasovno, to nam potrjuje deloma v narečjih na koncu ohranjeni *ě* kot *e* (*dave, dreve, polle*), deloma pa isti pojav v srbščini, katera ima tudi v vzhodnem narečju (ekavštini) v tem primeru *i* (*ženi*) in ne *e* (*žene*), kakor bi pričakovali. V zaprtih zlogih prominalne deklinacije piše naš pisavec navadno *e* (tem, teh, seh), vendar pa tudi *i* (tih, sih), dasi je to redkeje. Čudno je, da beremo *ufselaj* namesto pričakovanega *vselej* ali *vsele*; ta oblika je pač naslonjena na *kedaj, nazaj* itd.; nasprotno se mi zdi *mai* za *mej* (= meždu) pisna pomota, ker se sicer piše le *mei*; štajersko Besediše pozna le novo obliko *med*.

Nepovdarjeni in kratko povdarjeni *i* se slabi včasih v *e*, to je, *e* je tukaj znamenje polglasnika, nastalega iz *i*: *bele* (pač nam. *běle* iz *bile*); *te* klmetie. Isto vidimo na pre mnogih mestih tudi v Besedišu; besedi senica in lesica (za *šinica* ni *lisica*) sta celo splošno razširjeni, toda najbrž nastali le po narodni etimologiji, z naslombo na *jesen* (pomni, da ji pravijo tudi *jesenica*) in na *les*; primerjaj hrvaško *sjenica* z naslombo na *sjena*. Tudi štajersko Besediše ima več primerov za *e* iz *i*: *veče* 58, *nje*h 62, *neh* 63, *njema* 41 (po *njem*?), *zapovede* 95, *mojemi* 105 itd.

O vokalu *o* smo glavne stvari omenili že gori. *Preda* za *proda* poznajo že naši stari pisatelji; tudi v štajerskih narečjih je prefiks *pre* izpodrinil že prefiks *pro*; primerjaj štajersko Besediše: *predav* 46. Prekmurci govoré celo *prestor*.

O polglasniku je omeniti, da se dolgo povdarjeni, kakor v južnih štajerskih narečjih, preminja v *ú* (dan, dolžan), kratko povdarjeni in nepovdarjeni pa se ohranja in seveda izraža s vsakaterimi vokalnimi pomočki: *e, a, i* (sejmel, kateri, kateri, vsakiteri, kader . . .). Isto velja tudi o sekundarnem polglasniku: za *ko* 'quod', rabljeno prislovno, je pisal prelagatelj *che*, česar njegov popravljaivec ni umel in je popravil v *zehe* (če; tolikokrat, *kž* se jim bo na roboto zapovedalo); pa tudi *chi* se piše za tak *ko*: *chi* Bug obari, was Gott verhüte.

Za polglasnik iz samoglasnika *u* imamo *o* v besedi *uon*, kar stoji za *v-un*, kjer je *v* poznejši labijalizacijski pristavek, ne pa stari *v* besede *v-un*. Polglasnik za *i* smo našli že besedi *bele, te* (kmetje); po pravici pa ga smemo iskati tudi v besedi *štrajfenga* in *štrajfinga* iz starejšega **štrafunga*. Ako piše naš prelagatelj poleg teh oblik še *švarunga*, pač ne bomo rekli, da je tu naš narod še ohranil *u*, ampak da mu ta tujka še ni prešla v kri in je pač bila bolj znana le prelagatelju samemu, ki jo je prevzel iz nemške kancelije, ker je vedel, da pozna narod že tujko *švarati* iz *schweren*, kar se v bavarskem narečju izreka *schwaren*. Isto velja, mislim, tudi o Dalmatinovem *manunga*. Ali je v *uunpatu* 'waltbot' *o* že oslavljen v polglasnik (primerjaj kranjski *valpet*) ali pa le izražen z *a* (primerjaj *robata*), se ne dá določiti.

Glede konsonantizma nam je opomniti nekaj o soglasniku *j*. Naš spominek piše kakor pred njim že starejši pisatelji (Dalmatin, »Stapleton« in drugi), *štrajfati, štrajfinga*, kjer je *j* »parasitičen«, kakor nam kaže nemška podstava te besede. Toda zakaj in kako se je tu pojavil *j*? S tem prашanjem se je bavil v Archivu für slav. Phil. XXII. 490 že Ilešič, v kolikor se tiče narečja v Št. Jurju ob Ščavnici, prашanja pak ni rešil. Ta *j* tudi ni omejen na navedeno narečje, ampak ga v gotovih zvezah nahajamo tudi drugod kakor na Štajerskem, in sicer tu češče, tam redkeje. Po moji sodbi je njega razvoj čisto fiziološki. Navezan je pred vsem 1. na spirantični značaj za njim stoječega konsonanta (to je, za njim mora nastopiti *s, z, š, ž, f* ali *h*); 2. pa zlasti na padajoči povdarek (˘ ali ˘˘) pred njim stoječega vokala. Kjer se je pojavil pod drugačnim, kakor tem zadnjim pogojem, je pač vplivala moč analogije, ker je v dotičnih besedah vsaj ta ali druga oblika (v tej ali drugi zvezi) nosila zahtevani povdarek. Če pomislimo, da zadene povdarek ˘ ali ˘˘ (zadnji velja seveda le za srbščino in starejšo dobo naše slovenščine, danes je pri nas tudi ta navadno ˘) vselej

prvo polovico vokala, zato se druga njega polovica lahko »reducira« pred nastopnim spirantom v *i* (*j*), kot nekak zadnji komponent navideznega diftonga, če smemo tako govoriti. Vokali, za katerimi nahajamo tak *j*, so *a*, *o*, *u* in *e*: da bi se bil razvil za vokalom *i*, nimamo primera, ker je sploh vsak *ij* pri nas postal *i*. To pravilo nam dokazujejo ti-le primeri. Za *â*: *bâjs* iz *bâs*, *bâj.ti* iz *bâšti*, *grâjski* iz *grâski* in to iz *grâdski*. (iz *grajski* dalje *grajščak*, *grajščina*), *korâjža* iz *korâža*, *pâjšta* iz *pâštuba* (kar je nemški *Badstube*, ne pa *Backstube* ali *Beitzstube*, kakor misli Debevec v »Dom in Svetu« XVI. (1903) 441; primerjaj Schmeller-Fronmann I. 209. in Unger-Khull, Steir. Sprachschatz pod besedo *Badstube* 2. »Gebäude, in dem der Flachs vor dem Brechen gerüstet wird; es dient auch zum Waschen, als Backofen, sogar als Tagelöhnerwohnung«), *plâjlnem* iz *plâlnem* (potem tudi *plâjlñiti* iz *plâlniti*), *plâjšč* iz *plâšč* (tako v srbsčini, pri nas po Škrabcu *plâšč*), *prâjh* iz *prâh*, *osnâjži* iz *osnâži*, *strâjh* (Prekmurci) iz *strâh*, *šrâjf* iz *šrâf* (poleg *šravb*), *špâjs* iz *špâs*, *vrâjži* iz *vrâži*, *žmâjh* (Prekmurci) iz *žmâh*; sem spadajo tudi števniki na *najst* iz na *desete*, kar je dalo najprej *naeset*, *nâeset*, potem *najset*: *enajset*, *dvanaeset* itd. do *dvajset*, tako tudi ordinalia *enajsti*, *dvanaesti* itd.; tudi *flâjšter* bo prav tako spadalo sem, dasi Pleteršnik povdarja *flûšter*. — Za *ô*, oziroma *ö*: *kojzi*, srbski *kozji* z " na *o*, *ojster*, srbski *oštar* z " na *o*, *grojzdje*, *grojzd*, srbski *grôždje*, *grôzd*, *gôjzd*, srbski *gôzd*, *vôjsk* iz *vôsk*, *vôsek*; cerkljanski *nûjšč* iz *nožič*, na Dolenjskem *nôšč* (nom. je potem postal deblo, gen. *nûjšče*), se torej ne strinja. — Za *û*: *dûjh* (Prekmurci) iz *dâh*, *hûjskati* iz *hâskati*, *plûjž* iz *polž*, kar povdarja srbsčina *pûž*, Pleteršnik *pólž*; sem spada pač tudi *plûjsko* iz *polzko*, *poslâjh* *poslâjlñoti* iz *poslâh* *poslâhlñoti* (Prekmurci), *ûjh* za *ûh* = *vûjh* iglé 'Nadelöhr' (Küzmič 130) *ûjškati* iz *ûškati*. — Za *ê*: *grêjh* iz *grêh* (Prekmurci, pisano *êj*, to je *ejj*), *fêjst* iz *fêst*, *pêjsa* iz *pêsa*, *šêjf* iz *šêf* 'Schöpflöffel' (Prekmurci), *špêjs* iz *špês* 'Spiess', *trêjšm* (Cerkno) *trêščim*, *vêjsim* iz *vêsim*.

(potem tudi *vejsiti* iz *vésiti*). V prekmurščini imamo tak *j* tudi za samoglasnikom *e*, ki zastopa stari polglasnik in bi se v zapadni slovenščini glasil *á*: *kurvejstvo kurvejski* (iz *kurv-čistvo, kurv-čskyi*), *zdejhno*šči zap. *dāhnem*, srbski *dāhnēm*, *sejhne* (posejhne, posejhnjeno, posejhnolo, posejhno), srbski *pòsahnēm*, *spejlni* zapadno *spāhne*, *vejhne*. Ako inamo *ujzda* za *úzda* (iz *uzdū*), mislim, da je to razširjeno od zvez *z. ūzdo*; za *úzdo*; isto velja o *skijza* in *slojza* namesto *skuza*, *sloza* iz *slkzà*; *bójsen* 'brez rogov' je morda iz *bójs* od *bôs* 'baarfuss'. Štajerski *hujd* (*hujdič*) je postal pač po kontaminaciji iz *hūd* in *hujši*, kakor imamo tudi *krajši* in štajerski *bojši* po komparativih, kjer je *jši* opravičen (*hujši*, *rajši*, *mlajši*, *slajši*), vendar glej tudi spodaj primere s parasitičnim *j* pred *b* in *d*. Nekaterih izjem pa ne vem razložiti: že zgoraj sem omenil *flajšter* in *najšč*. Zakaj imamo *j* v *bežžati* (bežati)? Da bi se bil tukaj ohranil izgovor vokala *ě* kot *ej*, ni verjetno, ker nahajamo to obliko v narečjih, kjer se *ě* nikdar ne izgovarja tako; zato mislim, da tiči tudi tu naš parasitični *j*. Toda beseda ni bila povdarjena na *ě*. O štajerskem *mujmo* pa sodim, da sploh ne spada v naše vprašanje in da ga ni identificirati s Truberjevim *mumu*, kar se je moglo iz *mímo* razviti samo v zvezi s substantivi, ko je postal ta predlog proklitičen navzlic svojima dvema zlogoma (primerjaj gorenjski *mem*); ni-li pred štajerski predlog-adverb pristopil *vr* (primerjaj *vniz*, *vnoter*, *vnic*), kar bi potem res dalo *mujmo*?

Ostane nam še nekaj besed, kjer se je parasitičen *j* razvil ne pred spiranti, ampak pred afrikatama *c* in *č* in pa pred zvenečima eksplozivama *b* in *d*. Sem spada štajerski *mujcika* iz *múcika*, *pūjcek* iz *púcek*. Besedi sta pač tujki, kakor tudi *kujša* 'Schwein' (primerjaj tudi madžarsko *koca*). Pred *b* in *d* imamo *j* v: *bojdi*, 'sei' (v Prekmurcih), *bojdikaj* 'nequam'; *vujdne* iz *vudne* = *vr dne* (Küzmič 108); *gojd* iz *god*, s. *gōd* (koliko ji gojd je 'quotcunque sunt', Vestnik I. 110) v *gojčno*.

rano, *poĵb* iz *pōb* (pri Kastelcu *puob* Neb. cil. 258), plural *pojgye* iz *pojje* in to iz *pojbye* (drugi *j* je prešel v *dž*). Tudi tukaj je pač naglas kriv te razširbe vokala *ŷ* v diftong. Drugači je pred *č*. Pred *č* nahajamo primere v cerkljanskem narečju, kjer se govori *pěč* (nominativ, accusativ singularis, toda lokal slove *w pāč*) iz *pěč*, *trěč* iz *trěči* = *tretji* (srbsko *treći* z " na *e*), *srějče* 'sreča' srbsko *sreća* (z " na *e*), enako *srějčn*, *srějčem*. Tako je pač razlagati tudi *nějčem* iz *nečem*, kar povdarja Pleteršnik *něčem*, kakor *nóčem*; morda tudi *nųjšč* iz *nožič*. V zilijskih infinitivih *tejči*, *rejči*, *pejči* je vplival supinum, ki bi imel povdarek *pěč* itd. Ni namreč pozabiti, da so vsi ti *č* iz starejšega *č*, staroslovenski *št*, in da se je iz *kt*, kakor iz *tj* razvilo najprej *jtj* in potem šele *č*, oziroma *št*. Enako imamo v neklih narečjih parasitičen *j* tudi pred palatalnim *ň* in *l'*: za *konj* (*koň*) se govori *kojn*, za *kralj* (*kral'*) pa *krajl*, da, nekod se je *n* in *l* celo popolnoma opustil (*koj*, *kraj*). V cerkljanskem *ajgn*, štajerskem *ojgen* (Besediše 73), pri Št. Jurju na juž. žel. celo *ajgi* iz *ojgi* (za staroslovensko *ogni*, pri naših starih pisateljih *oŷejn*) se je pojavil *nj* najprej v kosih padežih: *i* i-jevske deklinacije je pred končnicami o-jevske prešel v *j* in omehčal pred njim stoječi *n*: *ognja ognju*; ker se v navedenih narečjih *onj* spreminja v *ojn*, se je isto zgodilo z *ognja*, *j* pa je stopil pred *g*; za soglasnikom *g* bi moral namreč onemeti, ker dotična narečja ne poznajo mehčanega *g*, kakor vidimo to v prekmurščini, kjer se glasi nominativ *ogyen*, to je *odžen*, genitiv pa *ognja*: to je, iz *ogni* (z *ň*-em na koncu besede) je nastalo najprej *ogyn*, to je *odžn* in potem šele *odžen*.

Zgoraj najdeno pravilo, da nastopa lahko po vokalih *s* padajočim povdarkom pred spiranti (*s*, *z*, *š*, *ž*, *f*, *h*), včasih tudi pred *b* in *d*, parasitičen *j*, nam pomaga razjasniti neko čudno končnico v prekmurski deklinaciji, namreč množinski lokal na *aj*, *ej*, *i*. Našli smo, da po navedenem pravilu govore Prekmurci *dųjh* za *dulj*, *grějh* za *grêh*, *poslųjh* za *poslujh*, *strajh* za *strah*, *šejf* za *šef*, *žmajh* za *žmah*.

Enako so začeli pod istimi pogoji tudi v množinskem lokalu govoriti *prošnjajh* za *prošnjâh*, *stopnjajh* za *stopnjâh*, *skuzajh* za *skuzâh*, *vodajh* za *vodâh* in analogično *krajajh* za *krajeh*, *stolcijh* za *stolcih*, *trêjh* za *treh*. Enake oblike so se potem pojavile tudi pri zaimenski in zloženi deklinaciji: *têjh* iz *têh*, *jijh* iz *jih* in dalje po analogiji *dobrijh* iz *dobrih*. Toda te oblike na *ajh* itd. niso našle podpore pri drugih iz istega debla, kakor je bil n. pr. nominativ sing. *düjh*, *poslüjh* podpiran s kosimi padeži *düjha*, *düjhu* ali *poslüjha*, *poslüjhnem*. Posledek te osamelosti je bil, da je spirant *h* za spirantom *j* onemel in se je začelo govoriti: *prošnjâj*, *stopnjâj*, *skuzâj*, *vodâj*, *krajêj*, *têj* in — ker za *ij* nastopa v slovenščini *i* — tudi *stolci*, *ji*, *dobri* (za *stolcijh*, *jijh*, *dobrijh*: *stolcih*, *jih*, *dobrih*). Da se je stvar res tako razvila, vidimo iz tega, ker se je pozneje začel opuščati *h* celo v primerih, kjer so ga podpirale oblike kosili padežev; ter se je začelo govoriti: *düj*, *poslüj*, *straj*, *grêj* in so ti tako okrajšani nominativi sploh izpodrinili starejše ter popolnoma zavzeli njih mesto, tako da se danes tu pa tam v Prekmurcih že tudi sklanja *düj* — *düja*, *straj* — *straja*, *poslij* — *poslija*, *žój* — *žója* iz *žôh* (srgn. *suoch*, 'Zinsen'). Tudi v sredi besed je *h* v takih zvezah onemel, kakor nam kažejo oblike *mejka* (Küzmič 141) poleg *mejlika* 78, srbski *mëkan*, *lejko* poleg *lejlika* 142; srbski *lâgan*, *žlâjta* 103 iz *žlâhta*. Vendar je mešanje oblik z *j* in oblik z *jh* provzročilo, da se je tudi za edino opravičeni *j* začelo pisati *jh*, n. pr. *praznüh* namesto *praznüh* poleg *poštüh* na isti strani (Küzmič 60, 129). Potemtakem je Oblakova razlaga¹ prekmurske končnice *aj*, *ej* v prekmurskem lokalu plur. napačna: *h* je izginil šele, ko se je bil pred njim razvil *j*, kateri bi se ne bil mogel pojaviti brez njega, ker se na pojav samoglasnika *j* kakor v adverbijih vendar ne moremo sklicavati pri množinskem mestniku. Sploh je *j* v adverbijih (*zda j*, *keda j* itd.) ločiti od

¹ Gl. Zur Geschichte der nom. Deklination, Archiv f. sl. Phil. XII. 388 n.

našega prašanja¹; ta ni samo slovenski, ampak sploh slovanski, dasi se morda drugod ni razvil tako bujno, kakor pri nas: srbski *onudaj*, *onaj*, *ovaj*, bolgarski *tuaj*, češki *potomaj*, poljski *tutaj*, *dziesiaj*, maloruski *tuj* 'tukaj' itd. Morda tiči ta adverbijalni *j* tudi v štajerskem *doj* za *doli* iz *dô*; štajerski *škojnik* spada morda, ker je tudi *n* spirantom soroden glas, ki se da daljšati, pod pravilo, ki smo je o razvoju parasitičnega *j* podali zgoraj; seveda bi morali z Ilešičem v podstavo vzeti najprej obliko *škônik*.

V zvezi s parasitičnem *j* je obravnaval Ilešič² tudi prašanje, zakaj je v severno-vshodnještajerskih narečjih soglasnik *n* v določenih skupinah (pred *—ski*, *—šak* [iz *ski* + *jak*], *—ci*, *—ek* [*k*, *ki*], *ka*, *ko*) in pa v nekaterih posameznih besedah prešel v *nj* (*ń*), ter skušal ta pojav razložiti tako: v *nj*-u se je še ohranil posledek vpliva nekdaž za njim stoječega *h*, prav tako kakor imamo v poljščini *pański*, *Krasiński*, *dzień* itd. ali pa v gorenji srbščini *końc*, *pijaństwo* itd. Ilešič misli torej v omenjenih štajerskih primerih na »historično mehčanje«, s katerim mu je odprt »nov most med slovanskim jugom in severom«. Jaz nočem podirati mostu, ki res obstoji med južnimi in severnimi Slovani — Bog, da je — toda Ilešičevi razlagi se moram odločno upreti, ker je neosnovana. Kar je namreč povedal na rečenem mestu o severno-vshodnji štajersščini (ali bolje rečeno o narečju št. jurskem ob Ščavnici), to velja tudi za druga slovenska narečja, na primer za kraško in cerkljansko. Toda v obenem ne smemo iskati vpliva starega *h*; ta se je, kakor v vsej slovenščini in srbščini ali hrvaščini sploh, strnil s polglasnikom *h* v en sam edini, trdi polglasnik³. Kako naj bi torej trdi polglasnik, ki je vrhu

¹ To velja zlasti o dotičnih adverbijih v Ilešičevem spisu str. 491. — ² Archiv für slav. Phil. XXII. 401 nn. — ³ Dvojnega sekundarnega polglasnika, ki je nastal tu pa tam pozneje iz polnih vokalov na naših tleh, ali se je razvil iz starega slovenskega polglasnika po nekaki vokalni harmoniji (primerjaj narečje v Bočni), ne smemo mešati v to prašanje.

tega v omenjenih skupinah deloma zelo zgodaj izginil, imel tako omehčevalno moč? Tudi tukaj imamo opraviti samo s fiziološkim pojavom. Znano je, da se *n* različno izgovarja in da imamo vsaj troje *n*-ov: mehkega (*ñ*), srednjega (*n*) in guturalnega (zaznamujem ga za silo z *ŋ*). Pred velarnimi ali guturalnimi soglasniki slovansščina nekdanj ni poznala *n*-a, ker se je ta moral z vokalom pred njim zliti v nosni samoglasnik ali pa izpasti; če bi ga bila imela kot takega, bi ga bila v stari dobi (kakor v praslovanski) izgovarjala pač tako, kakor izgovarja tak *n* še dandanes neolikani Nemec (*ŋ*). V prvi historični dobi slovanski smo ga imeli pred velarnimi, (guturalnimi) konsonanti samo, kjer so polglasniki izpali, ali pa tudi v tujkah. Toda naši guturali so izgubili v teku let staro veljavo, saj je obče znano, da jih moremo danes brez sile rabiti pred *e* in *i*; ruščina in poljščina spreminjata danes za njimi celo *y* v *i*, kar je najboljši dokaz, da naši guturali niso več stari guturali, ampak da so morali v teku časa izpremeniti tudi staro mesto artikulacije. Posledek tega je, da tudi *n* pred njimi ne more biti danes več stari guturalni *n* (*ŋ*), ampak, da se je primerno tudi on prilagodil artikulaciji novih velarnih (guturalnih) soglasnikov, katera se je več ali manj pomeknila bolj v sprednji del ust: to je, iz *ŋ* je moral postati *n* ali celo *ñ* (*ñj*). To zadnje se je zgodilo pri nas v zgoraj navedenih in morda še v katerih drugih narečjih. Od *ostanŋk* smo imeli v genetivu in nadaljnjih padežih potemtakem *ostanjka*, od *žganŋk* pa *žganjka*, kakor se je govorilo seveda tudi v tujkah *štanjga*, *ganjk*, *šranjga*, *janjka*. Enako je govoril Čeh *daňk*, *ryňk*, *Duryňk*. Iz genetiva in drugih kosih padežev se je potem omehčani *n* (= *ñj*) vrnil tudi v nominativ ter postal samovladec v takih besedah, ki so se končavale na *ŋk*,¹ kakor je bil edino opravičen v besedah na *—ka*, *—ko*, in v tujkah; zgodilo se je torej to najprej v

¹ Potemtakem je popolnoma neosnovano, sprejemati z Valjavcem nov slovenski sufiks *anjek*.

Ilešičevi skupini V. in IV. Ker pa je s sufiksom *ькѣ*, *ькѣ* v najoži zvezi sufiks *ькѣ*, ki se je iz zadnjega razvil, ker ima nadalje moški sufiks *ькѣ* poleg sebe za ženska bitja na strani sufiks *ька*, zato ni čuda, da imamo *nj* tudi pri moških, zlasti krajnih imenih na *ькѣ*: poleg *poljanca* je vedno tičala *poljanjka*, poleg *moškanca* *moškanjka*, poleg *trbegonca* pa *trbegonjka* ter mu posodila svoj za imenovana narečja pravilni *nj*. Enako si imamo tudi razlagati, da se v besedo *konec* 'finis' ni mogel vrniti *nj*, ker mu ni bilo na strani podobnega feminina; pri lastnem imenu *Konec* pa imamo na strani tudi ženo njegovo, ki ji je narod gotovo rekal *Konjka*. Če se pa je enkrat cela truma takih besed na *ькѣ* začela ponašati z mehkim *n*, je začelo segati to vedno dalje in *nj* nastopati tudi pri sufiksu *ька*: *gibanjca*, *predganjca*, *lúkonjca*. Iz samostalnikov na *njka*, oziroma na *njec*, se je *nj* razširil naposled tudi v adjektive iz njih na *ski* in v téh izpeljanke na *šak* (*ščak*), kjer je zopet zarodil po analogiji nove primere: *laški*, *daški*. — Omeniti mi je še nekaj navideznih izjem: *Anjčika* imamo zato, ker je iz *Ańka* (*Anka*); isto velja o *spanjčkati* in *anjčkati* od *spanjkati* in *anjcati*; oblike s č so le nadaljni diminutivi. *Pušpanj* je naslonjen na druge besede z mehkim *n*, če ni vplival nemški plural — *Bäume*; *šanjtati* pa ne vem razložiti, najbrž je naslonjeno na kako drugo besedo.

Pri ravnokar obravnavanem pravilu je še neka »izjema«: za vokalom *e* in *i* imamo v navedenih narečjih za pričakovani *nj* samo *n*: *slovenski*, *tatinski*, *radinski*, *Radinci*, *Slabtinci*, toda genitiv *Radinjec*, *Slabtinjec*, iz česar tudi Ilešič sklepa popolnoma prav, da se je prej govorilo *Radinjci*, *Slabtinjci*. Toda isto velja tudi o *radinski*, *slabtinski*, kakor tudi o *slovenski*. Odkod torej tukaj *n* za pričakovani *nj*? Po moji sodbi odtod, ker sta pred njim stoječa vokala palatalna; pomisliti je, da za samoglasnikom *i* onemi v skupini *ij* tudi *j*. V Dalmatinovem pentatevhu (1578), kjer je pisatelj v pravopisnem oziru bolj samostojen kakor v bibliji (1584), je zapaziti, da se piše

n namesto navadnega *in* (= *ju* za *nj* [i]) sicer ne izključno (to je, piše se tudi *pogubleine*, *imenie*, *znamenie*), toda vendar samo za samoglasnikoma *e* in *i* (če prvi ne stoji za povdarseni *ě*): *vstaienem*, *poterieniu* (= potrjenju), *preminenu* (premenjeno). Tudi štajersko Besediše piše za vokaloma *i* in *e* samo *n*, za vokaloma *a*, *o* pa *ju* (*in*).

Drugači je stvar z besedo *sejem*, ki se piše tudi v našem rokopisu (*sejmeh*) in se po drugih krajih govori *senjem*, *senje*, *semenj*, *somenj* (recte *smènj*). Smemo li našo besedo naravnost identificirati s poljskim in gorenjesrbskim *sejm*? Stara češčina pozna *snem*, genitiv *senmu*, torej z nemehčanim *n*, kar moramo videti tudi v staroslovenski obliki *snymъ*, genitiv *snyma*, kateri odgovarja češka tako natančno, kakor le mogoče (po Havlikovem pravilu); v novi češčini imamo v nominativu *sňem*, v genitivu pa še vedno *senmu*; prvo razlaga Gebauer¹ iz vpliva oblik *sňeti*, *sňal*, kar je res mogoče, ker se je v genitivu, kjer *s* ni bil neposredno pred *n*-om, še ohranil *n*. Za poljski *sejm* (staro *sjem*) *sejmu* izhaja Brückner² od starega *sjymъ* »za *snymъ*«, kakor pravi. Toda smemo li nasproti češki obliki sploh nastavljati *sjymъ*? Jaz mislim, da ne; na glagol se tu ne moremo sklicavati kakor v češčini, ker namesto pričakovanega *snqé* iz *snęti* pozna danes poljščina samo *zdjqé*, kar je narejeno tako, da se je glagol *jqé* spojil najprej z *od*, od zloženke *odjqé* pa se je kot prefiks odlučil samo *o* in je tako kot nov glagol ostal *djqé*, s katerim se je znova spojil *z* = *sn*; tako je nastal nepričakovani glagol *zdjqé*. Od *sjymъ* torej ne smemo izhajati zategadelj, ker take oblike sploh nikdar ni bilo; toda za poljščino in lužiško srbščino to niti treba ni. Iz *snymъ*, genitiv *snyma*, se je v teh jezikih razvilo *snem* — *seńma*, iz *seńma* je nastalo, ker dela palatalni *n* pred *m*-om težave izgovarjanju (kakor *ć*, *č* pred *c*, *t*, primerjaj *oća*, *ojca*, slovenski *pejca* iz *pečca*, *srajca*

¹ Historická mluvnice I. str. 545. — ² Archiv f. slav. Phil. XII. 902 nn.

iz *sračca*, *vrejšca* iz *vrečca*), najprej *sejma*, iz kosih padežev pa se je potem ta *j* vrinil za *n* tudi v nominativ ter zarodil *sjem*, ki se je naposled udal kosim padežem tudi gledé razvrstitve glasov: *sejm*. Toda smemo li pri nas misliti na enak razvoj? Če bi bilo tako, potem bi tisto »historično mehčanje« Ilešičevo, češ, da se je še pri nas ohranil *n* (*nj*) iz *nn*, bilo celo opravičeno! In vendar ni in ni! Pomisliti moramo namreč, da imamo *semenj* ne samo mi, ampak tudi Hrvatje, ki govoré v čakavcih *samunj* ‚nundinae‘, genitiv *samunjù* (Nemanić I. 25), na Krku pa *semenj* (Miklosich, Lexicon pal.-slov. sub сѣмѣмъ), drugod pa tudi *sajam*. Se je li tudi pri Hrvatih ohranilo »historično mehčanje«, katerega ne poznajo niti Čehi? Naš *senjem* — od te oblike nam je pač izhajati — se ne da razložiti niti kakor češki *sňem*, niti kakor poljsko-lužiški *sejm*. Po moji sodbi imamo tu opraviti z zrastkom dveh oblik. Tudi Hrvatje in Slovenci so, kakor vsi drugi Slovani govorili nekdanj *сѣмѣмъ*, genitiv *сѣмѣма*, kar je dalo potem, ko so začeli giniti polglasniki *сѣмѣмъ* — *сѣмѣма*. Poleg oblik *сѣмѣма*, *сѣмѣму*, *сѣмѣмѣ*, *сѣмѣмомъ* pa se je govorilo od *зѣмѣмъ* (po starem *зѣмѣмъ* iz *зѣмѣмъ*) tudi *zajma*, *zajmu* itd., dalje od *najmъ* tudi *najma*, *najmu* itd. Iz *сѣмѣма* poleg *zajma*, *najma* je mogla nastati kombinirana oblika *сѣнѣма*, *сѣнѣму*, *сѣнѣмомъ* itd., iz katerih oblik se je *nj* za *n* preselil potem tudi v imenovalnik *snjъm*, ki se je po kosih padežih razširil še nadalje v *снѣнѣмъ*, kar daje ravno naš *senjem*. Iz te oblike se je potem na eni strani, kakor v poljščini-gor. srbščini, razvil *sejem*, *sajam*, to je, povsod tam, kjer za *n* (*nj*) nastopa sam *j*, na drugi strani pa je po metatezi nastalo *semenj*, *samanj*; neki Štajerci pak so v prvem odvrgli poslednji *m* in govoré *senje*, ker so jim bile take tvorbe na *njem* nenavadne in so iskali v njih rajši glagolščak ali pa kolektiv.

Po tem ekskurzu o razvoju nekkih *j* in *nj* v našem jeziku vrnimo se zopet k našemu spominku. Opombe se mi zdi vredno, da pisavec ni morda vsled pomote pisal *konzliji*,

kar mu je popravljavec premenil v *h-konzliji*; hotel je pač podati v njem svoj izgovor *k konzliji*, česar popravljavec ni več videl v njegovi pisavi, ker je sam za *k* pred soglasnikom *k* govoril že *h*¹. V *oče* za *hoče*, kar pišejo skoraj dosledno že vsi starejši pisatelji, ni onemel *h*, ampak beseda je prirejena iz zanikanega *nočem*, kateremu se je odvzela negacija. V *soje* poleg *šlajo* je *v*, kakor znano, izpal po vplivu zaimka *moje*; to omenjam, ker ni omejeno na kranjščino.

Zgoraj smo že omenili posebnost našega pisavca, da piše za *vsaki*, *vsako* le *saki*, *sako*. To velja pak le za te skupine, sicer piše tudi on *v*, oziroma po tedanji navadi, iz česar pa ni ničesar sklepati na vokalnost ali konsonantnost tega glasu, *u*: *ufse*, *ufsak* dan. V zadnjem primeru pišejo tudi naši prvi pisatelji dosledno le *vsak*, v tem ko jim sicer rabi le *vsaki*: *vsak* dan je torej tudi v našem spominku odrvenela tvorba in zato je *v* ohranjen. Drugači je stvar z *vse* (*ufse*). Tu se je *v* ohranil pač zato, ker je vplival nanj moški spol tega zaimka, kateri se je moral glasiti nekda *us* (s kratkim *u*). Ta *us* je, kakor *uš* iz *vašh*, *un* (primerjaj *z-unaj*) iz *vnu*, **dur* iz *dvrb*, *vudne* iz *vk dne*, nastal tedaj, ko je onemel končni polglasnik; ženski spol se je poleg njega glasil pravilno *usa*, srednji pa *vse* itd. Iz teh oblik je bil potem *v* prenesen tudi v *us* in tako smo dobili *vus*, obliko, ki jo nahajamo v naših starejših pisateljih; enako se je *un* razširil s samoglasnikom *v* od oblike *vne* (*vně*). Rečeni *vus* je pozneje branil, da niso zgubile svojega *v* tudi oblike *usa*, *vse* itd. V *vsaki*, *vsako* pa je morala zveza ž njim postati že nejasna in zato je v štajersčini odpal, kakor v *vmreti* (iz *vmreti* — *umreti*), *božen* (iz *vbožen* — *ubožen*), *že* (iz *vže* — *uže*); tudi štajersko Besediše pozna razen *saki* še: *novič*.

¹ Enako pišejo starejši pisatelji namesto *s-s* samo *s*: svojim britkim terpleinem, svoicmi družinami, dalje namesto *ž-ž* (*shsh*) samo *ž*: iz nebesdoli žveplom inu z ognom sežgal; potem namesto *v-v* samo *v*: vsejhi ričeli (Dalmatin).

50, *nāzgor* 57, *živlat* 57 (uživljati), *k' mivajnu* 70 (k umivanju) itd.

Komparativ *vekši*, ki ga nahajamo pri vseh starejših pisateljih in je bil v prejšnji dobi edin v navadi, mi daje povod, da pristavim o podobnih tvorbah malo opomnjo. Šuman¹ in Škrabec² razlagata *vekši* sicer po moji sodbi prav, toda vendar ne dovolj jasno. Izhajati moramo seveda iz *večši*. Težnja po ločbi soglasnikov č in š je razvila sprva zelo krepko artikuliran *t* (iz *tl*, v katerem se je drugi del afrikate zenačil prvemu): *vetši*, primerjaj češko *větši*. Krepka artikulacija, ki je zavoljo nekdanjega polglasnika zahtevala za soglasnikom *t* majhen odmor, pa je pospešila prehod soglasnika *t* v *k*, ker se je *t* moral nekoliko glede mesta artikulacije približati š-ju, pa ga je jezik vendar hotel imeti ločenega; primerjaj *knalo*, *klaka* iz *tnalo*, *tlaka* itd. Da bi se pak bilo isto zgodilo tudi pri *vikši*, kakor mislita Šuman in Škrabec, in da bi to bilo nastalo res iz *višši* po *vilši*, kar rabi Dalmatin, o tem dvojim. Za take prehode nimamo primerov in dokazov; *nihče* iz *niktože*, *lči* iz *drči*, *tči*, *kči* in *lhavec* iz *tkalec* — *lkalec*, nam dokazujejo mariveč ravno nasprotno, da je namreč *vilši* nastalo iz *vikši*. Od kod pa *vikši*? To je po moji sodbi analogijska tvorba po *vekši*. *Vekši* namreč ni ostal brez otrok: rodil je pri ogrskih Slovencih tudi *bougši* (to je *boukši*) namesto *boljši*, kjer *g* (*k*) ne stoji morda za *j*. Dalje je pospešil nastop komparativa *dukši*, kjer je seveda vplival pozitiv *dug* (dolg) sam. Enako se je začelo v novejši dobi na našem severno-vshodnjem Štajerskem za *vekši* govoriti ali vsaj pisati *velkši* z ozirom na *velik*.

V oblikoslovju nima naš rokopis posebnosti, ako izvzamemo dvoje troje malenkosti. Gen. plur. veliko *krati* (poleg *dvakret*, *kulikukrat*, *tulikukrat*) je tvorba po *i*-deklinaciji, kamor

¹ V »Slovenski slovnici po Miklošičevi prim.« str. 75. — ² »Cvetje z vertov sv. Frančiška« XIII. 4.

je beseda že zgodaj prešla iz *u*-deklinacije. K množinskemu rodilniku *robačene* (to je *róbočane*) iz *robota* + *janin*¹ imamo dativ plur. *robačam* (če ni pomota), ki bi se strinjal s staro soglasniško deklinacijo, katera se nam v slovenskih kakor čeških krajevnih imenih še kaže v nekih sledih: primerjaj koroški *Goričam*, *Svečam* od *Goričane*, *Svečane*, lokal. *Goričah*, *Svečah*, češki *Lužas*; pri nas je tukaj *h* posnet po lokalu drugih deklinacij.

V besedi *posehmalu* namesto *poselmal* imamo opraviti s kontaminacijo raznih oblik, ki jo v nji nahajamo že pogostoma tudi pri starejših pisateljih. Že zveza *poselmal* je taka mešana tvorba, ker bi *po* zahteval lokal za seboj; *posehmal* je narejeno iz pravilnega *dosehmal*, postavivši namesto predloga *do* prepozicijo *po*, kakor v *dozdaj* — *pozday*. Iz *posehmal* in iz pravilne zveze *dosegamalu* pa se je zveržila nova, še bolj križana tvorba *posehmalu*: *po* z napačnim sklonom in množinski genitiv poleg edninskega! Štajersko Besediše piše *oddosehman* 28.

Glede drugih končnic v deklinaciji je opomniti, da so že povsod nove, torej instr. sing. *letam*, *tem kmetam*, *gruntam*; samo enkrat bo pač brati *om*: *tem Clostro*, kjer pa končnica ni izpisana; genitiv plur. mehkih debel ima *ov*: krajcerjov; dativ plur. *am*: *kmetam*; nominativ plur. n. *a*: *vina*, v zloženi deklinaciji pa *e*: *skazne vina*. V lokalu sing. *o*-deklinacije imamo *i* (per cajti) in *u* (tednu). Zanimiv je za štajersčino nominativ plur. *kmetje* za zdaj navadno *kmeti*.

V konjugaciji je opozoriti na obliko *grede* (kaj štibre grede) poleg *gre* (u božji gnadi gre). Z glagolom *gredq* se je zgodilo isto kar z *bqđq*. Ta zadnji se rabi v našem rokopisu še često v polni obliki (de se *bode* mogla, ali *bode* jemal, kar *bode* gori šlu), pa tudi že v skrajšani (de *bo* *posehmal*, *bo* štibro dolužil). Da bi bila v našem in podobnih primerih *grede* nova tvorba po *gredó*, kakor je v srbščini *dadem* po *dade*¹,

¹ Primerjaj Oblak v Archiv für slav. Phil. XIII. 474.

ni zelo verojetno. V času, ko se je začel izpodrivati celo *bodem*, *bodeš*, *bode*, ni pričakovati, da bi jezik nasprotno pot hodil pri *grem*. Da je bil pri *grem* proces loži in korenitejši in imamo torej v starejšem jeziku menj oblik z *d*, to je posledek manjše razširjenosti te besede, ki se z *bodem* nikakor ne more primerjati glede čestosti. Tudi ni pozabiti, da je bil srbski *dadem* podpiran še od *idem* in *budem*, kar se našemu *gredem* ni zgodilo, ker je *idem* ravno vsled njega manj v rabi, *bodem* pa je hodil vstric njega.

V nedoločniku imamo navadno še ohranjen *i*: *biti*, *dati*, *deržati* (*daržati*), *govoriti*; *jemeti*, *pelati*, *poslati*, *priti*, *sturiti*, *točiti*, *vzeti*, *založiti*, *zgubiti*. Odpal pak je tudi že *i* v: *plačati*, *podstopiti*, *postaviti*, *zuperstavit* in v *položiti*. Pravilo je očitno: v glagolih s poudarjenim soglasnikom pred končnico *ti* ostane ta ohranjena; kadar pa je glagol poudarjen na tretjem zlogu od konca, izgubi nedoločnik svoj *i*. Omahovanje vidimo pa že tudi tukaj: poleg *založiti* imamo *položiti* (to je *polóžiti* z odprtim *o*). Prodiranje sedanjikovega naglasa v infinitiv je začelo torej pospeševati nastopanje nedoločnika brez *i*; jezik je hotel imeti na predzadnjem zlogu poudarjen nedoločnik. Da je ta doba bila le prehodna, nam kažejo današnji nedoločniki, ki sploh nimajo v večini narečij nikakega *i*.

Ne oziraje se na mnoge nepotrebne ali sicer jeziku popolnoma neznane nemške besede (kakor *ratati* 'raten' [tudi v štajerskem Besedišu], *frājmon* 'Freimann, Mann ohne Zinsgut im Gegensatz zum Zehentmann', *zašafati* 'zapovedati' [kakor tolmači 'prelagatelj sam'], *flisik* 'fleissig', *srgn*. *vlisizic*, *unportaiš* 'unparteiisch', *maleficperšona* 'Malefizperson', *ahtinga* 'Acht', *rihtik*, *leben* itd.), hočemo naposled navesti, kar je kake omembe vredno v leksikalnem oziru.

¹ Primerjaj o tem prav primerne opomnje Ilešičeve v Archiv für slav. Phil. XXII. 506—508.

Antikati ,angehen, berühren'; ta nemškujoča tvorba, brez refleksivnega *se*, ni šele iz časov patra Marka, ampak jo poznajo že prvi pisatelji; pišejo pak tudi *tiče* sam brez *an* in *se*: kar pak te ceremonie inu cerkoune naredbe inu postave tiče (Dalmatin). Cela kompozicija je vredna toliko, kolikor koroški *wö'stoppt* ,wegtreten' ali *cuapustlt'* ,zulassen'. Zanimiva pak je zategadelj, ker se prefiksi *n a v a d n o* ne izposojajo; enako poznajo Srbi grški prefiks *para*: *parakuvar* ,kuharjev pomagač', *paralaža* ,prilažič', *parabočiti se* ,protiviti se'.

Desetska robata ,Zehentrobot' je gola preloga nemške besede, ne oziraje se na domačo *desetino*.

Eden ali obeden ,nihilče' je pač nenavaden izraz in gotovo ne domač, iz nemščine posnet, katere je za starí *inkein* iz *nekein* ,nicht einer', ko se je pozabila ta stara oblika, začela rabiti obliko *einkein*, *einkeiner*, n. pr.: so hat der vogt einkein recht zu dem liegenden guot, ali: ein vogt soll och einne keinne vogtknecht nemun äne eins probsts gunst (Grimm, D. Wtb. V. 493). Ta nemški *einkein* je bil pač našemu pisavcu pred očmi ali dušo, ko je prelagal; ker pa mu slovensko *eden obeden* ni dalo istega pomena, je vteknil med oba nedoločna izraza še *ali*.

Gnada božja. Izraz »dokler sonce u boži gnadi gre« je popolnoma naroden, dasi ga novejši slovarji zavoljo besede *gnada* ne registrirajo več. Navadno pak se ne govori tako, kakor piše naš prelagatelj, ampak »sonce gre k božji gnadi«, kakor ima tudi Gutschmann v slovarju stran 360. Slovenski izraz »sonce gre k gnadi« je posnet gotovo iz nemščine: die sunne gêt ze genâden, to je ,zur Ruhe'; primerjaj Aventinovo poročilo pri Schmellerju² I. 1725: »Durft bei den alten Teutschen keiner sagen, sie (die Sonne) gienge unter, must sprechen, sie gieng zu Rüst und Gnaden, wie dann noch etwan das nârrisch gemein Volck meint.« Enako pravi Anglež *the sun is going to rest* ,sonce gre počivat' in tudi Srb se izraža prav tako, kakor poroča Vuk v Rječniku² 695

pod besedo *smiriti se* ‚sich zur Ruhe legen‘: »*smirilo se sunce*. Srblji kažu da suncu ne valja reći zagje, niti sjede, nego smiri se, jer kad mu se reče zagje, onda ono (sunce) reče: zašao, pa ne izišao! a kad mu se reče sjede: onda ono reče: sjeo, pa ne ustao! a kad mu se reče: smiri se, onda ono reče, smiri se iti!« Nemščina nima, v kolikor sem mogel jaz zapaziti. (Grimmov slovar še ni došel do teh besed) nikjer pri *ze gnaden* pristavka *Gottes*, kakor naša slovenščina; zatorej mislim, da je *božja* v tem primeru pač šele pri nas pristavljeno. Prašanje pak nastane, imamo li videti v tem pristavku le krščansko misel na milost božjo. Ni namreč pozabiti, da se tudi pri drugih narodih s sončnim zahodom spajajo nazori o oboževanju sonca. Albanec pravi: *dile perëndone* ‚sonce je zašlo‘, dobesedno ‚sonce je postalo bog‘; Novogrki izražajo misel ‚sonce je zašlo‘ z ἐβασίλευσε ὁ ἥλιος, dobesedno ‚sonce je zakraljevalo, postalo kralj‘; Rumun zaznamuje pojem ‚zahajati‘ o soncu z besedo *asfințesc* ‚svet postati, posvetiti se‘, od staroslovanskega *sveti*, ‚zahod‘ mu je *asfințit* ‚posvetba, posvetilo, sanktifikacija‘¹. Zavaljo teh nazorov se mi zdi potrebno, izraziti vsaj d v o m o m a domnevanje, da si smemo nekaj podobnega misliti morda tudi o našem pristavku *božja*, in da je tedaj, ko je narod prevzel nemško besedo *gnada* v tem reku, razumel vsaj sprva to besedo v pomenu, ki jo ta še ima v stari nemščini, to je, da je naša fraza toliko, kakor: sonce gre k božjemu pokoju, gre počivat kakor bog. Sicer pa še enkrat ponavljam, da je to samo — domnevanje.

Gormon ‚der Weinbauer, gornik‘. Caf v Pletersniku podaje *gorman*. Naša beseda kaže, da je narod (ali vsaj prelagatelj?) občutil v sufiksu zvezo z nemškim *man*, kateri se je sicer kot sufiks ohranil pri nas nespremenjen, to je takó,

¹ Primerjaj Laz. Sainéan »Le mot ‚saint‘ dans les idiomes bal-quaniques« v Mémoires de la société de linguistique de Paris XII. 1903. stran 331—334, in pa Grimm, D. Mythol. 2 702.

da se ne da sklepati iz njega na to, da si je bil narod v svesti njegovega postanka iz besede, ki slove v današnji nemščini *Mann: racman, purman, prekman, prekmurec* itd.

Izgovor, —i (sgouar) ‚Ausrede‘ omenjam za to, ker je ženskega spola, kakor rabijo enako naši starejši pisatelji tudi druge sestavljenke z *govor*, n. pr. Truber (to slovensko predgovor), Krelj (je dal tvrdo odgovor). Po spričevanju Levčevem¹ se tudi okrog Krškega rabi *odgovor* še v ženskem spolu. Te premembe spola je kriv seveda nemški vpliv.

Nikar ‚durchaus nicht, nicht aber‘: prave jenu *nikar* skazne vina; konvent sam, *nikar* kmetje. To je iz *ni-ka-že* = nič. Da bi bila ta okrepčevalna in lepa nikalnica nemškega izvira (iz *ni-kuri*), kakor je mislil Levec², nikakor ni verjetno in mogoče: iz povdarjenega nemškega *u* nikdar ne dobimo pri nas *a*. Ker se besedi včasih prideva *te (nikarte)*, to še ni dovolj dokaza za nemški izvir, saj imamo tudi mi *ná — náte, nu — nute, oj — ojte, jeli — jelite, viš — vište*³ itd. V starejših pisateljih pomenja *nikar* tudi ‚ne samo‘: de sta zatiga volo *nikar* le ona dva, temuč tudi vse človestvu umreiti (moglu); je on poročil, *nikar* le svojim jogrom, temuč tudi vsim drugim vučenikom (Dalmatin).

Pešci ‚Handrobotleute‘ v nasprotju s tistimi, ki dajejo vprego.

Pštant iz nemškega ‚Bestand‘; dandanes je beseda že izgubila začetni *p*.

Somuč ‚sondern‘ iz *samoč* od *samo*. To besedo pozna tudi čakavščina *sámoč* ‚solum‘ poleg enako narejene, iz italijanščine vzete *sòlić* in *sòloč* ‚solum‘ (Nemanić, Čak.-kroat. Stud. III. 63). Beseda je znana tudi sicer, zlasti pa vsem starejšim pisateljem, in to v več pomenih: 1. ‚allein, nur‘: *samoč* vino piti; *nikar*

¹ Die Sprache in Truber's Matthaeus, Programm Realschule Laibach 1878, str. 36, 37. — ² o. c. str. 24. — ³ Da je ta *viš* res samo *vidiš* in ne morda kak refleks stare oblike ВИЖА, to je izrekel že Oblak; zlasti pa nam to dokazuje Megiserjeva navedba v slovarju, kjer se nemški *siehe* prelaga naravnost z *vidiſh*.

le samuč z vodo, temuč z vodo ino keryjo; oni vuče take vuke, kir nejso, samuč človeske zapuvidi; nismo tam obe-niga človeka nešli, samoč konjče inu osle (Truber); — 2. ‚ausser‘: ne jedo, samuč da se umijejo; nihče nej dober, samuč le sam edini Bog (Dalmatin); nikar en lasec od naše glave ne more pasti, samuč aku je božja volja (Truber); — 3. ‚sondern‘: ta človek nej živ na samim kruhu, samuč od slejdnje besede; inu nas ne vpeljaj v skušnjava, samuč nas rejši od zlejga (Dalmatin). Levec¹ je mislil, da stoji ta *samuč* namesto *temuč*. Toda če primerjamo rabo nemškega *sunder*, vidimo, da se ž njo popolnoma strinja raba našega *samoč*. Tudi nemški *sunder* pomenja namreč: 1. ‚auf gesonderte Weise, im einzelnen, für sich, allein‘: er sas z sunter, sunter sine brudere; — 2. ‚ausgenommen, ausser‘; — 3. ‚sondern‘ in to že v stari nemščini: nicht alsô dasz der geist zu nichte werde, sondern dasz er gerichtet werde an Gott. Če pa je tako, potem naš *samoč* ne more biti * *sim* vęšte, kar so slovničarji naredili po *tēm* vęšte (Miklošič VGr. III. 147, Sket v Kresu V. 58), in njega ni rodil *temveč* = *temuč*; resnica je mariveč deloma nasprotno: *samuč* (iz *samoč*) je tako vplival na *temveč*, *temeč*,² da je bil v tem zlog *ve*, *e* premenjen v *u* in da se je za *temveč* začelo govoriti *temüč*, katero edino obliko pozna slovenščina. Ako bi bil *u* v *temuč* nastal glasoslovno iz *ve*, kar je nemogoče, bi se moral ta veznik glasiti v dolenjščini * *temüč*. Krajšanje vokala v zlogu *ve* iz *vę* bi dalo namreč kvečemu *vč*, *w*, primerjaj *prčvč*, *prewč* iz *prčvęč*, stežka pa *u*, ki bi ga morali razlagati potem kakor *u* v *vus*, *uš*, *duri*, *zunaj*, kar pak ni verjetno zategadelj, ker imamo v navedenih besedah opraviť s starim polglasnikom, v *temuč* bi pa imeli pred sabo enako obravnavan sekundaren polglasnik, ki se je razvil še le na naših tleh razmeroma pozno. Tudi se je v *temuč* zgodaj izgubil čut zveze z instr.

¹ o. c. str. 39. — ² V najstarejši štajerski prisegi iz l. 1570. nahajamo obliko *temeč* (Themech).

tēm, ker pišejo starejši pisatelji vedno *temuč*, ne pa *timuč*, kakor bi pričakovali, če bi si bili zveze res še v svesti (primerjaj v Dalmatinu *tejm rajši*). Če se kje za *samuč* piše *semuč*, imamo iskati v tem *e* izraz polglasnika, ki se je razvil iz *a*, *o*, morda pa tudi vpliv besede *temuč*, katera je naposled popolnoma izpodrinila v pomenu 'sondern' besedo *samoč*, ki jo je prestrojila.

Skazen. — *zna*, — *o* 'verdorben' od *skaza* namesto *izkaza* *detrimentum*, *Verderb'*; dandanes rabimo navadno particip *skažèn*.

Več 'überdies, weiter, ferner', tako tudi na Krasu s pri-dejanim še in brez njega. To je po nemškem: sgn. *mêr* 'ausserdem, noch dazu, ferner'. Slovenščina je ta nemški komparativ v njega starejši obliki *mâri* prevzela tudi nepre-ložen ter ga rabi kakor nemščina v pomenu 'vielmehr, eher, sondern': ni dobička, mar izguba. V *mariveč* smo nemškemu *mâri* (= *mêr*, *mehr*), ki je že ob sebi *več*, priteknili po nepo-trebnosti še enkrat *več*.

V Nemškem Gradcu, 18. februarja 1904.



V spomin Mateju Slekovcu.

Priobčil Fr. Kovačič.

Ko so se delale priprave za ustanovni občni zbor »Zgodovinskega društva«, je pripravljalni odbor razmislil tudi vprašanje, kdo bo kandidat za predsedništvo novega društva. Brez dolgega pomišljanja se je v odboru in zunaj odbora obrnila pozornost na župnika pri



Sv. Marku nižje Ptuja, g. Slekovca. »G. Slekovc je res primeren predsednik, ako se preseli v Maribor«, je pisal kratko pred občnim zborom začasnemu predsedniku odličen slovenski vsenčiliški profesor.

Kot zgodovinar je imel Slekovec velik ugled pri Slovencih in Nemcih, tvarine je imel nabrane sila veliko, za domačo zgodovino je bil ves vnet; vrhutega se je odločil proti jeseni 1903. l. stopiti v stalni pokoj in se preseliti v Maribor, kjer bi prevzel službo škofijskega arhivarja.

Ustanovni občni zbor ga je torej opravičeno z velikimi nadami izvolil za predsednika. Vedelo se je sicer že takrat, da resno boleha, a bilo je upati, da kmalu zopet okreva. Ko mu je pa tajnik naznanil izvolitev in priposlal v podpis neko vlogo na mariborski mestni svet, je odpisal: »Tukaj vrnem vlogo na mestni svet z opazko, da je to najbrž moje prvo in zadnje delo kot predsednika „Zgodovinskega društva“. Hiram vedno bolj in bolj...« Vloga, ki jo je podpisal, sicer še ni bila zadnja, a njegova slutnja se je, žal, le prežgodaj izpolnila.

Že v 1. števil. društvenega glasila nam je torej izpolniti žalostno dolžnost, da zapišemo nekaj vrstic v spomin velezaslužnemu preiskovalcu domače zgodovine. Zlasti želimo opozoriti javnost na njegovo slovstveno zapuščino, da bi se vzbudile mlajše moči za zgodovinsko delo ter nabrano gradivo porabile in nadaljevale.

* * *

Njegove življenjepisne podatke naj nam pove lastna avtobiografija, ki si jo je spisal. »Rojen dne 6. avgusta 1846 (v rokopisu letnica izpuščena, na posebnem listku je opazka, da se je rodil ob 6. uri zvečer) v Kunovi št. 29 Negovske župnije kot zakonski sin Jožefa Slekovca, kmeta, in Marije, roj. Kramberger.¹ Dovršil je svoje študije v Mariboru ter

¹ O svoji rodovini si je rajni sestavil ta le rodovnik (podamo le glavni lthiji):

je bil ondi 23. julija 1871 v mašnika posvečen. Prvo sv. mašo je služil v Negovi 6. avg. t. l. Čez 10 dni, namreč 16. avg. 1871 je nastopil kaplanijo v Središču. Po smrti župnika Vrbnjaka je postal provizor in kot tak je služboval od 1. febr. do 16. marca 1874. Dne 1. maja 1878 je bil premeščen v Cirkovce, od tam pa 20. jun. 1879 k Sv. Marku nižje Ptuja. Ondi je moral vsled nevarne bolezni stopiti 1. okt. 1882 v začasni pokoj in iti čez zimo v Gorico na Primorskem, od koder se je v spomladi toliko okrepčan povrnil, da je mogel 1. junija 1883 nastopiti kaplanijo pri Sv. Lovrencu na Dravskem polju. Dne 18. dec. 1887 je bil vmeščen za župnika pri Sv. Marku nižje Ptuja, kjer ga je mil. knez in škof dr. Mihael Napotnik o priliki druge kanonične vizitacije dne 30. avg. 1897 imenoval svojim duhovnim svetovalcem.«

Do sem avtobiografija; dostaviti nam je le še nekoliko vrstic. Pri zadnji kanonični vizitaciji na praznik sv. Cirila in

Simon Slekovec poročen z Nežo Vuk
(† 5./1. 1717) v Kralovcih.

Jožef (* 10./4. 1768) poroč. 28./6. 1789 z Uršo Zorko v Kunovi št. 29.		Vid * 14./6. 1770 poroč. 3./4. 1794 z Uršo Holc.	
Jožef * 1./4. 1809, poročen 9. febr. 1835 a) z Marijo Kramberger.	Urša, Katarina, Marija, Barbara, Ana.	Matjaž * 19./2. 1806, poroč. 10./2. 1839 z Marijo Godina.	Marija, Jurij, Jožef, Kata, An- drej, Anton.
Jožef * 8./2. 1837 († 31./1. 1844) Marija * 28./5. 1839 Ana * 4./5. 1842 Matej * 6./8. 1846. b) poroč. 25./1. 1854 z Marijo Vogrinc		Ivan * 15./6. 1842 Jernej * 22./8. 1843 Filip * 26./4. 1847 Alojz * 28./5. 1851 Andrej * 25./11. 1858 (jeredovnik pod imenom Viktorin). Martin * 18./10. 1844 (seda na domovini).	
Tomaž * 18./12. 1854			

Mati mu je umrla — 45 let stara dne 25. junija 1852, oče pa 17. aprila 1870, star 61 let.

Metodija l. 1903. ga je knez in škof v priznanje njegovih zaslug v pastirstvu in na slovstvenem polju imenoval konzistorijalnim svetovalcem. Takrat je že hudo bolehal, da se je le s težavo držal po koncu. Začetkom meseca vinotoka je šel v Ljubljano iskat zdravniške pomoči, od koder se ni več povrnil. S 1. decembrom je stopil v pokoj, a že 14 dni pozneje, dne 15. decembra mu je smrt po mučni bolezni zatisnila oči. Med mnogimi drugimi slovenskimi odličnjaki je tudi on našel zadnji počitek na ljubljanskem pokopališču sv. Krištofa.

* . *

Po svojem temperamentu je bil Slekovec bolj melanholik, kar je vplivalo na njegov značaj in je bilo v zvezi z njegovim krhkim zdravjem. Po svoji visoki in ravni rasti se je zdel vsakomur orjak, v resnici pa je že od mladosti večkrat in hudo bolehal. V dijaških letih je zelo stradal; včasih po več dni ni nič toplega zavžil. Po materini smrti je namreč dobil mačeho, ki je bila zanj prava »pisana mati«; odtrgala mu je vsako podporo domače hiše, ker ji ni bilo ljubo, da se je šolal. Stradanje v mladih letih je zapustilo sledove v njegovem telesu. Že za časa bogoslovskih študij je neprestano bolehal in pozneje kot kapelana pri Sv. Marku ga je bolezen tako hudo pograbila, da se je že skoraj obupalo nad njegovim ozdravljenjem. Neki ptujski mizar je že poslal vzorce za rakev, češ, saj bo tako umrl. Milo primorsko podnebje ga je sicer nekoliko okrepčalo, a prav trdnega zdravja tudi pozneje ni bil.

To je vplivalo tudi na njegovo duševno stanje. Melanholik deluje ne le z umom ali z rokami, ampak tudi s čuvstvom. Ako je Slekovec delal, je delal iz vseh moči, vse mu je segalo v globino srca in ondi našlo odraz. Zato ga je pa tudi naporno delo večkrat sila izmučilo in mu tako manjšalo

življenjsko moč. Bučne veselice ga niso mikale, v družbi je sedel rad tiho in poslušal; tu in tam se nasmehnil, koga podražil ali povedal kak dovtip. Kadar je pa priložnost nanesla, je bil kralj v družbi ter je z duhovitimi dovtipi vzbujal splošno veselost in občudovanje. Če mu je bil kdo v družbi posebno ljub, na tega so najbolj letele njegove puščice in drago mu je bilo, če se je dotičnik znal dobro odrezati. Sladkih in laskavih pogovorov ni inaral, bil je odkrit značaj, a svojega prijateljstva in ljubezni ni razodeval v blestečih besedah. To je bil povod, da ga marsikdo ni umel. Njegov govor se je zdel marsikomur rezek, trd, suh in osoren. A kdor se je potrudil prodreti skozi zunanjo lupino, se je lahko prepričal, da tu bije blago srce in da je morda tudi sam globoko vanj zapisan.

Blaginja ljudstva mu je bila zelo na srcu. »Resno delo, pouk, čitanje dobrih knjig, tega nam je treba, to manjka ljudstvu«, je rekel večkrat. Prizadeval si je veliko, umstveno in нравno povzdigniti ljudstvo. O priliki nekih žalostnih prestopkov v njegovi župniji začetkom l. 1900., katere so hlastno izrabili izvestni časniki, je v nekem pismu z boleštnim srcem zapisal besede: »Nesrečni „šnops“ bode nam ljudi v vsakem oziru popačil in ugonobil. Človek se trudi, a dočaka malo sadu...« Lahkomišljenost, brezposelnost, zapravljivost je naravnost grajal pri mladih ljudeh; vsled česar se ga je marsikdo izogibal, ki se je čutil zadetega. Sicer je pa bil iskren prijatelj mladine in je zlasti dijake velikodušno podpiral.

Pomanjkanje materine ljubezni v mladosti in skoro vsakršne pomoči v dijaških letih je vtisnilo v njegovo dušo nekako otožnost in nezaupnost. Bolezen in razne trpke izkušnje poznejših let so jo le še povečale. V mlajših letih je rad zahajal med ljudi, pozneje se mu je nagromadilo dela, zlasti ko se je vglobil v zgodovinske študije; sedaj je prišel v dotiko z ljudmi le bolj v službenih rečeh.

Najbolj ga je bolelo, če se je prevaril v kakem prijatelju. »Kakor na dlani sem ponujal svoje prijateljstvo, a ko je prišla prva poskušnja, sem sprevidel, kako jalovo je bilo prijateljstvo, lažnjiva vsa prijaznost. To človeka boli«, — je rekel večkrat. Vrhutega ga je zadnja leta mučila nervoznost in druge bolezni. Pri melanholiku je psihološko popolnoma naravno, da v sitnih razmerah postane pesimist. »Najrajši sem med svojimi zgodovinskimi osebami«, je pravil, če se je v kom prevaril. »Te se vsaj kažejo odkrito, kakšne so, bodisi da so dobre, bodisi da so zabredle na kriva pota.«

Ves svoj prosti čas, kar mu ga je ostalo od stanovskih dolžnosti, je posvetil zgodovinskim študijam. Za domačo zgodovino je bilo to dobro, zanj samega pa slabo. V prejšnjih letih je zahajal bolj v družbo, potoval je na Velehrad, na Francosko v Lourdes, v Rim, v Bosno i. t. d. To mu je bilo razvedrilo. Zadnja leta si ga pa skoro vselej dobil med starimi listinami in knjigami. Sedel je navadno v svoji spalni sobi, ki mu je bila ob enem delavnica, v gostem dimu, — navadno je namreč pri pisanju kadil. Popolnoma zamišljen v svoje zgodovinske probleme je pozabil na vse krog sebe; večkrat se niti ni ogledal, če je kdo vstopil, pisal je dalje in še le čez nekaj časa je rekel: »Malo počakajte, kmalu sem gotov«. Tako je presedel dneve, tedne in mesece, zlasti če se je lotil kakega večjega dela. Le ob lepem vremenu je šel za nekaj časa na vrt ter kadeč smotko, stal pri ulnjaku in opazoval čebele, potem pa zopet sam kakor čebelica zbiral svoje zgodovinsko gradivo. Ako ni mogel čemu priti na sled, se je hitro odpeljal v arhiv v Gradec ali v Maribor in, če je našel, česar je iskal, se je že s prvim vlakom vrnil k svojemu delu ter prinesel včasih s seboj cele kupe listin. Ves je oživel, če je prišel v družbo s človekom, s katerim se je mogel kaj pogovoriti o zgodovini. Tedaj mu je tekla beseda živahno in s svojim čudovitim spominom je vsakogar očaral.

Po tej splošni karakteristiki Slekovčeve osebnosti se nam je natančneje ozreti na njegovo zgodovinsko slovstveno delovanje. V tem oziru je ž njegovo smrtjo v našem zgodopisju nastala velika vrzel, ki se ne bo tako kmalu zamašila.

Kot zgodovinar je bil Slekovčec samouk. Kakor je sam pripovedoval, kot dijak ni imel posebne vneme za zgodovino. Najljubša mu je bila na gimnaziji matematika in fizika; še pozneje je rad s svojimi fizikalnimi »eksperimenti«¹ zabaval družbo. V svojem uradovanju, občevanju in v zgodovinskem raziskovanju je pa imel uprav matematiško natančnost. Njegovo nagnjenje do naravoslovja spričuje tudi to, da je za markovsko šolo na lastne stroške nabavil raznih fizikalčnih učil, pomorskih živalic in paviljonček za čebele.

Ko je pa kapelanoval v Središču, so imeli Središčani neko pravdo, kar je Slekovca napotilo, da je začel brskati po ondotnih trških listinah. Pri tem se mu je vzbudilo veselje do zgodovinskega raziskovanja; izboren pomnež ga je nekako opominjal, da je poklican na zgodovinsko polje. Zgodovina središkega trga mu je zato tudi ostala vedno pri srcu; še l. 1900. je zbiral gradivo za Središče, češ, »po 20 letih bode menda že čas, da se resno lotim središke kronike, ki me je dovedla na zgodovinsko polje«. ¹ In zadnje njegovo delo, ki ga je za tisek izdal, se tiče trga Središča. ² Manjkalo mu je sicer potrebnih predštudij, a to je kmalu nadomestil z občudovanja vredno vztrajnostjo. Pripovedoval je sam, kako se mu je godilo, ko je prvič prišel v graški arhiv. Dal si je pri- nesti stare listine, — a ni jih znal brati! Ogledoval je črke sem in tje, pa ni šlo. Oddal je torej listine in se vrnil domov, a pogum mu ni upadel. V Mariboru si je v škofijskem arhivu izposodil na dom star kodeks ter ni prej miroval, dokler se ga ni naučil gladko brati. Brez obsežne paleografske teorije

¹ V pismu na g. M. Ljubša dne 18. marca 1900. — ² Kapela žalostne Matere božje v Središču. Maribor 1902.

se je s samim čitanjem mnogoterih listin tako izvežbal, da mu tudi slaba starinska pisava ni delala posebnih težav,

Že izpočetka se je Slekovec postavil na pravo stališče zgodovinske kritike: zajemal je svoje podatke iz prvotnih virov, ne pa morda le po tiskanih »raznih virih« eklektično sestavljal svoje zgodovinske spise. Kdor prebira njegove tiskom izdane spise, se lahko prepriča, da pač navaja razna dela, a mnogokrat popravlja njihove podatke, sklicujoč se na izvirne listine. Ko je zaradi bolezni moral počivati v Gorici, si je čas kratil — s čitanjem listin. Deželni odbor štajerski mu je namreč v pismu z dne 6. decembra 1882 št. 12.859 dovolil, da si sme izposojevati listine iz deželnega arhiva; sprejemati in rabiti jih je pa moral v knjižnici velikega semenišča v Gorici.

Kakor pri čebelah razločujemo dve vrsti delavk: ene, ki donašajo od raznih cvetlic snovi za strd in satovje, druge, ki iz nabrane tvarine izdelujejo toli umetne celice ter jih napolnjujejo z medom, tako nekako bi se dali razdeliti učeni delavci na zgodovinskem polju. Nekateri z neumorno delavnostjo zbirajo gradivo iz različnih arhivov, a ne dospejo, da bi to vse povezali v lepo celoto, drugi, ki imajo bolj urejevalen um ter širni in pronicavi pogled, vstvarjajo liki mozaike krasna zgodovinska dela. Našega Slekovca moramo prištevati prvi vrsti zgodovinarjev. V zasebnih pogovorih in v pismih je večkrat naravnost izrazil željo, naj bi kdo drug enkrat porabil nabrano gradivo, on šam da nima k temu nagnjenja in ne časa; njegova moč je bila vsa osredotočena v zbiranje tvarine.¹ Sicer je v spisih, ki jih je v tisku priobčil, pokazal, da zna tudi prav mično tkati zgodovinski čilim, vendar njegovo posebno veselje je bilo, zbirati gradivo. In

¹ Prav značilna je opazka, ki jo je večkrat zapisal v njegova gimnazijska spričevala profesor zgodovine Mesmer: »Besser Kenntnis der Thatsachen als Eindringen in den Zusammenhang«. Iz matematike in naravoslovja je imel vedno jako dobre rede.

v tem oziru je storil neverjetno veliko. Nabral je podatkov iz deželnega in kn. šk. arhiva v Gradcu, kn. šk. arhiva v Mariboru in v Ljubljani, istotako je iskal podatkov v Zagrebu, na Dunaju, v Solnogradu ter v raznih občinskih in zasebnih arhivih zlasti pri minoritih v Ptuju, od koder je marsikaj po njegovem posredovanju prišlo v deželni arhiv v Gradec. Deželni odbor mu je zato tudi dvakrat izrekel pismo zahvalo.

Drug vir, iz katerega je marljivo zajemal, so stare matrike. Stikanje po matrikah, krstnih, poročnih in mrliških, se utegne komu zdeti pedantično delo, a kdor le količkaj ve, kaj se pravi iskati zgodovinsko zanesljivih podatkov, bo pritrdil besedam, ki jih je rajnik pisal 17. decembra 1898 v nekem pismu: »Matrke so dragocen in najzanesljivejši vir za našo domačo zgodovino, a treba je vedeti, kako se pregledujejo in ekscerpirajo«. Da je Slekovec znal v matrikah zadeti na »zlato rudo«, mu daje spričevalo med drugimi odlični štajerski zgodovinar J. Zahn v pismu dne 20. decembra 1884: »Sie scheinen in Ihren Matrikeln ein sehr schönes Materiale für Genealogie zu besitzen«. Zatorej ga prosi za podatke o raznih plemiških obiteljih in daje takrat še mlademu zgodovinarju nekatera navodila, kako naj urejuje izpiske iz matrik. Slekovec si je iz matrik nabral ogromno drobnih podatkov in opozoril na marsikatero pomoto v raznih zgodovinskih knjigah. Zaradi mnogobrojnih genealogičnih in biografičnih izpiskov je slovel ko kak orakelj. Razni zgodovinarji in plemenitaži, nemški, ogerski in hrvaški, so se obračali nanj, ali če so se obrnili na deželni arhiv, jih je ta navadno opozoril na g. Slekovca. Marsikateri aristokrat je osebno poiskal markovskega župnika, ki mu je vedel toliko povedati o njegovih dobrih in slabih prednikih, da ga je kar osupnilo.

Postrežljiv je bil zelo, če je bilo treba komu postreči z zgodovinskimi podatki. Bodisi Slovenec, Nemec ali Madžar,

vsakemu je rad ustregel, če je le mogel, četudi ga je to včasih stalo veliko truda, časa in gmotnih žrtev; s svojim zgodovinskim zakladom ni bil skop. Slekovčevo delovanje se je zelo cenilo pri graškem historičnem društvu; Jos. v. Zahnu je veliko pomagal pri sestavljanju krajevnih imen na Sp. Štajerskem za njegov »Ortsnamenbuch«. Znano je bilo njegovo ime v dunajski akademiji, dunajskemu antropološkemu društvu je storil veliko uslugo, ko je podpiral Vladimira Levca pri sestavljanju njegovih »Pettaufer Studien«. Tudi pisateljem »Matice Slovenske« je v marsičem pomagal; zlasti je dal več podatkov za Glaserjevo »Zgodovino slovenskega slovstva« in je obžaloval, da se mu je to prepozno naznanilo. Pri svojem zgodovinskem talentu in železni marljivosti bi bil v drugačnih okoliščinah gotovo na daleč zaslovel in postal ud kake znanstvene akademije. Dejanske razmere, v katerih je živel, pa niso bile ravno ugodne za zgodovinsko delovanje v širjem obsegu. Služboval je ves čas na deželi, daleč od velike knjižnice, arhivov in muzejev; stanovska opravila, razne skrbi in sitnobe vsakdanjega življenja na deželi, vse to ga je oviralo pri njegovem zgodovinskem delu. In vključ temu je storil silno veliko.

O svojem zgodovinskem delovanju je pa sodil jako skromno. Koncem svoje avtobiografije je na majhen listek zapisal sledečo opombo: »Peča se v prostih urah, kar mu jih preostaja od uradniških in službenih poslov, z zgodovino domačih krajev. V ta namen je preiskal več arhivov, pregledal matrike in druge uradne zapisnike ter sestavil več kronik in zgodovinskih spisov.«

Znanstveno delujoč človek potrebuje tudi primerne družbe, kjer se ideje med seboj krešejo in sprožijo nova vprašanja. Tega je Slekovec pogrešal. Zatorej ga je zelo veselilo, če ga je obiskal kdo, ki se je zanimal za domačo zgodovino. Večkrat je obžaloval, da je med štajerskimi Slovenci tako malo historičnega zanimanja in močno si je želel,

da bi našel nekoga, komur bi lahko izročil svoje delo v nadaljevanje. Zatorej se je zelo veselil, da se je naposled ustanovilo »Zgodovinsko društvo«, ki bi naj odsle z združenimi močmi obdelovalo domače zgodovinsko polje. Izrazil je sicer bojazen, da bo mlado društvo v naših malenkostnih razmerah imelo preveliko potežkoč, a ko je slutil, da več ne bo vstal iz bolniške postelje, je vso svojo literarično zapuščino in zgodovinsko knjižnico izročil društvu, češ, da ga veseli vsaj ta zavest, da se njegovo slovstveno blago ne bo po smrti izgubilo, ampak uporabljalo in spopolnjevalo.

* * *

V naslednjem podamo pregled Slekovčevih spisov in sicer: a) tiskom izdanih spisov; b) kronik; c) raznih drugih izpiskov.

a) Tiskani spisi:

Svoji avtobiografiji je Slekovec pridjal seznamek vseh svojih spisov (v vsem 70 sestavkov, med temi je pa nekatere dvakrat štel, namreč kot članke v časnikih in kot posebne izdaje), ki so v tisku izšli. Mnogi izmed teh so sicer že omenjeni v Glaserjevi »Zgodovini slovenskega slovstva« (IV, str. 161), vendar ne vsi, zatorej jih tu priobčimo, kakor si jih je sam sestavil.

1. Središčani in ormoški grajščaki. Zgodovinski spisek. Sl. Gosp. 1879, št. 45—49.
2. Babji klánec. Sl. Gosp. 1879 (št. ni označen).
3. Kruci na Slov. Štajerskem. Sl. Gosp. 1880, št. 5—12.
4. Kobilice na Slov. Štajerskem. Sl. Gosp. 1882, št. 12, 20.
5. Cerkev in samostan frančiškanov v Ormožu. Cerkvena priloga (Sl. Gosp.) 1882, št. 63—65.
6. Kuga na Slov. Štajerskem. Zelo obširen spis, objavljen v Sl. Gosp. 1. 1883, 1884, 1885.

7. Župnija Sv. Lovrenea na Dravskem polju. Krajepisno-zgodovinske črtice. 8^o, 136 str. s sliko (Maribor, Leon-ova tiskarna 1885).¹

8. Zlatomašnik Franc Perger. Cerkv. priloga (Sl. Gosp.) 1885, št. 126, 127, potem 1886, št. 128.

9. Slovensko tožilno pismo iz l. 1648. Kres, II. 282.

10. Dve središki prisegi iz 18. stoletja. Kres II. 523.

11. Kdaj je Središče dobilo pravice cesarskih trgov? Kres V. 477.

12. Pravlјice o eopernicah v Središču. Kres V. 572.

13. Magjari v Središču l. 1848. Sl. Gosp. 1878, št. 47.

14. Spomini iz minolih časov. Sl. Gosp. 1886, št. 25, 26, 28.

15. Drobtinice za zgodovino slov. šolstva. Popotnik 1887, št. 1—9.

16. Sv. Vid pri Ptuj. Odlomek iz krajevne zgodovine. Sl. Gosp. 1887, št. 16, 18—22.

17. Doneski k zgodovini cerkvâ na Kranjskem. Slovenec 1887, št. 119 (»Listek«).

18. Odlični Kranjci. Slovenec 1887, št. 194—198, 202—204, 206, 210, 212, 214, 218—228, 230—231. — Ta spis je izšel istega leta v posebnem odtisku (150 izvodov m. 8^o, str. 81).

19. Z Dravskega polja. Književno delovanje župnika Fr. Bezjaka. Slovenec 1887, št. 228, 229.

20. Kobilice: Večernice družbe sv. Mohorja 1887.

21. Beiträge zur Kirehiengeschiehte der Steiermark. Grazer Volksblatt 1888, Nr. 128, 146.

22. Sv. Barbara v Halozah. Cerkv. priloga (Sl. Gosp.) 1889, št. 2.

23. Škofija in nadduhovnija v Ptuj. Sl. Gosp. 1889, št. 12—14, 16 i. t. d. in l. 1890. Spis je izšel nekoliko razširjen v posebni knjižici, m. 8^o, str. 196 v 250 izvodih.

24. Slovenščina v e. kr. uradih pred 100 leti. Slovenec 1890 št. 172 v podlistku.

25. Dr. Gregorij Oglar (Carbonarius de Wieseneck). Slovenec 1889, št. 181 in l. 1890, št. 178.

26. Iz Ptujске okolice. (O škofovskem obiskovanju v ptujski dekaniji.) Slovenec 1891, št. 153—154.

27. »Holhamerei.« Odlomek iz domače zgodovine. Sl. Gosp. 1892 dne 25. febr.

28. Sekelji, rodoslovna in životopisna razprava. Slovenec 1893, št. 247—256, 159—263. Ponatis istega leta str. 50 m. 8^o v 200 izvodih.

¹ O tem spisu se je rajnik izrazil, da je tu in tam pomanjkljiv, ker je še pozneje našel več podatkov.

Knjižica se je tiskala v 500 izvodih, založil pa jo je lovrenški rojak g. dr. I. Mlakar. Med Slekovčevimi rokopisi se nahaja tudi nemški prevod te knjižice v rokopisu druge roke. Na 1. str. je Slekovec pripisal opombo: V. Theodor Weinhard, Lehrer in St. Margarethien unter Pettau.

29. Simon Jožef Pornat. Slovenec 1893, št. 272.
30. Doneski k zgodovini cerkva po Slovenskem. Zgodovinski Zbornik 1891, št. 15.
31. Dulhovščina v Novem mestu in okolici l. 1734 in 1737. Zgodovinski Zbornik 1892, št. 21.
32. Pfarrvorsteher in Abstell. Ein Beitrag zur steierm. Kirchengeschichte. Grazer Volksblatt 1893 Nr. 282.
33. Die Szekely oder Zekel von Kevent, Freiherren von Friedau. Südsteirische Post 1894, v posebnem odtisku (100 komadov) str. 67 m. 8°.
34. Polidor pl. Montagnana. Životopisna črtica. »Slovenec« 1894, št. 64—67. Isti spis je izšel l. 1895 v »Zgodovinskem Zborniku« št. 28 in v ponatisu 100 izvodov m. 8° st. 18.
35. Turki na Dravskem polju. Zgodovinska črtica. Sl. Gosp. 1894, št. 21—23. To črtico je pisatelj predaval dne 10. maja 1894 o priliki zborovanja učiteljev ptujskega okraja pri Sv. Marku nižje Ptuja.
36. Pobirki iz dnevnika ljubljanskega škofa Hrena. Izvestja muzejskega društva za Kranjsko IV, str. 148—156.
37. Turki na Slov. Štajerskem. Slov. Večernice 1894.
38. Vurberg. Krajepisno-zgodovinska črtica. Slov. Gosp. 1895, št. 1—13. V posebnem natisu 40 str. m. 8°.
39. Wurmberg. Topographisch-historische Skizze. (Prevedel iz slovenščine Janko Munda). V ponatisu iz Südst. Post 1895 str. 82.
40. Šolstvo v Ljutomeru. Popotnik 1896 in še 1898.
41. Madjari in njih navalni na Slov. Štajer. Sl. Gosp. 1896.
42. Prošt Jožef Hrzič. Slovenec 1897, št. 131, 132.
43. Doneski k zgodovini cerkva in fara na Kranjskem. Izvestja 1896, str. 222—229. 1898, str. 41—47.
44. Sv. Jožef pri Mariboru. Sl. Gosp. 1897, št. 38, 39, 40, 42, 44—46.
45. Dodatki in popravki k I. zv. »Zgodovine župnij v dekaniji Kranj.« Slovenec 1888, št. 40.
46. Cven-gradič. Sl. Gosp. 1898, št. 17, 18.
47. Duhovni sinovi slavne nadžupnije Konjiške. Priloga »Voditelj« (teologičnemu listu v Mariboru). V posebnem odtisku str. 44.
48. V istem listu je priobčil l. 1899 (str. 317—324) izvorni zapisnik »Visitatio Eccl. Parochialis s. Ioann. Bapt.« v Mariboru iz l. 1621. Potem:
49. pod naslovom »Arhivalni izpiski za zgodovino lavantinske škofije« poročilo župnikovo in vizitacijski zapisnik iz Ljutomera l. 1617 (l. 1900, str. 154—159), pa pismo sek. škofa Mart. Brennerja velikoned. komendatorju iz l. 1593 in pismo nadvojvoda Maksimilijana solnograškemu nadškofu zaradi vizitacije pri Vel. nedelji in v Ormožu l. 1617 ter župnikovo poročilo od Sv. Benedikta in Jarenine iz l. 1611 (1901, str. 297—304). L. 1902 (str. 59—61) pa je pod istim naslovom priobčil ustavno pismo Klare, vdove Herdega Ptuskega v Ormožu l. 1354 ter listino

sek: škofa Jurija IV. Agricola iz l. 1475, s katero potrdi posvečenje grajske kapele v Ormožu.

50. Dalje je v »Voditelju« priobčil več ocen, in sicer l. 1898 (str. 303—310) oceno dr. Pajekove knjige »Zgodovina policijske župnije«, l. 1901 pa oceno Jos. Kržišnikove knjige »Zgodovina horjulske fare« in l. 1903 oceno knjižice Fr. Perneta »Trstenik«.

51. Duhovniki rojeni v Kranjski župniji. Izvestje 1902, str. 12—37.

52. Kapela žalostne Matere božje v Središču. Maribor 1902. Str. 136.

53. Jožef Ivan Knolc. Izvestje 1902.

Zaradi bibliografične popolnosti priobčimo še nekatere nezgodovinske spise nabožne in druge vsebine, ki jih je deloma sam sestavil, ali pa predelal in priredil za novo izdajo. Navaja jih sam med svojimi spisi.

54. O češčenju žalostne Matere nekaj. Cerkv. priloga 1881, št. 40—44.

55. Marija, žalostna mati. Sestavil Fr. Bezjak. Slekovec je četrti natis celo predelal in petega pomnožil.

56. »Vekivečna pobožnost naš svetesoga Sacramenta«. Cerkv. priloga 1882, št. 73.

57. Čudovita sv. hostija. Cerkv. priloga 1882, št. 79.

58. Sveti Alojzij mladeničem in deklicam zvest in zanesljiv vodnik proti nebesom. . . Špisal Fr. Ser. Bezjak. Maribor 1883. L. 1885 drugi pomnoženi natis.

59. Rožni venec na čast žalostne Matere božje. 1884.

60. Statistično poročilo občne bolnišnice in blaznice usmiljenih bratov v Gorici l. 1882. (Vsled prošnje priorja usmiljenih bratov poslovenil.)

61. Kratkočasnice. Slov. Večernice 1885.

62. Smešnice. Koledar družbe sv. Mohora 1886.

Ta pregled nam kaže, da je Slekovec bil plodovit pisatelj. Svoje spise je v veliki večini objavil v slovenskem jeziku in v poljudni obliki. Ko bi bil svoja dela izdal v nemškem jeziku, bi mu pač to prineslo slovito ime v širjem svetu in morda tudi gmoten dobiček, a sedaj mu je slovenski narod dolžen tem večjo zalivalo, ker je s svojimi spisi v najširjih slojih vzbujal zanimanje za domačo zgodovino in historično zavest v ljudski duši.

S tem še pa njegovo delo ni končano, ampak ga precejšen del tiči v kronikah in drugih neobjavljenih zapiskih.

b) Kronike.

Že l. 1855 je škof Slomšek zaukazal spisovanje župnijskih kronik in v kurendi dne 10. decembra i. l. razložil veliko važnost teh kronik za zgodovino kakor tudi za pravo in podal navodila, kako naj se sestavljajo. Isto je ponovila tudi škofijska sinoda l. 1896.

A kroniko dobro sestaviti, ni lahka reč. Še v zapisovanju sočasnih dogodkov je treba veliko razsodnosti in previdnosti, da se stvar resnično in objektivno sporoči potomstvu, da se morda ne spravlja v kroniko nepotrebna navlaka, važni momenti pa prezirajo; veliko več truda in znanja pa zahteva kronika, ako se hoče raztegniti tudi na minule čase. Po pravici opozarja Slekovec v pismu na g. V. J. 17. decembra 1898, naj se nikar preveč ne zanaša na kronike, ker so večinoma nezanesljive in zelo pomanjkljive. Kdor se natančneje ne peča z zgodovino, ne more tudi pri najboljši volji sestaviti povsem zanesljive kronike o starejših časih.

V tem oziru ima Slekovec velike zasluge, ker je mnogim krajem opisal njih zgodovino in hkrati pokazal metodo, kako se naj sestavljajo kronike. Njegove kronike pri raznih župnijah so prava zakladnica za naše zgodovinarje; to in ono je sicer že sam objavil, a mnogo tega, kar bi bilo vredno spraviti v širji svet, še tiči v rokopisih. Škoda, da svoji avtobiografiji ni dodjal seznamka svojih kronik, zato je naš seznamek morda ne bo popoln.¹

¹ Pisatelj se je v »Südsteirische Presse« in v »Slov. Gospodarju« obrnil s prošnjo do vseh onih gospodov, ki imajo Slekovčeve kronike ali pisma literarne vrednosti. Odzvali so se p. n. gg.: dr. K. Chloupek, zdravnik v Ljutomeru, Vid Janžekovič, kapelan pri Sv. Leňartu v Sl. gor., Martin Žunkovič, c. kr. stotnik v Kroměřížu, gdč. Marija Štupca, učiteljica pri Sv. Marku, stud. phil. Lud. Pivko na Dunaju, Jos. Lončarič, kapelan pri Sv. Petru pri Radgóni, župnik Jos. Sinko pri Sv. Lovrencu Sl. gor., M. Ljubša, kurat v c. kr. kaznilnici v Gradcu, Jos. Mihalič, župnik pri Sv. Barbari, Božidar Flegerič v Vodrancih, Jos. Kralj, dekan v Zavrču. Vsem tem izrekam tukaj iskreno zalivalo.

1. Najimenoitnejša kronika, ki jo je Slekovec sestavil, je ljutomerska. On sam je bil na njo ponosen in jo je imenoval svojo najlepšo kroniko. Stala ga je tudi neznansko truda; poklonil jo je svojemu dragemu prijatelju, rajnemu dekanu I. Skuhala.

2. Kronika pri Sv. Križu na Murskem polju. Pridejana je tudi kronika trga Veržeja, ki je nekdanj bil pod župnijo Sv. Križa.

3. Kronika Sv. Petra pri Radgoni. Podal ji je doneske (l. 1888) v vsem 102 str., pozneje je še nabral sicer več gradiva, a ga ni vtegnil uporabiti.

4. Kronika Male Nedelje.

5. Kronika Sv. Marka nižje Ptuja.

6. Kronika Sv. Marjete na Dr. polju.

7. Za kroniko Sv. Lovrenca v Sl. gor. je zbral le »drobtinice« l. 1888, ki pa vendar obsegajo zgodovino cerkve, vrsto dušnih pastirjev, učitelje, cerkovnike in odlične Lovrenčane.

8. Za Sv. Lenarta v Sl. gor. je spisal 30 listov velike pole l. 1894, večinoma so podatki o raznih osebah.

9. Za Sv. Miklavža pri Ljutomeru je tudi sestavil enake podatke.

10. L. 1899 je zgotovil kroniko za Sv. Tomaža, katero je zelo skrbno sestavljal, a natančneje poročil nimamo o njej.

11. Ob Vidovem l. 1901. je zgotovil kroniko Sv. Duha v Ločah, ki obsega 180 pol. O tej piše 14. jun. 1901: »To je zadnja moja kronika, druge se ne lotim nobene več«. Imel je namreč na dnevnem redu druge načrte, katerih pa ni mogel več dovršiti.

12. Kronika pri Negovi.

13. Kronika pri Sv. Ani, spisal jo je l. 1902.

14. Drobtinice za kroniko župnije sv. Miklavža v Zavrču.

c) Razni izpiski.

1. Nekako ponosen je bil Slekovec na svojo bogato zbirko raznih odličnjakov, o katerih je zelo skrbno zbiral podatke. V pismu g. stotniku Žunkoviču dne 6. febr. 1902 piše o tem: »Slovencev nas je malo in ko nas pobere smrt, bomo celo pozabljeni«. Da bi torej otel pozabljivosti naše zaslužne in odlične može v posameznih krajih, si je zapisoval vse, kar je kje o kom zasledil. Vedel je večkrat komu natančneje povedati podatke iz njegovega življenja, kakor dotičnik sam. Kdor ve, kaj velja oseba v toku zgodovinskih činov, ve tudi ceniti vrednost take zbirke.

»Zgodovinskemu društvu« je izročil na tisoče in tisoče lističev, po stoletjih in alfabetično urejenih, ki obsegajo same personalije. Sestavljavcem šolskih in župnijskih kronik in raznih monografij utegne ta zbirka še dobro služiti. »Zgodovinsko društvo« bo s tem vsakomur rado postreglo. Časovno obsegajo 16., 17., 18. in 19. stoletje. Dalje nazaj so zaznamovana le tu in tam kaka imena, ki jih je dobil iz raznih listin. Ko so se po tridentinskem koncilu vpeljale matrike, se množijo življenjepisni podatki. Ti podatki se tičejo največ duhovnikov, zakaj te je vsled njihove službe v matrikah lažje zasledovati, kakor lajike, katerih imena včasih ob rojstvu in ob smrti pridejo v matrike. Zadnja leta je sestavljal zlasti vrsto učiteljev po raznih krajih.

2. Med rokopisi se nahaja mnogo podatkov za razne župnije; razven onih, ki so omenjeni med kronikami, je precej tvarine za Središče, Ormož, Veliko nedeljo, Polenšak, nemški viteški red (precej izpiskov iz križniškega arhiva), Remšnik, Konjice, Majšperk (med drugim je iz ondotne mrtvaške matrike izpisal mnogoštevilne in pomenljive izraze za smrt, ki jih je rabil župnik Jamnikar 1752—1762; ta izpisek je priobčil v »Voditelju« l. 1902 str. 127), ptujske minorite, Slivnico, Hoče, Sv. Jurij na Ščavnici i. t. d. V načrtu je imel zadnja leta spis o najstarejših župnijah na Slov. Štajerskem, a o tem se razven raztresenih zapiskov nahaja le uvod 2½ strani na ¼ pole. — Več let je zbiral tvarino za zgodovino plemiške obitelji Pesničar (Pössnitzer), ki ima svojo grobnico v minoritski cerkvi v Ptuju. Misli je sploh opisati grobne spomenike v tej cerkvi.

3. O Božiču l. 1897. je dobil Slekovec od škofijstva naročilo, naj prevzame uredništvo pri popisovanju zvonov ter si naj v ta namen sam izbere sposobnih sodelavcev. Opisali bi se naj vsi zvonovi po škofiji in delo bi se naj končalo v 5 letih. Slekovec je ta posel rad prevzel, da si je izjavil, da v tem oziru ne bo mogel kaj storiti, ker je začel bolehati.

in ker mu je zaradi visoke postave bilo prenerodno plezati po zvoniščih. Za sotrudnika si je pridobil g. Vida Janžekoviča, kateremu je dal zato potrebna navodila. O tem podjetju je 18. sušca 1899 zapisal lepe besede: »Trud je sicer velik, a zavest, koristiti domovini, — je sladka«.

Sklenimo te spominske črtice z besedami, katere je rajnik zapisal l. 1900. v predgovoru k zanimivemu rodovniku »Fürbas-Horvatom rod v Strelcih«, ki ga je v rokopisu v obliki knjižice poklonil posestniku Janezu Horvatu v Strelcih župnije Sv. Marka. Oziraje se na znane evangelijske besede: »Poberite kosce, da konca ne vzamejo«, piše: »Tudi nam Slovencem vелеva mati Slava, skrbno poiskati in shraniti vsako znanstveno zrnce, da se ne pozgubi, in da se iz drobtinic napravi in na mizo domačega slovstva postavi hleb zdrave dušne hrane. Biti v tem oziru pokoren materi Slavi in s svojimi slabimi močmi vsaj nekoliko koristiti mili domovini, zbiram in nabiram že mnogo let po raznih arhivih iz listin in zapisnikov zgodovinske drobnosti, ki imajo kakó znanstveno vrednost, zakaj le predobro čutim potrebo zanesljive domače zgodovine. Zgodovina je narodu učiteljica življenja, vir pravic in dolžnosti in voditeljica bodočih časov.«



Prispevki k poznavanju slovenskih krajevnih imen po nemškem Štajerju. I.

Spisal dr. K. Štrekelj.

Daš pesnik primerja potujčeno zemljo pergamenu, ki je prišel v roke tujcu, kateri je zbrisal stari poetični tekst in začrtal na njega mesto svoje treznoprozajične zapiske. Kakor ni več videti na pergamenu obene stare črke, enako se zdi pesniku na potujčeni zemlji vse zbrisano in pokončano, kar bi spominjalo na čase, ko so tam živeli najbliži bratje naših prednikov:

Tuj trg in grad, tuj ves je kras,
Oh naši so samo — grobovi!

(S. Gregorčič).

Toda ves sled vendar ni vgonobljen. »Non omnis moriar« se glasi tudi iz grobov! Kakor je na palimpsestu stara pisava sicer zbrisana, vendar ni popolnoma vničena, da bi se nedalo z reagencijami razbrati vsaj nekaj prejšnjega teksta, ki nam deloma pričuje o jeziku in vsebini. Taka obledela pisava so na potujčeni zemlji krajevna imena, o katerih pravi W. Humboldt, da so najstarejši in najtrajnejši spominki, v katerih nam davno zamrli narod pripoveduje takorekoč sam svojo usodo, in se samo vpraša, ali nam ta njegov glas ostane vedno še umljiv.

Študije o krajevnih imenih so zelo težavne, in treba je obilo previdnosti, da človek ne zagazi: koliko je v razvalinah sledov še starejše dobe, kakor je tista, ki je preiskovavcu najbolj v srcu in v misli! Tudi jaz bi se jih še ne

bil poprijel, ako bi me ne bila takorekoč prisilila k njim izvrstna knjiga Zahnova »Ortsnamenbuch der Steiermark in Mittelalter, Wien 1893«, ki človeka nehoté zapelje v naročje etimologije. Za pokušnjo podajem spodaj nekaj plodov tega truda v presojo možem, ki razumejo kaj o teh preiskavah. Da bi tudi tisti, ki nič ne razumejo o takih stvareh, molčali, tega seveda ne dosežem ni jaz ni kdo drugi, ker nič ne mika človeka tako, kakor iskati izvir imena svojega in svoje okolice, če tudi so vspehi takega iskanja premnogokrat samo — sanje!

1. Admont — vodomati.

Ime Admont se je dozdej razlagalo različno. Benediktinski mnih, ki imajo tam slavnoznani samostan, so je hoteli v prejšnjih dobah izpeljavati iz latinskega *ad montes* (monasterium [fundatum] inter montana, unde ei Admont uocabulum¹), kar pa je, kakor je opomnil dr. Rich. Müller², napačno že zato, ker ima admontska dolina to ime že skoraj dvesto let prej, kakor je bil ustanovljen tamkaj samostan. Druga razlaga domačih mnihov, ki vidi v besedi latinski *adamas* 'dijamant', je enake vrednosti kakor tista, ki razlaga ime Vindobona s 'quia vinum bonum dat': dotični razlagavec je hotel svojemu sijajnemu domu pridejati poetični nimbus. Ko so nastopili keltomani, so videli v imenu, ker se v listinah nahajajo tudi oblike *Agamunt*, *Agemunt* in *Agmunt*, keltično besedo *ag*—, katera jim je pomenila 'voda', pa v resnici pomenja 'hrib'. Kaemmel pravi: »Undeutsch, aber nicht slavisch wohl auch Admundis vallis«³. Naposled je že imenovani Rich.

¹ Vita Adalberonis § 3. v MG. SS. 12, 130. — ² Blätter des Vereines für Landeskunde von Niederösterreich XXII. (1888) 285–295. —

³ Glej Otto Kaemmel, Die Entstehung des österreichischen Deütschthums I. Band: Die Anfänge deutschen Lebens in Oesterreich bis zum Ausgange der Karolingerzeit. Leipzig 1879, str. 296. opomnja 1.

Müller našel v besedi, česar pred njim ni iskal v nji nihče, pristno nemko.

Müller proglašala *Admont* za nemško osebno ime in sodi, da so se v Nemcih osebna imena rabila nespremenjena in brez kakega pristavka v poznamenovanje vod, rek in potokov. »Zwar ob Admont ursprünglich Bachname gewesen, erhellt nicht; vielleicht darf vermutet werden, daß der vom Lichtmessberge herabkommende Lichtmessbach, der sich darin als junge Namenbildung kennzeichnet, ursprünglich Admont geheissen habe. Er hätte sich zuerst auf das Tal, dann auf Stift und Ort übertragen, die hart an seiner Mündung in die Enns erbaut sind.«¹ V resnici se je s tem imenom še dolgo časa oznamenal potok Lichtmessbach, kakor spričuje listina iz l. 1184., ki govori o *alveus Admunt*. Toda Müller je prišel do svoje trditve po drugi poti in ga ni na to napeljala ravno kar omenjena listina. Našel je namreč, da se podobno imenuje v starih listinah potok blizu Maribora, namreč *Vdmunt* 1093² in pa *Vodmunt*³. To ime, ki je očitno pridejano potoku, je napotilo tega učenjaka, da je iskal tudi v imenu *Admont* ime potoka. Nejasno ime potoka pri Mariboru je skušal razložiti iz nemščine, postavivši se na prej naznačeno stališče, da je oboje le nemško osebno ime in da se osebna imena rabijo tudi v poznamenovanje vod. To čudno teorijo skuša podpreti s troje imeni. Najprej z imenom *Bascrich*, s katerim se enkrat imenuje koroški potok *Pazrich*, *Passering* pri Althofnu⁴; toda že ta zadnja oblika nam jasno kaže,

¹ o. c. pg. 286. — ² Schroll, Urkundenb. v. St. Paul im Lavant. 9 Trad. Nr. 5 = Zalm, Urk. B. v. Steierm. I. 101 Nr. 87 »bona... in saltu adiacente a torrente Vdmunt dicto usque ad torrentem Gëmnitz.« — ³ Urkundenb. I c. opomba 4. Kateri potok je to danes, se ne vé. Felicetti in Orožen (Dioec. Lavant I 604, 605) misli na današnje Črničo ali Črmanico (pravično bi bilo Črnnica ali Črvnica), ki teče med gorama Remšnikom in Vudmatom v dolino ter se izliva v Dravo blizu mostu pod Št. Ožbaltom. Ime Črnnica, potok z rdečo (črtno, črno) vodo, se lepo strinja s spodaj podano razlago imena Vudmat. — ⁴ Na Štajerskem je *Passering* planina pri Muravi (slov. Požarnik? Prim. *Pozar* iz požar).

da nimamo nič opraviti z osebnim imenom * *Bazerich* (besser-reich), ker ni doumno, zakaj naj bi se bilo pozneje spremenilo tako, kakor se je res: pač ne zablodimo preveč v stran, ako pravimo, da v besedi tiči gotovo slovensko ime na —*nik*. Drugo tako ime, ki je Müllerja zapeljalo k njegovi teoriji, je ime *Cebirmar*. Toda če pogledamo dotično mesto v listini¹, (terminus de steinbach inter allodia marchiionis Leopoldi et quorundam nobilium reuertitur in rinum cebirmar), vidimo takoj, da se prva voda imenuje z nemškim imenom, druga pa z latinskim; pri prvi manjka latinsko oznamenilo *riuo*, ker je nemščine veščemu pisavcu bil ta pristavek nepotreben (saj je v besedi Steinbach tako povedano, kar je treba), pri drugi vodi pa pristavlja oznamenilo *riuum*, a zato se mu ni več zdelo potrebno, pozneje še enkrat pri imenu zapisati *bach*, ker je *riuus cebirmar* že popolna preloga nemškega *zebermäresbach*, kakor se navadno imenuje ta potok pozneje. Toda sklepati iz tega, da se je imenoval potok samo *cebirmar*, in ne *cebirmäresbach*, je popolnoma prenačljeno. Tako torej izgine Müllerju druga podpora njegovi teoriji — in ostal bi edini *Vodmunt* — *Admunt* kot dokazilo, da so potoki imenovani z osebnimi imeni.

Da pa reši to tretjo podporo, koliko mu je zopet treba premagati težav, da more najti in primerno razložiti ime, ki ga potrebuje! V svojo srečo ali nesrečo je steknil pri Förstermannu Altd. Namenbuch I. 135 nekega *Ademunt* qui et Andreas appellatur. Toda kako razložiti to besedo? Prvi del dela grozne sitnosti, ker se noče prilegati mariborskemu *Vodmuntu*, pa se tudi ne vé, ali tiči v njem *adal* 'adel' ali *hadu* 'boj': težave dela zdaj manjkajoči *l*, zdaj manjkajoči *h*. Naposled se Müller vendar odloči za prvo, in da reši Nemcem ime *Vodmunt*; nam pové, da je *ade* v istem razmerju do *uode* kakor *adal* do *uodal* (ôdel): iz *uode* si potem sam za svojo potrebo naredi osebno (moško) ime * *Uodemunt* in ga pripiše mari-

¹ Salb. von Gottweich, S. 251, Urk. Nr. 1. von 1083

borskemu potoku, žensko osebno ime *Ademunt* pa določi v podstavo besedi *Admunt*. Jalovi so razlogi, zakaj bi *Ademunt* moralo biti žensko ime, ko Förstemannov Namenbuch odločno pravi, da se je ta njegov *Ademunt* zval *Andreas*, ki je vendar le moško ime. Vse Müllerjevo razlaganje je videti grozovitno učeno in temeljito, vendar nam mož ne more nič povedati, kaj naj bi neki pomenjal ta *Ademunt*, *Uodemunt*. Mi moramo pa v osebnih kakor v krajevnih imenih, ki jih hočemo razložiti, vendar iskati nekaj pomenljivega, ne pa samo prazen dim, kakor nam ga dela Müller.

Prašati se moramo torej naposled: Ali je res dokazal Müller, da se v Nemcih nahajajo osebna imena sama kot taka, to je, brez vsakega drugega pristavka, v oznamenovanje vodá? Če smo videli, da tega ni dokazal o imenu *Bascericli*, ne o *Cebirmar*, da sploh ne more nič gotovega povedati o svojem tretjem dokazilu, o osebnem imenu *Ademunt*, bomo li verjeli v njegovo hipotezo? Kaka hipoteza je neki to, ki se ji majajo vse tri noge, na katere je postavljena? Jeli taka hipoteza sploh mogoča? Kakor vse odločno kaže, ne: z osebnim imenom se imenuje oseba, mogoče tudi kraj ali selo, nikakor pa ne voda. Če pravim: grem k Sokolu, to je k možu, ki se imenuje Sokol, se pač lahko izcimi iz tega ščasoma krajno ime: grem v Sokol, kraj, kjer je Sokol in njegovi ljudje; toda vodo, ki teče mimo, bom vedno oznamenjal drugači. Lehko imenujem — brez drugega pristavka — kraj po vodi, ne pa vodo po kraju. Če res nahajamo kje, da se imenuje voda tako kakor oseba, ne smemo obojega imena razlagati enako. Recimo, da se imenuje kaka voda *Bela*, iz tega še ne bomo sklepali, da je imenovana po ženski, ki se je imenovala *Bela*: tako ženska, kakor voda je dobila to ime vsaka za se, ker stá bili obe beli; voda ni morda zategadelj *Bela*, ker je nekdanj bila *Belina* ali je ženska *Bela* imela posestva ob nji. Isto velja o imenih, ki so nomina actoris. Müllerjeva hipoteza se mi zdi tako popolnoma ne-

mogoča, kakor če bi kdo rekel n. pr. *Jožef* namesto *Jožefov* potok. Na gore se tu ne smemo sklicevati, na njih ali pod njimi je lahko bivala oseba, ki je dala gori ime; v potoku, v vodi ne more bivati, ker ni riba ali vidra. Vode potrebujejo vedno primerne pristavke, če jim je ime izvedeno iz osebnih imen: pristaviti jim moramo ali apelativni pridevek (potok, reka, voda, jezero), ali pa namesto njega rabiti primerne sufikse, s katerimi se izvajajo iz osebnih imen. Zato nam je Müllerjevo razlaganje besede *Admont* že s tega načelnega stališča zavrniti a limine.

Nekaj zrna je vendar najti tudi v njegovem besedovanju. Ne smemo namreč več od mariborskega *Vodmunt* ločiti gorenještajerskega *Admonta*, ampak moramo iskati v tem isto, kar tiči v prvem. Če pogledamo temu *Vodmunt* naravnost v lice, razvidimo takoj, da ni tujec; kako tudi neki? Odkod naj bi majhen potok na še sedaj slovenskih tleh dobil tako zgodaj nemško ime? Sela in kraji, zlasti gradovi, dobivajo po nemških gospodarjih sicer tudi pri nas lahko tuje nazivalo, redko pa je to pri vodah, zlasti v tako zgodnji dobi, za katero nam je izkazan *Vodmunt* (l. 1093). Zahn sam v svojem »Ortsnamenbuch« 512 ne verjame prav Müllerju in opozarja na krajno ime *Udmat* med Rimskimi toplicami in Zidanim mostom, katera krajina se naziva v listinah O^cdemuⁿt 1265 in *Vdmunt* 1482; tako se zove tudi kraj pri Ljubljani. Povsod, kjer se torej nahajajo ta imena, so prebivali in prebivajo v zadnjih treh krajih še zdaj, Slovenci. Dokler se ne dokaže kak *Udmunt*, *Wodmunt*, *Admont* v čisto nemških krajih, kjer nikdar niso bivali Slovenci ali Slovani, smemo torej z mirno vestjo trditi, da je ime slovensko. Že Levstik je l. 1881. v »Ljubljanskem Zvonu« I. 776 namignil na pravo in edino mogočo podstavo teh imen, katero hočemo v nastopnih vrsticah vtrditi.

Vsem tem imenom imamo iskati vira v nsl. *vodmot*, kar bi se staroslovenski glasilo *vodomatъ* (водомѣтъ). Beseda

je zloženka iz *voda* ‚aqua‘ in *māt* ‚turbator‘ od *mātiti* ‚turbare‘, torej pravzaprav ‚Wassertrüber‘, ‚potok, ki vodo moti‘ zlasti izliva je svojo kalno vodo v drugo čistejšo vodo: strinja se torej v pomenu z imeni: *brnica*, *ilnica* (Ilz, Ilniz), *timenica*, *blatnica*, ki vse pomenjajo kalni potok, kalno reko. Beseda *vodomāt* je v poznamenovanje kalnega potoka torej prav primerna; o admontskem Lichtnessbachu mi to izrečno kot značajno črto potrjujejo ljudje, ki so ga videli. Da ni beseda izsesana iz prsta kakor Müllerjev **Uodemunt*, nam spričuje staroslovenski adjektiv *КОДОМЪТНЪ* ‚turbidam aquam habens‘, ki se kar naravnost veže s potok, kakor beremo v Aleksčevem Cerkvenem slovarju: *КОДОМЪТНЪЙ ПОТОКЪ*. Beseda se nahaja tudi brez pristavka *voda*, ker je ta ob sebi umljiv, n. pr. v ruščini *мутъ* ‚Schlamm, trübe Stelle im Flusse‘, poljsko *māt* ‚aqua turbida‘; naš *Motnik*, hrvaško-srbski *Mutnik*, koroška *Motnica* (nemški Metnitz, štajerski Mötnitz), to vse izvira iz *māt*.

Pomen besede *vodomāt* je tako priležen v oznamenilo kalnega potoka, kakor malokatero drugo ime. Toda razložiti nam je, kako so se inogle iz tega apelativa razviti zgoraj navedene besede: *Udmat*, *Vodmunt*, *Admont*.

Začnimo najprej z domačim *Udmatom*. Iz *Vodomot* (tako se je na naših tleh in v naših ustih moral glasiti staroslovenski *КОДОМЪТЪ*, je moglo postati *Udmat* samo tako, kakor je iz starega *pō vodo* nastal *bō vōdo*, *po vōdo*, to je *po vūdo* (č mi rabi za padajoči dolgi povdarek, ker tiskarna nima tega znamenja). Pivotni povdarek je torej bil *vōdomōt*; iz zveze *v vōdomot*, *na vōdomot* je nastalo prav tako *v vūdomot*, *na vūdomot* (hrvaški * *ū vodomūt*, *nā vodomūt*). Iz tega največkrat rabljenega sklona se je potem razvil tudi nominativ *vūdomot*. Nepovdarjeni o drugega zloga je prešel v polglasnik in je izpal (primerjaj *kspūd* iz *gospūd*), nepovdarjeni zadnji o pa je v slovenščini izgubil dolžino in je prešel poteni v *a*, kakor sploh v akavskih govorih. Tako dobimo *Wūdmat*, kar je dalo v nemščini *Wudmat* (pri Ljub-

ljani) ali pa *Wurmat* pri Mariboru, ker *d* rad prehaja v bavarskem narečju pred nastopnimi *m* in *n* v *r*: primeri *Weinhold*, *Bair. Grammatik* § 164: *Harmar* iz *Hadmar*, *Gréarn* iz *Grêden*, *Steneru* iz *Stute(n)*; na Štajerskem nahajaš za slov. (v) *Jedlah* ne samo *Eddlach*, *Edla* ampak tudi *Erlach*, *Erla*, kar nima nič opraviti z nemškim *Erle*, kakor kažejo starejše oblike *Eddlach* in *Edla*; tudi za *Admunt* govori zdanji gorenještajerski Nemec *Örmend*. Namesto *Wudmat* (z bilabijalnim *w*) ali *Vudmat* inaino v slovenščini zdaj samo *u*, ker se je ta *w*, *v* štel za labijalizacijo vokala *u*, kakor v *uwsta* — *vusta*: ker pa pišemo zdaj *usta*, se je po napačni analogiji začelo pisati tudi *Udmat*.

Obliko *Vodmunt*, *W^odemunde*, *W^udmund* (za potok in goro nad Mariborom), potem *Vdmunt* za *Udmat* pri Laškem je razlagati gledé *u* iz slovenskega *ô*, ki je bil zaprt *o*, kar je razvidno že iz slovenskega *u* v besedi *Udmat*. Drugi *o*, nepovdarjen, se je smatral v nemščini za vokal v sestavnem presledku («Vokal der Kompositionsfuge»), kar je v resnici tudi bil, in se je po vzoru drugih nemških besed, kakor že v stari gorenji nemščini, premenil v *e* ter naposled izpal (primerjaj *Rademacher* — *Radmacher*).¹ V tretjem zlogu je ohranjen stari nosni vokal, ki ga je danes slovenščina že izgubila. Stare listine ga izražajo (če ga sploh izražajo, ker rabijo zanj tudi samo *o*, *u*) zdaj z *ou*, zdaj z *ui* (redkoma z *an*) n. pr.: *Lonca* 973, 1160, 1215, *Lonka* 1054 (pri Schumiju), *Lonchia* 1219, *Lonch* 1184; *Lonchach* 1220, *Londschach* 1297, *Lontsalh* 1070, *Lonsach* 1190 itd. (pri Zahnu); pa tudi: *lunka* (danes *Lang* pri Lipnici 1140), *Lunkwicz*, *Lungitz*. . . Vse se torej strinja tako lepo, kolikor le moči.

Poglejmo še zadnjo, nas najbolj zanimajočo obliko, ime gorenještajerskega *Admonta*: *Ademunt*, *Adamunt* itd. Tu nam dela težavo manjkajoči začetni *w*, ki bi ga pričakovali.

¹ Glej Wilmanns, *Deutsche Grammatik* I., § 321.

Sklicevali bi se lahko na to, da je našega jezika ne docela večji priseljeni Nemec pošteval v naši besedi začetni *v* za predlog *vr* in je *vōdomāt* torej delil v *vr-odomāt* ter si tako abstrahiral *odomāt*; primeri (im) *Ars* 1456, kraj v Slovenskih goricah, ki mislim da je naš *vrši* (*vrše*) od *vrh*, Berggipfel, Berghöhe¹. Vendar pa ni pozabiti na posebnost bavarske nemščine, ki sega lahko že v staro dobo in o kateri uči Weinhold, Bairische Grammatik, § 135: »Ueber die Aussprache des altbairischen *w* ist zu bemerken, dass diese sehr fein gewesen sein mag. Nicht nur wird heute in bairischen Gegenden . . . *w* ganz unhörbar (*al*, *uedeln* = *weil*, *wuedeln*), sondern auch der Schwund am Anlaut eines zweiten Compositionstheils spricht dafür (wachar: Oatachar, Cundachar; argan: Argwohn; mittiche: mittewoch²) To velja prav lahko tudi za naš primer, ker se krajno ime rabi navadno samo v zvezi s predlogi in je s temi tako rekoč ena sama, seveda sestavljena beseda; na primer v zvezi s *ze* (zu): * *ze* Wodomunton. O *o* si moramo pač tudi misliti, da v dobi, ko so Nemci prevzeli ime *vodomāt* — *Admont*, še ni bil tako ozek, kakor pozneje, ko so Nemci prevzeli ime potoka nad Mariborom, v katerem je ozkost vokala *o* nastala, ker je prestopil povdarek s predloga: * *uā* *Vodomāt*. S kratkim povdarjeni prvi *o* v besedi *Vodomāt* gotovo ni bil tako zaprt, kakor vidimo pozneje: naglas *˘*, prestopajoč s prejšnjega zloga, sploh zapira samoglasnike, kar moremo v slovenščini seveda videti samo pri *o* in *e*. Potemtakem ni *a* za *o* v prvem zlogu tako nezašlišan, saj ga v bavarščini nahajamo pogostoma. V starih pesmih se rima: got: hat, blater: loter, machen: wochen itd. Razen tega se piše

¹ Enako so Nemci iz Zagreb naredili svoj *Agram*, iz Zaholmec svoj *Achomitz*, iz Zasep svoj *Asp*, iz Zaholm svoj *Achalm*, iz Zabrdce svoj *Afritz*, iz Nagoriče svoj *Aggoritsch*. Primerjaj Miklosich, Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen II. (Denkschriften WA. ph.-h. Kl. XXIII. 167). — ² Primerjaj tudi Wilmanns, Deutsche Grammatik I. § 117.

vorvadern, vadern, vadrung, ader z *a* namesto pričakovanega *o*. Tudi v današnjih bavarskih narečjih se izreka *o* sploh tako, da se bliža samoglasniku *a*: »Ganz rein wie *a* lautet es in Baiern, Oberpfalz, Oesterreich, gewöhlich vor *n* und *r* (van, Karb, Darf) in Kärnten erscheint reines *a* auch vor *t*: Zuobate (Zubote)«, piše Weinhold, Bairische Grammatik § 6. Potemtakem ni prememba začetnega *vo* v *a* nemogoča in nezaslišana. Vendar se mi zdi še bolj verjetno to, da se je beseda glede prvega vokala in zloga naslonila po narodni etimologiji na kako nemško ime, ki se začenja z *ad* in katerih ni malo, na primer na kako sestavljenko z nominom *adal*—; saj se je tudi glede tretjega zloga zgodilo isto. Če namreč vpoštevamo današnjo gorenještajersko obliko *Örmend* in nekatere listinske oblike prejšnjih časov, v katerih stoji na koncu *d* za pričakovani *t*, moramo vzrok te premembe pripisavati vplivu nemških besed na *mund*, *mundi* za staro *munt*, *munti*. Ko so Nemci enkrat sprejeli slovenski *vodomq̃t*, so videli v njem sicer nekaj nejasnega, vendar domače se glasečega; kar se jim je pak zdelo tuje, so obrusili ali zamenili s svojim. To je tako naturno in v redu, da bi se morali čuditi, če bi bilo drugači. Sicer pa velja o glasovnem razvoju drugega in tretjega zloga slovenske, v nemščino prevzete besede *vodomq̃t* — *Admont* to, kar smo povedali o nemškem imenu potoka pri Mariboru zgoraj na strani 77.

2. Andritz — jedrica.

Kaemmel piše na strani 151—152 svojega dela „Die Entstehung des österreichischen Deutschthums“: »Sehr auffällig tritt dieselbe Wahrnehmung (da so bili Slovenci ob Solvi redko sejani) in dem modernen Centrum des Landes hervor, in der lachenden Ebene, die um den Felskegel des Grazer Schlossberges sich schmiegt. Dieser selbst freilich in seiner weitherrschenden Lage hat die Aufmerksamkeit

auch der Slovenen auf sich gelenkt, die ihn früh mit einer Befestigung versehen haben müssen, aber sonst fehlt die slavische Nomenclatur in seiner Umgebung fasst ganz und selbst in den Nebenthälern in Osten und Westen ist sie verhältnismässig dürftig.« Kaemmel sam navaja potem devet slovenskih imen z graške ravni in ob njenem robu (Graz, Gösting, Plawutsch, Gradenfeld, Webling?, Gabriach, Gösendorf, Fernitz? in Dellach). Nekatera teh imen se mu zde po izviru neznana, nekaj drugih pa razlaga tako, da mu ni pritrditi, na primer gledé imena Plawutsch. Toda dandanes moremo iz Zehnovega znamenitega dela zbrati pač več imen, kakor jih je našel Kaemmel. Tako imamo precej pod Gradcem, kjer je danes Karlava, v starih časih kraj *Topla* (*Tobel*); za Sv. Lenardom se začneja dolina *Ragnitz*, to je slovenska *Rakovnica*; vode okoli Gradca so sploh morale imeti prej dosti rakov, kar spričuje tudi drugi potok, imenovan nemški *Kroisbach* (Krebsenbach). Proti severju imamo več slovenskih imen, kakor jih je našel Kaemmel; o nekaterih nečem govoriti, dokler jim ne najdem trdne etimologije. Nekaj pa jih lahko povem že zdaj. *Weinitzen* je navzlic obliki *Pajniczen*, ki se enkrat nahaja v listinah, slovenska *Vinica*; da so se nekdaj pri Gradcu sploh bolj pečali z vinarstvom, to nam kaže tudi nemško ime *Weinzödl* (iz *Weinzerl* = *Winzer*); v Algersdorfu pod Plawutschem, kjer so še danes vinogradi, je l. 1385. celó imenovan vinograd *Zuchtol*, kar je slovensko *Suhodol*. Ob potoku Andritz se imenuje neko polje ali travnik l. 1347. in *Zapuel*, l. 1400. in *der Zeputen*, *Zoputen*, kar ni nič drugega, kakor v krajnih imenih preinogokrat se nahajajoči *Sopot*, *Sopota*, pri nas včasih prenarejeno v *Sobota*, ko se ime ni več razumelo v prvotnem pomenu: kraj, kjer voda *sope*,

¹ Tudi pri tem slovenskem imenu se je začetni *s*, ki je v nemščini prešel v *z*, smatral večkrat za prepozicijo *ze* (= *zu*) ter zategadelj odločil od imena, katero se (gledé drugih, ne pa našega zgoraj omenjenega kraja) glasi *Opoten* 1432, *Oppatten* 1451.

šumi, bodisi kot silen vrelec ali kot slap. Če greš še dalje od navedenega potoka čez Stattegg na sedlo Leber, zagledaš pred seboj gori *Rannach* in *Plesch*; prva je = (na) *Ravnah* (na gori je še danes precej velik raven travnik), druga pa je obče znano ime golim goram po slovanskem svetu. Če misli dr. Richard Müller v »Blätter des Vereines für die Landeskunde für Niederösterreich« XXII (1888) str. 383, da so štajerski kraji, nazvani *Plesch*, *Pleschberg*, *Pleschkogel* nemškega izvira, ter celó graja zato Kaemmela, ker izvaja te besede iz slovenščine, se zelo moti. Ta učenjak sploh spada k tistim, ki mislijo, da je ime že zato nemškega izvira, ako so Nemci kakemu imenu priteknili svoj —*bach*, —*berg*, —*kogel* in enake apelativne pristavke. To je ravno taka modrost, kakor če bi trdil, da je *Mandelbaum* nemška beseda, ker je zadaj pritknjen pridevek *baum*! Slovenski Plešivec pri Piljšanju se glasi v listinah vedno samo Plešivec (*Plessywic*z, *Pleschowit*z, *Pleswit*z itd.), enkrat pa je pisavec pisal *Plessywitz*enperg: po Müllerjevi teoriji je to seveda takoj nemško ime, »weil es Zwitterbildungen nicht giebt«! Dalje o tem govoriti se mi zdi odveč: kdor o jezikovnem življenju tako malo ve, naj se ne peča s takimi prašanji! Kaj neki je s *Pleschem* pri Stradnu, ki se omenja že leta 1265? Ali je to tudi nemški? Po Müllerju pač: to je nemška *blesse* 'weisser Fleck'. Recimo, da bi bilo tako! Pa poprej nam mora Müller ali kdo drugi povedati, zakaj govore avstrijski Nemci (tudi Štajerci) za 'weisser Fleck' še dandanes *plesse* (čist sibilant), zakaj govore *blass* 'pallidus', poleg tega pa vendar *Plesch*, *Pleschberg* in *Pleschkogel*? Dokler ti ne začno za *plesse*, *blass* govoriti *plesche*, *blasch*, dotlej je in ostane vsak štajerski *Plesch* slovensko ime: *Plěš*, *Plěša*!

Že to kar sem iz graške okolice naštel do zdaj, nam spričuje, da so Kaemmelove zgoraj navedene besede premalo preiščljene, zlasti če ne zabimo, da je mnogo imen še nepojašnjenih in da se jih je premnogo že pozabilo. Tako je slovenskega izvira tudi ime že prej imenovanega potoka *Andritz*.

Kdor bi hotel spravljati ime v zvezo z imenom *Andreas*, bi zašel pač na krivo pot, kakor sem glede imen potokom omenil že pri razlagi besede *Admont* (str. 74 n.). Tudi latinska *unda* 'voda' ne bo pomagala, ker iz *u* ne more nastati kar *e*, ki ga nahajamo v najstarejših oblikah tega imena: 1265 *Endritz superior et inferior*, 1290 *Endertz*, 1343 *Nider Endertz*. V sufiksu imamo, kakor v vseh enakih nemških imenih razen neklih, ki se končujejo na *fritz*, *pritz* iz *frides*, slovensko končnico *ica*, torej bo tudi deblo slovensko. Če imenujem bistro tekočo vodo *bystrica*, *brzo* pa *brzica*, smem prav tako jedrno tekočo vodo po adjektivu *jeder*, staroslovensko *jědrъ* (ѣдръ), imenovati *jědrica*. Da se res tako imenujejo vode, to nam kaže ime *Jadar*, s katerim se v ozemlju Srbov in Hrvatov zaznamujejo razne vode (reke in potoki); v hrvaščini odgovarja staroslovenskemu *jě* danes *ja*, kar omenjam za tiste, ki bi se spotikali na samoglasniku *a* v besedi *Jadar*. Da je v naši besedi (*Endritz* — *Andritz*) odpadel začetni *j*, ni nič čudnega pri Nemcih, ki imajo *j* v začetku besed precej redkoma; zato so iz *jedlach* naredili *Edlach*, *Edla*, *Erlach*, iz *Jablanica* so napravili *Aflenz* (1052 *Auelniz*, 1066 *Auoloniza*, 1114 *Auelenze*), iz *Jablanik* svoj *Afling* (1381 *Avelinch*), iz *Javornig* svoj *Jauerling* (1392 *Awernig*, 1461 *Awrning*) itd. itd. Tudi *g* se je mnogokrat pojavil namesto začetnega *j*: *Gesnickh*, *Gesnitz*, *Gesernicz* za *Jesenik*, *Jesenica*, *Jezernica*¹. Za staroslovenski nosnik *a* se je še ohranil v naši besedi *en*; toda iz tega nikakor še ne smemo sklepati, da so ga Slovenci v XIII. stoletju, ko je ime *Endritz* zapisano prvič, res še govorili. To je sicer v tem primeru mogoče, ker se v imenih ohranijo starejše glasoslovne prikazni rade še ob času, ko so sicer že izginile iz jezika; še bolj verjetno pa je, da se je tukaj in v podobnih primerih ohranil nosnik zato, ker so si ime izposodili Nemci, ki seveda niso poznali pravila o odpravi starih nosnikov. Saj vidimo isto pri imenu *Udmat*.

¹ Primerjaj o tem Wilmanns, D. Grammatik I.², § 128 2.

ki je v slovenščini praviloma izgubilo nosni značaj, v tem ko kaže v listinah, ki so jih pisali Nemci, še okoli leta 1500. za staroslovenski *u* svoj *u*.

3. Aussee — osoje.

Gorenještajerski kraj Aussee, čegar slovenski izvir se je mnogokrat slutil in zatrjeval, po moji misli še ni dozdalj razjašnjen tako, da bi mogli brez težav razumeti stare, v listinah ohranjene oblike tega imena. Kaemmel primerja v svojem večkrat imenovanem delu (str. 158) moravski kraj *Usov*, ker se tudi ta imenuje nemški Aussee. Toda stare oblike ne govoré za to etimologijo. Piše se namreč za zdanji štaj. Aussee v listinah tako: c. 1150 Oussa, Ossach, Ussach, XII/2 O^vssach, 1192 Avsse, 1246 Awse, 1252 O^vsse, 1255 Uzsê, 1260 Vusse, 1311 Ausse itd.; druge oblike (Rossah, Eussar, Awrs, Aushe) se mi zde samo pomote, oziroma muhe dotičnih pisavcev. Marsikdo bi precej mislil na slovensko *Olšah* od *Olšane*, toda to je nemogoče zavoljo tega, ker se ne dá dokazati, da so Slovenci že v dvanajstem stoletju tako labijalizirali, da bi bili pisali Nemci za *l* že *u*. Izvir besedi moramo iskati drugje: v nji menda ne tiči nič drugega kakor naše *Osoje*, *Osojah*, ime, s katerim je zaznamovano premnogo krajev, ki jim sonce zgodaj zahaja in imajo mnogo sence. Nemci so sprejeli slovensko ime v dvojni obliki: 1. *Osoje*, 2. *Osojah*. Ko so po načelu svojega naglaševanja začeli povdarjati prvi zlog, ker se jim je zdel deblo, se je *o* pod povdarkom razširil v diftong *ou*; s tem pa je bil razbremenjen *o* drugega zloga, ki je vsled tega prešel v *a*. Iz * *Ousajach*, * *Ousaje* pa je nastalo * *Ouseach*, * *Ousee*; to zadnje nam že daje današnjo obliko *Aussee* in pa *Ossach*, *Ussach* v starih listinah. Iz *Ossach* se je najbrž tudi razvilo *Assach*, ime vasi pri Grebmingu, ki se leta 1250. (prav kakor Aussee) imenuje *Ovsach*, *Orvsach*, leta 1300 pa že *Ausach*. Oblika *Ossiach*, ki jo nahajamo za slovenske *Osoje* na Koroškem,

pa tudi na Štajerskem (pri Slovenjem Gradcu), kaže manjšo starost: v nji je povdarjeni začetni *o* še ohranjen kot *o* in se ni premenil še v diftong.

4. Fehring — borovnik.

Tako se imenuje kraj na jugozapadu Gradca proti ogrski meji. Ta kraj ima samo na videz nemško lice. V listinah se imenuje Voeringe 1265, Vorinch 1300, Vering, Voering 1305, itd. Da bi bilo ime res nemško iz *vorhe* in končnice *—ing*, bi imeli že v najstarejših oblikah vendar vsaj nekolikokrat ohranjen *h* prve besede. Manjkanje tega *h*, ki nastopa še le v novi gorenji nemščini¹, kaže odločno, da v tej besedi ne tiči nemška *vorhe*, *foraha*, ampak slovenski *bor*. Slovenska beseda se je glasila *borovnik*; *ov* je v nji pri Nemcih izpal tako, kakor v *Fernitz* (glej te besede); iz *b* je postal *f*, iz *nik* pa se je izcimil, kakor v sto drugih besedah *ing*. Po izpadu srednje končnice *ov* se je moral povdarjeni *o* — Nemec je prenesel povdarek na deblo — po zakonu o preglaševanju (Umlaut) spremeniti v *ö*, ki se danes glasi *e*. — Pravo nemško ime pa se mi zdi *Faring*, ime krajine blizu Poljan pri Hartbergu, ker se v srednjem veku imenuje Vorhingperg, 1381, vnter dem Forchach 1500; tukaj sta tako končnica kakor deblo nemški. Ali je seveda tako bilo od početka in ali ni *vorh* samo vcepljen slovenskemu *bor*, to ostane tajno, dokler ne najdemo navedkov iz starejših časov.

5. Fernitz — borovnica.

Na graškem polju pod Puntigamoin je vas Fernitz. Kaemmel pristavlja v svojem večkrat omenjenem delu temu imenu vprašaj, češ, zdi se mu sicer slovensko, pa ne vé si ga razložiti. Po današnji obliki bi se sodilo najprej, da je to ime isto kar slovenska *Bonica*, ki jo koroški Nemci ime-

¹ Prim. Wilmanns, D. Grammatik I: § 89, 1.

nujejo eno *Firnitz*, drugo pa *Wernzach*. Toda takemu domnevanju se protivijo starejše, v listinah ohranjene oblike tega imena: 1209 Vorenze, Vorinze, 1265 Veurnyten, 1295 Vornz, 1300 Vorencz, 1326 Pfoerentz, 1444 Vorchnitz; še l. 1400. beremo Fornitz. Samoglasnik *o* v deblu nam v teh starejših oblikah odločno kaže, da nima beseda nič opraviti z *brnico* od *brno* 'blato'; oblika iz l. 1444. Vorchnitz pa nam naravnost namiguje, kje nam je iskati vir besede. V mnogih besedah, v katerih tiči slovenski *bor*, so namreč Nemci, ker so zvedeli, kaj pomenja slovensko ime, to deloma preložili; koroške *Borovlje* se imenujejo na pr. v nemščini med drugim tudi *Farchern*. Izhajati nam je torej od drevesa *bor*. Kako se je glasila prvotna oblika slovenske besede? Da bi bila naravnost s sufiksoma *nu* + *ica* izpeljana iz *bor* (kakor jelnik, bržnica iz jela, bržza, hrastnik, jasenica, jasenik iz hrast, jasen), ni misliti, ker pri drevesnem imenu *bor* nikdar ne manjka posredujočega zloga *ov*, prav kakor bi bila ta beseda prvotno u-deblo. Slovenska podstava nemškemu imenu je torej *borovnica*. Kjer so Nemci ohranili povdarek na zlogu, ki ga ima beseda v slovenščini, so naredili iz nje *Braunitzen*, kar vidimo na Koroškem (odtod osebno ime *Braunitzer*); toda to se je zgodilo razmeroma zelo kasno, kar kaže ohranjeni slovenski glas *b*. Praviloma so morali Nemci povdarek prestaviti na zlog, ki se jim je zdel deblo; pri tujkah seveda niso vedeli, kaj je deblo, odtod zapazujemo omahovanje v povdarku in vsled tega različnost novih oblik, ki so se morale po nemškega glasoslovja pravilih razviti nadalje. Kjer so povdarili tretji zlog (*rov*), pri čemer so prvi zlog poštevali za prefiks, je nastalo iz našega imena *Franz* (prim. *Franzdorf* pri kranjski Vrhniki)¹; kjer pa se povdarjalo resnično deblo (*bor*), je moral zlog *ov* izginiti:

¹ Tukaj je *a* za *o* postal tako, kakor v. bavarščini *fadern*, *ader* za *foderen*, *oder*; primerjaj zgoraj v članku Admont odstavek na str. 79.

najprej je izpal *w* pred *n*-om¹, *o* pa se je potem pošteval za končni vokal prvega dela zložene besede, prešel je kot tak v *e* in je pozneje izpal. Tako dobimo borovnica — bórovnica — bóronize — bórenize — bórnize — fórnize. Vsled preglasa (Umlaut) je moral v zadnji obliki *o* preiti v *ö*, ki se pred *r*-om dandanes izgovarja na Štajerskem kot *e*. Primerjaj popolnoma enak primer v besedi *Förolach*, *Ferlach* za slovenski lokal *Borovljah* iz *Borovljane* na Koroškem; enakega izvira kakor to zadnje ime je tudi *Berlach* na Štajerskem, v listini iz l. 1436. imenovan kraj blizu Šoštanja.

6. Grundelsee — krašlo jezero.

Jezero, imenovano dandanes Grundelsee, ima tako ime, da bi nihče ne iskal v njem kaj drugega, kakor nemško podstavo *Grund*-, bodisi da samo zase ali pa v nadaljni izpeljavi s sufiksom, ki ima v sebi *l*, zlasti če pomislimo, da se v takih vodah rada nahaja riba *Grundel* ali *Gründling* (*Cobitis barbatula*), ki se stgn. imenuje *grundila* 'turonilla' (*Schmeller-Frommann*, Bayr. Wtb. I. 1004). Toda stare listine glasno protestirajo proti takim etimologijam. Najstarejša ohranjena imena tega jezera so namreč: 1188 Chrungilsee, 1300 Chrungelsee, 1386 Krungelsee; še le pozneje, l. 1494., nahajamo prvič Grundelsee. Ne samo soglasnik *g* za pričakovani *d*, ampak tudi manjkanje preglasa (za *u* bi okoli l. 1500. vendar že pričakovali *ii*) nam spričuje, da *d* ni prvoten in da v sufiksu ne tiči nemška končnica *ila*. Ime je mariveč slovensko: *Grundelsee* je samo delovita preloga staroslovenskega *krašlo jezero* (кращло ъзеро), t. j. okroglo jezero,

¹ Soglasnik *w* rad izginja v nemščini pred drugimi soglasniki in za samoglasniki. To vidimo v mnogih imenih: za *Trnovec*, *Trnovci* se bere *Dernetz*, *Ternetz*, *Darnucz* poleg starejšega *Ternawez* (pri Ormožu), *Tranez*, *Tranez*, *Traynas*, *Tranazz* (pri Mozirju), *Taornatsch* (pri Mariboru) itd. Za *Brestovnica* pri Rajhenburgu se piše l. 1500 *Brestanza*. Tudi štaj. Slovenci sami se že nagibajo k požiranju takega *v*, primerjaj v štajerskem Besedišu ranu 39 za *ravnu*.

prav tako kakor se med jezери na Pomorjanskem še dandanes imenuje neko jezero *Crang* iz staroslovanskega *красъ* (circulus)¹. Lehko mi kdo reče, da jezero ni okroglo; res, da ga Slovenci v stari dobi niso merili s šestilom ali cirkuljem, toda opazovavcu se zdi vsaka večja voda več ali manj okrogla; tudi dandanes ne moremo več vedeti, od kod so stari prebivalci gledali na to jezero, da so mu dali to ime. Da ime ni nemško, je gotovo; Nemec je na slovensko ime navezal pozneje svoje pojme, pre naredil ga je, seveda ne da bi si bil tega v svesti, to je, s pomočjo narodne etimologije. In da ga je pri tem motila zlasti zgoraj omenjena riba *grundila*, zdi se mi verjetno zato, ker je večkrat v starih listinah pri Ausseeju imenovana vas Krunġel (1300 Chrunġil), pač iz slovenskega *красло*, še do današnjega dne ohranila obliko, nedotaknjeno po narodni etimologiji; vasi ali kraja na suhem narod ni mogel namreč spraviti v zvezo z ribo, ki plava v vodi. Prim. tudi *Chrugel* na Koroškem (Ankershofen II. 109), kjer ni bil več prevzet nosnik; tudi štajerski *Krieglach* (v starejših listinah *Chrugelache*, *Chruglach*) spada pač k podstavi *kraglъ*: ime se je sprva glasilo *kragljane*, lokal v *kragljah*; za staroslov. *ж* nastopa *u* že v brižinskih spominkih. Ime je pomenjalo stanovalce na okroglem mestu, bodisi od nature okroglem, ali pa okroglem vsled trebeža in krčenja.

7. Irdning — jedlniki.

Tako se imenuje na Gorenjem Štajerskem potok in pa trg, ki leži ob njem. Nemec bo hotel z ozirom na listinsko obliko *Yrrming* 1478 spajati ime z * *Irm-* v besedi *Irminhart* (prim. Yrminhartisdorf pri Grebmingu) ali v besedi *Irmfried* (Irfrisdorf 1168, Yrmfridsdorf, 1299 Irenfridesdorf), kar je res nemškega izvira. Toda starejše v listinah ohranjene

¹ Prim. Miklošič, Die slav. Ortsnamen aus Appelativen II., Denkschriften der WA., ph.-h. Kl. XXIII. 188.

oblike imena *Irdning* protestirajo glasno zoper vsako tako ravnanje. Piše se namreč: 1140 Idinich, 1145 Irdnich, 1151 Idenich, v 2. pol. XII. stol. Jēdenich, 1230 Jēdenickche, 1250 Jednych, 1260 Yednic, 1262 Jednik. Naslanjaje se na te oblike hoče O. Kaemmel (str. 158) izvajati ime iz *ledn*. Toda to je prazno domnevanje: iz *l* ne more nikdar meni nič tebi nič postati *j*, ki gotovo tiči v vseh navedenih starih oblikah. Zlasti če pogledamo obliko *Jednik* in ne zabimo, da se v bavarski nemščini spreminja *d* pred soglasnikom *n* v *r*, ne bo nenaravno, ako pravimo, da je stara oblika *Yrnich* (1300) nastala iz *Jednik* (primerjaj zgoraj Admont, str. 77). Iz *Yrnich* in *Jednik* pa je gotovo po kontaminaciji nastala današnja oblika *Irdning*. Toda kako nam je razlagati stari *Jednik*? Na *led*, kakor rečeno, ni misliti. Že pri besedi *Edla*, *Edlach*, navedeni v članku *Admont* (str. 77), smo videli, — in to se da podpreti z mnogimi drugimi primeri — da so stari Slovenci, ki so bivali nekdanj na Gorenjem Štajerskem, govorili kakor današnji koroški in v posameznih besedah tudi spodnje-štajerski Slovenci¹ *d* pred *l*-om, prav tako kakor severni Slovani: torej *jedla* za *jela*. Tak *d* se nam je po mojem mnenju ohranil v besedi *Jednik*, ki se je v najstarejši slovenščini glasil *jedlnik*. Po izpadu polglasnikov po Havlikovem pravilu, katero velja popolnoma tudi za slovenščino, je za samoglasnikom *d* stoječi *l* vsled težavnega izgovarjanja (**jedlnik* dvozložno izgovorjeno!) moral izpasti *l*, kar vidimo v enakih zvezah tudi v češčini: primerjaj tam *učedník* za *učedník*, *máslnice* iz *máslnice*, *řemesník* za *řemesník*²; poljski *stadník* iz *stadník*. Da je tvorba *jedlnik* v slovanščini mo-

¹ Prim. V. Oblak v Archivu f. slav. Phil. XIX. 321 nss. S tam omenjenim ziljskim *Matschiedel* (močidlo) se strinja štajerski *Muntschiedel* (1495), poljsko ime blizu Frohnleitna. Iz **močidlo*, *močinik* so napravili Nemci pri Nemški Bistrici nad Gradcem *Otscherl* in *Oschelling* (starejša oblika je *Muotschil*), smatrajoč začetni *m* za konec predlogove zveze *am* (= an dem, auf dem, auf den). — ² Gl. Gebauerjevo *Histor. mluvn.* I. str. 368.

goča, to nam spričuje ruski *jelnik*. Zaznamovalo se je ž njim to, kar z besedo *jelovec*, *jelovnik*, *jelovščak* (prim. na Štajerskem *Jedloneck*, l. 1289 Jelonich nad Mariborom). Pomen besede je ne samo 'Tannenwald', ampak tudi potok ali voda, ki teče skozi velik jelov gozd ali izvira v njem', kakor se enako zaznamuje potok z istimi značajnimi črtami po javorju *Javornik*. Da je v nemščini poznejše dobe iz začetnega *Je* postal *I*, to vidimo tudi sicer, n. pr. v imenu *Isore* za *Jezerjane*, kakor se imenuje kraj pri Sv. Juriju na Tabru, imenovan v starih listinah *Yserech*, *Ysorich*, od apelativa *jezero*.

8. Obgrün — Dobrunje.

Pri Fürstenfeldu na Bistrici je selo, ki se danes imenuje Obgrün. Etimologijo temu imenu nam pojasnijo starejše oblike, ki jih nahajamo v listinah: 1343 Dobruen, 1351 Tobruen, 1400 Dobruen in Tobruen, 1427 Tobrun, 1460 Tebrun. Tu torej še ne nahajamo nobenega *g* sredi besede, v nje začetku pa še povsod *d* ali *t*, ki mora potemtakem biti celovit del besede in se je v poznejši nemški obliki opustil le zato, ker so ga začeli poštovati za ostanek členska *diu* (*die*). Ime je slovensko *Dobrunje*, izpeljano iz slovanskega osebnega imena *Dobrun* od *dobr*, katero še nahajamo v srbskem imenu *Dobrunović* (v dečanskem hrisovulju 46); tvorbe s sufiksom *un* so precej navadne.¹ Selo *Dobrun* in *Dobrunje* nahajamo v Bosni, mesto *Dobrun* v Macedoniji; tudi po Slovenskem je znano krajevno ime *Dobrunje* = Dobrunovo selo. Od oblike *z —nje* na koncu moramo izhajati zato, ker kažejo neke nemške listinske oblike in pa današnja po narodni etimologiji prenavrejena oblika *Obgrün* preglas vokala *u*.

¹ Primerjaj Maretič, Narodna imena i prezimena Hrvata i Srba v Radu 82, str. 128—129.



Mala izvestja.

Pismo generala Gedeona Lavdona iz tabora pri Ršavi dne 14. novembra l. 1789. Original v rodbinskem arhivu kneza Karla Auersperga v Losensteinleithenu.

Cesar Jožef II. je kot zaveznik carice Katarine II. dne 18. februarja 1788. leta napovedal Turkom vojno. Avstrijski narodi so se nadejali najboljšega uspeha, ko je meseca avgusta leta 1789. general Lavdon prevzel poveljništvo. Ta si je po krvavih bojih, v katerih se je slovenski polk Thurn posebno junaški obnesel, osvojil Beli grad (dne 9. oktobra). Poročilo o tej zmagi je došlo 18. oktobra v Ljubljano, kjer je vzbudilo nepopisno veselje. Meščani so razsvetlili mesto in v slovesnem izprevodu prenesli Lavdonovo podobo iz mestne hiše v redatno dvorano, stanovi pa so mu podelili v »spomin večne hvaležnosti«¹ krunjsko stanovstvo. Lavdonova zmaga je tudi štajerske Slovence navdala z velikim veseljem; po vseh večjih krajih so slavili imenitnega junaka, kakor priča znana narodna pesem: »Oj stojaj, stojaj. Beli grad!«¹ Pet dni po končani slovesnosti v Ljubljani je Seifrid grof Liechtenberg odposlal Lavdonu pismo, v katerem poroča, da je za zmagoslavja rojcnemu sinčkn vzdal priimek Gedeon. Ves vesel slavne zmage prosi Lavdona, da bi mu dovolil namesto botrovih imen zapisati v rojstno knjigo njega in njegove soproge ime. Grof Liechtenberg podpira svojo prošnjo z opombo, da se je tudi on kot stotnik bojeval pod Lavdonovim poveljstvom za osvojitev Schweidnitz (1761), in da je pred kratkim Lavdonova milost povzdignila njegovega mlajšega brata za generalnega majorja. Na to prošnjo odgovarja Lavdon v naslednjem pismu.

¹ Dr. Karol Štrekelj, Slov. narodne pesmi I, Lavdon (28—31).

Hochgeborner Graf!

Ich erkenne als einen Beweis Ihrer mir sehr schätzbaren Freundschaft, daß Sie mich zum Pathen Ihres neugeborenen Solmes bestimmt und nehme Dero mir hierüber gemachten Antrag mit Vergnügen an, die Lobsprüche, welche mir Euer Hochgeboren beylegen und die Kraft, welche Sie meinem Namen zutrauen, verdiene ich zwar nicht im geringsten, jedoch wird mein Pathe den Namen eines ehrlichen Mannes tragen,¹ welcher in meinen Augen der rümlichste von allen ist, und nach dem ich dahero auch immer am meisten gestrebt habe. — Mein Vorname, werden Sie wissen; der Name meiner Frau ist — Clara, geborne von Haagen.

Ich bitte Euer Hochgebornen mich meiner gnädigsten Frau Gevatherin unterthänigst zu empfehlen, meinem kleinen Pathen aber einen Kuß für mich aufzutrucken:

Leben Sie insgesamt recht wohl und erhalten Sie mir Ihr Andenken und Ihre Freundschaft. Ich bin mit vollkommenster Hochachtung

Euer Hochgeboren

gehorsamster Diener

Lager bei Orsova, den 14. Nov. 1789.

Loudon.

Pismo priča, kako skromen je bil Lavdon in kako blago in nežno čuteče srce je bilo v njegovih prslih. Kt.

Na Prekmurskem najden rimski denar.

Zemlja ogrskih Slovencev je za nas zelo zanimiva tako zaradi narečja, ki se ondi govori, kakor tudi zato, ker je tu bilo jedro Koceljeve slovenske države in torišče Metodijevega delovanja. A zgodovinar in starinoslovec najde tu marsikaj zanimivega tudi iz rimske dobe. Tod je šla glavna rimska cesta Poetovio-Sabaria-Carnuntum (ob Donavi). Poleg Halicana (blizu sedanje Spod. Lendave) so brezdvomno tu bile i druge večje in manjše naselbine ter postaje — mansiones in mutationes.

¹ Gedeon; glej Lampe, Zgodbe svetega pisma I, str. 338.

Poletu 1901 je na širnem polju med Bakovci, Krogom in Sóboto neka ženska našla na njivi velik »kebelj« (prekmurski izraz za velik lonec) denarja. Ko si je nalagala breme trave in je potisnila roko pod breme, je otipala nekaj trdega. Pogleda, kaj bi bilo, in vidi, da črepinja štrli iz zemlje. Odgrue zemljo in najde kup starega denarja. Ko so po njivi dalje brskali, so našli več raztresenih črepinj in novcev. Najden denar so ljudje deloma razgrabili, največ so ga pa poslali v muzej v Budapešto. Novci so nosili podobo in napis cesarjev Hadrijana, Septimija Severa, posebno mnogo jih je pa bilo Filipa Arabca. Poročevavcu se je posrečilo dobiti še 5 novcev za muzej »Zg. dr.«, štirje od teh so Filipa Arabca z napisom: Imp. M(arcus) Iul(ius) Philippus Aug(ustus). Obraz cesarjev se lepo pozna; semitski nos kaže njegovo domovino, iz obraza se mu čita beduinska odločnost in lokavost, ima majhne brke pod nosom, pa kratek podbradek. Glava polnih las nosi navadni imperatorski venec. Na drugi strani je na dveh ženski lik, ki drži v desnici tehtnico, v levici pa zvrhan rog. Napis nam pove pomen: Aequitas Augg(ustorum)¹ Na dveh je pa ženski lik, ki z desnico stresa klasje, z levico pa drži napolnjen rog in napis je: Annona Augg(ustorum). Peti novce, ki ga je dobil poročevavec, kaže mlado žensko glavo z napisom Herennia Etruscilla Aug. (l. 250). Na obratni strani pa je ženski lik »Pudicitia«, ki sedi na desno obrnjena in si s pajčolanom zakriva obraz, v levici ima scepter, ob robu je pa napis: Pudicitia Aug.

Ker so ljudje pripovedovali, da so v bližini dotične njive tudi gomile, je poročevavec poletu 1903 nalašč prehodil ono polje. Res se že od daleč vidita dve visoki gomili, ki pa že po zunanji obliki vzbujata sum; ena je skoraj štiriogлата. Ljudstvo pripoveduje, da so jih napravili vojaki, ko je bila »reberija« (mogoče da l. 1848.). Eno je tudi že nekdo razkopaval, drugo so

¹ Oblika »Augustorum« nam pove, da je takrat vladalo več cesarjev. Marcus Iulius Philippus (244–249) je imel za sovladarja svojega sina s priimkom Philippeus. Filip Arabec je l. 248 priredil velikanske igre, zatorej se na njegovih novcih često nahajajo tudi živalske borbe. Imel je vojne s Panonci, Dačani in Karpi ter so mu zato tudi dali naslov Carpicus Maximus in Dacicus.

pa celoma razvozili in niso notri nič našli. Pač pa so se po sveže izoranih njivah videle stare črepinje in tudi tlo je na mestih valovito; mogoče, da še krije kaj v sebi. F. Kovačič.

Prerisek na steklu iz Dürerjevega »Marijinega življenja«.

Vlč. g. V. K. je daroval »Zgodovinskemu društvu« risbo na steklu, ki nosi monogram Albrehta Dürerja. Gospod darovatelj poroča o njej: »Znano mi je, da je bila v Zajčkem samostanu, od tam je prišla na Dunaj k lazaristom, kjer so že bili pred cesarjem Jožefom, in potem v Gradec, odkoder sem jo prinesel v Maribor«. Slika je z rujavo barvo (t. zv. Schwarzlot) naslikana na stekleno šipo, ki je 45 cm visoka in 45 cm široka. Slika je do zadnje poteze prerisana po velikem Dürerjevem lesorezu (št. 4) iz zbirke Marijinega življenja. Nimam pri rokah izvirnega lista tega izmed najbolj slavljениh del umetnikovih, pa vendar bi mislil, da je naš risar položil šipo na lesore in potem pavzirал črto za črto. Drugače bi se dala težko razložiti ta doslednost in natančnost ne samo v slogu, ampak tudi v izrazu, vrh tega pa tudi omejenost slike, ki samo toliko obsega, kakor daleč je segala šipa. Dürer namreč riše sv. Joahima in sv. Ano, ki se srečata pod zlatimi jeruzalemskimi vrati. Tako je srednji vek predstavljal Marijino spočetje. Na levo od nju je berač in meščan, v ozadju mestne utrdbe in nad njimi pa se odpira pogled v pokrajino z drevjem in z gradom na skali. Zlata vrata je postavil umetnik v ospredje in njih bogato s poznogotskimi ornamentami okrašeni podboji in polukrožni svršetek služijo prizoru za okvir. Na našeni prerisku manjka spodnji rob z letnico 1509, potem desni rob in zgoraj $\frac{2}{3}$ — t. j. vse od grada višje navzgor.

A. Stegenšek.

Iskopavanja na Slovenskem Štajerskem l. 1903.

Pri Vidmu ob Savi je izkopal rimske starine uradnik dež. muzeja Wilhelm Rauscher.

Prof. F. Ferk je o počitnicah zasledoval na Pohorju rimske ceste in ostanke rimskih naselbin.

Veliko se je minulo leto kopalo pri Hajdini na mestu starega Petovija. Do meseca novembra je starinski kopač M.

Vnuk izkopaval za mariborski nemški muzej. Meseca novembra je začelo izkopavanje tudi »Zgodovinsko društvo«. Odkrilo se je na posestvu I. Marušeka v vsem 214 žganih grobov na desno nekdanje virunske ceste (sedaj okrajna cesta Ptuj—Pragersko). Večinoma so bili grobovi ovalni, le nekaj malo jih je bilo štirioglatih. Nad enim se je našla v zemlji 1·04 cm dolga in 77 cm široka plošča iz poliorskega marmorja, v sredini je bila 50 cm dolga in 20 cm široka izdolbina, v katero je bila navpično vložena plošča z napisom, ki je pa manjkala.

V mnogih grobovih ni bilo drugega, kakor mastna prst, kosci strohnelih kosti in črepinj, v drugih so se pa našli razni okraski in posodje. Svetilnice nosijo imena tvrdk: Atimetus, Crescens, Festi, Fortis, Iustinianus, Lucius, nekatere so pa brez imen. Svetilke so brez reliefov, vsaj one, ki jih ima »Zg. dr.«, iz česar je sklepati, da so iz poznejše dobe (ne iz 1. in začetka 2. stol. po Kr.). Nekatere imajo prav gladke in tenke stene, druge so bolj robate. V grobovih najdene svetilke so popolnoma snažne t. j. niso se nikdar rabile, ampak so bile narejene nalašč za grobove, le one, ki so najdene v razvaljenih poslopjih na posestvu g. Senekovičke, so očrnele, znak, da so se rabile.

V grobovih so se našle dalje raznovrstne, vmes prav lične, a deloma razbite skledice. Omeniti je med drugim lično, 9 cm visoko, čisto celo stekleno »solznico« z dolgim ozkim vratom in stisnjeno ploskvo, ki ima v premeru 9 cm. Našle so se dalje zaŕponke, lasnice, zapestnice, kovinska ogleŕlala i. t. d. Denarji, ki so bili v grobovih, so sila slabo ohranjeni; kolikor se je dalo spoznati, so od Avgusta, Domicijana, Gordiana. Seveda se iz tega, da je v grobu Avgustov ali Domicijanov denar, ne sme sklepati, da je grob res tako star, zakaj pogostoma so devali v grob že obrabljene in zastarele denarje, češ, za »obolus« v podzemeljskem svetu bodo že dobri. V nekem grobu se je našla prav lepa, 28 cm visoka, dobro žgana, rdeča žara. Vse posode v grobovih so na zgornjem robu malo okrušene, kar ima simboličen pomen.

Pozno v jeseni je začelo izkapat ptujsko muzejsko društvo, ki je v ta namen dobilo od vlade 600 K na razpolago, in sicer

na parceli 217. Gornj. Brega. Odkrila so se razna poslopja, med podrtinami razno posodje, nakitje, pa človeška trupla in tudi živalske kosti. En človeški okostnjak je še držal v roki pisalo. Med poslopji so našli tudi majhno grobišče, deloma z žganimi, deloma nežganimi trupli. (Slednja bi vtegnila biti krščanska ali so pa pozneje ondi pokopana.)

Mariborsko nemško muzejsko društvo, ki je dobilo na razpolago samo od mariborske hranilnice 10.000 K, je razkopalo tudi gomile pri Razvanju, kjer so se našle razne predzgodovinske posode.

Omeniti je tudi gomil pri Bišu v Slov. goricah, ki so se zadnji čas deloma razkopale. V »Črmljenskem lesu« posestnice I. Brunčič se nahaja 9 gomil, katere je deloma že prejšnja leta razkopaval na svojo roko njen brat, katerega je nekdanj rajni Trstenjak učil gomile kopati. Več gomil je dalje na sosednjem posestvu Jos. Pukšiča, ki jih je pa ravno zadnji čas veliko razvozil. O teh gomilah je poročevavec videl in zvedel naslednje:

Obrnjene so na severozahodno stran, kar je redkost, ker so sicer gomile obrnjene bolj na poldnevno stran. Leže precej nizko in sedaj raste po njih bukovje in smrečje. Novec, ki se je našel v neki gomili, je bil cesarja Vespazijana. Grobovi so bili zloženi iz velikih plošč trdega peščenca, kakršen se nahaja krog Sv. Barbare v Slov. goricah. V nekaterih gomilah sploh ni bilo drugega, kakor razbite črepinje. Opozoriti je na dve posebnosti teh gomil. V nekaterih so bili grobovi čisto ob periferiji gomile, kar se redko kje najde (t. zv. Siesheimer gomile spadajo v ta sestav). Druga posebnost teh gomil je ta, da so kosti bile mnogokrat pometane iz groba, sicer pa gomila dobro zadelana. Ali je to morda delo sovražne roke, ki se je maščevala z oskrnjenjem grobov? Ali je pa morda kdo pozneje izkal zakladov, potem pa zopet zadelal gomile?

Sploh krijejo Slovenske gorice v sebi še mnogo gomil, ki so, žal, že deloma načete ali razvožene, ne da bi se bil kdo pobrigal za natančni opis in najdene predmete. Neštevilne gomile Sl. gor. nam kažejo, da v teh krajih v starodavnih časih niso gospodarili samo volkovi in medvedi, marveč je bil to

dobro obljuden kraj. Razvrstitev teh gomil je kaŕipot za prastare naselbine ter nekdanje rimske ceste, ŕe celo za najstarejŕe cerkve.

Poverjenike naŕega druŕtva in druge prijatelje domaĕih staroŕitnosti prosimo, da nam blagovolijo natanĕno poroĕati o morebitnih najdbah, ali ĕe kdo v kakem kraju kaj izkapa, naj si bo domaĕin ali tujec. Zasebnikom, ki niso dovolj veŕĕi v teh reĕeh, pa ni priporoĕati, da bi kar na svojo roko in v zasebne namene in le iz radovednosti izkopavali gomile in druge starine, ker utegnejo znanosti napraviti veliko ŕkodo. Ni dovolj, da se starinski predmet izkoplje kakor krompir, marveĕ zelo vaŕna je tudi lega in druge okoliŕĕine, na kar je treba zelo paziti.

Fr. Kovaĕiĕ.

Polstoletni jubilej ĕeŕke arheologije.

Dne 23. januarja t. l. ob 5. uri popoldne je arheoloŕki odsek ĕeŕkega muzeja s slovesno sejo proslavil 60 letnico svojega obstanka in 50 letnico svojega glasila »Pamatky archaeologickĕ a mĕstopisnĕ«. ¹ Seŕla se je k tej pomenljivi sveĕanosti res elita ĕeŕkega razumniŕtva: profesorji, umetniki, uradniki, duhovniki, advokatje, zdravniki, odliĕne dame i. t. d. Mesto obolelega predsednika I. Hlĕvka je predsedoval slavnostni seji kraljevoŕraŕki ŕkof dr. Josip Doubrava, ki je v daljŕem govoru razvijal dose-danje uspehe arheoloŕkega zbora v preteklem polstoletju. Vkljub teŕavnim razmeram, v katerih se je rodil ta zbor, vendar lahko s ponosom kaŕe na dose-danje pridobitve in uspehe na polju ĕeŕke arheologije. Ker novejŕi ĕas zanimanje za starinoslovje bolj in bolj raste, si sme obetati arheoloŕki zbor ŕe lepŕo bodoĕnost.

Urednik ĕasopisa »Pamatky arĕhaeol.« je govoril o postanku in razvitku tega lista. Opozoril je, v kako neznatnih in tesnih prostorih so se razmestile izpoĕetka arheoloŕka, naravoslovna, numismatiĕna in kulturno-historiĕna zbirka, pa kako veliĕastno palaĕo ima sedaj ĕeŕki narodni muzej.

¹ »Pamatky« razpravljajo bolj v poljudni obliki za ŕirje obĕinstvo arheologijo in kulturno zgodovino, doĕim »Musejnik« goji skoro izkljuĕno politiĕno zgodovino in je namenjen le bolj strokovnjakom.

Arhivalni ravnatelj I. Schulz je opisoval trudapolno nabiranje češke diplomatične zbirke, ki je l. 1823 imela samo 20 komadov, l. 1830 že 900, l. 1855 pa 21.874 in dandanes ima diplomatični oddelek v ožjem pomenu 30.000, občinski oddelek 40.000, grajščinski oddelek 23.000 listin.

Kustos Smolik je poročal o razvoju numismatične zbirke, ki šteje sedaj 11.000 čeških in 900 inozemskih novcev. Prof. dr. Koula je govoril o folklorističnem in historičnem oddelku arheološkega zbora ter obžaloval, da je še v tem oziru med občinstvom vedno premalo zanimanja, vsled česar so že mnogi dragoceni predmeti odšli v inozemstvo. (Kaj še le pri nas!) Naposled je profesor dr. Plč. poročal o predzgodovinskih izkopinah in zbirkah.

Mnogobrojne častitke in pozdravi so došli od raznih domačih in inozemskih muzejev, zemljepisnih, arheoloških in umetniških zavodov v Rimu, v Parizu, Toulouse, Berlinu, v Belgiji, v Upsali, Stockholmu, na Dunaju, v Krakovem, v Sarajevu, Ljubljani i. t. d. Tem čestitkam se pridružujemo tudi mi kot najmlajša panoga v organizaciji historičnega znanstva.

Sijajni uspehi na zgodovinskem in narodopisnem polju, ki sta jih dosegla v 50 letih češki um in češka dlan, naj bodo tudi nam v bodrilo in v posnemo.

F. K.

Književna poročila.

Ingo-Nigo. Zur steirisch-kärntischen Kulturgeschichte des achten Jahrhunderts. Von Dr. Valentin Pogatschnigg. »Grazer Volksblatt«, 1903, št. 468, 470 in 474.

Najimenitnejši vir za zgodovino Slovencev v 8. in 9. stoletju »De conversione Bagoariorum et Carantanorum« (o pokristjanitvi Bavarcev in Gorotanov), ki je bil spisani okolo l. 871., nam poroča med drugimi naslednji dogodek.

Slovenski knez Ingo je krščanske podložnike in njih poganske gospodarje povabil na pojedino; one je posadil za mizo, tem pa je odkazal prostor zunaj poslopja, kjer bi sedeli kakor psi, ter jim postregel s kruhom, mesom in vinom v umazanih posodah, iz katerih naj bi pili. Podložnikom pa je ukazal postreči v pozlačenih kozarcih. Nato so go-

spodarji zunaj vprašali: »Zakaj ravnaš tako z nami?« Ingo pa jim odgovori: »Vi niste vredni, da bi se z neosnaženimi telesi družili s tistimi, ki so se že prerodili po sv. krstu; zato zavživajte hrano zunaj poslopja kakor psi.« Nato so se dali tudi t¹ poučiti v sveti veri ter so se podvizali, da bi bili prej krščeni. Na ta način se je če dalje bolj utrdila krščanska vera.

Ta dogodek razlagajo razni zgodovinarji različno. Nekaterim je Ingo solnograški duhovnik, nekaterim grof ali knez, eni ga prištevajo Slovencem, drugi pa Nemcem. Gosp. dr. Pogatschnigg je po natančni analizi poročila in ozirajoč se na ondašnje pravne razmere dognal, da je bil Ingo slovenski knez, ali bolje rečeno, župan v Spodnji Panoniji; kajti omenjeni zgodovinski vir se že od 6. poglavja naprej skoro brez izjeme ozira le na Panonijo in tudi Muchar (G. d. St. III, 147) imenuje Inga vojvodo med Muro in Savo, tedaj v Panoniji.

Po razmerju med nemškim in slovenskim glasoslovjem se je Ingo v slovenskem jeziku bržkone imenoval »Nigo«. Na podlagi te podmene spravlja dr. Pogatschnigg Inga v dotiko z »Negovo«. Negova je grad v gornjeradgonskem okraju, ki je dal ime tudi vasi in župniji. Bržčas je pripadal ta kraj nekdam dudlejski grofovini. Nekateri deli starega gradu so že stali pred enajstim stoletjem in mogoče je, da je bil nekdam središče celega okraja. Da je ime »Negova« izvajati iz osebnega imena, kažejo najstarejše oblike tega imena. Prvikrat se omenja vas Negova okolo l. 1130. z imenom »Negojne selo«, grad pa l. 1265. z imenom »Negove«. Prvi posestnik se je torej imenoval »Nego« ali »Nigo«; lahko bi bil tedaj naš »Ingo«.

Znamenite so Pogatschniggove prestave nekaterih besed. »Mirabiliter fecit« ne pomenja, da je Ingo čudeže delal, ampak storil je nekaj spomina vrednega. »Servi credentes« niso bili sužnji, ampak »podaniki«, podložni kmetje, enako ne pomenjajo besede »qui eorum dominabantur« »plemenitašev«, ampak samosvoje zemljiške gospodarje, katerim so služili podložni kmetje.

V opazki še omenja dr. Pogatschnigg, da se je povest o Ingovi pojedini v začetku 19. stoletja tudi pesniško predelala (Gust. Fellingner v dramski pesni »Inguo« [1816] in K. Gotfr. vitez Leitner v baladi »Vojvode Ingua pojedina« 1825) in obžaluje, da še dosle nikomur ni služila ta snov v podstavo zgodovinske slike, in prav taka slika bi okrasila Negovski grad.

M. Ljubša.

Die Einführung der deutschen Herzogsgeschlechter Kärntens in den slovenischen Stammesverband. Ein Beitrag zur Rechts- und Kulturgeschichte von Dr. jur. Emil Goldmann. Breslau, Verl. v. M. & H. Marcus. 1903. S. 247. C. 8 m.

Ena najzanimivejših prikazni v zgodovini karantanskih Slovencev je brezdyomno toli dramatično vmeščevanje koroških vojvodov na Go-

sposvetskem polju. Zadnji čas so tej kulturno-zgodovinski zagonetki posvetili posebno pozornost pravni zgodovinarji. L. 1899 je Pavel Puntschart¹ prvi iz pravno-zgodovinskega stališča temeljito pretresel vire in pomen te svečanosti.

P. pride do sklepa, da je obred na »knežjem kamenu« in »vojvodskem stolu« odsev gospodarstvenih bojov. Med Slovenci sta se namreč, kakor drugod, ločila dva stanova: kmetijski, ki se je pečal s poljedelstvom, in plemiški, ki je zajemal svoje bogastvo zlasti iz živinoreje. Plemstvo je bilo gospodujoča stranka, kmetje pa podložniki. Ko so Agilolfi začeli po alpskih dolinalah širiti svojo oblast, jim je pogansko-slovensko plemstvo nasprotovalo, potlačeno kmetstvo pa se je z njimi zavezovalo. V zadnji tretjini 8. stoletja je bila plemiška moč strta ter pod agilolfinsko in pozneje karolinško zaščito vpeljana kmetška vlada. Na Gosposvetskem polju so volili »kmetškega kneza« ter ga na »knežjem kamenu« vmeščali, na »vojvodskem stolu« je pa sprejemal deželno sodstvo in poklonstvo. Nemški vojvodi so ta običaj pridržali, da bi si tako lažje pridobili slovensko, poljedelsko prebivavstvo.

Kritika (Poppenheim, Jaksch, Wretschko, Schönbach itd.) je priznala mnogotere vrline Puntschartove knjige, a zavrгла je njegov glavni stavek, da je namreč vojvodsko vmeščevanje odraz gospodarskih bojov karantanskih Slovencev.

Vprašanje o izviru in pomenu tega običaja je poskušal rešiti na drug način dr. Goldmann v omenjeni knjigi. Ta učenjak poudarja, da se obred vmeščevanja karantanskih vojvodov — pravno-zgodovinski unikum — mora pripisovati izrednim razmeram. In te izjemne razmere so bile v tem, da je tuji, nemški državni odposlanec vladal slovenskemu prebivavstvu. To je pisatelja dovedlo do sklepa, »dass das Ceremoniell der sogenannten »Herzogseinsetzung« ursprünglich den Zweck gehabt habe, den stammfremden deutschen Herrscher in den Volksverband der Kärntner Slovenen einzuführen« (str. 120).

Na podlagi te podmene se dajo razložiti vsi deli obreda, ki se je vršil pri obeli kamenih. Na »knežjem kamenu«, ki je bil okrogla kamenita plošča, prvotno žrtvenik, je bil novi vojvoda sprejet v narodno slovensko zvezo, dočim se je na »vojvodskem stolu« vršilo vmeščanje ter je tu novi vojvoda prvič sprejel poklonstvo svojih podložnikov. Nekateri deli, kakor mahanje z mečem, so poznejši priveski, povzeti iz obreda cesarskega kronanja. Bistveni deli celega obreda so prastari ter imajo svoje nalike v raznih indo-germanskih (indoevropskih)

¹ Herzogseinsetzung und Huldigung in Kärnten. Ein verfassungs- und kulturgeschichtlicher Beitrag. Leipzig 1899. Posledke svojega raziskovanja je pisatelj podal v poljudni obliki v »Zeitschrift des deutschen und österr. Alpenvereines«. 1901. S. 123—127.

plemenih, a prišel je ta obred v rabo pri nastopu karantanskih vojvodov, ko so na mesto domačili vladarjev stopili nemški vojvodi, in vršil se je le takrat, ko je izumrlo kako vojvodsko pleme in nastopilo novo.

V kritično pretresovanje glavnega stavka in posameznih dokazov se v tem kratkem poročilu ne moremo spuščati. Mislimo, da še s tem ni izgovorjena zadnja beseda, ampak se bo v našem listu še večkrat nudila prilika strokovnjaškim močem, govoriti o vmeščevanju karantanskim vojvodov in o razlagi Goldmannovi.

Priznati je pa, da pisatelj kaže obsežno erudicijo v svoji stroki; stvarno in mirno razmotruje razna vprašanja o slovanski zgodovini, pravu in narodopisju. Svojo glavno trditev podpira po vseh logičnih pravilih z obsežnimi zgodovinskimi, pravnimi in zlasti etnološkimi razlogi, vendar ostane za sedaj le podmena, kateri je priznati mogočnost in verjetnost, nikakor pa ne gotovost. Škoda, da so g. pisatelju nepristopni (menda zaradi neznanja jezika) neposredno slovanski viri, ker bi tako mogel še globlje prodreti v slovansko pravo in sploh v slovanski življenj. Za običaje južnih Slovanov se n. pr. sklicuje na malovredno Kraussovo knjigo. F. K.

Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Zbral dr. Frane Kos, e. kr. profesor. Prva knjiga (l. 501 800). V Ljubljani 1902. (na zavoju 1903). Založila in izdala »Leonova družba« v Ljubljani. Tiskala »Katoliška tiskarna«. LXXX + 416 strani.

Prva knjiga, za katero še pride devet enako obsežnih knjig samo za zgodovino srednjega veka, ima dva dela: »Uvod« in »Gradivo«. Uvod, obsegajoč LXXX str., nam podaja po kratkem predgovoru »Zgodovinski pregled« one dobe, za katero je v knjigi gradivo nabrano. Pregled je tako-le razvrščen:

A. Razmere pred prihodom Slovencev (IX—XXII): 1. Zemljepisne črte (IX—XIII). 2. Oblast Vzhodnih Gotov (XIII—XVIII). 3. Verske in cerkvene razmere (XVIII—XXII).

B. Slovni in njih boji z Bizantinci (XXIII—XXXII): 1. Nekoliko opazk o nekdanjih Slovni (XXIII—XXV). 2. Slovni in Bizantinci (XXV—XXXII).

C. Nastop Slovencev XXXII—XLIX): 1. Črte o naselitvi Slovencev (XXXII—XXXVII). 2. Doba slovenske samostojnosti (XXXVIII—XLIII). 3. Razširjanje krščanstva med Slovenci (XLIII—XLIX).

D. Važnejši dogodki ob slovanskih mejah (XLIX—LVIII): 1. Oglejska in grške cerkev po razkolu (XLIX—LVIII). 2. Začetek frankovske oblasti po Slovenskem (LVIII—LXIII). Vsi tu navedeni deli uvoda se naslanjajo na dotične številke registrov v drugem delu, vrhu tega pa nas pisatelj pod črto opozarja na razne spise, v katerih je že obširneje razpravljal te reči.

V zadnjem delu »Uvoda« (LXIV—LXXX) navaja pisatelj vse uporabljene vire v abecednem redu s kratkimi opazkami, kdaj so nastali in kako je ceniti njih vrednost.

Drugi del naše knjige »Gradivo« navaja na 369 straneh 336 regestov po kronološkem redu. Nekateri regesti so že cele razprave, ker je vsa tvarina raznih virov o istem dogodku spravljena v celoto. Večinoma pa so regesti proste, prestave navedenega vira in bodejo izvrstno služile onim čitateljem, ki niso večji latinščine in grščine. Za slovenskim besedilom sledi vir v prvotnem jeziku razen nekaterih izcrpkov iz cerkvene zgodovine Ivana iz Efeza, ki je pisal sirski, po predstavi dra. Schönfeldera (n. pr. št. 83., 88., 91.) Mnogoštevilne opazke pod črto pa razjasnjevajo podane regeste glede časa, oseb in krajev.

Naposled je pisatelj pridejal dva imenika, prvi krajev in oseb (str. 370—413), drugi pa besed in stvari (str. 413—415). Na zadnji strani se navajajo tiskovni pogreški; pri teli se je prezrl pogrešek na strani XXXVIII., kjer mora mesto »668—723« biti »568—623«, kar pa se sicer iz sledeče letnice samo ob sebi popravi.

Omenili bi le sledeče: V št. 473. (str. 215.) bi za izraz »anathemizare« slovenski rajši čitali: »Sinoda je ... izobčila«, kakor pa »... preklela«. Glede razširjanja krščanstva med Slovenci (gl. Uvod, C. 3.) uporablja g. pisatelj samo spis solnograškega anonyma, ker »jako slabo smo poučeni o tem, kako se je krščanstvo razširjalo po južnih straneh slovenske domovine« (str. XLIX). Tu ni bilo povoda za enak polemičen spis, kakor je »Conversio«, ki izločuje vse, kar bi bilo proti smeri spisa, namreč, da so se Slovenci svojevoljno udali solnograški cerkvi. Nazori g. pisatelja o razširjanju krščanstva med Slovenci so nekako optimistični. Ako je res, kar trdi Arno (št. 225., str. 266. in posebno op. 3) je že papež Caharija Karantanijo priklopil solnograški cerkvi, a to se ni ukrenilo raditega, ker so že bili nekateri deželjani kristjani, ampak za to, da bi Bavarska lažje udržala politično nadoblast nad Slovenci. Da je Virgilij moral vedno v Karantanijo pošiljati duhovnike, to niso povzročile vsakoletne škofijske sinode, ampak nekrščanski Slovenci, ki so izganjali misijonarje. Virgilij je izbiral za misijon take duhovnike, ki so že poznali razmere po deželi in tudi nekoliko umeli ljudsko govorico. Po našem mnenju se je krščanstvo utrdilo med Slovenci še le, ko je Arno ustanovil pokrajinsko škofijo (ciorepiscopatus), s katero so Slovenci vsaj navidezno dosegli zunanjo nezavisnost od solnograške cerkve.

Tu navedene reči ne kratijo velike vrednosti Kosove knjige. Delo časti pisatelja. Cena je za redne ude »Leonove družbe« primerna, za neude pa previsoka. Iskreno želimo, da bi vsi prijatelji zgodovinstva podpirali to za Slovence imenitno književno podjetje. *M. Ljubša.*

Društvena poročila.

Poroča društveni tajnik.

1. Ustanovitev društva.

Prve klice, iz katerih je vzkliklo naše društvo, ostanejo za sedaj zastrte z zagrinjalom zasebnih pogovorov, dopisovanj in posvetovanj; naše poročilo se začne s formalnim spočetjem društva. — Dne 18. sušca 1903 se je sešlo 19 gg., večinoma profesorjev raznih mariborskih učnih zavodov, k posvetovanju o ustanovitvi »Zgodovinskega društva«. Shod sta sklicala po § 2 ravnatelj H. Schreiner in prof. Fr. Kovačič. Posvetovalnemu shodu je predsedoval ravnatelj H. Schreiner, poročevavec je bil prof. Kovačič, zapisnikar pa prof. K. Vrstovšek. Predsednik in poročevavec sta poudarjala važnost tega društva, ki je uprav nujno iz kulturnega in rodoljubnega stališča. Prav posebno je še ustanovitev društva priporočal vseuč. profesor dr. Murko. Potreba takega društva se je enoglasno pripoznala in sklenila njega ustanovitev.

V podrobni debati so se pravila sprejela, kakor je poročevavec predlagal in kakor so sedaj tiskana, izvzemši nekatere stvarne in stilistične spremembe. Živalina debata se je razvila glede imena. Poročevavec je predlagal prvotno, naj bi se društvo imenovalo »Zgodovinsko društvo za Spod. Štajersko«. Predlagala so se tudi imena: »Muzejsko društvo« (ki bi bilo za zgodovino in naravoslovje), »Slovensko zgodovinsko društvo«, »Zgodovinsko društvo« (brez dostavka). Z večino glasov je bil naposled sprejet predlog dr. Murka, da se društvo imenuje »Zgodovinsko društvo za Slovensko Štajersko«. To ime izraža namen in obseg društva. Glavni sinoter društvu je proučevanje domače zgodovine, muzej mu je pa sredstvo; glavne skrbi ne more vanj obračati zaradi pičlih sredstev in z ozirom na to, da že obstoji deželni muzej, in je zato naše društvo v drugačnem položaju, kakor n. pr. kranjsko »Muzejsko društvo«. Dostavek »za Slov. Štajer.« izraža njegov delokrog. Njegovo stališče je popolnoma znanstveno, kakor se je pri shodu izrečno povdarjalo, a kakor je n. pr. graško historično društvo nemško in mu nemški značaj vendar ne moti znanstvenega stališča, enako je naše društvo ustanovljeno za štajerske Slovence, da med njimi goji in pospešuje poznavanje domače zgodovine. Njegov delokrog je pred vsem oni del štajerske dežele, koder prebivajo Slovenci. Na sosedne kronovine se

bo društvo oziralo, kolikor je to nujno za razumevanje južnostajerske zgodovine.

V delokrog »Zgodovinskega društva« se je sprejel tudi narodopis, ki prvotno ni bil v načrtu. Glede vrste udov so se prvotnemu načrtu na predlog dr. Murka dodjali tudi dopisujoči udje. Važno je bilo vprašanje, kaj se naj določi za slučaj, ako društvo preneha ali se razpusti. Na Slovenskem Štajerskem ni sedaj sličnega društva, ki bi imelo soroden cilj, s preseljevanjem v drugo deželo bi se pa povzročili morda večji stroški kakor bi bil vreden ves inventar, marsikaj bi se poškodovalo in izgubilo svoj pomen, ki ga ima le na domači zemlji. Ker je vsled sinodalne konstitucije l. 1896 že bil ustanovljen v Mariboru diecezanski muzej za cerkvene starine, se je sklenilo, da se v slučaju, ko bi društvo prenehalo, njegov inventar spoji z diecezanskim muzejem, s katerim ima itak stvarno sorodnost.

Da se društvo čim prej ustanovi, je posvetovalni shod takoj izvolil pripravljavni odbor, ki bi naj vladi predložil pravila v potrjenje in pripravil vse drugo za ustanovitev društva. V ta odbor so bili voljeni gg.: adv. dr. R. Pipuš, prof. dr. A. Medved in prof. dr. Fr. Kovačič, vsi trije iz Maribora. Pripravljavni odbor je izvolil začasnim predsednikom prof. Fr. Kovačiča ter je dne 1. aprila predložil pravila c. kr. namestništvu v potrdilo. Dne 5. majnika je odboru naznanil mestni svet mariborski, da deželna vlada nima nič zoper ustanovitev društva, vsled tega je osnovalni odbor v seji dne 11. majnika 1903 sklenil sklicati ustanovni občni zbor dne 28. majnika ob 4. uri popoldne v mariborskem »Narodnem domu«. Za ta občni zbor se je določil naslednji dnevni red: a) poročilo osnovalnega odbora; b) volitev predsednika in odbora; c) razni nasveti in predlogi.

Ta dnevni red in manifest o ustanovitvi novega društva je osnovalni odbor objavil v treh štajerskih časnikih: v »Domovini«, v »Slov. Gospodarju« in »Südst. Presse«. Društvena pravila se je sklenilo tiskati v 2000 izvodih; ob enem so se razposlale tiskane nabiralne pole nekaterim rodoljubom, da se nabere za ustanovitev potrebno število udov. Začasno blagajništvo je prevzel g. dr. Pipuš.

2. Ustanovni občni zbor dne 23. majnika.

Udeležilo se je tega zbora 22 že vpisanih udov, pisмено so shod pozdravili in izpričali svojo odsotnost dr. M. Murko iz Gradca, M. Slekovec od Sv. Marka pri Ptuj in J. Šlebinger iz Dunaja.

Začasni predsednik otvori zborovanje ter povdarja, kolike važnosti je ustanovitev »Zgod. društva« za štajerske Slovence. Poleg naravoslovja nadvladuje dandanes historična veda nekako vse druge panoge. Odkar so Mavrinci v 17. veku opozorili s svojo kritično izdajo starih pisateljev na temeljni zakon zgodovinski, da kdor hoče proučevati zgodovino, mora najprej preiskovati vire in dognati njih pristnost, od tega časa je zgodovinska veda nastopila nova pota ter se krepko razvijala.

Romanticizem 19. veka je zgodovini podal nov vzlet ter narodno-patriotično barvo. Sedaj postane zgodovina popularna. Zbiranje starin odslej ni samo »curiosum« nekaterih plemenitažev, ampak sedaj nastanejo narodni in deželni muzeji. L. 1802 je profesor Széchenyi sprožil idejo ogrskega narodnega muzeja, leta 1811. je nadvojvoda Ivan ustanovil Joaneum v Gradcu, leta 1821. je bil ustanovljen kranjski deželni muzej itd. Na Štajerskem so sedaj poleg deželnega muzeja in historičnega društva že lokalna muzejska društva v Celju, v Ptuj in v Mariboru.

Zanimanje za zgodovino in starine zavzema vedno širje sloje in dandanes prevladuje prepričanje, da zgodovina ne opisuje samo krvavih bojev in političnih intrig na vladarskih dvorih, ampak ona zasleduje celotno, kulturno, politično in gospodarsko življenje in bitje držav in narodov.

Tudi štajerski Slovenci smo imeli doslej sicer zaslužnih mož za domačo zgodovino, toda ti so bili nekako osamljeni, zanimanje za domačo zgodovino je bilo premalo splošno, delo premalo sistematično. Vsemu temu naj odpomore novo »Zgodovinsko društvo«. Zgodovinska zavest tudi najbolj vzbuja narodno samozavest. Štajerskim Slovincem preostaje le dvoje: ali z obupno, pasivno resignacijo čakati svoje smrti, ali pa krepko živeti in napredovati tudi na kulturnem polju, zlasti zgodovinskem.

Ob enem je poročal predsednik o delovanju osnovalnega odbora ter naznanil, da se je oglasilo že 38 rednih udov. Začasni blagajnik poroča, da se je nabralo denarja 120 K. Na predlog dr. J. Mlakarja se društvena pravila sprejmejo »en bloc«.

Na to je občni zbor volil predsednika, 10 odbornikov, 3 namestnike in 3 pregledovavce računov. Predsednikom je bil enoglasno izvoljen Matej Slekovec, župnik pri Sv. Marku. V odbor so pa bili voljeni: ravnatelj H. Schreiner, advokat dr. Rad. Pipuš, prof. J. Košan, kanonik M. Matek, prof. A.

Kaspert v Gradcu, prof. Fr. Kovačič, prof. Ferd. Majcen v Ptuju, prof. Jos. Kožuh v Celju, M. Ljubša v Gradcu, prof. A. Stegenšek v Mariboru. Za namestnike so bili izvoljeni: Gabr. Majcen, prof. K. Vrstovšek in prof. J. Vreže; za pregledovavce računov pa adv. dr. Fr. Rosina, dr. Povalej in M. Štrakl, sedaj župnik pri Sv. Petru bl. Maribora.

Na predlog ošnovalnega odbora sklene občni zbor: a) da se prihodnji občni zbor l. 1904 vrši po mogočnosti v Celju ter se z njim združi poljudno predavanje. b) Naj odbor skrbi, da se izda kaka publikacija. c) Naj odbor imenuje poverjenike po deželi, ki bodo nabirali ude, zlasti pa poročali o zgodovinskih in narodopisnih zanimivostih ter zbirali starine. — Nasvet g. Fr. Gomilšeka, naj društvo izdaja tudi čisto poljudne zgodovinske spise, se vzame na znanje.

3. Prva odborova seja.

Koj po ustanovnem občnem zboru je začasni predsednik mesto odsotnega novoizvoljenega predsednika sklical odborovo sejo, v kateri se je odbor tako-le konstituiral: podpredsednik ravnatelj H. Schreiner, tajnik prof. Kovačič, blagajnik dr. Pipuš, knjižničar in arhivar prof. A. Stegenšek. Tajniku in blagajniku se naroči, da oskrbita potrebne tiskovine, zapisnike, sprejemnice, stampilje itd. G. Ljubša se naprosi, da sestavi načrt za delokrog društvenih poverjenikov. Na predlog prof. Kovačiča se sklene, zbirati v društveni knjižnici vse slovenske tiskovine, ki izhajajo na Štajerskem. G. Ljubša dostavi, naj se društvo priporoča, da se mu tu in tam iz zapuščine prepusté porabne knjige, s katerimi pogostoma ne vedo kam, ali pa jih zametujejo. Prof. Kaspert pripomni, da so celo stare pratike včasí važne za zgodovinarja zaradi raznih gospodarskih opazk.

Prof. A. Kaspert tudi predloži načrt, kako naj bo urejena društvena publikacija; obsega naj: 1. zgodovinske članke iz različnih strok in slojev; 2. posebno važne vire za zgodovino južne Štajerske; 3. zgodovinsko bibliografijo, ki se tiče Sp. Štajerske; 4. društvena poročila; 5. pregled zgodovinskih izkopin in najdb na Sp. Štajerskem.

4. Druga odborova seja dne 6. vinotoka 1903.

Mesto bolnega predsednika je predsedoval seji podpredsednik g. Schreiner. Zapisnik zadnje seje se odobri. Mesto prof. F. Majcena, ki se je odpovedal odborništvu, se je v odbor poklical odb. namestnik, c. kr. vadm. učitelj Gabriel Majcen. K društvu je dotlej pristopilo 72 rednih (dva iz-

med teh sta plačala dosmrtno udnino) in 7 podpornih udov. Na predlog predsednikov se sklene, da se le rednim udom dostavljajo sprejemnice, podpornim se pa v gotovih slučajih pismeno izreče zahvala.

Tajnik omeni v svojem poročilu neutemeljene strastne napade na društvo v nekaterih Slovencem sovražnih listih, ki pa ravno kažejo važnost našega društva.

Za poverjenike je predsedništvo doslej imenovalo p. n. gg.: naduč. Tom. Puščenjak za Cven in okolico, župn. Fr. Zmazek za Sv. Benedikta in Negovo, župn. L. Janžekovič za Veržej in okolico, kaplan Vid Janžekovič¹ za Sv. Miklavža v Sl. gor., učitelj A. Kosi za Središče, naduč. Ivan Strelec za Sv. Andraža v Slov. gor., učitelj J. Godec za Lempah, kap. M. Šket za Laško in naduč. Fr. Jurkovič za Šmarje pri Jelšah.

Dne 6. junija je predsedništvo vložilo prošnjo na c. kr. namestništvo, da se potrdi pravni obstoj društva. V dopisu z dne 27. jun. je mestni svet mariborski naznanil, da se je ugodilo prošnji.

Ker predsednik M. Slekovec ne more zaradi bolezni sodelovati pri društvu, mu je pa na drug način pomogel: prepustil mu je vso svojo zgodovinsko knjižnico, vse svoje zapiske, vse izdane knjižice, stojalo za knjige, pisalno mizo in omarico za spiske ter povrh vplačal 110 K. Odbor sklene, da se mu pismeno sporoči iskrena zahvala za to. Ker je knjižnica že prepeljana v Maribor, je treba poskrbeti za primeren prostor. Predsedništvu se stavi dvojni predlog, da poskusi najti prostořov: ali naj stopi v dotiko z diecezanskim muzejem in se najme za oba skupno stanovanje, ali se naj skuša pridobiti prostor v »Narodnem domu«.

Uredništvo društvenih publikacij se izroči prof. Ant. Kaspretu; vprašanje pa, ali se naj izdaje časopis ali letni zbornik, se odloži, dokler se ne pridobijo sodelavci in rokopiši. Na predlog g. Kaspreta se sklene, v majhnih brošuricah izdajati kratek poljuden navod za zbiranje in obdelovanje starinskih reči. G. M. Ljubša spiše navodilo za krajevne kronike; profesor Stegenšek za župnijske in dekanjske arhive, profesor Kaspret za rodbinske in občinske arhive, prof. Kovačič za izkopavanje gomil in predzgodovinskih starin, Gabr. Majcen o narodnopišni zbirki. Podpredsednikov predlog, da naj društvo oskrbi fizikalno-geografično-zgodovinski opis južne Štajerske, se za sedaj vzame

¹ Se je med tem preselil k Sv. Lenartu v Sl. gor.

na znanje. — Odbor izrazi tudi soglasno željo, da bi društvo čim prej začelo prirejati poljudna predavanja o domači zgodovini in konference za ožje kroge. Prof. J. Kožuh se naprosi, da prevzame potrebne priprave za prihodnji občni zbor v Celju.

5. Tretja odborova seja dne 22. decembra 1903.

V začetku seje se je podpredsednik g. Schreiner s top-
limi besedami spominjal rajnega predsednika. Društvo je
naznanilo njegovo smrt z osmrtnico v »Slov. Gospodarju«
in v »Südst. Presse«.

Tajnik je zastopal društvo pri pogrebu v Ljubljani; na
krsto je društvo položilo lep venec z napisom: »Zgodo-
vinsko društvo za Slov. Štajer. svojemu predsedniku«. Dne
19. dec. 1903 je pa odbornik, g. kanonik Matek opravil za
rajnega slovesne zadušnice.

Zapisnik zadnje seje se odobri. Vsled predsednikove
smrti izpražnjeno odborniško mesto je prevzel namestnik
profesor Karol Vrstovšek. Od zadnje odborove seje je pri-
stopilo 15 rednih udov in 7 podpornih. S pohvalo se vzame
na znanje, da je gospod župnik Franc Hirti prepustil društvu
celega Valvasorja, tudi drugih manjših daril je došlo dru-
štvu od raznih strani. Zlasti so podarili za knjižnico, arhiv
in muzej gg.: dr. R. Pipuš več starih novcev in slovensko
listino iz l. 1630 ter nekaj knjig. Učitelj J. Godec v Lem-
pahu več starih novcev, Fr. Puconja na Cvenu star turški
novec, Fr. Rozman, trgovec v Vržeju več starih novcev, isto-
tako dijak Lipovšek in Trstenjak, kapelan A. Kocbek, pri
Sv. Petru pri Mariboru in Vid Janžekovič, takrat pri Sv. Mi-
klavžu, mladenič J. Grandovšek pri Sv. Kungoti, kurat Ljubša
v Gradcu, župnik Ogrizek v Črešnjicah je daroval več slik
in starinskih rokopisnih knjig. M. Muršec, trgovec na Bišu
je daroval več listin. Za knjižnico so darovali več knjig:
dr. Fr. Kovačič, dr. A. Jerovšek, Gabrijel Majcen, župnik
L. Janžekovič v Veržeju, dr. Fr. Rosina, Ferd. Leskovar,
župnik M. Šmid v Solčavi. Prostor v zmislu dvojnega predloga
zadnje odborove seje se ni mogel dobiti, pač pa je dobilo
društvo primerno sobo v deškem semenišču, kjer se lahko
uredi knjižnica in tudi razne starine začasno shranijo. Usta-
novitev zgodovinskega, narodopisnega in naravoslovnega
muzeja za Slov. Štajersko v primerni hiši pa vendar mora
ostati odslej vedno na dnevnem redu.

Tajnik poroča tudi o izkapanju starin na Hajdini¹, ki se je pa vsled nepričakovanih zaprek moralo ustaviti. — Za predavanja in konference je doslej nedostajalo časa, moči in prostora.

Urednik prof. Kaspret poroča, da si je pridobil nekaj sodelavcev med vseučiliškimi in srednješolskimi profesorji. Sklene se, da se izdaje glasilo »Zgodovinski list«² po tri do štirikrat na leto, vsakokrat vsaj 4 pole. Štirje snopiči tvorijo en zvezek. Redni udje dobe list brezplačno, za neude se določi naročnina 6 kron na leto.

Za vezavo in ureditev knjig se knjižničarju nakaže 100 K. ter se sprejme za knjižnico naslednji

Poslovni red:

§ 1. Društvena knjižnica ni javna, ampak je pristopna samo udom.

§ 2. Domači in zunanji udje naj pismeno naznanjajo knjižničarju, kdaj in kakšne knjige žele.

§ 3. Nihče ne sme lastnoročno jemati knjig iz predalov in omar, ali jih nazaj polagati. To opravlja le knjižničar.

§ 4. Ako si domači udje na dom izposojajo knjige, je zapisati v zapisnik dan, naslov in signatura knjige, njih ime in stanovanje.

§ 5. Izven mesta se pošiljajo knjige na odgovornost in stroške posilčeve; sprejem je potrditi z reverzom.

§ 6. Redka in dragocena dela, zemljevidi in listine se ne izposojajo na dom. Po dogovoru s knjižničarjem se zato otvori knjižnica.

§ 7. Izposojene knjige se vračajo tekom enega meseca. Obrok sme podaljšati knjižničar še za en mesec. Kdor pravočasno knjige ne vrne, se opomni pismeno, in če še svoji dolžnosti ne zadosti, izgubi pravico izposojevanja ter se lahko tudi sodnijskim potem postopa zoper njega.

§ 8. Prepovedano je, delati v knjigah opazke, pripiske, pregibati liste, podčrtavati vrstice. Izposojevavec je odgovoren za vsako poškodbo. —

Predsednik razvija načrt, kako naj bi se uredil opis Južne Štajerske. G. Majcenu se poveri, da izdela za to natančen načrt in poroča o tem v prihodnji seji. Dr. Rad. Pipuš priporoča gojenje pravne zgodovine. Sklene se tudi naročiti nekatera zgodovinska dela.

¹ Gl. poročilo na str. 94. — ² Iz raznih vzrokov se je pozneje to ime opustilo in šprjel naslov: »Časopis za zgodovino in narodopisje«.

6. Četrta odborova seja dne 1. marca 1904.

Navzoči: Podpredsednik g. Schreiner, prof. Kaspret, gosp. Ljubša, dr. Pipuš, profesor Majcen, profesor Kovačič, profesor Vrstovšek. Glavni predmet dnevnega reda je bil »Časopis«. Odobri se »predgovor«, ki ga je sestavil urednik in se v odborovem imenu priobči na čelu društvenega glasila. Ker je tvarina za prvo številko narastla bolj, kakor se je pričakovalo, se še enkrat vzame v pretres vprašanje o ceni in načinu izdajanja. Načeloma se sklene, da list izide 4krat na leto, toda v neobveznih obrokili ter se v ugodnem slučaju lahko razdeli na 6 števil, pa tako, da sta po dve združeni v eden zvezek. Glede cene ostane vse, kakor se je sklenilo v prejšnji seji. Upravišтво lista prevzame društveni blagajnik g. dr. Pipuš.

Vprašanje glede krajepisno-zgodovinskega slovarja za Spodnje Štajersko se izroči posebnemu odseku, v katerega so iz odbora izvoljeni: g. H. Schreiner, dr. K. Štrekelj, profesor Vrstovšek in profesor Majcen. Po potrebi si ti privzamejo večške izven odbora.

V načrtu za slovar je vzeti v poštev, da »Slovenska Matica« v kratkem izda opis Slovenske Štajerske, da se pripravlja tudi opis vseh cerkva in zvonov v lavantinski škofiji ter da ima slično gradivo nabrano tudi štajerska deželna historična komisija. Z ozirom na to je slovar primerno urediti, da se ne bo isto ponavljalo, in kar je važnega opustilo.

Rednih udov je do 1. marca pristopilo 117 in sicer od zadnje odborove seje 30, med temi tri posojilnice (brežiška 100 K, mariborska 50 K, posojilnica v Dolu 20 K), g. župnik M. Meško je pa plačal 30 K. Na znanje se vzamejo razna darila za muzej in knjižnico, ki so jih priposlali zadnji čas gospodje V. Krivec, Fr. Ogrizek, Vid Janžekovič, Leopold Skuherský, stotnik Martin Zunkovič, Franc Krepek, Franc Godec, Josip Lončarič, A. Korošec, in G. Majcen. Slednja dva sta s predpustnega trodnevnega izleta v Ščavniški dol za društveni muzej prinesla zob in srednji člen nožnega prsta mastodonta, popolno spodnjo čeljust diluvialnega jelena, več starili narodnih noš in sta še vrhutega zasledila rimsko grobišče, ki se doslej še ni bilo preiskalo. Zob mastodontov je zadnji kotnik spodnje čeljusti, širok 7, dolg 15 cm in jako dobro ohranjen. Našel se je v mediteranski plasti litvansko-apnenega prodca 15 metrov globoko. Sploh je videti, kakor bi ta ruda hranila veliko antidiluvialnih živali. Jelenova čeljust pa je ležala v sedanjem slatinskem studencu v Oče-

slavic 8 metrov globoko. Za te redkoče se ima »Zgodovinsko društvo« v prvi vrsti zahvaliti g. dr. Levu Kreftu, zdravniku pri Sv. Jurju ob Ščavnici. Noše pa sta blagodušno podarili rodoljubni materi Koroščeva v Biserjanah in Košarjeva na Jamni. — Za poverjenike je predsedništvo od zadnje odboro ve se je imenovalo p. n. gg.: dr. Chloupek, zdravnik v Ljutomeru, Fr. Ogrizek, župnik v Črešnjicah, Jos. Brinar, učitelj v Sevnici, Fr. Kocbek, nadučitelj v Gornjem gradu, Jos. Lončarič, kapelan pri Sv. Petru pri Radgoni.

Na predlog predsednikov se sklene, da se bo upravno društveno leto odslej sklepalo s solničnim letom, vsled tega je prvo društveno leto sklenjeno s 31. decembrom 1903. »Časopis« se bo pa smatral kot darilo za II. društveno leto. Blagajnik dr. Pipuš poroča, da je l. 1903 imelo društvo dohodkov 845.40 K., potroškov pa 81.72 K., torej ostane od prejšnjega leta 763.68 K. Knjižničarju se dovoli, da nakupi mizo in omaro za starine ter III. zvezek Zahnovnega »Urkundenbuch«. G. Ljubša naznani, da je že sestavil pouk za spisovanje kronik; spis je vzel v pregled profesor Kaspret. G. dr. Pipuš opozori na nekatere kraje, kjer bi društvo brez velikih stroškov lahko odkrilo važne starine. Sklene se društvena pravila izdati tudi v nemškem jeziku.

Opomba: Imenik društvenikov se priobči v zadnji številki tega letnika.

K spisu »Slovensko cesarsko odločilo iz l. 1675.«

(Glej »Časopis za zgodovino in narodopisje« l. 22—51.)

V navedenem spisu obravnavano cesarsko odločilo ni bilo namenjeno samo podložnikom minoritskega samostana ptujskega v Majšpergu, ampak tudi tega samostana podložnikom v Žetalah in Stoprcah, morda pak tudi še drugim kmetom v krajini nad Bočem in Donaško goro. Ohranil se je namreč tega odločila ne samo prepis, ki smo ga mi objavili zgoraj, ampak tudi prepis, ki je bil v razglasilo določen Žetalcem in Stoprcanom. Od 25. vrste prvega na strani 26. dalje slove namreč drugega konec:

(Zunaj): »Rudo Domino parochio in Schiltern

Sunt perlecta 15. Decemb: in Shiltern

Andreas Muhizh Parochus.

Idb. Iulii 1720 a Dno Vicario in Schiltern ipsis nostris subditis et convocatis rusticis promulgatae fuerunt in Stoperzen.«

Ta prepis je objavil M. Slekovec sam v št. 19. l. 1896. »Dom in Sveta« pod naslovom »Dva stara rokopisa«¹. Jaz sem to objavo, ko sem pripravljajl spis za natisek, popolnoma prezrl, ker sem za trenotek pozabil, da se pri nas stari rokopisi priobčujejo tudi na — platnicah naših listov!!²

Prepis odločila, ki ga je priobčil, Slekovec (zaznamujem ga z *B*) in je bilo namenjeno Žetalcem-Stoprčanom ter izhaja iz minoritskega arhiva ptujskega, kar sem domneval tudi o tistem, ki sem ga priobčil jaz, se loči od našega, ki ga zaznamujem z *A*, v marsikaterih, toda le malenkostnih točkah.

Pred vsem je opomniti, da ima tudi prepis *B* oblike, katere je pregledovavec prepisa *A* popravil in sem jih jaz zaznamoval večinoma pod črto. Tudi *B* piše namreč: *sakiterimo* (str. 24, v. 12; o na koncu te besede je stal najbrž tudi v prepisu *A*; v našem tekstu je *vsakikiterimu* tiskovna pomota za *vsakiterimu*), *saki* (12), *sakiterimo* (17; tudi tukaj kaže zadnja črka v *A*, kakor da bi bil *u* popravljen iz *o*). *konzlij* (15), *ta dešetska robatta* (20—21), *ta sininska ali uošnu robatha* (25), *che* (26), *sgouari* (27), *saku* (str. 25, v. 15), *saki* (19). Dalje kaže natančneje primerjanje, da je tudi *A* (kakor *B*) imel sprva *nu Richto flißig* (str. 26, v. 10—11) na mesto zdanjega *inu. Richtig flißig*. Tudi na str. 24, v. 26—27 je v besedi *sapouedalo* zadnji o najbrž popravljen iz *u* (*sapouedalu*), in isto velja morda tudi o *u* besede *muie* (str. 25, v. 31). Čudno je pak to, da kaže prepis *B* res *shtrah* (str. 26, v. 7), kar je v *A* šele pregledovavec popravil iz *strah*. Izpuščene besede obeli prepisov so manjkale najbrž že v prvopisu. Prepis *B* nam kaže dalje, da moja poprava *to gorne v te gorne* (fem. pl.) (str. 25, v. 11) ni prava, ampak da

¹ Prvi, ki ga je pisal ljutomerski župnik Andrej Raputh, obsega majhen odlomek preloge evangelija Sv. Mat., pogl. 5., v ljutomerskem narečju iz l. 1686—1690. S tem je popolniti spisek štajerskih spominkov na str. 23. — ² Ta šega je naša iznajdba. Ne da bi nam manjkalo prostora v listih samih, saj mnogokrat tožijo pisatelji in vredniki, da ne vedo, »š čim naj bi napolnili bele strani praznega popirja«, — ampak to je čudno, da se zavračajo na platnice ravno stvari, na katere bi morali biti posebno pozorni, ako nečemo, da obvelja znani Koseskega izrek »Kdor zaničuje se sam« itd. Bojazen pred spoznavanjem samega sebe je kriva, da smo v etnografiji daleč daleč zaostali za vsemi drugimi Slovani, ko smo vendar v prejšnjih letih že marsikaj storili in dosegli. Če pri nas prinese kak list kaj podobnega, se vtakne to — na platnice, tako rekoč z nekim opravičevanjem: »Oprostite in ne zamerite, — narodna pesem, narodna pravljica!« Na platnice sodijo inserati, razglasi, šarade, skrivalnice, skakalnice, šah in druga taka ropotija; tudi marsikatera umetna pesem ali novela ali črtica bi bila tam bolj na mestu, kakor v listu samem. — Potemtakem se lahko pripeti, da se marsikaj prezre, kar bi zaslužilo našo pozornost.

se mora glasiti *to gorno* (fem. sg.); vendar rabi tudi prepis *B* sam enkrat to besedo pomotoma v srednjem spolu (*negouim gorni*, str. 25, v. 8). Da je *fhikonzhane* (str. 26, v. 3) res le pomota in da je res brati *somuč* (str. 26, v. 2), nam kaže *B*, pišoč *skonzhane*, in Slekovčeva opomnja, da je tam nekoliko pred *schomuz* bilo pisano *somuč* (pač *somuzh*, *somulsch*!), potem pa spet izbrisano.

Glavni razloček med *A* in *B* se tiče grafike, in čuditi se moramo, kolik je; skoraj bi se pozdevalo, da se je malo vajenima pisavcema narekala preloga, kar ni nemogoče, če vidimo, s koliko naglico je bilo odposlano odločilo. V Žetale ni dospelo o pravem času ter je bilo razglašeno šele v nedeljo, 13. decembra (tako je pač brati namesto 15. decembra). Da res nima *a* z dvema vejicama na vrhu nobenega pomena za izgovor, se ravidu najbolje iz obeh prepisov: *A* piše včasi *ä*, kjer piše *B* *u*, *B* pa piše včasi *ü*, kjer piše *A* svoj *a*. V *B* je tiskano pomotoma včasi *ä* za *a*; nad vokalom sta v naglici spojeni vejici, obrnjeni druga k drugi. Nobene skladnosti ni med pisavcema tudi glede rabe sikavcev in šumevcev; vendar se lahko reče, da je *A* bil bolj vešč bohoričice, kakor *B*, samo v rabi znamenja za *č* (*zh*) je ta nekaterekrat doslednejši, glede soglasnikov *š* in *ž* pa mnogo bolj neveden od pisavca *A*. Tudi za *h* pisavca *A* piše *B* večkrat *ch* in rajši tudi podvaja soglasnike: *robatta*, *khmettam*, *tschaftitti*, *kmette*. Enako nedosledna sta pa oba v rabi znamenja *u* in *v*, vendar ima *B* rajši zadnje znamenje. Za *i* na koncu besed piše *B* *j* samo v *datj* (str. 25, v. 16), *sturitj* (str. 26, v. 7). Če se ne oziramo na te in že zgoraj omenjene razlike, se loči prepis *B* od prepisa *A* v tem:

(Str. 24) 1 *beffelich* (prim. *kelih* za *keli*) — 6 *nashini* — 6 *so* — 10 *ufselej* — 10—11 *pusichmal* — 13 *zedez* — 15 *h konzliji* *Poloschitj* *konzlij* *psfelati* (zavoljo menjave glagola je morda pristavil pregledovavec prepisa *A* prvi besedi *h*), — 17 *stibre* — 18 *nimao* — 19 *robatta* — 20 *taistim* — 26 *Daia*, — (str. 25) 3 *stroffnge* — 4 *ja* — 4 *keteri* — 5 *kmetej* *le khmete* — 6 *pakj* *pa* — 6 *keteri* — 7 *stroffun wil taistimu* — 8 *desfetine* — 8 *odj* *o* — 9 *posihmal* — 9 *taiste* — 10 *moreo* — 10 *unpartaisch* — 10 *spofiane* — 12 *Gorma i* (pisec *B* je torej ostal pri vdomačenem sufiksu) — 12 *fu* — 13 *u bosie* — 13 *ali k uaupatu*, *cheteri pak ihoioj* *oli k uaupotu*, *tisti pa*, *cheteri pak soie* — 14 *ne postau* — 15 *grasch* — 15 *zedeze* — 19 *kokar* — 20 *prada* — 27 *nekar* — 27 *seloschiti* — 82 *perschona* — 30 *drugem zameschene* — 31 *robatta* — 31 *goworithi*; — (str. 26) 3 *nafhej* *uafhe* — 4 *utaki* *uifhi* *taki uifsch* — 5 *poshmalu* — 6 *chij* *ke* — 7 *roka* — 9 *karj* *kai* — 11 *napre nē* (ta *nē* je najbrž pristavil pregledovavec) *naprei* — 22 *gratiolae*.

Varijante prepisa *B* pak nikakor ne modificirajo mojih jezikoslovnih izvajanj, ampak jih celo potrjujejo in dotrjujejo.

V Gradcu 14. aprila 1904.

Dr. K. Štrekelj.



O slovenskem Štajerju v jožefinski dobi

Dr. Fran Ilešič

1.

Slovenski »Contrat social« iz l. 1789.

Govoriti hočem o »Malem besedišu«, o knjigi, ki je izšla prvič v Mariboru leta 1789.

Izbral sem razpravi naslov »Contrat social«, ta naslov odgovarja prav za prav le enemu delu knjige, a dotično poglavje utegne biti najznačilnejše.

Doslej so znani trije primerki te knjige v istotolikih natiskih. Prvega iz l. 1789. je zasledil p. Valter Šnid v admontski benediktinski knjižnici, drugega iz l. 1809. in tretjega iz l. 1818. pa g. prof. dr. Štrekelj v graški joanejski, oz. vseučiliški knjižnici¹.

Jaz sem rabil ta-le zadnji natisek. Kljubu temu sem postavil na čelo letnico 1789. Svrha in značaj moje razprave dovoljujeta to brez dvojbe, osobito, ker sta drugi in tretji natisek skoro neizpremenjena odtiska prvega². Duh knjižice pa je duh jožefinski.

Že iz tega, kar smo prav kar povedali o značaju knjige, se vidi, da to »Malo besediše« nikakor ni besediše, kakor ga s tem imenom poznamo med deli Marka Pohlina, da ni slovar v tem pomenu besede, kakor jo običajno pojмимо.

Naše »Malo besediše« ima marveč čisto drug značaj; to bo se hitro pokazalo, ko pregledamo njega vsebino.

¹ Popolni naslov knjižice navaja g. prof. dr. Štrekelj v tem »Časopisu« l. 28. — ² Štrekelj ib.

A.

Vsebina knjige.

a) Prvi del knjige (3.—39.)

Na videz odgovarja naslovu knjižice nje prvi del, ki sega do str. 39. Tu stojе namreč res vzporedno na prvem mestu slovenske, na drugem nemške besede istega pomena, a vobče ne po abecednem redu, red marveč določa stvarna zveza; ves ta »slovarček« namreč razpada v več stvarno različnih oddelkov, ki jih opaziš, če natančneje gledaš, premda na vnanje v tisku niso ločeni; tako so od strani

- | | | |
|---------|---|---------------------|
| 3.—5. | krstna imena (prvo: Andre-as) | |
| 5.—7. | deli človeškega telesa, dušni pojavi | (na čelu: Zhló-vek) |
| 7.—9. | imena oseb po rodbinskem razmerju in poklicu | (— Mosh) |
| 9.—10. | deli hiše | (— Dvo-ri-slie) |
| 10.—11. | poljski pridelki | (— Aj-da) |
| 11.—12. | obleka | (— Ah-len-ze) |
| 12.—13. | jedi in pijače | (— Bri-navz) |
| 13.—14. | bolezni | (— Bo-le-sen) |
| 14.—15. | domače četveronoge živali | (— Bik) |
| 15.—16. | domače ptice | (— Go-lob) |
| | 16. gozdne in poljske ptice | (— Bri-nov-ka) |
| 16.—18. | nevarne živali in take, ki se zde nevarne | (— Be-zhe-la) |
| 18.—20. | drevje, vmes drugovrstne besede | (— Ar-ja, Berst) |
| | 20. živali | (— Je-len) |
| 20.—21. | kar je videti na travniku, na polju, v gozdu | (— Ja-go-da) |
| 21.—35. | besede najrazličnejšega pomena v abecednem redu | (— Ah-la) |
| 35.—36. | Voz, deli uprege, poljsko orodje | (— Vofs). |

Končno še nekatere rastline do 39. strani.

V oddelku »deli hiše« (9.—10.) in v vseh naslednjih do str. 35. opazamo abecedni red; v abecednem redu so tudi krstna imena na čelu slovarčka. Zdi se, da je piscu šele med delom prišlo na um, da bi utegnilo biti najbolje, besede poedinih stvarnih enot podati v abecednem redu; morebiti pa se mu je pri naštevanju delov človeškega telesa in dušnih pojavov zdela važnejša stvarna nego formalna, abecedna zaporednost, istotako pri naštevanju udov rodbine.

Šigurneje se da tolmačiti nered na koncu slovarčka. Kar se je dalo spraviti v stvarne skupine, je podal do strani 21., kar pa mu je še ostalo besed, je spravil v abecedni red, naj si bo pomen tak ali drugačen (21.—35.). S tem, je mislil, lahko konča slovar, a na zadnje še mu je prišlo na misel to in ono, osobito poljsko orodje, in to je dodal brez vsakega reda na koncu.

Če še uvažimo, da je tudi v prejšnjih oddelkih včasih izven abecednega reda vstavil kako besedo (na pr. v oddelku »obleka« besedo »hod-nik« med »ko-shuh« in »Pre-di-vu«; pri boleznih je »Mer-fel-za« med »O-ma-ta« in »Ra-na«, za »Wod-le-jen-jem« pa je še »Sla-bost« in »Su-shi-za«; pri jedeh in pijačah »Te-le-ti-na« šele na zadnje za »Vinom«; pri nevarnih živalih »Gli-fta« med »Mu-ha« in »Of-fa«; pri živalih (20.) »Hudopjer« na koncu za »Vovk«), lahko rečemo, da je pisec sestavljal ta »slovarček« z veliko naglico in ga dal tiskati tako rekoč po prvem konceptu.

* * *

Uredba »slovarja« kaže, da ni bil namenjen v svrhu, ki ga imajo v abecednem redu sestavljeni slovarji, kjer si poiščemo poedinih besed, ako kje naletimo nanje, pa so nam neumljive.

»Malo Besediše« je marveč nazorni nauk, kakor ga nahajamo v starih abecednikih.

Slovenski abecednik iz l. 1808.¹ ima na koncu pet in pol strani nazornega nauka o delih človeškega telesa, o duši, o uredbi človeške družbe, o hiši in hišnih pripravah, naštevajoč vse to z nemškim prevodom vred. V tem se kaže vpliv Pestalozzija, ki je po načelu »Od bližjega k oddaljenemu« pri nazornem nauku izhajal od človeškega telesa, češ, najbližji si je človek sam.

Štiri strani nazornega nauka v abecednem redu ima tudi Vodnikova »Azbuka« iz l. 1812. Obširno razpreden (30 strani obsegajoč) pa je bil ta nazorni nauk v enem tipu abecednikov Rottenhannove dobe (1805—1848); začenja se z udi človeškega telesa, naštevajo se in v stavkih izražajo njih opravila, naštevajo se deli hiše in hišne oprave, naštevajo se živali in potem izražajo stavki o njih glasovih itd., le da preide v teh knjižicah naštevanje reči polagoma v stavke².

Naše »Besediše«, ki obsega v prvem delu doslej najstarejši poznani slovenski nazorni nauk, je torej učna knjiga, bolje rečeno, knjiga za učenje.

Namen ji je bil sploh naučiti čitati; to se vidi že iz tega, ker so vse besede slovarčka deljene po zlogih. Isto delitev zlogov nahajamo tudi v abecednikih ali plateltofihih Felbigerjeve dobe, oz. njih zlogovalnicah³. Sploh pa tudi krstna imena v začetku »slovarčka« živo spominjajo najstarejših abecednikov. Že Trubarjev abecednik ima za zlogi take-le besede po abecednem redu: Abel, Abraham, andrei, appolonia itd.

Poseben namen te knjige pa je bil gotovo, naučiti nemški; ta namen je imel tudi en cel tip abe-

¹ Prim. moj spis »O pouku slovenskega jezika«, str. 9.—10. in str. 25. — ² »O pouku itd.«, str. 29. — ³ »O pouku«, str. 9.

cednikov Felbigerjeve dobe in abecedniki naslednje, Rottenhanove dobe. Seveda knjiga pač ni bila namenjena za šolo, ne za dečo, kakor se to razvidi še posebej iz vsebine nje drugega dela, služila naj bi marveč odrašlim, ki bi se hoteli učiti čitati in učiti nemški.

b) Drugi del knjige (39. do 112.)

Za slovarčkom sledi čtivo, namenjeno pouku kmetškega ljudstva, dvojezično; na vsaki strani sta dva stolpca, prvi je slovenski, drugi (vzporedni) pa nemški. Prvi del knjige se začne s pogovornimi besedami. Prosvetljenost. V prvem sestavku »Dva pogovorna Moša« se pogovarjata seljaka, grede v mesto in iz mesta, o živinskih boleznih. Iz tega pogovora zvemo, da je eden izmed njiju radi obolelih svinj bil šel k svojemu župniku, inu sin oteven, eno svetu Mesho na zhaft, svetimu Antono plazhat, de bi Bog meni, moje Svjne sdrave obdershat oteven. Ta Fajmashtar, fe na to, fasmeji, inu rezhe, ki meni; vi ozhte de bi Bog is svojim Svetnikami vashe fvjne sdrave obderlhati mev, vi pak taifte skos vasho Neskerblivost fami je pokonzlhte. Na to ga je župnik bil poučil, kako mora s svinjami ravnati, da bodo zdrave.

Drugi kmet, njegov sosed, mu pravi, da je njemu prošlega leta obolelo tele. »Kaj je fa ena Bolefen bla, jeft nevem, eni so rekli, de so uraki bli, ali pak, de je zelu fazopranu blu.« Oni prvi kmet pa mu odgovori, da je on tudi radi obolelega teleta hodil k župniku po shegnane Rezhi, on pak me je mozlinu kregav, fe fazhne smejat, inu rezhe:

ib. — 16. 12. — 13. — Uvazimo se to-le: Ko so l. 1776. nameravali ljubljanski kapucinci natisniti Hipolitov slovár, je ex-jezuit Martin Naglič pisal v »Wöchentl. Kundschaftsblatte« (XXV): »Immerhin ist dem Vaterlande ein Wörterbuch erwünschlich und zwar sowohl zur Erlernung fremder Sprachen als auch zur Erweiterung der Künste und Wissenschaften notwendig.«

Kaj ste vi kmeti fa eni veliki norzi, inu naumni ludi, de fe vi pred Zopernijo bojite, katiero samu na febi nizh ni¹, ter mu je dal »ene Bukve k' brajnu v' teh sta dve Bolesni popisane ble... Tukej vidish, de telete bres vse zopernije fnajo sdrave inu bolene biti.«

Kar sledi temu pogovoru, je pouk »od Pshenize, od ershi ali shita, od ovfa, od ajde, od prosa, od konjev«, zlasti kako je z vsem ravnati, pouk »od govede, od zdravja« in pri tem zadnjem poglavju čitamo: »Kadar edn sboli, on nima Previerne¹, ali teh starih Shen, katiere nizh ne fastopiju, Mitelnov fe pofretzhi. Varvat fe more pred vfem hiznim Rezhim, katiere od teh nizh vedezheh tolku krat naratane gratajo, inu katiere so vflej shkodlive, ampak enemo pravemo Arzartarjon fe more faupat, to storit inu nuzat, kaj on naravna.«

* * *

To je boj zoper vraže, prazne vere, to je prosvetljevanje naroda. Mož, ki na ta način navrača kmeta na pot naravnega lečenja živine, je prosvetljen človek.

2. Pospeševanje narodnega gospodarstva.

Skrb za izboljšanje narodnega gospodarstva znači dobo Marije Terezije in njenega sina, Jožefa II.

L. 1767. je Marija Terezija po nasvetu trgovinskega svetnika Fremante pozvala duševne odličnjake in dobre praktične gospodarje, naj se združijo v svrho dviganja narodnega gospodarstva. Še istega leta se je osnovala na Kranjskem »Gesellschaft des Ackerbaues und der nützlichen Künste in Krain« (Kmetijska družba), ki je izdala 4 letnike »Sammlung nützlicher Unterrichte« in dva letnika »Kundschaftsblatta« (1775 in 1776)¹. Kdor pregleda ta-le časopis,

¹ Pač: prevernih. — ² Bleiweis, Zgodovina ces. kralj. kranjske kmetijske družbe, 3–4.

vidi, da se v njem osobito mnogo govori o živinskih boleznih.

Wolstein, živinozdravnik in ranocelec na Dunaju, ki se je v oni dobi odlikoval na polju veterinarskega pisateljevanja, nam pripoveduje, sam, da je l. 1779 cesarica Marija Terezija pohvalila njegovo namero, pisati o živinskih boleznih in kugah, in da mu je l. 1783. Jožef II. po oblasti naravnost velel izdati delo o tem.

Kako je Jožefu II. bilo, pred očmi gmotno prospevanje kmetskega stanja, se vidi iz značaja takratnih bogoslovnih študij. Bogoslovci so se za Jožefa II. v zadnjem letu svojih študij učili tudi prirodoznanja in poljedelstva; oziroma »z občin prirodoznanjem združenega poljedelstva« (die mit der allgemeinen Naturgeschichte verbundene Landwirtschaft). Ta učni načrt Jožefa II. se je kril z glavno njegovo namero, naj bi namreč bili njegovi svečeniki pred vsem odgojitelji ljudstva, kakor mu je nasvetoval voditelj njegovih ukazov »in publico-ecclesiasticis«, opat Rautenstrauch, v načrtu bogoslovnih študij iz l. 1783.: »Die Hauptabsicht des theologischen Studiums ist, gute Seelsorger, gute Lehrer des Volkes zu bilden.«

Za Slovence je bilo malo preskrbljeno. Celo kranjska »Kmetijska družba« je bila zgolj nemška ter je visela nad narodom, ki njenih publikacij ni razumel. Glavne njene publikacije so bile nemške, v »Kundschaftsblattu« čitamo tožbo, da vsa stvar visi v zraku; domače plemstvo se za njo ne zanima, kmetško ljudstvo pa ne razume jezika. Družba je ustanovila tudi kmetijsko šolo, a »ker od kranjskega kmeta ni bilo pričakovati, da bi bil v Ljubljano v šolo hodil, se v tujem jeziku kmetijskih vednosti učiti«, kakor je prav opo-
 Uvod njegovih »Bukev od Kug« Zato v naslovu: »popisnice
 sa Kmete na povelje te mar vikfni Gospodfke.
 -od 12. Prim. dotični ukaz dvorne šolske komisije, iz julija meseca leta
 1786. (Zschokke, Theologische Studien und Anstalten, 415)

zarjal grof Hohenwart, zato je šola že l. 1780 prenehala, družba sama pa začasno zaspala l. 1787.

Bleiweis poroča, da je izdala tudi nekaj slovenskih spisov; morebiti smemo tu misliti na Wolsteinove »Bukvze od Shvinskih bolešni sa kmēteshke ludy«, ki so v prevodu Fantona de Brunn izišle v Ljubljani l. 1784. Že po njenem prestanku (l. 1792.) so bile v Ljubljani izdane »Bukve od Kug inu Bolēsen goveje Shivine, tih Ovaz inu Svīn«, Wolsteinovo delo, ki ga je poslovenil Linhart; za Korošce je prevod te knjige izišel istega leta v Celovcu.

Kakor je torej nastanek naše knjige umljiv iz občega duha onega časa, tako je knjiga sama v splošni pustinji na polju take slovenske literature v oni dobi redek in vesel pojav. Kar je za Kranjsko in Koroško prevedeni Wolstein, je za Štajersko »Malo Besediše«; pridružuje se mu še žalskega beneficijata Breznika »Vezhna Pratika od gospodarstva«, ki je enkrat (pač prvič, in sicer 1788?) bila tiskana v Mariboru, 1791. l. pa v Celju (1789 in 1803 v Ljubljani) in ki ima v »perloženju« navodila za postopanje ob kugi, sploh »vse sorte nucne mittelne«, a posebe še »Perdavr, koku se ena od detele, al druge frišne kerme napih-nena govedina venta.« Poudariti pa je, da sta si štajerski knjigi spričo svoje uredbe gotovo laže pridobili čitateljev nego celotni prevodi Wolsteinovih del za Kranjsko in Koroško; prim. Vodnikovo »Pratiko«.¹

* * *

¹ Breznik ima med svojimi »mitelni« marsikaj, kar še diši precej po vraži; tako priporoča zoper kugo: »Stolči eno suho kroto h prahu, to nosi na vrati v eni židani ruti . . . kateri eno kroto ali kačji kamen na vrati nosi, temu nebode kuga toku hitro škoduvala; tudi enga pajka suhiga h prahu stolčenga na vrati nosi, obvaruje pred kugo.« — »De žitu moljavu nerata«, je treba »frišne hmelove vejice okoli v žiti poetkniti, al les, kateri je skuz strelo od enga dervesa odbit.«

Gospodarski pouk je vse, kar je zgoraj sub 1 navedeno. Posebno pozornost pa še zasluži nauk, ki ga daje pisec v zadnjem sestavku svoje knjige, naslovljenem »Sosed s' Sosedom«.

Neki kmet je spal do desetih, ker je prej pet dni po vrsti vselej do mraka košil. Prišel pa je k njemu sosed, ki je bil ponesel počeno šino k kovaču, a je moral zdaj do poldne čakati, da bo gotova; to priliko je porabil ter pogledal k sosеду. Pri obedu mu ta le pripoveduje o svojem gospodarstvu: Nekdaj je bil s svojimi konji in vozovi neprestano na cesti; vsak dan je zaslužil novce, a vse to ni nič izdalo, pogreznil se je globoko v dolgove. Pred petimi leti pa je bil dal vozarjenju slovo in odtlej si je opomogel: ni samo poplačal dolgov, še prištedil si je marsikaj. Ta preobrat mu je povzročil pošten mož, ki je pred 5 leti iz Koroške prišel k njemu ter je od njega vino kupil; ta človek, ki je videl mnogo sveta, predno se je naselil na Koroškem, ga je opozoril, da ima posestvo slabo obdelano, ter dejal, da je že dobro, če si kdo s konji zasluži novcev, a pri tem ne sme trpeti obdelovanje polja; zakaj dobro obdelano polje nese več nego vozarjenje. Poslušen temu nasvetu, je opustil vozarjenje ter se lotil grunta inu fedej jeft obzhutim inu tude shivlam, kaj en prav, dobru, skerbnu, inu v' pravemo Zlhassu obdelani grunt perneffe.

Ves ta oris nam kaže srečo in blagostanje delavnih seljakov.

Ta sestavek navaja ljudi, da se je solidno okleniti solidnih tal, zanesljive podlage, svoje zemlje, obenem pa izpodbuja tudi k napredku: ne sme se vedno vse le po starem delati, treba je uvaževati tudi nove nasvete; osobito pa še opozarja na to, da ti je treba tudi tujino poznati, če si hočeš dobro svetovati.

3. »Contrat social«.

Sredi čtiva, ki smo ga doslej obravnavali, in sicer za članki o gojitvi pšenice, rži itd. in pred sestavkom »Sosed s' Sosedom« nahajamo drugovrstno berivo in sicer »Od drushtva, te Gosposke, od Postav inu Shivnierjev«, »Od Dazije inu Shtibre«, »Pokojnost tega kmetniga Stana« (Beruhigung des Bauernstandes).

Članek »Od drushtva, te Gosposke, od Postav inu Shivnierjev« je dal moji razpravi ime. Posneti čem njegovo vsebino in jo pod črto primerjati s Rousseaujevim delom »Contrat social«, ki ga navajam po izdaji »Du contrat social, du principes du droit politique, Par I. I. Rousseau, citoyen de Genève. — Aamsterdam, Chez Marc Michel Rey. MDCCLXIII¹.

Pisec »Malega besediša« pravi v tem članku: V hiši mora red biti. Hvala Bogu, Bog je odredil stanove, to je, eni ljudje morajo slušati, drugi ukazujejo; ukazujejo roditelji, gospodstva, oblastva in predstojniki; a kdor enemu ukazuje, pa mora zopet druge slušati: deca roditelje, roditelji gospodstvo, gospodstvo deželnega kneza in Boga morajo slušati vsi.

Morebiti poreče kdo: Saj bi bil lahko ostal vsakdo sam svoj gospod in bi živel zase, ne brigajoč se za bližnjika. Ali bi to bilo bolje? »Nikar moj Perjatev! ozhemu fedej zhuti, koku so te Drushtve, te Postave, Gosposhina, inu Shivnierji postali.«

Prva rodbina je bila rodbina Adamova in Evina. »Po-
lej! to pervu Drushtvo ali Rodovina, nemrizh od Starshöv

¹ Livre premier. Chapitre II. Des premieres Sociétés. III. Du droit du plus fort. (IV. De l' esclavage). V. Qu' il faut toujours remonter à une premiere convention. VI. Du pacte social. VII. Du souverain. VIII. De l' état civil. IX. Du domaine réel.

Livre II. Ch. IV. Des bornes du pouvoir Souverain. V. Du droit de vie et de mort. VI. De la loi. VII. Du législateur.

inu, Otrok. Inu to je bla ta, perva Gosposhina ali Oblaft, nemrizh: teh Starshov zhres te Otroke¹. Njih deca so ustanovili zopet rodbine in se širili po zemlji, a ker je marsikateri kos zemlje bil boljši, tukej je med Rodovinami Sovrashtvo poštaló. Da je Bog enega bolj blagoslovil, ki je bil pridnejši in pobožnejši, to je drugega jezilo; iz sovrašstva je nastalo nasilje, eden je ubil drugega, močnejše rodovine so pregnale slabše, pregnanci pa so se o priliki osvetili svojim sovražnikom². Tukej je veliko Rodovin v' kub stoplu, inu so rekle: Mi se ozhemu sdrushit, mi ozhemu gmainnersku nas, inu tu nasho super nashe Sovrashnike branit, inu ozhemu nam tude sizer gmainnersku v' takih Delah pomagati, katiere ena Rodovina nikar fama doftorit ali vun spelatfna³. Tukej so postale tó velike Drushtva, katiere se Ludstva, Ludvine ali Meftnine imenujejo (Völker, Nationen oder Staaten).

¹ Ch. II. stran 3.: La plus ancienne de toutes le sociétés et la seule naturelle est celle de la famille.

Stran 4.: 'La famille' est donc, si l'on veut, le premier modèle des sociétés politiques; le chef est l'image du pere, le peuple est l'image des enfans... (Očividno sarkastično na str. 5.: Je n'ai rien dit du roi Adam, ne de l'empereur Noé...)

Ch. III. stran 6.: Le plus fort n'est jamais assez fort pour être toujours le maître, s'il ne transforme la force en droit et l'obéissance en devoir... (7.—8.) Convenons donc que force ne fait pas droit et qu'on n'est obligé d'obéir qu'aux puissances légitimes.

² Chr. II. str. 4.: ... tous étant nés égaux et libres, n'aliénent leur liberté que pour leur utilité!

Ch. VIII. str. 24.: 'Ce que l'homme perd par le contrat social, c'est sa liberté naturelle... ce qu'il gagne, c'est la liberté civile et la propriété de tout ce qu'il possède.

Ch. VI. str. 18.: (Le pacte social) se réduit aux termes suivans: Chacun de nous met en commun sa personne et toute sa puissance sous la suprême direction de la volonté générale, et nous recevons en corps chaque membre comme partie individuelle du tout.

Ljudje pa so skoro spoznali, da so si s samo združitvijo v večje družbe le malo pomagali; v sili je ta marljivo pomagal, drugi je lenaril in niso se mogli zediniti, kaj naj bi se storilo, ker je vsakdo iskal le svoj probitek in mu je bilo malo do blaginje cele družbe. Ko je vsled tega v družbi zopet nastala nadloga, ki je tlačila vsakega, so se zedinili, da se mora nekaj ustanoviti, kar bi se v vsakem slučaju moralo storiti ali ne ali kar bi bilo prav ali neprav, in vsak je obljubil, da bode z ustanovitvami zadovoljen in jim pokoren. Tako so nastale »postave ali Ravnajne v Mejstnini« (Gesetze oder Verordnungen im Staate).¹

Ker pa si je vsak zakon razlagal, kakor si je hotel, zato »supet so oni enu bli«, naj bodo med njimi nekateri, ki bi sodili po zakonu; te ljudi naj bi vsakdo izmed družbe z gotovo danjo poplačeval in vzdrževal »inu obeden fe pot sguubleinam tiga Shivlejna podstopit nima, nym eno škodo storit, ampak vfi Ravnuglidi tega Folka (Mitglieder des Volkes) ozhejo tega Prelomavca h' Pokorshni dershat, ali Sodbe te Gosposhine na niemu doštorit. Tu so postali Richtarji, Gosposhina, Fürшти inu Krali.«²

Razni narodi pa so imeli razne zakone, eni se niso hteli ravnati po zakonih drugih in tako je prišlo do »shovta«. Ker je vsled tega propadalo kmetijstvo, so odločili za vojno le mlade, zdrave, močne in hrabre moške in tako so nastali »shivnierji«. —

¹ Ch. V. stran 15.: La loi de la pluralité des suffrages est elle-même un établissement de convention, et suppose au moins une fois l' unanimité.

² Ch. V. stran 15.: Un peuple, dit Grotius, peut se donner à un roi. Selon Grotius un peuple est donc un peuple avant de se donner à un roi. Ce donc même est un acte civil, il suppose une délibération publique. Avant donc que d' examiner l' acte par lequel un peuple élit un roi, ils serait bon d' examiner l' acte par lequel un peuple est un peuple.

Posnemimo: Narodi in države, zakoni in kralji so nastali, ker so ljudje dobro razbirajoč svoj lastni probitek, nekoč v to svrho »enu bli« — »un établissement de convention« — »délibération publique« — le pacte social »za vse to le »pour utilité«. O oblastvih »po božji milosti« ni govora; Rousseau je (ch. III. str. 6) to točko opravił s pripombq: »Toute puissance vient de Dieu, je l'avoue; mais, teute maladie en vient, aussi, ... Iz medsebojne pogodbe izvaja tudi nauk »O d Dazije in u Shtibre«, tu čitamo: ... Nekateri ljudje, se ustrašijo, kadar čujejo to besedo, nekateri smatrajo davek za krivičnost, drugi bi ga radi odrekli. Toda mora se vedeti, od kod izvira davek in graščinska služba. ... Graščina je izkrčila gozdove, posušila močvirja in se je pri tem služila z ljudmi, ki niso imeli nič svojega; tem je dala večje ali manjše dele zemlje, a s pogojem, da so stalno pri njej in brez njenega dovoljenja ne odidejo. Ti novi prebivalci, so bili z gospodom eno in so mu obljubili, da bodo, kolikorkrat bo treba, graščini delali in še ji dajali nekoliko od svojih pridelkov. ... Katieremo so te favefe dopadle, inu prav bli, inu toisto skos spifano ali tudi le bešedno oblubu je, poterdu, ta je biv gor vset inu toku je, ta vezhi Thal teh Veffi postalü, ... Ko bi se kdo upiral, vršiti svojo dolžnost, zasluži, kazen, greši, ker dela zoper dolžnost, ki jo je prevzel. Greši zoper sedmo zapoved, ... Delati se mora pošteno, tako, da ima graščina korist, o pravem času je treba priti, brzo delati, in ne prerano oditi, splohi tako, kakor kažejo neprestani običaj in urbariji. Vsakdo sme zahtevati le toliko svobode in pravice, kolikor mu gre in mu je bilo dovoljeno.

Ta razlaga početkov davka, ki kaže prosvetljenost v nauku, da je nevršitev dolžnosti greh, izhaja pač tudi od »pacte« ali »contrat«, od pogodbe, toda to ni več »délibération publique«, ni več pogodba enakopravnih ljudi, ne

počenja pri individuih, da bi sestavila vas in ji postavila graščino; po njej je marveč graščina prvo, vas drugo, gospod prej nego podanik.

Kakor po pravi, nekako »induktivni« socialni pogodbi nosi ljudstvo pravice, tako ima po tej »dedukciji« narod le dolžnosti.

Očividno se ta nauk po svojem jedru ne ujema z naukom o nastanku gospodstev in oblastev.

Zavest svobode in pravice, ki jo mora zbuditi teorija »socialne pogodbe«, se tlači še posebej v članku »Pokojnost tega kmetniga Stana«. Ta uči: Ljudje bi vedno vršili svojo dolžnost, ko bi vedeli, da brez vršitve svoje dolžnosti nikdo v istini ne more biti srečen, da je temveč izpostavljen očitkom svoje vesti, ukorom poštenosti in kaznim oblastva. Če kristjan čuti težave svojega stanu, si mora na Boga zmisliti, ki je svet tako ustvaril ali je pripustil uredbe, ustvarjene od človeka; mora pomisliti, da je Bog ljudi radi greha prvih staršev obsodil na težko delo, da ni noben človek sebi zadosti, da mora drug drugemu pomagati. Kristjan naj se potrpežljivo podvrže temu, kar je uredil Bog ali dovolil, da uredi človek.

Posvetno moralo še kaže prvi stavek o dolžnosti, o vesti. Nadalje pa veljajo nauki kristjanu, a očividno se pisec muči v sklad spraviti misel, da je človeško družbo uredil Bog, in pa misel, da si jo je ustrojilo človeštvo samo.

Kakor da bi se bal revolucije, naglašaja potrebo pokojnosti kmetijskega stanu, udanosti v božjo voljo!

Česar se je naš pisec bal, to se je na Francoskem začelo baš l. 1789. — revolucija kot plod nauka o »socialni pogodbi«.

B.

Pisec knjige.

Pisec knjige ni nikjer imenovan.

Dr. Štrekelj pravi (Časopis I. 28.): »Pisatelj Besediša je bil doma okoli Poljičan ali Slovenske Bistrice; to sodim po nekterih izrazih, ki so še danes tam doma.« Ogledal sem si jezik knjige nekoliko natančneje in pod črto podajam njega glavne poteze; po teh podatkih bo lahko tisti določil domovino piščeve, ki pozna srednještajerska živa narečja.

Tu naj sledi kratek opis jezika:

α) Polglasnik.

Polglasnik: meša, (časť), dan a ta v den' (92); mejlena, bolene, leži, lehku; veši (86, 87, 80); — sim (pomožni glagol), osim 43; — kouc, ovs, eda, topl, jarm; — ven = vun.

β) Samoglasniki.

Pri a je omeniti: rezločen, rezgarnili, režalejne; jest, de, nemrič, grešina; dones, koker; osobito: nešli, krulev, sedej, poslušej, tukej, zunej, tedej poleg tukaj, poslušaj.

i se izraža pogosto z e: neh = njih, tude, ta večje mraz; prim. enemo, drugemo poleg na pr. drugiga. Včasih izpada: pojdma, polč, živina, (starši in stariši), srovi.

u je včasih nadomeščeno z o: mo = mu itd.

Jat se izraža zdaj z e, zdaj z ej. Tu naj omenim pisavo, k' = kje 61, 74, 103 itd., zraven pa tū = te: tū tenke mokrote, tū boleznī, tū društve, tū službe, tū grešine, tū vesti; = ti (tej): per tū reči (101), tū naredbi (97); tū delavci (84) — staršuv (76).

Glas e pred r: štiernajst, fiertelc, večierju, wiertschaft, mehler, kier = ker, živnierji (žovnierski), previere; — nagmirajo, zmirim, a: verjemī, kateri (48) poleg katieri (41, 43) in nikatieri (39), pogerat.

Namesto e je a: nasreča, našumni, našpametna, namara; trikrat sam' — sem (hier) in mogoča = mogoče.

Namesto e' je i: ži, vselej.

γ) Soglasniki.

Soglasniki: šč = š (grešina, gospošina, pokoršina, perpušeno; nj' se ali ne izraža (nive, neh, svini, v nemu: pred i, e) ali se prevrača v jn' (poterplejne, futrajne, prašajne, kojn, pergajnat itd.); pomni vedno: zavoli, zategavoli; — lj' se ne izraža: poterplejne, naribli, lubec, krali; — j se dodaja: ojgen (73), štrajfinga 91; — keden, k trekemu (k tretkemu, tretko); — vedno črez'; začetni v': saki, v'kub, v'sa, v'dariti; — temla = temna, zemla, sredme velikosti (57); — oče = hoče; — proki = proti.

l = ov: povna, žovta, l = v: otev = hotel, mev = imel, perjatev, metl (gen. plur.)

Kraje, ki jih je imel pisec pred očmi, pišoč svoje nauke, moremo donekle določiti iz vsebine knjige.

V prvem sestavku »Dva pogovorna Mosha« (Zwey unterredende Männer) doide kmet drugega kmeta in ga vpraša, kam da gre; ta mu odgovori, da gre »v' Mestu«; povprašan, zakaj da gre v mesto, veli, da je pred 14 dnevi poslal tja na prodaj mnogo metel, sekir, motikinih toporišč

δ) Oblikoslovje.

V ženski sklanji se v instr. sing. nahaja običajno končnica *o*, dvakrat sem si zabeležil oj: iz slamoj (61), z vodoj (71); instr. plur. največkrat na *am*; med vsem sortam, s terpinam, z vejicam, a med rodovinami (78).

Omeniti še je tožilnik ,darī' in imenovalnik: ludi, dvojina: z dvema vozama, rajnišama.

V *o/e* sklanji se tretji in peti sklon končujeta na *u*: svetimu An-tono, k timo olejo, k brajnu; 5. sklon: v začetku, po delu, per futru; vendar imamo v petem sklonu pogostoma *i*: v mesti, po lejtī, per pin-tarji, po dvoriši, na lufti, v želodci, v zakoni. Instrumental ima le konč-nico *am*: z laškim olejam, s smradam, senam, zgublejnam; — isto konč-nico imamo v dajalniku množinskem: gospodarjam, kojnam, k žonftam (Säfte), celo starišam poleg starišim; v mestniku množinskem — *ah*: v črevah, v krajah, dnevah, glidah, otrokah, oknah, potokah; v instru-mental-u-*ami* (iz svojim svetnikami, pred tičami, z volami, konjemi), -*mi* (z volmi) in -*i*: z otrobi. Prvi sklon množine srednjega spola na -*e*: vozne kolesa, pljuče, jetre, telete, prse, okne, nezrele zrne, enkrat pa ludstva (79).

Stopnjevani pridevnik se ne pregiblje: ta narboljši dojna krava, ta narbolši inu imenitniši sorte setve, slabiši moku, ta berzniši (der Flei-ßigere), je bolši (ist es besser), to narňavadniši, te večī živeže, po nar-vikši modrosti, to nepridniši (das Schlechteste), ta močneši rodovina letu slabiši pregnala, večī ali mejniši kose, brumniši je biv, ta hudu je večī blu; — adverbijalno: nar poznejši, leži (50) in ležejši (57), mejni (83), nar mejni (58, wenigstens).

,Kaj' služi oziralno; ,r' sem zasledil le enkrat v ,karkol'.

Nedoločnik ima večkrat obliko na — *t* nego na — *ti*; opravit in oopraviti, kupit, dat, itd. a: spati, biti, obderžati in obderžat, jesti, priti, iti, imeti, piti dati.

Nove tvorbe: oprečti, oblečti, vrečti, dosečti.

V dvojini: popijma, očma, bodema. Tretja množ. ima daljšo obliko; pomni: bojo, vejo, povejo a gredo.

Deležnik ima zobnike: padle, jedle.

(= motičišč), šajtrg, sani, brane, plug, kolesa, dve kripi oglja; zdaj gre po denar za te reči, da si kupi žita, pšenice, turščice, ajdne, špeha, masla, soli, sveč, »inu she vezh drugiga drobisha«. V mestu se mislita sestati v gostilni »per Pintarji« (beim Binder).

V zadnjem sestavku »Sosed s' Sosedam« pravi eden sosed drugemu, da je danes za to vstal tako rano, »kier sim tri Dni sdvema Vosama od Drave h' greshinskim inu mojim Vinogradam kolje, dva dni pak Plohe na Shago vofu« (str. 99) ...; na to ga povabi njegov drug, naj pojde z njim v hlev, »bodem vam moja dva Vola pokafav, katiera sim ješt tam po Leti na Svetiga Lorenca Dan¹ v' Poharjah kupu«. Pri obedu pripoveduje, zakaj je pustil vozarjenje: »Pet Lejt je na fvetiga Andrea Dan minilo, de je en poshteni Mosh is Koroshkiga h' meni prishu, inu moje Vīno kupu...«

Knjiga je bila namenjena okoličanom mesta; to mesto je očitno večje tržno mesto. Kraj je tak, da imajo kmetje oglje, vinograde -- prodajajo oglje in vino -- kolje spravljajo od Drave, vole kupujejo na Pohorju. Po teh podatkih se lahko reče: kraj leži pod Pohorjem, na čigar obronkih so vinogradi, a voziti se da od Drave; Pohorci delajo oglje in ga prodajajo v mesto.²

Misliti moremo le na Maribor ali Slovensko Bistrico. Trgovina, ki cvete v dotičnem mestu, kaže na Maribor; okolica, iz katere gresta kmeta v mesto, bi bila okolica mariborska med Hočami (Polskavo) in Lembahom (»Pekre«!) V te kraje ob Dravi drži pot iz Koroškega. Bližnjim okoličanom je njili mesto »Mesto« *ματ' ἔξωχῆν*, (prim. Urbs!) in našina kmetoma bi bil Maribor to »Mesto«.

¹ Kje je v oni dobi na Lovrenčevo na Pohorju bil živinski sejem?

² Na premogokope, ki so še menda v Zrečah in so bili nekdam tudi v Stranicah, ni misliti.

V Mariboru je bila knjiga tiskana dvakrat, l. 1789. in 1809.

Baš takrat, ko je »Malo besediše« izišlo, je v Mariboru deloval mestni župnik Andrej Kavčič, porojen dne 25. nov. 1752 pri Kapeli poleg Radgone. L. 1784. je postal kormeister v Mariboru, 1875. istotam mestni župnik in pozneje dekan. Dne 3. oktobra 1807 je bil imenovan in 24. aprila 1808 instaliran kanonikom sekovske škofije v Gradcu, kjer je odslej živel do svoje smrti l. 1826.¹

V l. 1770/71 je potoval v Rim, a to mesto se ga »wohl mit Rücksicht auf seine liberale Gesinnung« (Zapletal) ni ugodno dojmilo, kakor se je o priliki sam izrazil v mešani družbi precej brezobzirno. Ko je od 1780—1782 bil kaplan v Schladmingu, je bil pouzdanik (zaupnik) protestantov, ki jih je hotel porabiti za »reformatorni« element v cerkvi. Priljubljen je bil pri takratnih oblastvih in ga je okrožni urad mariborski hvalil radi »vorschriftsmäßigen Gottesdienstes«.

Bil je Kaučič prijatelj šoli. Še čisto mladega moža ga je njegov pokrovitelj, prosvetljeni škof Spaur poslal na Dunaj, da je tam studiral jus civile; pri tej priliki si je prisvojil tudi novo normalno-šolsko in katehetično metodo. Radi tega je bil še posebej sposoben za gimnazijskega ravnatelja, koje mesto je zavzemal v Mariboru 9 let; zadnja léta svojega življenja pa je bil šolski nadzornik sekovske škofije.

Baš v njegovi dobi se je začela slovenščina gojiti na mariborski gimnaziji. Na koncu šolskega leta 1790/91 je učenec gramatike, Josip Emenz govoril na gimnaziji o koristi slovenskega jezika, a izza l. 1794. do 1804. je baš Kaučič imel na gimnaziji posebne izpite iz slovenščine.²

Tisti, ki so pokazali največ privatne marljivosti v učenju slovenskega jezika, da bi mogli biti tem sposobnejši za dušebrižništvo, so dobili štipendije. Pobudo temu pouku so dali

¹ Zapletal, Die Domkapitel der Diözese Seckau in Graz und der Diözese Leoben in GÖß seit 1786. Str. 31.—32.

² Festprogramm des Gymnasiums in Marburg 1858.

gotovo vladni, oz. vladnocerkveni krogi, ki jim je izza jožefinske dobe bilo do tega, da bi bili svečeniki zares odgojitelji ljudstva, in so radi tega mislili tudi na njih jezično sposobnost. Vsekakor pa je važno, da je te slovenske izpite vodil Slovenec Kavčič.

Prosvetljeni jožefinec Kavčič, prijatelj »protestantske« reforme v katoliški cerkvi, naklonjen šoli, doktor bogo- in modroslovja, ki je proučil tudi »ius civile«, reditelj slovenskih izpitov na gimnaziji, je bil v Mariboru mestni župnik in dekan, ko je l. 1789. izišlo jožefinsko »Malo besediše«.

Kavčič sam ga seveda ni spisal; to dokazuje jezik knjige. Kavčič je bil doma od Kapele pri Radgoni, a jezik je doma nekje pod Pohorjem.¹

Še enega odločnega jožefinca poznam v onem času v okolici mariborski. To je Andrej Čebul, l. 1789. kaplan v Lembahu.

Bil je Čebul Korošec po rodu (r. v Gužtajnu 1758); bogoslovje je studiral v graškem generalnem semenišču ter bil v Gradcu posvečen l. 1788. Od l. 1788. do 1797. je bil kaplan v Lembahu, od 1797/98 provizor istotam, 1798,99 katehet v Mariboru, a odslej do svoje smrti (1839) župnik v Vitanju. (Orožen, Das Bisthum und die Diöcese Lavant, VIII. 435.)

Generalna semenišča so bila jožefinska uprava, s katero je Jožef II. hotel vzgojiti in res vzgojil svečeništvo po svojih verskih nazorih. Naš Andrej Čebul pa je kot gojenec generalnega semenišča bil v Gradcu posebe znan. Bil je namreč med tistimi gojenci, ki jih graški škof 1787 ni hotel ordinirati,

¹ Za Kavčičev vpliv bi morebiti govorilo tudi to, da je knjiga izišla v Gradcu, in ne več v Mariboru, ko je bil že tudi Kavčič v Gradcu (1818). Drugi natisek (1809) je Kavčič lahko pripravil v Mariboru neposredno pred svojim odhodom iz tega mesta. — V članku »Pokojnost tega kmetniga stana« opominja pisec naše knjige pač »kristjana«, a nikjer katoličana; morebiti je tudi temu dati kako važnost.

ker so pri izpitih dajali odgovore, po njegovih mislih katoliškim dogmam protivne.

Seveda, da bi bil Čebul spisal knjižico, za to ni nobenega dokaza; nasprotno, če bi se dalo dokazati, da je Čebul svojo mladost preživel na Koroškem, bi jezik Besediša naravnost nasprotoval taki misli; zakaj jezik pač ni koroški.

C.

Naslov knjige.

Knjiga je naslovljena: Ein kleines Wörterbüchlein nämlich windisch und deutscher Sprache. — Enu mala Besedishe Nemrizh Slovinskiga, inu Nemshkiga Jezika.

Ob tem naslovu se človek nehote spomni Pohlinovega dela »Tu malu besedishe«, ki je izišlo sedem let prej, l. 1782.

Verjetno je, da je pisec naše knjige vzel besedo »besedishe« od Pohlina, dasi se direktno ne more trditi, da je baš Pohlina tvorba. V predgovoru svojega »Tega malega besedisha« pravi Pohlin, da se je »rajši enega znanega, od več drugih gorizetega imena Besedishe, Bukve teh besedi prijel.« Vse gre sedaj tu za tolmačenje teh Pohlinskih besed; najbolj naravno se morejo tako razumeti, da je ta beseda že znana in da jo je že več jezikoslovcev sprejelo, »aprobiralo«; težavneje je tako razlagati, da je beseda znana = umljiva (radi svojega izvora) in da je tej Pohlinski izumitvi pritegnilo še več slovničarjev.

Vsekakor je pisec naše knjige odvisen od Pohlina tudi v pisavi w = b, n. pr. wogat, woj. Besede, ki jih Besediše piše z »b«, so tudi v Pohlinu pisane z »b«.¹

¹ Barbara, Balthasar, Besg, Brefa, Bresqua, Bob, Bor, Bedrast, Bukuva, Bolefen, Brine, Bavkat, Bavta, Berbrat, Berzat, Bitje, Blatu, Boli me, Bofs, Boshizh, Bradoviza, Brajda, Bergeshe, Breme, Britku, Brodnik, Brufs, Blafinka, Bersda.

»Brod« ima Pohlin sub »brod« in »wrod«.

Zabeležil sem si iz »Besedisha« nekaj besed, ki so se mi zdele posebnost knjige, na pr. odušje = Gemüt, pravednost (96), forkl = Vorteil, forklnast = listig (81), am grede (81), mazni mraz (zmerni mraz), tožlivast = Trägheit (65), boshji shlag (65), a vse te besede se nahajajo tudi v Pohlinovem »Tem malem besedišu«, prav kakor tudi »bedrast« = krummfüßig, »figa mosh« = feiger Mann, brine, a. n. = Wacholderbeere, a brinje, a. n. = Wacholdergesträuche.¹ Isti vir ali odvisnost?

Pohlinovih diakritičnih znamenj in naglaskov, njegovega velikega Š (= Z) ne pozna naše »Malo besediše«.

Vablljivo bi bilo misliti, da je tudi izraz »malo« (besediše) vzet od Pohlinovega dela. Vendar temu najbrž ni tako.

Pohlin je svoje besedišče imenoval malo, ker se mu je zdelo le prvi začetek, predhodnik velikega, popolnejšega slovarja. V predgovoru piše: »Le tu malu besedishe? — Sakaj ne tu veliku? — enu popolnema besedishe? — Sakaj? — ja! sakaj nek ne? — Sakaj se nise lubè Kraynz! she fdavnej poprej doliufedl, ter, kakor be pihnel, en velik, en zel popolnema Dikzijonarijum spisal?... Al le poterpjenje, le perpomozh, le podporno, inu zhas... Use se sna she fgoditi!«

Naše »Malo besediše« spričo svoje vsebine ne zasluži imena slovar, zato seveda tudi ne imena »Mali slovar« v tem smislu, kakor je Pohlin svoje besedišče imenoval malo.

Naslovu naše knjige »Malo besediše« navedem lahko druge zanimive vzporednice.

Iz iste dobe, iz katere je naše »Malo besediše«, poznam v srbski literaturi »Male slovarje«, ki pa niso slovarji.

¹ Kot posebnosti našega »Besediša« ostanejo le še besede: mejstina = Staat, perkazinga = Ausweis, ov (gen. ova) = Bier (52), Vergift (Gicht 65), wule = Geschwür, pija (das Getränk), perredi = vorhanden, prim. dalje na iztoku »kredi«. — Z besedo »mejstina« bi primerjal izraz »deslicuni mestniki«, ki ga čitam v predgovoru celovških »Bukev od teli Pomory« (1792) in ki pač pomeni = Landleute; v kazalu je za to: deshelfku ludstvu.

Šafařík, *Gesch. der südslav. Literatur* III. 374 navaja »Rěčnikꝑ malyj« (německij i serbskij), d. i. kleines Wörterbuch, deutsch und illyrisch. Vñ Vienně pri Stef. otñ Novakovičñ. 1793. 8º. 104 str., nadalje:

Rěčnik německij i serbskij, kleines Wörterbuch, deutsch und illyrisch. Vñ Budimě pis. vseuč. Pešt. 1814. 8º. Neueste Ausgabe: Rěčnikꝑ malyj, d. i. kleines Wörterbuch, vñ Budimě gradě etc. 1829. 8º. 104 str.

Pripomnja v Šafaříkovem delu: »Es gibt auch noch mehrere Auflagen von diesem häufig gebrauchten Schulbüchlein. — Die deutschen Wörter sind nach Sachen geordnet und durch slavoserbische erklärt. Von S. 73 bis 104 stehen 16 kurze Gespräche.«¹

Kdor primerja naslov in obseg teh srbskih »Malih rečnikov« in našega »Malega besedišča«, pa še uvaži pripombo Šafaříkovo, mora reči, da so to dela iste vrste; če tudi naše Besediše ni »Schulbüchlein, šolska knjiga«, pa je vsaj knjiga za učenje in sicer za uk odraslih.

Jaz imam v rokah srbski »Mali rečnik« v izdaji iz leta 1806². Naj mu malo natančneje opišem vsebino.

¹ Šafařík imenuje med rečnikom iz l. 1793. in rečnikom iz l. 1814. še: »Leksikonꝑ slaveno-serbskij i německij, b. o. g. i m. 8º. Sopikov führt dieses Buch an Bd. I. N. 604. Es ist wahrscheinlich ein mir unbekannter Abdruck des vorigen.« Jaz pa mislim, da je to pravi slovar in sicer srbsko-nemški del onega »slovarja na potrebu serbskago naroda« iz l. 1791. (1790?), ki ga po naslovu nemško-srbskega dela navaja Šafařík na str. 373; naslov se vsaj ujema.

Pač pa je učna knjiga naše vrste očitvidno Λεξικὸν ῥωμαικο-σλαβωνικόν. Rěčnikꝑ grečesko-slavenskij, vñ polzu slav.-serb. jun o-šestva, 1803, 4 listi + 136 str.; tu se nahaja od str. 11.–66. vokabular v 18 poglavjih, urejen po snovi; nato sledi 10 razgovorov; vse v dveh stolpcih, grški in slavo-srbski. (Šaf. ib.).

² Natančni naslov: Rěčnikꝑ mályj, Das ist Kleines Wörterbuch. Sñ dozvolénieñ Pravitelstvujuščihñ. Vñ Búdimě, Pismený Kralévskago Vseučilišča Vengérskago. 1806. (Z naslovnim listom vred 106 str., torej 2 + 104. — 8º, 26 vrst na eni strani).

Od str. 3. do 73. sega »rečnik«, od 73. do 104. je 16 razgovorov. »Rečnik« ima oddelke z nastopnimi zaglavji:	
O Bogu in o rečeh, ki se tičejo božje službe	3.—9.
O svetu in elementih	9.—12.
O letu in letnih časih	12.—16.
O nekaterih deželah in ljudstvih	16.—17.
O morju in nekaterih vodah	18.—19.
O (prej izpuščenih) kovinah	19.
O barvah	20.
O vrtu	20.—24.
O pticah	24.—26.
O ribah	26.—27.
O četrveronožnih živalih	27.—29.
O lazečih živalih	29.—30.
O človeku in njegovih udih	30.—35.

O moški obleki (35.—36.), o ženski obleki (36.—37.), o študiranju (37.—38.), o človeških činih (38.—41.), o cerkvenih dostojanstvih (41.—42.), o posvečnih dostojanstvih (42.—43.), o delih hiše (43.—45.), o hišni opravi (45.—46.), kar se najde v kuhinji (46.—48.), v kleti (48.—49.), o pogrinjanju mize (49.), o jedi in pitju (49.—51.), o hlevu (53.—54.), imena vojakov (55.—56.), vojna (56.—59.), selo (59.—61.), telovadba (61.), o zločinih in kaznih (61.—62.), o obrti in rokodelstvu (63.—64.), o kupčiji in trgovini (64.—66.), o človeških nedostatkih (66.—70.), o pobratimih (70.—73.).

Razgovori se začno pod zaglavjem: *Wegen Uebung der Jugend*. Radi uprazdnenija júnosti. — Poedini razgovori se imenujejo »komplimenti«, na pr.: *Erstes Kompliment, Bey jemandes Besuchung*. Pri posěščenii nękojogo. Tudi vsi sledeči komplimenti kažejo, kako je uljudno postopati in govoriti o raznih prilikah.

Na prvi polovici ima vsaka stran nemški, na drugi srbski tekst. V prvem oddelku »rečnika« so nemške besede tudi s cirilico transskribirane, n. pr.:

Gott, Готъ — — — Бгъ, Богъ

Gott der Vater — — — Бгъ Отецъ, Богъ Отецъ
Готъ дѣръ Фатеръ

Ta transskripcija seže tja proti koncu prvega oddelka, do »Der englische Gruß«, дѣръ Снглише Грусъ — Архангелово цгълованіе.

Knjiga je torej pač imela namen, Nemce učiti cirilice in (slaveno-)srbski jezik.

Abecedni red, kjer je, določujejo začetnice srbskih besed; na pr. pri naštevanju dežel in ljudstev: Arabien, Österreich, Bosnien, Mohrland — Arapska zemlja, Austria, Bosna, Ethiopia... Pri tem je pa merodajna latinica; na pr. stoji »Horvatska« med »Erdelz« in »Italija«.

Sestavljal je knjigo Srb, ki je »Latincu« na ljubo pustil red latinske abecede.

Razgovori merijo v smislu svojega naslova na vnanjo oliko mladeži, naše »Malo besediše« daje praktične nauke gospodarskega in političnega značaja pač odraslim.

Ustroj »rečnika« v srbski knjigi spominja bolj Komenškega in njegove »Ianae linguarum reseratae« ter je bolj cerkvenega značaja. Značilna so cerkvena dostojanstva, ki jih našteva srbska knjiga: papež, kardinal, patriarh, nadškof, škof, opat, gvardijan, župnik, propovednik, izpovednik, pevec, menih. Na čelu je katoliški papež.

Končno še omenimo dodatek Anton Murkove slovnice (Theoretisch-praktische Slovenische Sprachlehre, Grätz 1832): Notwendigste Wörter, welche beim Sprechen am meisten vorkommen. V tem »slovarčku« imamo take oddelke: Von der Religion (Gott Bog, Gott Vater Bóg ózhe). Von der Welt und den Elementen. Von der Zeit. Vom Menschen und den Teilen des Körpers... Von den Kleidern der Männer... Von den Teilen des Hauses... Von den geistlichen Ehren

würden itd. Dodani še so »Gespräche aus Bojadschis neu-griechischer Sprachlehre.

D.

Kratek posnetek.

I. V jožefinski dobi je za priučenje drugih jezikov nastala učna knjiga (»Schulartikel«) imenovana »Kleines Wörterbuch«; doslej poznam več izdaj srbskega »Malega rečnika« in štajersko-slovenskega »Malega besediša«; prim. dodatek Murkove slovnice.

II. Pisec dvakrat v Mariboru tiskane knjige je mislil na prebivalce južne okolice mariborske.

III. Knjiga je pisana v duhu jožefinske »prosvetljenosti« in skrbi za promicanje narodnega gospodarstva.

* * *

II.

Kontaminacija narečij v svrhu knjižnega jezika. (1783.)

V Simoničevi »Slovenski bibliografiji« (I. 202) je naveden »Ta veliki katechismus«, ki je izišel v Gradcu v nemško-slovenski in samoslovenski izdaji; nemško-slovenska izdaja je bila »vtisnena per Andr. Leykamu 1783«, samoslovenska pa se je dobila »per Johanneſi Kaiſerji Bukli-veſarji«; letnice ta-le izdaja nima; Simonič je gotovo le z ozirom na letnico nemško-slovenske izdaje v oklepih dodal »ok. 1783«¹.

¹ Natančni naslov, ki ga čitamo pri Simoniču: »Ta veliki katechismus ſpraſhlanjam, inu ſ odgovoram ſa zessarske kralove deſhele inu ſholle. Is nemſchkiga na ſlovinski jeſik prepiſſan. V Grazi, dobijo ſe per Johanneſi Kaiſerji Bukliveſarji b. l. (ok. 1783.) 12^o. 164 ſtr. (Latinski predgovor »Praemonitio« s podpisom: C. I. V.) — (Izdaja z nemſkim in ſlovenskim beſedilom, priredil C. I. V.) V^o Grazi. Vtiſnene per Andr. Leykamu 1783. 8^o. 330 ſtr.«

A.

Dvoje samoslovenskih izdaj.

Ljubljanska licejska knjižnica ima dva samoslovenska primerka tega katekizma, ki brojita vsak 165 strani, ne 164, kakor pomotno navaja Simonič, eden je pod sign. V. 3, 7676, drugi pa pod sign. II. C, g, 13127.

Kdor vzame kar tako knjižici v roke, bo gotovo zatrjeval, da je to povsem ista knjiga; še le natančnejše primerjanje mu bo omajalo vero, da bi bil to isti natisek katekizma.

Naslov prvega primerka (V. 3, 7676: primerek α) ima naslov, kakor ga navaja Simonič, a na naslovnem listu drugega (II. C, g, 13127: primerek β) čitamo, da se je knjiga dobila »per Johanneſi Kaiseri, Bukuvefarji«; ob tej razliki še bolj uvažimo činjenico, da je papir primerka β drug nego je papir primerka α , bolj bel, boljši, pač novejši; zato se v njem tudi tisek prezentuje lepše.

Natanko opazovaje zasledimo v celi knjigi več, osobito tiskarskih razlik med obema primerkoma.

1.

Nekaj razlik si lahko tolmačimo z navadnim tiskarskim škratom, ki črkam ne daje miru; na pr.:

Popolni naslov nemško-slovenske izdaje, koje meni edino znani primerek se nahaja v knjižnici tržaške gimnazije, navaja Glaser, Zgod. slov. slovstva II. 211., a ne čisto natančno; natančno se glasi:

»Nro. 4. Ta veliki katechismus s'prashanjam, inu s'odgovoram sa zessarske kralove deshele inu sholle. Is nemshkiga na slovincki jesik prepissan. Koshtà nesveſan 11 $\frac{1}{2}$, Kr., svesan 15 Kr. S' tim pregnadltivim Perpuſhenjam tiga Rimskiga Apoſtolskiga Zefsaria. V' Grazi, Vtisnene per Andr. Leykamu 1783. — Nemški naslov na tretji strani: Nro. 4. Auszug des grossen Katechismus. Mit Fragen und Antworten, für die Stadt- und Landschulen der k. k. Staaten. Kostet ungebunden 11 $\frac{1}{2}$, Kr. Gebunden 15 Kr. Mit Sr. röm. kais. kön. apost. Majestät allergnädigsten Druckfreyheit, wie auch mit Genehmhaltung der geistlichen Obrigkeit. Gratz, im Verlage der deutschen Schulanstalt. Gedruckt bei Andreas Leykam 1783.«

primerek α :	primerek β :
str. 24.: pogubljeni	pog ubleni (narazen!)
» 45.: notifhnu	notif lhu (narazen!)
» 46.: s' kus (narazen!)	s'kus
» 47.: naf hu	naflu (vsaj mnogo bolj vkup)
» 140.: Poshelenje (ninj čisto malo narazen)	Poschelen je (narazen liki 2 besedi)
» 55.: Zhlovek	Zhlovek

[Na ta način je črka k v primerku α večkrat potisnjena navzgor, na pr. še na strani 73. in 91., včasih je pa ta gor potisnjeni „k“ sredi ležečega tiska pokončen, na pr. str. 85.: *Zirkouna* — *Zirkouna*].

2.

Nekoliko razlik bi si za silo morda lahko razlagali s tem, da so se pomote opazile med tiskom in se popravile v zadnjih primerkih vsake pole; na pr.: v naslovu primerka α je tiskano: SPRAŠHANJAM (jot pod črto, veliki a za njim doseza le polovico višine drugih črk), v primerku β pa imajo vse črke isto velikost, ozir. dolžino. Nadalje imata oba primerka na strani šesti ob besedi »snati« in »fhtrajfa« zvezdico in pod tekstom opombi »vediti« in »castiga«, a primerek α ima te opombi na 7. strani ponovljeni, ne da bi bili tu umestni, in brez vsake zvezdice v tekstu. Isto velja o opombi na strani 103.: v primerku α je tu ob besedi »otou« zvezdica, a opomba »h tèu« se nahaja še le na sledeči strani (104), dočim imamo v primerku β opombo »htèu« na isti strani (103). Nadalje je v primerku α paginacija 145 narobe tiskana 141, v primerku β pa prav. Končno naj še omenim, da so v primerku α vrste osobito na str. 28. močno nagnjene proti robu lista, dočim so mu v primerku β vzporedne. — Ti slučaji nam kažejo tisek primerka β popravljenim.

Na nekaterih mestih pa ima primerek β očitno slabši tisek; na pr.:

α	β
str. 53.: te defset Boshje Sapoudi	de defset ...
» 57.: prepovei	prepovoi
» 86.: Ohzetvanje	Ozhetvanje
» 94.: prejeti	prefeti
» 97.: <i>Sakrament</i>	<i>Sahrament</i>
» 164.: fvelizhani	vfelizhani

3.

Spričo tega si bomo vse te baš naštete razlike tolmačilo z novim stavkom.

Edino na ta način se dado razjasniti nastopne razlike:

Na zadnji strani naslovnega lista ima primerek α pod besedo »Praemonitio« dve dolgi črti, primerek β pa le eno; pred začetkom besedila (na tretji strani) ima primerek α čisto drug okrasek nego primerek β . Posebno pa je še upoštevati zaporednost ločil in zvezdic za opombe:

str. 47.: »Skus Sroshno,*» »Skus Sroshno*),
[Enako str. 109. in 142]

str. 88.: ... dodelijo.*) dodelijo*).

[Enako str. 91., 130., 156., 167., 161.]

» 99.: ... potrebnu;*) potrebnu*);

V primerku α je torej ločilo po celi knjigi pred zvezdico, v primerku β za njo; to-le zadnje je primernejše.

Pa tudi oblika zvezdic samih kaže dvojen tisek; primerjal sem zvezdice do strani 53. ter spoznal:

Primerek α ima:

I. zgoraj v tekstu osmerotračno zvezdico, spodaj pa v istih slučajih peterotračno (str. 14., 24., 30., 32., 33., 38., 39., 42., 43. (druga opomba), 44., 45. (druga, tretja in četrta opomba), 46., 47., 48;

II. zgoraj šesterokotno zvezdico (⊕), spodaj peterokotno (str. 27., 37., 40., 43. (prva opomba), 45. (prva opomba),

III. zgoraj šesterotračno zvezdico, spodaj peterokotno (str. 5., 6.).

Primer ek β pa ima vseskozi zgoraj osmerotračno zvezdico, spodaj šesterotračno.

Na take razlike kakor: ker/hanska (α str. 4., vrsta 3.) — ker/hanfska (β), preieti (α , 75) — prejeti (β) se nam niti ni treba več ozirati in lahko rečemo:

Primerka ljubljanske licejske knjižnice nam predstavljata dvoj e različnih natis kov tega katekizma. Očividno nam predstavlja primer ek β , ki ima tudi lepši papir in tisek, drugo, donekle popravljeno izdajo.

Vendar drugi natis ek ni osobito natančno pregledan; tako je na str. 112. v obeh primerkih ,keger' namesto ,keder', na str. 122. strahiti, na str. 137. dvakrat ,Mašlniga Shlegnuvanja' namesto ,Mašlnikoviga', kakor čitamo pravilno v naslovu tega poglavja.

B.

Značaj knjige.

Nemško-slovenska izdaja ima pred naslovom podatek »Nro. 4.«; Glaser piše: »Iz št. 4. na naslovni strani se vidi, da so se uže poprej natisnile tri knjižice. Kdo ve zanje?« Na kakšne ali čigave tri knjižice misli Glaser, ni razvidno iz njegovih besed.

V istini je stvar pač taka: Iz za l. 1777. se je po Felbigerjevem načrtu tiskalo šestero ver ozakonskih šolskih knjig (katekizmov oziroma čitank), troje večjih je bilo namenjenih za normalne in glavne šole, troje manjših pa za trivijalke; pri teh-le zadnjih je zopet razločevati »Auszug aus dem gro-ßen Katechismus« in »Der kleine Katechismus«, kar ni eno ter isto; oni »Auszug« bi lahko imenovali tudi »Srednji katekizem«¹.

¹ Natančneje bom o teh katekizmi h govoril v životopisu Istrana Frana Nikole Peršiča.

Slovenci so dobili »Ta veliki katekizmus« za normalne in glavne šole na Kranjskem in na Koroškem (katekizem Japeljnov in Gutschmannov [?]). Edlingov kranjski in naš štajerski katekizem sta bila »srednja« katekizma, »Mali katekizem« pa se za cesarja Jožefa II., kolikor je znano, sploh ni poslovenil.

Primerjajoč naš katekizem z Edlingovim, vidimo, da sta jima obseg in vsebina ista. Prevod sta nemškega »Auszug aus dem großen Katechismus: Katechismus mit Fragen und Antworten (ohne Einleitung und Beweisstellen), zu dem Unterrichte der Stadt- und Landjugend in den k. k. Staaten.« Edlingov dvojezični katekizem se zares imenuje »Auszug des großen Katechismus — Isvlezhik tega velikiga catehisma«, a naš katekizem se nazivlje le v nemškem naslovu nemško-slovenske izdaje pravilno »Auszug des großen Katechismus«. ¹

In ta »Auszug aus dem großen Katechismus: Katechismus mit Fragen und Antworten« je bil v vrsti onodobnih verozakonskih šolskih knjig za tremi normalno- (glavno-) šolskimi prva, ki je bila namenjena trivijalkam, torej knjiga »Nro. 4«, število četrto; trivijalkam je služila tudi št. 5. in 6., ki ju poznam iz istersko-hrvatske literature.

C.

Jezik katekizma.

Narečje, ki je temelj jeziku našega katekizma, se zelo bliža narečju Frana Ks. Gorjupa, ki je, rojen v Celju, služ-

¹ Dvojezični Japeljnov »Veliki katekizem« ima 291 strani, samo-slovenski pravilno 146 strani v osmerki, 146 strani obsega tudi celovski slovenski »Veliki katekizem« (1791); a Edlingov dvojezični »Isvleček« broji 161 str. = 3 str. naslova + 158 str. = 3 + (79 × 2), v enojezični izdaji bi torej brožil 79 strani in prav 79 strani ima njega nemški izvirnik »Auszug« (Helfert, Oesterr. Volksschule, 524). Katekizem, ki je predmet te razprave, ima sicer več strani nego Edlingov, v slovenski izdaji namreč 165, a to radi mnogo manjšega formata, ki ni 8° marveč 12°; v soglasju s številom strani slovenske izdaje ima po Simoniču dvojezična 330 strani; seveda je pomota, če Simonič imenuje to dvojezično izdajo 8°.

boval v Vojniku in pri Novi cerkvi (1753—1781) ter je leta 1770. izdal »Zirkounu leitu«; Gorjup je pisal, kakor pravi sam, slovenski »večtal toku, koker se v' tem kraju Cella govori«. ¹

Vendar jezik našega katekizma ni enoten; prevoditelj je o jeziku svoje knjige sam na zadnji strani naslovnega lista napisal ta-le latinski predgovor: Praemonitio.

Dum libellum catecheticum jussu superiorum in Idioma vindicum transferre aggredior, id praemonere lectorem debui, non fuisse possibile verba cujuslibet plagae propria apponere, cum pro diverſitate locorum diversa etiam sit elocutio sermonis vindici. ² Universim stylo Cilejensi prae reliquis puriori appropriare, id tamen pro viribus observare studui, ut ab omnibus inteligi certo possim. Voces praeterea synonymas sub asterisco notavi; quodsi tamen aliquae (ut facile) alienae cuiquam obvenerint, eas pro benignitate sua singuli absque taedio permutare poterunt. C. I. V.

Prevoditelj je torej hotel »universim stylo Cilejensi prae reliquis puriori appropriare, id tamen pro viribus observare, ut ab omnibus inteligi certo posset«; v ta zadnji namen je beležil »voces synonymas sub asterisco« in sicer (po primerku »):

v tekstu je:	spodaj v opombi:
str. 5.: nemore golfati, inu	noriti, inu norjena biti
golfana biti	
» 6.: snati ... fhtraifa	vediti ... castiga

¹ Opis jezika te razprave sledi kôt »Dodatek« na koncu te razprave.

² V slov. naslovu knjige pravi, da je »is nemshkiga na slovinski jezik prepisana«. Tako se imenuje naš jezik tudi v naslovu Bellarminovega »Kratkega sâpopadka chriſtianskiga navuka« okoli 1726 (Simonič, Bibl. I. 22.), ki je bil »is Latinskiga inu laſkigiga na Slovinski ali Krainſki iesik preſtavljen«. Zgoraj sem razpravljal o »Enem Malem Besedishu Nemrizli Slovinskiga, inu Nemshkiga Jesika«. Odkod je v oni dobi ta oblika bila našim piscem znana? — L. 1836. je Vogrin posluſhal »Muso slovinsko« pod vplivom Kačiča-Mioſiča (Zbornik Mat. Slov. II. 213).

str. 14.: ofarti	gisoofti (!), Prevſetnoſti
» 17.: ablobou	obwetthou
» 24.: fertamani (!), Strai- finge	pogubleni (prim. β: pog ubleni), Caſtige
» 27.: fupet	drugozh
» 30.: enak (Sakra- mente) nuzajo	glih . . . imajo
» 32.: ti Taili eniga Trupla	Glidi
» 33.: oblaſt	Guant (!), Mozh
» 37.: V'zhem obſtoji ta Mo- litva	postane
» 38.: v' Reuſhnah	Teshavah, Potrebah
» 39.: od Hudiga	Slega
» 40.: H' komu mi upijemo s' tim Befedam tiga Predgovora?	sovemo, klizhemo
» 42.: amtizhe k' Po- kory perpravleni	amgrè . . . obudeni
» 43.: pogeramo Kra- leſtvu tiga Greha res- dere	proſſimo, fhelimo res- vérfhe
» 44.: dodeliti (nebefſe) . . . (gnado) vatalati	vatalati . . . dodeliti, dati
» 45.: zheterta . . . k' shi- votnimu Shivlenju potrebnu . . . (Greh Štraifige ſa ſaboi) pelà	Sterta . . . telefnimu . . . no- tiſhnu . . . vlezhe
» 46.: reſhalyly . . ob Zaitu	reſerdily . . . Zhafſu
» 47.: Škus Sroſhno . . . od Hudiga	Bostvo . . . Slega
» 48.: v'tala (gnado)	dodely
» 53.: (lubesen) potrebna	notiſhna

str. 54.: (Ime Boga) nepridnu imenuvati ... (pras- nik) povvezhuvau	nevredna tvoje Ufte ufeti ... prasnouvau
» 59.: (na Pomuzh) kli- zhati ... (Angelzi so Ludim) sa Brambo ... smiram	fuati ... Perbifnalfhe (!), Var- ne ... vfelei
» 60.: Pildi	Kipi, Podobe
» 61.: (Pildi Svetnika) is- kashejo ... govory	preo (!) Ozhy postavijo ... govoriti, guzhati, mar- nati, veliti
» 63.: vfe k' Zhasty Imena Boshiga sturimo	satfhnemo
» 64.: Vfe du (!) drugu Delu	Djanje, Poslu (!)
» 65.: oblublenu bo- jati ... Straifinge	obetfhano ... bati ... Kaftige
» 66.: amtizhe	amgre
» 68.: Guant	Oblazhilu, Oprava
» 70.: tu ludzku (nasai ver- niti) ... Toshuvanje ... is Shpajfsa	ptujo, odnefhenu .. Toshbe ... Schále
» 71.: Te sadni ... kar v' nafhim Šercu naprei gre	fledni ... gody
» 72.: (Greih) vun sdreti	saduthiti
» 78.: Od S. Mafhe	Mefha
» 81.: Obhaylu	Spishanje
» 88.: (Pogmeranje lete Gnade) dodelijo	pothalajo
» 91.: gratamo	poftanemo
» 92.: V' Potreby	Syly
» 95.: pod Shtautjoi	Podobi
» 99.: dve Sorte	dvoinu

str. 103/104.: otou	h tëu
» 104.: Pokuro fturiti	delati
» 106.: Od Sprafhovanja te Veifti	Premislovanja fbaruvanja
» 109.: Keden Messins (!) Hretje (Grivinga) zhres Naturo	Tjeden . . . Meffez . . . Grofa . . . preknaturalska
» 116.: (Greih je) zhuden	nesnathen, gêrd, gnusen
» 118.: Leben	Shivlenje
» 120.: samouzhy — — —	fataji
» 122.: bojati — — —	bati, strahiti (!)
» 124.: narediti — — —	fturiti
» 126.: Leté (Greihi) — —	Toti
» 128.: (Sadoftifturjenja Chriftofufviga) de-lefhni	vredni
» 130.: (Odpuftke) deliti	dati
» 133.: Bounik	Bolnik, Beteshnik
» 134.: . . . je Chriftus fvoje Zirkvi narochiu	fapovédou
» 140.: Poshelenje tiga Meffa	Shivota (<i>Strarna razlaga !</i>)
» 141.: porozkeni (= poročeni)	sdana
» 142.: (Mosh fvojo Sheno) svary	brani, varje
» 144.: ta fturjeni Greih	laftni (<i>Stvarna razlaga !</i>)
» 145.: »	»
» 148.: Ena oterbnu Šerce	terdu
» 156.: Saftopnoft . . . Maffa	Modroft . . . Mernoft
» 157.: Sa Chriftofufam hoditi	Chriftofufa posleduvati
» 160.: Bounike	Betefhne
» 161.: Neumne (podvuzhiti) . . . Napreipoftaulenim	Nevedeózhe . . . Oblaſtnikom

Izrazi pod tekstom kažejo na iztok. Okoli Sv. Jurija ob Ščavnici izmed njih niso v navadi: gvaut, notišnu, reserdily, boštvo, praznuvau, kipi, djanje, ptujo, šale, bati, sledni, zbaruvanje ...

Nasproti pa je v tekstu samem nekaj besedi, ki so osobito lastne iztoku, tako: znati, pogeramo (43), talati (44, 48). svetiti (62) sc. ime božje, lucki = tuj (69, 107, 119, potolmačeno na str. 146 in 149: devet ptuji ali luzki greihi), drugoč (102), všafen (94), dopadniti (6) a ,padou' (111), bojati = bati, vtraglivost.

Prvi del knjige kaže v marsikaterem oziru drug značaj nego zadnji del; tako imamo tam: dopadniti; svojo, tvojo, božju, našu itd. za srednji spol; ,kret' mesto ,krat', pisavo jata z ,e', ,ke' = kateri, družilnik ženski jedninski na — oj, raba ,kaj' v oziralnem smislu. O ,kret' ne morem nič reči, vsi ti drugi znaki pa kažejo na iztok; v prvem delu je torej bolj nego v drugem opazovati vmešavanje svojstev iztočnih narečij.

Očividno se je pisec gotovili lastnosti zapadnih narečij še le priučil in jih skušal teoretično uporabljati, zato krivo: odveiza, takoršen, vprašalno ,kakoršen'. Prim. Hasla, ki ni bil »učenik tiga kranjskiga jezika«.

Vsiljevali so se mu istočni vplivi v celi knjigi z ozirom na neizpremenjenost ,a'-ja pred j', z ozirom na nikalnico ,ne', na pisavo jata, na ločitev nikalnice od pomožnega glagola, na izraževanje polglasnika osobito v spolniku, na predlog ,krez', sklanjo stopnjevanega pridevnika.

Najbrž je pisec bil doma na iztoku.

* * *

Naš katekizem nam kaže zanimiv poskus ustvaritve knjižnega jezika po iz večine nameravani kontaminaciji narečij. Prednost se je dala zapadnemu narečju.

V to smer se je pozneje naš knjižni jezik razvijal in razvil osobito pod Murkovim in Miklošičevim vplivom.

D.

Prevoditelj knjige.

Že leta 1778. je graški gubernij ukazal štajerski šolski komisiji, naj se pobrine za to, da se »normalni« katekizem skoro in točno prevede v slovenski jezik. Stvar se je zavlekla vsled odpora dunajske vlade, ki je iz gmotnih ozirov želela, da bi na Kranjskem in Štajerskem služil le eden ter isti prevod — prišel je v poštev Edlingov in Japeljnov (Herbersteinov) katekizem; dasi sta župnik ptujski in cmureški poročala, da se Japeljnov katekizem »čisto nič ne glasi« po tamkajšnjem slovenskem govoru, in dasi je sekovski ordinarijat še dostavil, da je cena (34 kr.) previsoka za »siromašne slovenske kmete«, da bi graški tiskar natisnil 1000 primerkov take knjiže za 80 fl., (izvod torej 7 do 8 kr.), je dunajska vlada ipak odsvetovala ponatiskovati osobito veliki katekizem. Tako je vse zastalo.

A leta 1782. je ravnatelj normalne šole v Gradcu Frick pl. Frickenberg predlagal, naj vlada naroči prevod katekizma v »slovensko narečje štajersko«; to delo naj izvrši duhovnik Peršič proti primerni nagradi. Vlada je odobrila ta predlog, saj je tudi okrožni glavar celjski tožil (31. I. 1783), da še ni poslovenjen katekizem. In že dne 18. febr. 1783. je poslal gubernij sekovskemu ordinarijatu slovenski prevod katekizma, t. j. prevod v štajerskem narečju; duhovščina naj prevod pregleda. Katekizem se je natisnil, »bržčas delo Peršičevo«, pravi Apih.¹

1.

Štajerskoslovenski katekizem, ki so ga vsled predloga Frickovega oskrbeli v Gradcu 1782/83, ne more biti drug

¹ Kar tu poročam o tiskanju posebnega katekizma za štajerske Slovence, je vzeto iz razprave Apihove v Let. Mat. Slov. (1894. in) 1895. »Ustanovitev narodne šole na Slovenskem« (str. 178—180).

nego naš katekizem (»N. 4) Ta veliki catechismus«. To svedoči že letnica 1783 — drugega katekizma iz tega leta ne poznamo, pa tudi druge okolnosti govore za to trditev: 1. v latinski opombi na drugi strani pravi prevoditelj izrečno, da se je prevoda lotil »iussu superiorum«; 2. katekizem ni »veliki katekizem«, marveč izvadek iz njega; to ustreza nasvetu dunajske vlade, da ni treba ponatiskovati velikega katekizma; češ, da je ta-le za kmeta popolnoma odveč; — 3. jezik prevoda je celjsko narečje, a baš celjski okrožni glavar je pri guberniju urgiral prevod katekizma; prevoditelj pa se je oziral tudi na iztočne Štajerce, kjer sta delovala kritika, župnik ptujski in cmureški; — 4. biskup sekovski je hotel imeti cenejši katekizem nego je bil kranjski katekizem Japeljnov (34 kr.), a naš katekizem je v dvojezični izdaji stal le 11¹/₂, odnosno 15 kr.¹

¹ Troje nejasnih točk: a) L. 1788. je stavil gubernij nasvete, »kako bi se dali spečati katekizmi, ki leže v shrambi graške šolske zaloge«. Apil (ib. 180) misli tu na katekizem, ki so ga priredili 1782/83, ter sklepa iz tega, »da ga menda niso spečali kaj prida izvodov«. Slovenska izdaja je bila celo dvakrat tiskana (prim. zgoraj A), ali torej morda nemško-slovenske izdaje niso razpečali? Cesarski ukaz z dne 11. apr. 1786. je prepovedal »das zu Graz gedruckte Buch unter dem Titel »Katechetischer Auszug des großen Katechismus«, toda s to knjigo nima naš katekizem nič opraviti.

b) Zakaj samoslovenska izdaja nima na naslovni strani opombe o dovoljenju oblastva? —

c) Apil (ib.) pravi: »Navzlic temu (da niso znali, kako bi se dali spečati prejšnji katekizmi) so natisnili l. 1790. zopet nov katekizem, prevod iz latinsčine po župniku Jacominiju pri Novi cerkvi«.

Da bi se bil Jacomijev slovenski katekizem tiskal že l. 1790., to pač ne odgovarja istini. Jacomini je knjigo spisal latinski in njegov prijatelj Reja; župnik v Zibiki, jo je poslovenil; izšla je 1801. v Ljubljani. Katekizem je to, a pri vsakem odgovoru so pojasnila iz sv. pisma. Že to kaže, da je knjiga bila namenjena za duhovnike in ne za šole (308 + 284 strani, v dveh zvezkih!). V lat. predgovoru piše Jacomini: »Jam decimus retrocessit annus, quo in vinea Domini laboro... (Da bi duhovnikom dal pomoček v roke), catechismus ab Augustissimo felicis recordationis Imperatore Josepho II. praescriptum

2.

Ako je res, da je naš »Ta veliki katechismus« oni prevod, za kojega je l. 1782. bil predlagan »duhovnik Persič«, po tem je jasno, da Persič v istini ni izvršil tega dela;¹ zakaj naš katekizem ima na drugi strani pod latinskim predgovorom podpis „C. J. V.“ Kdo da bi bil ta »C. J. V.«, ne morem reči: mislil sem na »Colomanum Josefum Veršič«, ki je bil rojen v Trnovcih sedanje župnije Sv. Bolfanka v Slov. Goricah (1746) ter je baš v 80 letih služboval v celjskem okraju, a dokaza za to nimam; omenjam le, da je istodobno deloval tam Jos. Hasl, ter poudarjam, da sta si bila nekoliko let prej Veršič in Volkmer v Ptujju stanovska tovariša.

a tino, ut ab omnibus legi posset, sermone exponere aggressus sum... Hocce latinum opusculum in idioma vindicum et carniolicum — vertit Andreas de Reja, Parochus in Sibika«.

Jacomini je postal duhovnik leta 1779; 15 mesecev je bil pomožni svečenik na Rifniku, od l. 1781. dalje pa dekan pri Novi cerkvi. Po takem je pač 1790. sestavljal svoj latinski katekizem. In res je l. 1791. v Celju izišel Jacominijev latinski izvirnik »Doctrinae christianae expositio . . .«, I. del; v predgovoru čitamo: Iam undecimus . . ., a opombe o slovenskem prevodu ni. Ko bi opombo o Reji pisal Jacomini istodobno, potem bi si mogli misliti, da je Reja sproti prevajal; a temu ni tako. Morebiti so v Gradcu res mislili na poslovenitev Jacominijevega katekizma, a tisk se je faktično zavlekel do leta 1801.

¹ Kdo je bil oni »duhovnik Persič«, ki ga je leta 1872. predlagal Frick? L. 1775. je bil Jernej Peršič domači svečenik (knjižničar, misar) pri grofu Rajmundu von Saurau v Gradcu; bil je, kakor mi poroča č. g. Mat. Ljubša, »Fiumaner Diözesan«, to je, iz puljske škofije, ki je takrat še imela za svoj avstrijski del vikarija Foranea na Reki (arcidiakona); morebiti isti, ki je l. 1799. bil župnik v Doljni vasi takratne dekanije krščanske? V iztočni Istri (nekdanji Liburniji), v Moščenicah in Lovranu je še dandanašnji mnogo Peršičev. L. 1799. je bil Fran Peršič župnik v Lovranu, l. 1797. se imenuje duhovnik Sebastijan Peršič; Nikola Fran Peršič je bil v onih letih prošt pazinski, a znamenitejši je bil njegov brat Fran Nikola Peršič, ki je bil od 1787—1790 podravnatelj generalnega semenišča v Gradcu, toda 1782/83 še je deloval v Istri. — Na Štajerskem je služil Josip Peršič, 1764/65 kaplan v Kostivnici, 1766/67 pa v Žetalah.

V pošteb bi prišla izmed teh Peršičev edino Jernej in Josip Peršič.

Zakaj dela ni izvršil Peršič? Ali morda razmerno malo jožefinski škof ni maral svečenika, ki ga je predlagalo jožefinsko šolsko oblastvo? ali pa ga je z rokopisom prehitel »C. J. V.«? Da je C. J. V. hitel, to je gotovo; le pomislimo, da je knjigo namenil »cesarsko kraljevim deželam in šolam«.

3.

Ako je res, da je naš »Ta veliki catechismus« oni prevod, ki so ga oskrbeli v Gradcu 1782/83, tedaj je tudi določen terminus ante quem non za slovensko izdajo oz. za slovenski izdaji, ki nimata letnic: pred l. 1783. tudi slovenske izdaje ni moglo biti; zato bi se Simoničeva opomba »okoli 1783« morala izpremeniti v »l. 1783. ali po l. 1783«. Seveda nekaj še bi bilo mogoče: kaj ko bi bil »C. J. V.« prevedel katekizem pred l. 1783., in bi potem samoslovenski primerek poslal v presojo ter dosègel aprobacijo, ki jo čitamo na pozneje tiskani nemško-slovenski izdaji? Toda v tem slučaju bi ne imeli dveh slovenskih natiskov in sicer brez dovoljenja oblastva! Zato se mi vidi ta podmena malo verjetna.¹

Naknadno sem mogel primerjati tudi nemško-slovensko izdajo ter sem našel: Ta izdaja se razločuje od obeh slo-

¹ Leta 1783. je bilo primeroma plodovito; poleg tega katekizma so l. 1783. izišle v Gradcu Volkmerjeve »Pesme k tem opravili te svete meše — sa fare Optujske delanties«, ena izdaja »Hitre inu gladke poti pruti nebesam« (Glaser I. 206), na Kranjskem »Gollmayrjeva »Sveta mafla«, Bastiančičevo »Katoliku podvuzhenje«, Strojovo »Kerfianskn premihluvanje« (Glaser I. Dostavki II.), Debevčevi »Kratki navuki«.

Razen omenjenih treh knjig je za cesarja Jožefa iz Štajerske še omeniti:

1. »Peisme k' sveti meshi inu pred predigo, V Grazi 1784« (Zvon 1894, 443.)

2. (Rupnikove »Peisme Od Kerfianskiga Vuka«, V Lublani 1874.)

3. Prenner Jacob, Dobru opomineine na bounike. V' Zellu 1787.

74. Volkmerjeva »Meflina pefeme«, V Grazi 1789; 1790.

5. »Enu Malu Besedishe, Mahrburg 1789.«

6. Breznikova »Vezhna Pratika od gospodarstva, V Marburgi (1788?) — V' Zellu 1791, V' Lublani 1791, 1803.

venskih v marsičem; tako je besedilo »Praemonitionis« spravljeno v 15 vrst, dočim obsega v slovenskih izdajah 15¹/₂ vrst; na vsaki strani teksta je zgoraj poseben okrasek; zvezdice, ki naznamenujejo opombe, so v tekstu in spodaj vsekozi šesterotračne; za glas »s« služi velika črka »S«, ne »Š«, kakor v slovenskih izdajah. Razen tega je še mnogo drugih razlik, in sicer pri opombah: ferdamani (str. 43), Guaut (61, = moč), nevrednu tvoje Ufte ufeti (99), Varhe (109, namesto Varne), amgrè (123), Stautjoi (181), Premislovanje (201), porozhèni (267), oterpnu (279); pa tudi drugje jih je najti, a osobito še opozarjam na razlike v naslovu. Ako pomislimo, da se slovenske strani nemško-slovenske knjižice niti ne krijejo s stranmi slovenskih knjižic, lahko rečemo: Natisek nemško-slovenske knjižice je treba ločiti od slovenskih izdaj; »S« namesto »Š« kaže sigurno, da je nemško-slovenska izdaja starejša od slovenskih.

Kjer se razločujeta slovenska primerka α in β , je nemško-slovenska izdaja večinoma na strani primerka α ; važna se mi tu zdi posebno zaporednost ločil in zvezdic (za opombe): najprej je ločilo, potem zvezdica, torej kakor v primerka α . Iz tega izvajam zopet: Slovenska izdaja α je bližje nemško-slovenski izdaji iz leta 1783., je starejša od β .

Zaključujem: Najstarejša je nemško-slovenska izdaja iz leta 1783., za njo pride slovenska izdaja α , na zadnje slovenska izdaja β .

E.

Posnetek.

I. L. 1782. je vlada pritrdila predlogu ravnatelja graške normalke, Fricka, naj se izda katekizem v »slovenskem štajerskem narečju«. Že l. 1783. je bil prevod odobren in delo se je natisnilo.

Prevod je oskrbel neki »C. J. V.«, ne Peršič, ki ga je izprva Frick predlagal za to delo.

II. Katekizem tega »C. J. V.« je »srednji« katekizem ali »Izvadek iz velikega katekizma«, kakor ga je na Kranjskem priredil grof Edling, katekizem »N. 4.«

III. Knjiga je izišla v nemškoslovenski in najmanj dvakrat v samoslovenski izdaji.

IV. Jezik nam kaže zanimivo kontaminacijo narečij: temelj mu je govor celjskega okraja, a v obzir so vzeta tudi iztočna narečja; ta so zastopana osobito v opombah.

* * *

Ko so se leta 1770. pojavili štajerski Slovenci na polju slovenske literature, je

a) jezuit Celjan Hasl, ki je deloval tudi v Ljubljani, postal »kranjski« pisec,

b) sta Gorjup in Rupnik pisala v svojem celjskem narečju, tako pač tudi Breznik, pisec »Malega Besediša« v narečju bliže Maribora, a Volkmer v narečju svojih Slovenskih goric,

c) »C. J. V.« je družil celjsko narečje z iztočno govorico.

Troje principov! Zgodovina našega knjižnega jezika je to zadnjo smer v toliko potrdila, da mu je podlaga zapadni govor, a so vanj sprejeti tudi znaki iztočnih narečij.

* * *

Ako motrimo čas pred 1770, vidimo v starih listinah Ljutomerskih goric iz 16. veka hrvatske vplive in ko se je ob koncu 18. stoletja prebudila kajkavska literatura, so dijaki hrvatskih učilišč kakor Jaktin, Modrinjak uvajali njen jezik — toda o tem obširneje drugje.

Dodatek.

Opis jezika.

1. Grafika.

Sičniki in šumniki se označujejo dosti pravilno z bohoričico. Šesta zapoved se glasi: Ti nimaš prestvati ali Nezhistosti storiti (54); ker čitamo tudi castiga (6), sterta (45), faimostri, Stuki poleg Shtuk, straišafš poleg Shtrajfinga, bo pač tudi čitati: prestvati.

Predloga ,v' in ,z' sta kriva, da se piše: v'živlati, v'tala, v'sakati, tudi v'sak, v'traglivost (147, 157); z'viža, z'večer; čitamo tudi edino ,ice' za ,vice' (na pr. str. 24.)

2. Samoglasniki.

Polglasnik je postal ,a': dan, štirideset danski, maša, vzamem; kratek (nenaglašen) pa: ,nar mein', malokedaj, keder (mnogokrat!), doužen, začetek poleg začetik; ,sim' = sem, ,perdauk', ,premagouc' (25).

Spolnik, ki se vedno rabi, se glasi ,ta', a nekolikokrat se piše ,ti': ti S. kerst (88), ti greih (109), ti mutasti greih (148).

Samoglasnik ,a' se za r-om izpreminja v ,e' v besedi ,krat' (prim. dvakret na str. 24. tega »Časopisa«) in sicer (en samkret, enkret, več-kret, kolkukret, taužentkret) do strani 113., odtod do konca le ,krat' (večkrat, kolkukrat, velikukrat). — Členica ,raz' se piše kot ,rez': rez-odeu, resvejt, rezgerne, rezdere, režali, rezložou, restrošenja, restegne. Pomni še ,vender' (vunder).

Piše se vsekozi le: ,de' = da, ,deb' in ,debi' ter ,dones' in ,jest'.

Asimilacijo samoglasnikov opazamo v deležnih kakor: umrou, odrešou, spoznou, lubu, molu, šlužu (a častiu, stvarju itd.) in v slučajih: nej, zunej, zjutrej, neupelej, tedej, skorej, znotrej, malokedej, frej (frey), zunenje — znotrejnje, toda: kaj, daj, veikomaj, nazaj, kdaj; čitamo ,gmejna' in ,gmajna', ,zdej' in ,zdaj', ,zdajci', tudi ,kej — kej (57), ,rajžu', fray.¹

Na samoglasnik za seboj pa j očitno izgublja moč, zato imamo: svojo življenje (156), tvojo kraljestvu (43), božju gospodstvo, pa tudi nezbriseoču znaminje (91), ,kar je nam dopadeoču' (52), ,našu zavupanje' (26),

Kljubu tiskarski nedovršenosti knjižice smemo reči, da ,ne' prehaja v ,na': nazgruntani (3 krat), nadela, naspodoben, naskončen, napokura, napokoren, navarnost, nakaršanski, navošliu, narezvezeoč — na zapusti, na šliši, na nuca, na smeji, na bilu, vendar tudi: nezgruntani, nedela,

¹ Gorjup: de.

² Gorjup: tukei, dei, deleite.

ne sliši. Tiskarska pomota je najbrž ,nevuk' (81) in ,neglavni greil' (146). Poleg ,prauzetni' (16) in ,prauzetnost' (147) čitamo tudi ,preuzeten' (58) in ,preuzetnost' (147).

Pred r-om je refleks jata ie, zato: viera, vierjem, viervati, vendar ,mera' (69), sicer se pa ta glas piše zdaj z e, zdaj z ej in sicer do str. 16. le e: odrešiti, letu, človeku, vediti, greh, prepovedou, od 16. strani tja do 50. se menja pisava: odreišen, veikomai, pogmeira, resvejti, zvejst, svejst, s pisavo: greh, grešnik, vedenje, odreši, odtod do konca pa odločno prevladuje ei, na pr. vedno: zapovei, prepovei, vendar ,sreda, strela, potreba, reva', (enkrat tudi: pogmera). Nedolžniki imajo le e: živeti, imeti, umreti itd. Nenaglašeno: divica, vediti, vendar: spoved in enkrat spoveid, v odvisnih sklonih običajno: v spoudi poleg spovedi kakor zapoudi (tudi zapoud).

Pisava ,odveiza' priča, da pisec ni čutil dvoglasnika.

Poleg ,vender' je enkrat tudi ,vunder' (164).²

Kar se tiče etimološkega e, je poudariti pisavo ,v večirji' 97, ,pogmira' (trikrat) poleg ,štieri' (146, 148); to kaže bližino e-ja in i-ja pred r-om; tu se mora omeniti tudi oziralni zajmek ,kateri': tako se piše od začetka in kakih 9 krat od str. 125. do konca, a sicer vedno ,katiri'. Namesto ,kateri' stoji (na strani 6.) ,ker' in v rodilniški obliki ,keriga' (dvakrat, drugič na strani 104.), mnogokrat pa ,kir' (kira, kiri, kiriga, kire). Razen v treh slučajih je vedno ,vsakatiri'. S ,kir' se izraža tudi vedno knjižni ,kjer', dočim imamo za ,kje' pisano ,kei' (enkrat ,kde'); opozoriti je še na to, da ,kir' pomeni tudi ,ko' (str. 92., 125., 127.). Grešniki so tudi potem, kir je Christus za greihe zadosti sturu, še Bogu doužni zadosti sturiti).³ — Za ,aku', ,ko' (122) nahajam nekolikokrat ,či' = če (107, 108, 125); prim. še: kir s mo se ni sramovati (!) pred Bogam (122), morebiti tudi: nej bo zapisano ali ni (4). Pomembna je ta ločitev nikalnice od pomožnega glagola.

Glas ,i' se označuje pravilno; le ,na božje milosti (148), svoje cirkvi (134), lube moj Bog (154), katire je prvi? — ,poselmau' (155) poleg ,posilmau' (113); ,bite' = biti (94), dve sorte (99)? prim. spolnik ,ti' mesto ,te' oz. ta.⁴

Znaminje (91) stoji poleg ,znamne' (139), seveda ,katoški'. Namesto navadnega ,ali' stoji dvakrat ,al'.

Izpal je ,i' v ,cirnga', ,revšna', ,nemašna', tudi ,srošna'.

¹ Gorjup: na bo, nasrečen, navyrni, nazgruntani, namaršina . . .

² Gorjup piše: leita — zapove, odrešejne, výra, výrni, po myri = vera, verni, po meri.

³ Gorjup: katiri, vsaktiriga in vsakteri, pogirje. — Tudi Gorjup rabi ,kir' v pomenu ,ko'. Kir je on' biu' do križa perpelan, je on' tistega objeu (str. 6.).

⁴ Gorjup izraža nejasni vokal pač večkrat z ,i': perhodneli, pred sodnem, v velikel, hudobnel itd.

Etimološki ,o' se na koncu besed glasi vedno kot ,u': taku, dougu, enu malu prelomljenje itd.; tudi: skuz, Bug, kuliko, susebno, slabusti, pomuč, sturiti, gospuda, tulkajn poleg ,gospoda, Bogu, kolku, gospod, gospoda, modrosti, gospostvo. Po analogiji določnega naklona je tolmačiti edino obliko nedoločnika 6. vrste: praznuvati, spoveiduvati, napeluvanje, zaničuvanje, zašpotuvanje, svetuvanje, ofruvanje; — režalivanje (67).

Nenaglašen ,o' se nekolikokrat izraža z a: ,ablubou' (17) poleg ,oblubou' (trikrat), ,sabatoh' (74), ,krivica terpeti' (161), ,skuz eno pravična persega' (63), ,prepovel jeza, tatvina' (69), zapovei resnica (70).

Nosni o, na pr. ženske sklanje ostaja o.

,u' izpada v ,škodje' (škoduje), ,ohcetvanje', ,pozdigvanje', ,ženitvanje'.

l je postal ou; čitamo pa tudi ,poponost', ,poponima' poleg ,popounema', dopuniti, ,dužnost. l je ,u'; poleg ,popounoči' tudi ,popodanski'.

3. Soglasniki.

Skupina ,šč' daje izključno ,š': keršanski, odpušanje, v reušnah, pušava, nemaršna, odrašen, teš, češena.¹

V začetku in proti koncu (121, 140, 152) imamo ,krez', kakih 8 krat ,čez', največkrat pa ,črez' (Od tih cirkovnih zapoudi črez' = vobče).²

Asimilacija soglasnikov je: šlišati, šlužiti, pošlušati.

Omehčanje ,l'-a se običajno ne označuje; redki so slučaji zveze ,lj', baš nasprotno velja o ,n'-u, ki se navadno izraža z ,nj', per zgo-neinju'.³

Namesto ,proti' se piše izključno ,proki'.⁴

j' je vrinjen v ,štrajfinga', ,špajs', nar ojstrejši, ,oigen'.

Vedno je ,zembla', le enkrat (158) ,zemlo'.

Glagol ,hoteti' se piše brez ,h': oče, otou, seveda ,hteu'.⁵

V knjižici ,zgoni'.

4. Oblikoslovje.

Ženske sklanje imenovalnik je: cirkva, molitva poleg cirkou. Šesti sklon ednine se glasi v prvem delu knjižice na-oj: s svojoj ženoj, z andohtjoj, pod štautjoj, z natirlih vodoj, a tudi ,s to desno roko' (12), od strani 97. dalje pa čitam le: pod štautjo, iz tvoje s. gnado inu po-

¹ Gorjup: namaršina, bratovšina, očišen ...

² Gorjup: le ,čez'.

³ Gorjup: izvolene, zemli, itd., metateza jotacije: pogainajo, po končajnu, diaine, čakajna itd., tako tudi: krayla.

⁴ Gorjup: proki; — treki = tretji (v našem katekizmu na st. 9: trekji).

⁵ Gorjup: oče. — Gorjup piše: Buh.

močjo (2 krat), iz živo-viero, z enoj čisto veistjo (141). Šesti sklon množine ima končnico-am: z besedam, med peršonom, iz tvojim gnadam, z mislam (inu poželenjam), pod štrajfingam.

Naj omenim tu tudi šesti skloni zaimka: med saboj, za saboj, s taboj. O/sklanjanja ima v tretjem in petem sklonu končnico-u: k bogu, k špotu, k življenju; ob času, na križu, v adventu, v stanu, na telesu, nebu, poverovanju, pozdigvanju; le trikrat i: per evangelji (81), v taili (91), v leti (98) — na čely (12?). Za tretji sklon množine imam le zgled moškega spola s končnico-am: doužnikam, otrokam, staršam, apostelnam, botram, souražnikam. Ista končnica je lastna tudi 6. sklonu ednine in množine obeh spolov: pred svejtem, pod tajlam, pod greilam, pred mašnikam, pred mesincam; s truplam, mesam, pozravljenjam; iz jedjam, inu pitjam, z dopušenjam; množ.: za angelcam, pred angelcam inu svetnikam, (z mislam inu) poželenjam, z (besedam ali cejlu) z djanjam (107, 125), z dušami inu telesam (163); enkrat sem si zabeležil, z življenjem in, iz svojimi jogri. Peti sklon množine ima končnico-ih za oba spola, le na strani 85. je dvakrat ob, poštah, na strani 12. pa, ustali, na persali.

Ta končnica-am udarja tem bolj v oči, ker imamo v srednjem spolu v 1. sklonu množinskem le-e: nebese (4 krat), dobre dele, druge dobre dele, te naprejpisane dele (ta samostalniki 11 krat), perse (2 krat).

Za omeščavo r-a navajam: altarja, zveličarja.

Za u-sklanjo imam roditelje: strahu, stanu, sinu.

Sklanjanje se: oča-očeta, le enkrat tudi, oče (20).

Pridevnik ima v končnici vseskozi samoglasnik i, torej: -iga, imu (o), im. Peti sklon je največkrat enak tretjemu: v katerimu, svojimu, ob velikonočnimu, po čistimu, na timo inu na drugimo svejtu itd. poleg: v svojim zakonskim stanu, v strahu božjim, na tim ali na drugim svejtu.

Šesti sklon množine: pod narojstnejšim štrajfingam, z zastopnim besedam. V imenovalniku moškega spola se določnost in nedoločnost ne loči po obliki: en taki, en novi smrtni greh, en potrebni, kir drugi mitel, en veliki sakrament; — ti vsigamočen, milostivi inu zveisti Bug (154), ti večnu moder inu resnični Bug (153), doužnost, ponižni inu krotki biti (157), je ta zakon potrebni? (140, a brž na to:) je potreben. Vsaki dan (109). — Ta 'keršen človek'.

Gorjup: 6. sklon. ženske sklanjatve: s svojo mogočnu roko, s senco, palco, s to drugo guado; z veliko močjo inu oblastjo — s tistoj.

Peti sklon ednine o/sklanjatve ima pri Gorjupu večkrat-i: na souci, v tergi, v morji, po svejti. Šesti sklon je kakor pri »C. J. V.« na-am: med oignam, z dimam, veselam, madežam. Prvi sklon množine sr. spola je navadno na-e: dervese, te vrate, hude vremene, znamenje. Tretji sklon množine je na-am: jogram, hlapcam, apostelnam. Za peti sklon množine imam končnico-ah: v leitali, na bounikal, v serecal, a šesti sklon: med čudeži, z jeziki, poleg tega: s čudežami, z delami.

Pridevniki so stopnjevani s končnicama-ejši in-iši oz. s končnico-ejši, ki postane -iši, kadar nima naglasa, s — ši in — ji: te nar žlahtnejše stvari (2 krat na str. 13.), ta nar žlahtejši stvar, (2 krat na str. 14.), pod nar ojestrejšim štrajfingam (123) — (Bog je) nar dobrotliviši, na(r) potrebniši sakrament, nar svetiši sakrament, tiga nar svetišiga sakramenta, popouniši stan, te nar štimaniši dobre dela — nar meinši — to narveči moč, to narveči dobroto (51, 112), narveči štrajfinge, z narveči častjo; narvišiši gospodstvo, nar višišiga gospoda. Stopnjevaní pridevnik ima torej večkrat za vse spole in sklone isto končnico. Prislov: nar hitrej 115, nar mein. Prim. 'povelkšajo ali pomainšajo' (107). Beseda 'nar žlahtneiši' je lahko 'nar žlahtnejši', ali 'nar žlahtnēši (?). Čudno je: nar popounemaše bitje.

Oziralni zaimek se glasi 'kaj' v začetku str. 4. in 5. ('vse za resnicu deržati, kaj je Bug resodeu'), a na str. 152. zopet: vierjem vse, kaj si resodeu . . . , sicer se rabi oziralno vedno, 'kar'. Poleg tega zaimka imamo 'kakoršna' (77).

Čitamo le 'nigdar'; vsigdar, vsigdarši (78). Sicer se pa r v časi nepravilno dodaja: takoršno (76, 131), s kakoršnim besedam? (vprašalno!) tolker kolku (132). Pripomniti je še: pokler = potlejš.

'Nikar' z nedoločnikom: nikar deržati (75); nikalnica: či smo doužnosti tiga stanu dopounili, ali nikar (108); cirkva nas skuz odpustke nikar cejlu frey struri (132); ta s. zakon je za pogmiranje tih ludi potreba, nikar pa susebnu vsakatirimu človeku (140).

Tretja množinska oseba glagola pozna le daljšo obliko; zato: vučijo, skerbijjo itd.; — vejdo, gredo, povedo.

Nedoločnik ima vedno popolno obliko na-ti. Za supin bi bila prilika le v veri (9, 27), a tu stoji nedoločnikova: 'bo peršou soditi'.

Deležnik na-č se krivo tvarja: dopadeoč, zašlužejoč, nezbrišeoč itd. (pasivni pomen v zadnjem slučaju: nezbrišeoču znamenje), upijejoč.

Naj omenim še, folk, fauš, štaut, firbičen, guaut = gewalt; obeden, na pričo biti = pričujoč biti, imenit (3 krat str. 81.) za imeniten.

Opombe vreden se mi zdi izraz: mi'fliti zhres Stevenje tih smertnih Greihou (107) = nemški: »sich besinnen über die Gattung und Zahl der schweren Sünden«; se na Stevenje tih smertnih Grehou spomniti (108) = »sich der Zahl der schweren Sünden erinnern«; -- »vis-harne Zhednostie« (151, 156) = »sittliche Tugenden«, pač od 'vižati'.

Čisto neslovanski so vezani števniki: Ti sedem neglauni Greihi, fheft Greihi (na pr. st. 146.).

¹ Gorjup ima večkrat supinsko obliko za nedoločnik: vižat, skazat, zastopit poleg: jemati, čakati, dati, govoriti. — Deležniške končnice — iž Gorjup ne krči v u, marveč pušča — iu.

Grad in graščina ljutomerska.

Sestavil † M. Slekovec.

Kake pol ure od Ljutomera proti jugovzhodu stoji na precej strmem, s trto obraslem griču obširno enostropno poslopje, ki gleda nekako ponosno, kakor bi se zavedalo nekdanje slave in moči, na proste kmečke hiše ob svojem vznožju. Pod gričem stoji vas Podgradje s cerkvico sv. Ane. Sedanje grajsko poslopje pa ni staro, postavljeno je šele v letih 1859—1862. Prvotni grad, ki je naslikan v Vischerjevi prezanimivi zbirki štajerskih gradov in mest, je bil še veliko večji in veličastnejši. A odkar je prešel Dolnji grad v last branečkih gospodov, je začel bolj in bolj razpadati, ker ga ni nihče popravljal. In kar ni razpadlo, je porušil požar in dandanes pokrivajo gradišče tužne razvaline, o katerih pripoveda narod razne pravljice.

Dolnji grad je zibelka ljutomerskega trga; v nemškem jeziku se imenuje »Oberlüttenberg«, slovensko ljudstvo pa mu je vzdelo ime Dolnji grad za razliko od Braneka, ki stoji višje od Ljutomera in ga nazivlje »Gornji grad«.

Nekaj časa je bil Dolnji grad lastnina slavnih hrvaških rodovin Frankopanov in Draškovičev. Da bo pa jasno, kako so Draškoviči posedli ta grad, moramo posegniti nekoliko nazaj v njegovo zgodovino.

1. Dolnji grad, lastnina solnograških nadškofov in deželnih vojvodov.

Izprva je bil ljutomerski grad s svojim zenljiščem lastnina solnograških škofov, ki so ga najbrž tudi postavili. To je sklepati iz tega, ker so solnograški nadškofje prepuščali grad v fevd deželnim vladarjem.¹ Po smrti poslednjega Babenberžana so po hudih bojih z Madžari prešla

¹ Gl. Zahn, Urkundenbuch II, pag. 515.

solnograška posestva na Štajerskem in s temi tudi ljutomerski grad v oblast češkega kralja Otokarja.

Ko se je Otokar dne 21. novembra 1276. moral odpovedati Štajerski in vsem drugim deželam, katere si je pridobil po smrti Babenberžanov, so postali fevdi zopet prosti. Rudolf Habsburški je nekatere teh fevdov spremenil v alode ali samovlasti, da bi ž njimi solnograškega nadškofa nekoliko odškodoval za stroške, ki jih je imel v boju proti Otokarju. Za to je pa nadškof Friderik že v početku leta 1277. izročil Rudolfovim sinovom in njih moškim dedičem vse fevde, katere so poprej posedali avstrijski in štajerski vojvodi. V priznanje te dobrote, ki jo je nadškof storil Rudolfu in njegovim sinovom, je cesar zagotovil solnograški cerkvi 300 mark letnih dohodkov, večinoma iz ljutomerskih posestev. Po večletnih prepirih z vojvodom Albrehtom je nadškof Konrad IV. prepustil te dohodke dne 24. septembra 1297. Albrehtu. Tako je postal Dolnji grad pri Ljutomeru z vsem, kar mu je pripadalo, državna last.

Dolnji grad so še v tej dobi posedali vitezi ljutomerski, izmed katerih so nam znani: Walter 1283—1285., Konrad, njegov stric Rudolf in sin Konrad. A ta je v listini z dne 4. avgusta 1300, s katero je admontski opat Engelbert od Lubeta Valba v Radgoni kupil vinograd pri Železnih dverih, že naveden kot dvornik (Bergmeister) deželnega vladarja.

Dne 12. julija 1342. je vojvoda Albreht II. podelil Ljutomeržanom vse tiste pravice, ki jih je že imela Radgona; sicer se pa Ljutomer navaja kot trg (forum, Marktort) z Radgono vred že l. 1265. v zapisniku deželnih dohodkov (Kammerrentenbuch). Kot trg je bil Ljutomer seveda pod varstvom grajskega grofa v Dolnjem gradu. Albreht je namreč takoj potem nastavil svojega oskrbnika v Dolnjem gradu.

Ti grajniki ali grajski grofje (Burggrafen) so kot vladarjevi uradniki opravljali sodnijske posle, skrbeli za javno varnost, ob času vojske pa nabirali vojake ter branili grad.

2. Schweinbecki.

Prvotna domovina Schweinbeckov je bila v Schweinbachu na Gornj. Avstrijskem, od koder se je eden že v 14. veku preselil na Štajersko.¹ Janez Schweinbeck, dvorni maršal nadvojvoda Viljema in potem Ernesta je bil l. 1402. poveljnik 50 sulčarjev. Dne 2. septembra l. l. sta upravitelja državnih dohodkov v Gradcu, Rudolf Angerfeldér in Miklavž Morbrunner, dobila ukaz, naj mu od davkov za deželno varnost izplačata 200. funt. vinarjev kot polmesečno plačo za sulčarje, s katerimi služi pri deželnih brambovcih.

L. 1415. v nedeljo pred sv. Ožbaltom sta avstrijska nadvojvoda, brata Ernest in Friderik z listino, dano v Inostu, izročila Dolnji grad Ernestovemu dvornemu maršalu Janezu Schweinbecku za njegovo zvesto službo, zlasti pa, ker je bil Ernesta l. 1412. ali 1413. spremljal čez morje v Palestino; kjer ga je povzdignil v viteški stan. Friderik Tirolski je to daritev potrdil še s posebno listino, dano na Dunaju dne 17. maja 1419.²

Kot lastnik Dolnjega gradu je imel Janez Schweinbeck že l. 1419. neki prepir z Ljutomeržani, ki je bil s pogodbo dne 21. decembra t. l. poravnán.³

Umrl je okoli l. 1425., zapustivši Dolnji grad svojemu sinu Juriju (Jörg). Ta je županu deželnega vladarja zabranil pobirati gornjo v Ljutomerskih goricah, kar je povzročilo mnogoleten prepir med njim in vojvodom Friderikom. Slednji mu je hotel radi tega Dolnji grad vzeti ter je l. 1429. že imenoval Janeza Lukavškega za gradnika v Ljutomeru,⁴ a naposled je vendar le odjenjal. Poklical je sicer Schweinbecka 15. aprila, 1. julija in 15. novembra 1431. l. na odgovor in opra-

¹ Bartsch, Wappenbuch II, 117.

² Muchar, VII, 154.

³ Hofrichter, Lüttenberg.

⁴ Dne 23. travnja 1429. priča kot Burggraf in Lüttenberg s svojim opravnikom Janezom Hautzenbaškim v listini z dne 23. apr. 1429. (Muchar, VII., 208.)

vičevanje, a ker je za Schweinbecka posredoval vojvoda Albrecht V., je pravda še dalje trajala ter se je kljubu temu, da Schweinbeck, na dan 1. julija 1432. l. četrtnkrat v Gradec poklican, ni tje prišel, rešila ugodno zanj in njegove dediče.¹ Ostal je lastnik Dolnjega gradu in vojvoda mu je dne 17. februarja 1437. prepustil 279 polovnjakov gorne v Ljutomerskih goricah v dosmrtni užitek.²

Namesto njega je dne 22. aprila 1433. pečatil »Dietz von der Heid« listino, s katero je samostan sv. Lamberta od Miklavža v Stročji vesl kupil vinograd v Podgradju (am Hausberg bei dem Schützendorfe).³

Dne 2. septembra 1451. mu je solnograški nadškof Friederik dal v fevd zemljišča in gorno v Jastrebcih.⁴

Umrli je v Dolnjem gradu v pondeljek po Svečnici l. 1459. ter počiva v presbiteriju župnijske cerkve v Ljutomeru, kjer ima krasen spominek iz rdečega marmorja. Dotična, črez dva metra visoka in nad en meter široka plošča je vzdana v steno na epistelski strani glavnega oltarja. Na njej je v basreljefu izklesan vitez z odprtim naličnikom, stoječ ob dveh levih. V njegovem grbu se nahaja merjasec. Ob krajnikih je sledeči gotski napis:

»Anno. dñi. M^o. CCCC^o. Ž. LVIII. ist. gestorben. der. edel. vnd. streng. Ritter. Her. Iorig. der Sweynpeckh. am. nachsten. montag. nach. unser. lieben. frauin. tag. der. liechtmeß. hie. begraben. dem. got. genad.«

Sedanji prezbiterij ljutomerske cerkve je najbrž on postavil.

Njegov sin Jurij, ki je imel za soprogo Lizo Černomeljsko, se je odlikoval v marsikateri bitki proti Turkom, a l. 1475. so ga pri Bizelju blizu Sotle z drugimi plemiči Turki vjeli in za drag denar se je moral odkupiti.⁵ Kmalu potem je

¹ Muchar, VII., 216. in 222. — ² Tisti, VII., 265. — ³ Tisti, VII., 279. — ⁴ Tisti, VII., 362. — ⁵ I. A. Caesar, III. 547—548.

umrl, zapustivši Dolnji grad edinemu sinu Silvestru. Ta je imel za ženo Apolonijo Woytin iz Ogrskega, ki mu je porodila tri hčere: Marjeto, pozneje omoženo s Krištofom Frankopanom, Uršo, ki je vzela najprej Krištofa Breunerja, po njegovi smrti pa Andreja Rindscheita; ime tretje hčere nam ni znano, a bila je omožena z Baltazarjem Alapičem.

Silvester Schweinbeck je bil poslednji moški potomec tega rodu in je umrl l. 1497. Po njegovi smrti so prevzeli gospodarstvo njegovi zeti, a cesar Maksimilijan jim je dne 8. januarija 1498. iz Inomosta naznanil, da je grad Ljutomerski, ki je po smrti Silvestra Schweinbecka zopet njemu pripadel, podelil Jerneju Pernečkemu, oskrbniku v Greißenecu, kateremu ga naj takoj izroči. Tudi podložnikom je naznanil, naj bodo zanj takoj pokorni novemu oskrbniku. Jernej Pernečki pa Ljuto-

Stadl v svoji knjigi: Ehren-Spiegel, po njem pa Schmutz: Hist. Top. Lexikon III., 541. in Bartsch, Wappenbüch, II., 117. navajajo še nekatere Schweinbecke, ki pa gotovo niso bili tega rodu.

Stadl pri Silvestru sicer razločno pristavlja: »war der letzte seines namens und standes«, a vsekako še potem piše doslovno: »Ein Lorenz Schweinpekh zu Luttenberg hat gelebt in 1560. Jahr, und ist gestorben in 1555. (1?) Jahr. Er ligt in der Pfarrkirchen zu Luettenberg begraben. alwo noch ein Epitaphium zu sehen ist.

Er hat eine von Liechtenstein zu Nielspurg zur haüßfrauen gehabt. Ondi ima tudi sliko nagrobnika z napisom: Anno 1555. den 10. Iunii ist gestorben der edl und gestrenge Heer Lorenz Schweinpekh der Jüngere zu Vnterluettenberg Gott sey Ihme gnädig und barmherzig«.

To je gotovo pomota, kajti tega spominka v Ljutomeru ni nikdar bilo. Vse kaže, da je Stadlov risar površno posnel nagrobnik Jurija Schweinbecka ter si iz gotskih črk, katerih ni znal čitati, napravil dotični neresnični napis.

Schmutz pa trdi: »Adam Schweinbeck starb 1555, und liegt zu Luttenberg begraben«, kar je istotako neresnično.

Jernej Pernečki (Bäreneck), tako imenovan po gradu Perneck ob Muri, je bil sin Viljema Pernečkega ter se je narodil okoli l. 1438. Oženjen je bil s Katarino pl. Sobriaclo ter je bival mnogo let v Negovi, dokler ga ni l. 1487. iz tega mimega zavetja pregnala ogrska sila.

tomera ni dolgo posedal, ker je v začetku 16. veka umrl brez moških potomcev. Za njim je malo časa oskrboval ljutomerski grad neki Lamberg. Ferdinand I. je pa takoj ob zavladu l. 1521. podelil ljutomerski grad Schweinbeckovim naslednikom, oziroma hčeram Silvestra Schweinbecka in njih soprogom, ki so se že dolgo zanj potegovali in sedaj po posredovanju vplivnih prijateljev dosegli svoje namere.

Tako je dolnjegrajska graščina dobila tri posestnike: Allapija, Rindscheita in Frankopana, ki so se odsle imenovali »Herren von Luttenberg«. Grad je najprej posedal Alapič, za njim pa Rindscheit, zemljišča in druge dohodke pa vsi trije skupno.

3. Alapiči.

Plemenita rodovina Allapi, po kateri so Draškoviči prišli do posesti Dolnjega gradu, je hrvaškega rodu, a pozneje se je pomadjarila in spremenila svoje prvotno ime Hlapčić v Allapi. Za rodovinski grb je imela ščit, v čigar rdečem polju se nahaja belo oblečena roka, ki drži meč, nad mečem pa se lesketa zvezda. Od l. 1578. so posedali tudi Metliko na Kranjskem.¹

Njih domovina je bila Velika Kamenica (Groß Khamnigh) na Hrvaškem. Baltazar Alapič, solastnik Dolnjega gradu, je bil poročen s hčerjo Silvestra Schweinbecka l. 1480. in je prebival zdaj v Ljutomeru, zdaj na Hrvaškem, kjer je umrl v Veliki Kamenici leta 1530. S Schweinbeckovico je imel sina Janeza in hčer Katarino. Po smrti Baltazarjevi se je za Dolnji grad zelo potegoval Krištof Frankopan Brinjski (von Bründl), ki je po svoji ženi Marjeti, hčeri Silvestra Schweinbecka, postal solastnik dolnjegrajske graščine. A ker so Frankopani bili nasprotniki Habsburžanom, mu je kralj Ferdinand odbil prošnjo (meseca marca 1530). Krištofa Frankopana je pa to hudo razkačilo in je zato zoper kralja

¹ P. Fl. Hrovat, Kranjska mesta, 119.

ščuval ljudstvo v Slavoniji, kjer je imel obsežna posestva; on je bil glayni začetnik ondotnih nemirov.¹ Rozneje se je pomiril s kraljem ter mu je leta 1538. prepuštil gradova Kobašić in Breković, da bi se v njih zbirala vojska proti Turkom.² Dne 28. julija 1546. je z drugimi podpisal prošnjo za vknjiženje dedščine svoje žene Marjete na graščino Dolnji grad.³ Njen delež iz zapuščine Schweinbeckoye je znašal 25 f. 2 š. 16 v.

Sin in naslednik Baltazarja Alapiča, Janez je l. 1520. vzel v zakon Marjeto, grofico Zrinjsko. L. 1555. je vodil v vojaški granici 66. konjikov.⁴ Ker se je kot neustrašen in pogumen vitez izvrstno obnesel v mnogih vojskah, ga je vladar istega leta pobaronil. Imel je dva sina, Nikolaja in Gašparja ter hčer Barbaro.

Njegova sestra Katarina je bila prvič omožena z Boštjanom pl. Weißeneck, ki je s svojima bratoma Jernejem in Petrom, ter drugimi štajerskimi plemiči l. 1529. hitel na pomoč Dunajčanom, a vjeli so ga Turki ter je umrl v sužnosti. Njegova vdova Katarina je potem v pondeljek pred Svečnico l. 1542. vzela v zakon Gandolfa barona Kainach, ki je tako postal lastnik tretjine dolnjegrajske graščine, a je umrl že l. 1555. brez otrok. Katarina se je potem l. 1557. omožila tretjič, z Janezom Helfenberškim, pa je tudi kmalu umrla brez otrok.

Nikolaj baron Alapič, sin Janeza Alapiča in Marjete, grofice Zrinjske, je bil stotnik v Križevcih na Hrvaškem. Imenoval se je »Freyherr zu Groß Khamnigkh vnd Luettenberg«. S svojo prvo soprogo Saro, roj. Petthe, sestro ormoškega graščaka Ladislava Petthe, je imel edino hčerko Marijo Ano, ki se je pozneje omožila s Petrom Draško.

¹ Prim. Mittheilungen d. hist. V. f. St. XXXIX. (1891), str. 19.

² Smičiklas, Povest hrvatska II., 38.

³ Deželni arhiv v Gradcu.

⁴ Mittheilungen 1891, str. 74.

vičem. Ko je Sara dne 4. oktobra 1582. v Ljutomeru umrla, je prodal Nikolaj večgospoščin Matjažu Amanu Grottenhoffschemu; dne 3. febr. 1583. mu je prodal 26 f. gosposke davščine, dne 20. nov. 1583. pa 5 funt.¹ Dne 17. oktobra 1585. se je oženil z Lizo, hčerjo Viljema Rotalla, a umrl je že dne 1. decembra 1586. l. Pokopali so ga poleg njegove prve žene Sare v župnijski cekvi sv. Janeza Krstnika v Ljutomeru. Hči Marija Ana je dala pozneje s svojim soprogom Petrom Draškovičem svojima roditeljema napraviti leseno spominsko ploščo z napisom:

»Allhie ruhen in Gott der wohlgeborn Herr Herr Niclas Allapi, Freyherr zu Grofs Khämnickh und Luettenberg, Haubtman zu Creuz, welicher gestorben ist den ersten Tag December des 1586. isten Jahrs, vnd die wohlgeborn Frau Frau Sara Allapin ein geborne Pettain, weliche in Gott entschlaffen den 4ten Octobris des 1582. isten Jahrs.

Difs Epitaphium hat der auch wohlgeborn Herr Herr Peter Draschkhovitz, Freyherr auf Trackhenstein, Khlenonighk, vnd Luettenberg vnd die wohlgeborn Frau Frau Maria Draschkhovitzin geborne Allapin alfs nach eintretung der Herrschaft Luettenberg aufrichten lassen den 25 isten Aprilis des 1602. Jahrs«.

Ta spominek je visel nad vrati v zvonik ali stari žagrad, a l. 1761. so ga zelo poškodovanega odstranili.

V svoji oporoki z dne 10. decembra 1585. l. je Nikolaj Alapič sporočil Ljutomer svoji edini hčeri Mariji Ani proti temu, da izplača svoji teti Barbari 36.000 gld. 5 š. 2 v. vknjižene dedščine. Barbara, sestra Nikolajeva je bila omožena z grofom Petrom Erdödy »von Eberan«, ki je bil do l. 1600. poveljnik Uskokov v Žumbergu, kjer je imel vedne sitnobe z deželnimi stanovi kranjskimi, ki niso hoteli pustiti Uskokov v deželno službo ter so mu odrekli vsakršno deželno podporo.²

¹ Deželni arhiv v Gradcu. — ² Schumi, Archiv, II., 201, 202, 207.

Najbolj se je proslavil najmlajši sin Janeza Alapič, Gašpar. L. 1566. je bil v posadki slavnega junaka Nikolaja Zrinjskega v Sigetu. Po tragičnem padcu sigetske trdnjave se je srečno rešil ter l. 1571. postal poveljnik konjice v Kaniži.

L. 1573. dne 9. febr. je do nog potolkel pri Stubici kmetškega kralja Matija Gubca in tako zadušil kmetski upor. Kakor drugi plemiči, je tudi on grozovito ravnal s premaganimi kmeti.

Ko je bil kmetski upor zadušen, se je meseca marca 1573. vrnil v Kanižo, kjer je Ali-paša v Sigetu vedno čakal ugodne priložnosti, da bi se polastil s velevažne trdnjave. Eden Alapijev vojakov je med tem, ko njega ni bilo v Kaniži, pobegnil k Ali-paši v Siget ter mu prijavil, da more zdaj lahko zavzeti Kanižo, ker so močvirja okoli trdnjave zamrznila in bi vojaki lahko po ledu prišli do obzidja. Ali-paša poskusi torej srečo; hitro zbere svoje čete, dobi tudi pomoč od paše sikloškega, pečuskega in kapošvarskega ter pride na tistem zvečer pred Kanižo. Sedaj pošlje begunca, da bolj natanko pregleda, ali je led dosta debel in da zve, kaj se godi v trdnjavi. Bil pa je to ravno zadnji dan predpusta, ko so se prebivavci razveseljevali ter pijani legli počivat; a dasi je bil Alapi, ki se je bil par dni poprej vrnil, opozorjen na pretečo nevarnost, vendar ni hotel verovati. Poslani vohun je vse to izvedel ter javil Ali-paši. Ta je takoj odpravil najboljših osemsto junakov proti trdnjavi. Vodil jih je vohun sam. Ti pobijejo stražo, prodrejo v mesto ter začnejo moriti pijane in pospane vojake in druge prebivavce. Nastala je velika zmešnjava v mestu, in edini zapovednik v mestu, Štefan Istvanfy, je pohitel v mestno trdnjavo, kjer je vzbudil Alapija in vojake, da branijo trdnjavo. Turki vendar niso mogli posiliti trdnjave, nego so poplenili mesto in se vrnili v Siget. Zaplenili so pa več ko tisoč ljudi, 748 konj, 2 topa in več drugih bojnih priprav. Ker je nepazljivi Alapič zakrivil to nesrečo, je bil odstavljen od poveljništva trdnjave.

kaniške. Ali ker je bil drugače dober vojak, imenoval ga je pozneje cesar Maksimilijan II. za bana hrvatskega zraven Draškoviča, ko je bil umrl Franjo Frankopan Slunjski (l. 1572.). Poveljnik v Kaniži pa je postal Jurij Zrinjski, sin junaka Nikolaja.¹

Imenovanje Alapiča za drugega bana je vzbudilo med hrvaškim plemstvom veliko ogorčenost; ker ni bilo po postavah objavljeno v saboru, ga niso vpeljali kraljevi poverjeniki in ni prisegel pred saborom. Plemstvo se je sicer nekoliko pomirilo, a vojaško banovanje je toli ozlovoljilo Alapiča, da je odložil banstvo, a vendar je bil l. 1574. zopet Draškoviču prideljen za pomočnika.²

4. Rindscheiti.

Poleg Alapiča in Frankopana je bil solastnik dolnjegrajske graščine še mož tretje hčere Schweinbeckove, Urše. Kakor že omenjeno, je Urša v početku 16. veka vzela najprej Krištofa viteza Breunerja, lastnika Fladnice, Stübinga in Rabensteina. Ž njim je imela četvero otrok: Filipa, Jurija, Gašparja in Baltazarja, ki so bili dne 12. aprila 1550. leta povzdignjeni v baronski stan.³ Po smrti Krištofa Breunerja (okoli l. 1530.) je vzela Urša za moža Andreja Rindscheita, ki je postal solastnik dolnjegrajske graščine. Spomin na Rindscheita se je v ljutomerski okolici ohranil do današnjega dne; vzhodno od Dolnjega grada se namreč nahaja tako imenovana »Rinčetova graba«. Plemenita rodovina Rindscheit je imela za grb ščit z rdečim poljem, v katerem se nahaja črn ptič z razprostrtimi perotmi. Nad ščitom je viteška čelada, iz katere se dviga rdeče oblečen mož brez rok, z zašiljeno brado, na glavi pa ima visoko rumeno in rdeče

¹ Letopis Mat. Slov. 1889, 106.

² I. Kukuljević Sakcinski, Glasoviti Hrvati. Zagreb 1886. Str. 162–163; Smičiklas, Poviest Hrvatska II., 69.

³ Schmutz, H. Top. Lex. I., 148.

obrobljeno kapo.¹ Po ženitvi z Uršo Schweinbeck so Rindscheiti sprejeli v grb tudi črno svinjo.

Kakor je razvidno iz listine z dne 28. jul. 1546,² je Rindscheit z ženo podedoval iz Schweinbeckove zapuščine 72 funt. 2 š. 16 v.³

Andrej Rindscheit, sin Bolfenka Rindscheita in Marjete Galler, vdove Friderika Herbersteina⁴, se omenja med onimi štajerskimi vitezi, ki so l. 1529. branili Dunaj proti krvočnemu Turku.⁵ L. 1539. ga pa nahajamo med poslauci in pidi komisiije, ki jo je vlada imenovala v dolgoletni pravdi z Madžari zaradi uravnave reke Mure.⁶ L. 1540. je v imenu svoje soproge, Alapija in Marjete, vdove grofa Frankopana Brinjskega, kot lastnikov dolnjegrajske graščine, tožil Ljuto, meržane, da segajo glede krvosodne oblasti in ribištva v graščinske pravice. Dotična tožba se je po razsodbi deželnega glavarja Janeza Ungnada Soneškega, dne 11. oktobra 1540. l. rešila ugodno za graščino. Tudi radi ustanovnih zemljišč na Cvenu je začel l. 1549. pravdo s tržani, ki je tekla celih 50 let, ter je končala neugodno za trg.⁷

Z Uršo Schweinbeck je imel Rindscheit petero otrok; namreč:

Janeza Krištofa, o katerem je znano, da se je l. 1566. v vojni Krajini odlikoval s slovenskimi strelci iz Ljutomerske okolice.⁸ L. 1573. je bil poveljnik nad 300 slovenskimi strelci ter je l. 1575. imel 70 f. vinarje vredne plače.⁹ Oženjen je bil s Suzano, hčerjo Mateja Albera, zdravnika na Dunaju, s katero je imel troje otrok. Ko pa je l. 1581. umrl, je Suzana vzela Riharda Ličtensteina iz Murave, dednega komornika na Štajerskem in deželnega maršala na Koroškem, ki je dne 4. julija 1594. l. umrl v taboru pri Petrinji. Njegovo truplo so

¹ Bartsch, II., 103. — ² Deželni arhiv v Gradcu. — ³ I. A. Caesar, Annales, III., 871. — ⁴ Muchar, VIII. 372. — ⁵ Gl. Beiträge z. K. St. Gesch. 1883, pg. 92—136; Muchar, VII., 399. — ⁶ Hofrichter, Luttenberg 38. — ⁷ Beiträge 1894, pg. 37.

prepeljali v Ljutomer in pokopali v prezbitoriju tamošnje župne cerkve. Grobnica, v kateri počiva Rihard Liechtenstein, je sedaj zasipana, a nahaja se na listni strani prezbitorija, tik sedanje zakristije. Njegova soproga Suzana, roj. Alberin, solastnica Dolnjega gradu, mu je dala l. 1596. napraviti lep spominek iz belega marmorja, ki je v desno steno prezbitorija vžidan in ima napis:

•Alhie ligt begraben der wolgeborn Herr Reichhardt, Herr von Liechtenstain von Muraw, Erbcamerer in Steyr und Landtmarschalckh in Karnten, welicher den 4. tag¹ Iulii des 94. Jhars im Feldtleger vor Petrinia verschieden, dem Gott Gnade. Dis Epitaphium hat lassen machen die wolgeborn Fraw Susanna Fraw von Liechtenstain geborne Albirin Wittib im Jahr MDXCVI.◀

Drugi sin Andreja Rindscheita je bil Ferdinand, ki se je oženil z Judito, hčerjo Krištofa Radmannsdorffa in Urše roj. Gleininger. Umrli je 15. maja 1575. brez dedičev, vdova pa si je 2. junija 1578. vzela Jurija Kleindiensta.²

Razen teh je Urša Andreju porodila trojčke: Pankracija, Jurija in Silvestra, ki so umrli dne 30. avg. 1534. ter počivajo poleg svoje matere v Straßgangu, ki ima ondi krasen nadgrobní spomenik.

Ko je Urša Schweinbeck okoli l. 1550. umrla, je vzel Andrej Rindscheit Regino Windisch-Grätz, hčer Seifrida in Afre, vdovo Gašparja Radmannsdorffa. Ž njo je imel dva sina in tri hčeri, namreč:

1. Sigmunda, ki se je dne 9. septembra 1576. poročil v Gradcu z Uršo, hčerjo Krištofa in Urše Radmannsdorff.

2. Seifrida, ki je odšel na Dansko in se tam oženil.

3. Judito, ki je 15. febr. 1582. l. vzela Henrika Eibiswalda, po njegovi smrti (16. nov. 1586.) Janeza Jurija Steinpeisa in potem še Janeza Ruperta Sauraua.

¹ Zub, Beiträge, Jhrg. 32. Stammtafel II. stavi 11. dan julija kot smrtni dan, kar je potemtakem pomota. — ² Caesar, Annal. III., 871.

4. Uršo, ki se je l. 1575. v Fürstenfeldu zaročila z Janežom, sinom Kolomana Prunnerja pl. Waßoltberg in soproge Rindsmaul.

5. Regino, od 9. sept. 1576. l. omoženo s Krištofom Mindorfferjem.

Andrej Rindscheit je umrl v pondeljek po cvetni nedelji l. 1569; mesec dni pozneje pa njegova druga soproga Regina.

Njegov sin Janez Krištof je s Suzano Alber imel troje otrok, namreč:

1. Andreja, ki je bil konjiški stotnik ter je imel za ženo Rozino, hčer Sigmunda Saurau.

O njem še vemo, da je dne 12. aprila l. 1598. v Ljutomeru prodal Janezu Zidariču v Banovcih kmetijo z raznimi pravicami, kakor da ima lastnik dotične hiše pravico drva sekati za domačo potrebo v graščinskih hostali.² Umrl je brez otrok l. 1611.

2. Uršo, ki je kot soproga Janeza Stibicha umrla l. 1616.

3. Regino, ki je l. 1609. v zakon vzela Krištofa Johnerja iz Pregrade ter je l. 1610. umrla.

Sigmund, Andrejev sin iz drugega zakona, je imel z Uršo Radmannsdorffsko troje otrok, namreč: Sigmunda, Kristino in Regino. O Sigmundu nimamo nikakšnih poročil. Kristina je vzela Janeza Krištofa Saurau, po tega smrti pa Matjaža Wurmbranda. Regina je bila omožena z Lenartom pl. Lembschitz.

5. Draškovići.

Prvotna zgodovina veleslavne hrvaške obitelji Draškovičev je temna in negotova, razjasni se šele proti koncu 15. stoletja. Ohranile so se namreč tri glagolske listine, iz l. 1490, v katerih se omenja plemo Drašković in sicer v božki ali lički županiji. Svoja posestva so imeli Draškovići s te in one strani

² Caesar, l. c. — ³ Arhiv v Veržeu. — ⁴ Caesar, o. c. 871. —

⁵ Sedaj v Budapešti. Prim. Kukuljevič, Glasoviti Hrvati, str. 155.

Velebita, zlasti okoli Knina in so se zato imenovali tudi Kninski. Radi turških napadov so se pozneje izselili na Hrvaško ter celo ubožali. Bartak (Jernej) Drašković, ki je umrl l. 1538, ni drugega svojim potomcem zapustil kakor dragocen rodbinski meč. S svojo ženo Ano, sestro slavnega kardinala Jurija Utješenovića, je imel tri sine: Jurija, Gašparja in Ivana. Najstarejši, Jurij, se je narodil dne 5. febr. l. 1525.; njegov ujec ga je dal skrbno vzgajati. Učil se je v Krakovem, na Dunaju, v Bolonji in v Rimu, kjer je postal duhovnik. Na tridentskem zboru je kot škof v Pečužu zastopal kralja Ferdinanda ter bil eden najodličnejših govornikov. Vrnivši se iz Tridenta, je l. 1563. postal škof v Zagrebu. L. 1567. ga je pa Maksimilijan II. imenoval za bana hrvaškega ter njemu in bratu Gašparju podaril z listino dne 22. aprila 1572. leta grad Trakoštanj in Klenovnik za večne čase za svoto 20.000 gl. Odsle se Draškovići imenujejo Trakoščanski. Jurij je leta 1574. postal nadškof v Kaloči, a dne 18. decembra 1585. l. kardinal rimske cerkve z naslovom »s. Stephani de Monte Coelio«. Umrl je 31. januarija 1587. Njegov brat Gašpar je postal po bratovem vplivu najprej kraljevski svetovavec, l. 1560. dne 3. avgusta pa baron. Oženil se je z bogato hčerjo barona Lukeža Szekelya, graščaka ormoškega, Katarino, s katero si je priženil ogromno premoženja in posestev na Hrvaškem, Štajerskem in Ogrskem.¹ Živel je zelo razkošno in razuzdano ter je moral na starost več svojih posestev zastaviti ali razprodati. Umrl je dne 31. decembra 1585. l. na Trakoščanu, kmalu potem, namreč 18. avgusta 1587. pa tudi njegova žena Katarina. Oba sta pokopana v župnijski cerkvi na Bednji, kjer sta jima sinova Ivan in Peter postavila lep spomenik. Po smrti očetovi sta Ivan in Peter skušala izboljšati gospodarstvo in zaceliti rane, ki jih je vsekala

¹ Katarina je bila prej že dvakrat omožena; prvič z Ogrom Mihaelom Perenijem, drugič pa z nekim Čehom Mihaelom Tajkovičem. Kukušević, Glasoviti Hrvati, str. 166.

očetova potrata. Dne 27. junija 1605. l. je Ivan kupil od Jakoba Breunerja obsežno graščino Markovce nižje Ptuja, po kateri se je potem imenoval »Herr auf St. Marxen«.¹ Že prej, l. 1593. sta oba posodila svojemu sorodniku Frideriku Sekelju 18.400 gld. proti temu, da imata pravico vzeti mu Krapino, ako jima čez tri leta ne vrne dolga. Ko ga po treh letih res ni poplačal, sta brata Draškovića z dovoljenjem hrvaškega sabora poslala »kraljevski brachium« proti Sekelju, da mu odvzame Krapino, a ta jih je pričakal z oboroženo roko, mnoge ubil, druge pa napodil ter grad Krapino in Kastel prodal Keglevićem. Trajalo je več let, preden se je ta stvar poravnala.

Najmlajši sin Gašparjev,² Peter je živel pri svojem bratu na Trakoščanu in se je l. 1592. hrabro bojeval pri Sisku. Okoli l. 1598. se je oženil z Marijo Ano, edino hčerjo Nikolaja Alapića, ki je podedovala ljutomersko graščino, katero bi lahko po očetovi smrti takoj prevzela. Ker bi pa morala svoji teti Barbari, grofici Erdödy, izplačati 36.000 gld. 5 š. 2 v. vknjižene dedščine in ker je bila takat šele 7 let stara, so prepustili njeni varili Dolnji grad z vsemi dohodki Barbari v užitek tako dolgo, da bi bil omenjeni dolg poravnan. Letnih dohodkov je bilo 2220 gl. 1 š. 18 v. Čez 14 let, namreč 15. jan. 1601. je vlada izračunila, da je grofica Erdödy v teh letih prejela 31.082 gld. 6 š. 12 v. in da ji Marija Ana ima plačati le še 5517 gl. 6 š. 2 v. To svoto je malo potem plačal Peter Drašković, ki je tako postal lastnik Dolnjega gradu, kamor se je preselil.³ Kot »Freyherr auff Trackhenstain, Klenofnickh und Luettenberg« je podpisan

¹ Izvirna listina na pergamentu v Dornovi.

² Drugi sin Jurij se imenuje z bratom v listinah do l. 1590. Nekateri trdijo, da je bil poveljnik trdnjave Petrinje. Oženjen je bil z Julijano, baronico Herberstein, s katero ni imel otrok. Kukuljević, o. c. str. 175.

³ Dež. arhiv v Gradcu.

že na listini dne 9. julija 1601, s katero spričuje, da je svoje posestvo v Banovcih prodal Janezu Zidariču.¹

Bil je vitez zlate ostroge (*eques auratus*), c. kr. svetovavec in komornik ter huzarski poveljnik v Krajini, dne 16. jan. 1606. je pa postal ud štajerskih deželnih stanov.² Dne 1. jan. 1607. je posodil Ani Sekelj, vdovi ormoškega graščaka Karola Sekelja, 3000 gld.³ L. 1611. je bil z letopiscem Gregorijem Petevom hrvaški zastopnik na ogrskem saboru. To je zadnji nam znani podatek iz njegovega življenja. Umrli je dne 17. febr. 1616. l. najbrž v Trakoščanu. Omenjeni Petev ga v svoji madžarski kroniki hvali, da je bil moder in razumen mož, čistega in plemenitega srca.⁴ Vdova Marija Ana je po njegovi smrti dne 22. aprila 1619. l. prosila vlado, naj se dedšina, ki jo je dobila po očetu, namreč dva dela ljutomerske graščine s 121 funt. 7 š. 22 v gosposkih davščin, prepíše na njo, ker njen sin Gašpar je bil še otrok, ravno tako njegove sestre. Imela je pa s Petrom sina Gašpara in šest hčera: Barbaro, Evo, Suzano, Uršo, Saro in Katarino. Živela je potem v Ljutomeru in je umrla 20. novembra l. 1629. v 52. letu svoje dobe. Položili so jo v grobnico njenih starišev v prezbiteriju ljutomerske cerkve. Na njeni cinasti rakvi, ozaljšani z angelčki, je bil pod križem naslednji napis:

Hic jacet Magnifica Dña Maria Anna Alapi, spectabil. et Magn. Doñorum Dñi Nicolai Alapi filia, Coniux Dñi Petri Draschkovitsch et Mater Caspari Draschkovitsch de Trachenstein et Luettenberg, quae devote Catholice vivendo Plissime in Dno obdormivit Annorum aetatjs suae XXXXXII die XX. 9bris Anno MDCXXIX.

Ko so l. 1730. dne 10. majnika v isto grobnico položili Jurija Ignacija barona Mauerburga, so vzdignili rakev Marije Ane ter jo pozneje raztopili in napravili iz nje svečnike.

¹ Trški arhiv v Veržeu. — ² Schmutz, Hist. Top. Lex. I., 271. —

³ Dež. arhiv v Gradcu. — ⁴ Kukuljevič, l. c. str. 174.

Po njeni smrti je Dolnji grad prevzel njen sin Gašpar, ki je bil materin poseben ljubimec. Rodil se je okoli l. 1602. najbrž v Dolnjem gradu. Razen Dolnjega grada je podedoval po očetu Trakoščan in Klenovnik, po materi pa Veliki Kalnik in Vukovino v Posavini. L. 1630. se je oženil z Ano Veroniko iz Eibisfelda pri Lipnici ter je obhajal velikansko gostijo, h kateri je povabil tudi Ljutomeržane. Vsled sklepa občinskega sveta dne 15. maja i. l. je moral vsak tržan dati 45 kr., vsak želar pa 30 kr., da so ženinu za vezilo kupili dragoceno čašo. Dotični denar sta pobirala tržana Ivan Solar in Pavel Muršovič.¹ Svoji mladi soprogi je hotel pripraviti lepše in zložnejše stanovanje, kakor je bil tesni in starikavi Dolnji grad, zatorej se je pogodil v jeseni l. 1631. z lastnikom Braneka, baronom Salomonom Maylgräberjem, ki je navadno bival v Frauenthalu, da mu je prepustil Branek, nov grad z veličastnimi prostori in krasnim razgledom. H koncu l. 1631. se je preselil tje ter živel prav po grofovsko.

Hvalijo ga, da je bil pogumen in pobožen, a preradodaren, zato je prišel večkrat v zadrege ter je zlasti zadnja leta brez usmiljenja izterjaval davke okoli Ljutomera.

Služil je v vojski Ferdinanda II. in III. ter je bil kraljevski svetovavec. Zlasti ga je čislal Ferdinand II., ki je njega in njegovega bratranca Ivana dne 7. septembra l. 1631. povzdignil v grofovski stan. Radi te povišbe je pa menda postal nekoliko prevzeten. Malu potem je imel hude prepire in tožbe z Ljutomerskim župnikom Janezom Geigerjem, ki so temu življenje v Ljutomeru toli ogrenili, da je prosil l. 1631. za drugo župnijo, katere pa ni dobil in je vkljub neprijetnim razmeram župnikoval v Ljutomeru do smrti l. 1638. Zlasti je župniku nagajal grofov oskrbnik, Peter Merkas, ki ga je očitno zasramoval in pri neki priliki hotel celo ubiti.

Ana Veronika mu je l. 1631. rodila hčerko Evzebijo. Ko je deklica izpolnila 14. leto, ji je oče poiskal imenitnega

¹ Trški zapisnik Ljutomerski v dež. arhivu.

ženina — Nikolaja, starejšega sina Jurija Zrinjskega in Lize Szechi. Dne 5. junija 1645. l. so zelo slovesno obhajali zaroke v Klenovniku. Še bolj sijajno pa se je vršila poroka v Braneku dne 11. febr. 1646. Že 8. januarja i. l. je pisal grof Ljutomeržanom, naj pripravijo za gostijo 500 jezdecev ali pa pošljejo 500 gld. Ker pa je to vendar bilo preveč, so se naposléd pogodili za 60 gld. Vsaka hiša je plačala 45 kr. Ljutomeržani so bili povabljeni celo k poroki v Klenovnik. V trški seji dne 1. jun. 1645. je bilo po županovem predlogu enoglasno sklenjeno, da pojde v Klenovnik 6 tržanov. Določeni so bili: Martin Schunta, Andrej Wellanzhy, Blaž Pojasarič, Mihael Horvat, Ivan Popaj in učitelja. Ob enem so prosili grofa, naj jim ne zameri, da ne pošljejo nikakršnega daru. Ker pa je grof vendarle bil razžaljen, so vsled sklepa 4. julija kupili čašo in jo poslali mlademu ženinu.

Gostije v Braneku so se pa vdeležili tržani: Zidarič, Grašič, Ramb, Vlašič, Mursovič, Šentak, Blaž Šostarič, Purgauer, Janez Buha, Šunta in Hegler.¹

Za doto je grof Draškovič dal Nikolaju Zrinjskemu gradova Trakoščan in Klenovnik, ta pa mu je v zameno položil 30.000 gld. Sorodniki Draškovičevi so proti temu sodnijsko prosvedovali. Ko je Euzebija l. 1651. umrla brez otrok, je zahteval oče Gašpar Draškovič, da se mu vrneto gradova Trakoščan in Klenovnik. Toda Zrinjski ni hotel poprej izročiti gradov, dokler se mu ne vrne položena svota. Vsled tega je nastal prepir, ki je imel za Mursko polje hude posledice.

Dasiravno je po lastni napovedi z dne 8. jul. 1637. Gašpar Draškovič podedoval z graščino Ljutomersko po očetu Petru 70 funt. po materi Mariji Ani pa 122 funt. 1 š. 12 v ter je še precej priženil, je vendar bil v neprestanih denarnih zadregah, kar je moral čutiti tudi trg Ljutomer. Že iz tega, da je že

¹ Trški zapisnik v dež. arhivu.

l. 1634. začel prodajati svoja zemljišča, smemo sklepati, da niso bile njegove gmotne razmere baš sijajne.

Najbrž sta nanj pritiskala svaka Dionizij Szechi in Gašpar Ratkay ter zahtevala doto za svoji soprogi Saro in Katarino. Saro, ženo Dionizijevo, je spodil iz Ljutomerskega gradu ter soprogu prepustil Cven, a to še ni zadostovalo. Radi tega je prodal dne 22. aprila 1634. l. v Braneku graščaku baronu Salomonu Maylgräberju nekaj zemljišč in 16 funt. gosposke davščine.¹ Dva dni potem je sklenil zopet pogodbo v Braneku, s katero je Emeriku Topolzayu, oskrbniku ormoškemu, prodal tisti del Ljutomerske graščine, ki ga je bil kupil od Sigmunda Ferdinanda Gleisbacha, skupaj 4 funt. 2 š. gosposke davščine. — Dne 30. junija 1634. l. je prodal Wolfu Sigmundu baronu Herbersteinu podložnike v Spodnjih Ključarovcih s 4 funt. gosposke davščine.

Dne 1. oktobra 1637. l. je pa prepustil nekemu Adamu Hainriču dva podložnika z 2 f. 4 š. davščine. Dne 12. aprila 1639. je prodal z 9½ f. obdačeno gorno v Vuzmetincih Andreju Rainerju, tržanu v Cmureku. Dne 6. septembra 1642. l. je zopet prodal Juriju Sigmundu Gallerju 2 f. 5 š. 9 v gosposke davščine.

Dne 14. maja 1648. l. je pa v Spielfeldu podpisal listino, s katero je tamošnji graščakinji Sidoniji Elizabeti Khevenhüller, roj. Stubenberg, prodal podložnike v Lukavcih, 5½ kmetij in dva dela desetine, skupaj 10 funt. Naposled je dne 25. julija l. 1650. prodal Janezu Frideriku Prankhu in njegovi soprogi Elizabeti Mihalovce z 22 f. gosposke davščine.

A to vse še ni zadostovalo; najhujše je še prišlo po smrti njegove hčere, omožene Zrinjski. Znatne svote 30.000 gl. ni bilo zanj lahko skupaj spraviti. Drašković tedaj z oboroženo silo napade in si prisvoji Trakoščan, Klenovnik je pa

¹ Gosposka davščina = Gult.

zastonj oblegal. Zrinjski je pa s svojo in nemško vojsko si kmalu zopet osvojil Trakoščan ter ga izročil šele potem, ko je dobil položeno svoto 30.000 gld. S tem še pa stvar ni bila končana. Nikolaj Zrinjski je ravno pred žetvijo l. 1652. nenadoma planil z vojaki na Mursko polje ter si prilastil devet vasi, ki so spadale k ljutomerski graščini, namreč: Moto, Cven, Pristavo, Podgradje, Stročjoves, Kristance, Grlovo, Banovce in Radomerje, češ, da ta zemljišča spadajo pod Čakovec. Gašpar Drašković tega ni mogel zabraniti, ampak je stvar sporočil vladi, a minolo je 12 let, preden je bila rešena.¹

Dne 19. avgusta 1659. l. so se stanovi, zbrani v deželnem zboru, v posebni pritožbi obrnili do cesarja, da s svojo veljavno besedo odpravi nekatere nepostavnosti in krivice, ki se godijo tu in tam. Med drugim omenijo, da se je grof Nikolaj Zrinjski s silo polastil devet vasi, ki so od nekdanj spadale k ljutomerski graščini, ter jih noče vrniti postavnim lastnikom. Že pred 5 leti so deželni stanovi zahtevali od njega, naj dokaže pravico do imenovanih vasi. Izprva je sicer to obljubil, a potem se je obotavljal ter trdil, da hoče stvar predložiti v razsodbo ogrski vladi, ki jo bode preiskala in natanko določila mejo. S huzari in hajduki je silil dotične vaščane k raboti in, ako so se le količkaj protivili, dal jih je z živino vred odgnati v Čakovec, kjer so bili brezusmiljeno tepeni in zaprti.

Vsled te pritožbe je bilo posebni komisiji ukazano, naj stvar preišče. Pa prišel je novembra l. 1671. le svetovavec deželne komore Viljem Calucci v Ljutomer, ki je dne 5. nov. t. l. v pričo 300—400 oseb pregledal stare mejnike in zaslišal najstarejše ljudi. Po tem izpovedovanju si je grof Nikolaj Zrinjski z oboroženo roko prisvojil zemljišča 5000—6000 težakov in sicer l. 1652. ravno pred žetvijo. K temu ga je naščuval pri njem bivajoči menih Franc Cosmi.

¹ Gl. o tej pravdi: Mittheilungen d. h. V. XXXIX (1891), str. 121—123.

Med solastniki ljutomerske graščine, ki so bili vsled tega oškodovani, se imenujejo Sara Szechy, roj. grofica Draškovič, baronica Ratkay, Mihael Svetonič in Jožef baron Prankh.

Že poprej je bila v tej zadevi tje poslana komisija, a morala je zopet oditi, ker se je Zrinjski zagrozil, da bode prišel s 400 konjiki, kar ni nič prijetnega obetalo.

Vsled dvornega dekreta z dne 10. januarija 1672. l. je imela stvar preiskati tretja komisija in dne 19. marca je bila zaslišana vdova¹ med tem umrlega grofa Nikolaja Zrinjskega.

Tretja komisija je pričela pregledovati in je dne 12. marca 1672. v Razkrižju in je razsodila pravdo v prid ljutomerske graščine, ki je vsled tega smela po postavni poti iskati zadoščenja. Udje te komisije so bili zagrebški škof Martin Borškovič, višji davkar harmice v Nedeljišču, in oskrbnika fiškalnih zemljišč, Peter Prasinsky ter svetovavec dvorne komore Calucci, potem pa zastopniki rodbine Zrinjske in lastnikov ljutomerske graščine in odvetnik Mihael Wellacher, ki je zastopal štajerske deželne stanove.

Zaslišanih je bilo od 123 povabljenih prič -- 63, ki so vse izpovedale, da si je Zrinjski po krivici prilastil one vasi. Zastopniki rodbine Zrinjski in hrvatsko-slavonske kraljevine so pokazali sicer neko listino, s katero je stolni kapitol v Pečuhu že l. 1355. pričal, da je kralj Bela mejo med Ogrsko in »terra Teutonicorum« blizu tako določil, kakor je to Nikolaj Zrinjski zahteval. Pa pri tej priložnosti nikakor ni bilo določeno, da li dotična zemlja spada pod Ogrsko ali Štajersko. O tem poroča tudi trški zapisnik ljutomerski sledeče:

»1674, 22. November wurde das unter den Gräffl. Zezischen Castell Zwien gelegene vnd von 10 Jahren von Herrn Grauen Niclas von Zerín dem landt Steyer entzogene Stukh

¹ Spomladi l. 1652. se je bil Zrinjski drugič oženil z Zofijo Lübl.

landt durch Herrn Horatium Callucci, Röm. Khays. May. I. O. Rgs. Rath, dan Herrn von Khlaffenau Landschafft Zeugenwarth vnd Herrn Hörman Christoph von Gallenstein zum Sternfels, der Röm. Khays. Mays. Rath vnd Einer löbl. Lää. in Steyer Obersecretario, als von der hochlöbl. Reg. und Landschafft deputierte Commifsarien dem landt Steyer wid' umb incorporiert, eingeantwortet vnd 6 Rainstain gesetz worden, zu welchem Ende dan E. Ers. Rath vnd Burger-schafft ersucht worden, disem actu zu khunfftiger gedächtnus beyzuwohnen, wie sie dan auch zu Rofs vnd Fucfs mit gueter Frequenz erschienen sein.

V teh stiskah je Drašković dalje prodaval, kar se je še dalo. Dne 1. januarija l. 1652. je prodal ormoškemu županu 4 funt. gosposkih davščin. V pravdi z Nikolajem Zrinjskim so stroški do l. 1655. znašali že 600 gld., katere bi bil moral plačati Drašković. Ker pa ni plačal, so deželni stanovi zaručili trg Ljutomer in ga ločili od graščine. Da bi se iznebili odvisnosti od graščine, so tržani plačali dne 16. marca l. 1657. mesto grofa omenjeno svoto in s tem vsaj za nekaj časa dosegli neodvisnost.

Draškovićev položaj je bil od dne do dne bolj neznosen in polom neizogiben. Da bi si pomagal iz denarne zadrege, je dal 3. decembra l. 1658. Tomažu Ignaciju Maurerju, ki se je bil med tem nastanil v Braneku, v najem županiji Cezanjevce in Grabe, pa gorno na Hujbaru in bližnjih hribih. A tudi to ga ni rešilo. L. 1659. je bil v toliki sili, da je od Ljutomeržanov naprej pobral deželne davke, potem pa so jih ti morali še enkrat plačati deželnim stanovom, ker jih grof ni odpravil.¹

Dne 4. aprila 1661. l. je prodal Gašparju Nadasdiju — »meinem lieben vettern« — dvorec Grlovo s 5 funt. 2 š. 7 $\frac{1}{2}$ v. davščine, dasi do njega ni imel več popolne pravice.

¹ Trški zapisnik v dež. arhivu.

Naposled je 13. sept. 1661. l. prepustil Tomažu Ignaciju Maurerju tiste podložnike, katere mu je bil že l. 1658. dal v najem, namreč Cezanjevce in Grabe ter gorno v Hujbaru in Desnjaku.

Pri vsem tem je pa bil zelo radodaren. Jezuitje so ga nagovorili, da jim je v Varaždinu postavil cerkev Matere božje, učilnico in samostan. Samostan in učilnico je dal postaviti iz močnega hrastovega brvanja, lepo in prostorno cerkev pa iz kamena. V cerkvi je dal napraviti grobnico za svojo rodovino. Kakor pripoveduje Habdelič v svoji knjigi »Zerczalo Marianszko« (1662), so mu zaradi tega mnogo nasprotovali sorodniki. A on se ni zmenil za to.

Toda sreča mu res ni bila nikjer mila. Komaj je bila stavba v Varaždinu zgrajena, je l. 1646. strahovit požar uničil do 100 liš, med njimi tudi Draškovičev samostan z učilnico, dočim je cerkev ostala. Zopet so se jezuitje obrnili z največjim zaupanjem do Gašparja Draškovića, da jim pomaga postaviti nov samostan. To je tudi storil. Ko je bilo delo dovršeno, je dal še pred cerkvijo postaviti lep kip device Marije. V pokritje teh stroškov je l. 1648. prodal podložnike v Lukavcih, kakor smo zgoraj omenili.

Njegovo lahkomišljeno gospodarstvo se da nekoliko razložiti s tem, da ni imel otrok razen ene hčere, pa še ta je zgodaj umrla. Pred smrtjo ga je našla še ena stiska, ki je pa bolj zadela Ljutomer kakor njega. Pri nekem Kristijanu Haringu si je bil pred več leti izposodil 4000 gld., ker pa niti obresti ni plačeval, ga je slednji tožil pri deželnih stanovih, in Ljutomer je bil zaradi grofa drugikrat zadržan.¹

L. 1668. se ga je usmilila smrt ter ga rešila daljnih sitnob, Ljutomeržani so pa še več let uživali bridke nasledke njegovega slabega gospodarstva.

¹ Janisch, Top. stat. Lex. II., 145.

Gašpar grof Draškovič je bil poslednji lastnik Dolnjega gradu tega imena. Po njegovi smrti je bila lastnica Dolnjega gradu starejša sestra Sara, omožena z Dionizijem Szechijem, graščakom Gornje Lendave. Umrla je okoli l. 1674. ter zapustila tri sine: Jurija, Gašparja in Petra ter dve hčeri: Julijano in Marijo. Ker so sinovi drug za drugim hitro pomrli, sta podedovali Cven in solastnišništvo Dolnjega gradu Julijana in Marija. Julijana je že dne 8. febr. 1686. prodala svoj delež Tomažu Ignaciju Mauerburgu starejšemu,¹ graščaku v Braneku, ki je kmalu potem kupil še delež njene sestre.

Kot solastnica Dolnjega gradu se l. 1671.² navaja tudi baronica Ratkay. To je bila Katarina, sestra Gašparja Draškoviča in žena Gašparja Ratkaya. Umrla je že l. 1673., zapustivši hčeri Konstanciji, omoženi Paradeyser, in Sigmundu Jožefu svoj delež pri Dolnjem gradu. Tako je postal solastnik tudi Janez Ernest Paradeyser, poveljnik Uskokov (1667–1688) v Žumbergu³, ki je priženil s svojo soprogo Konstancijo (roj. Ratkay) Dolnji grad. Posedal je tudi Mehovo na Kranjskem, od koder je l. 1681. pisal zelo prijazno pismo Ljutomeržanom, ki so ravno takrat zaradi bramstvenega razmerja imeli hud prepir s Tomažem Ignacijem pl. Mauerburgom. Ponudil se jim je za gospoda ter svetoval, naj se z vsemi sredstvi potegujejo za to, da bodo zopet postali podložniki ljutomerske graščine, kakor so že vedno bili poprej; on in njegova soproga jih bosta branila ter ne dopustila, da bi se jim kratile stare pravice. O tej zadevi so v seji razpravljali dne 30. maja in 23. junija 1681. Vsled enoglasnega sklepa so odpisali Paradeyserju, da o tem ne morejo zdaj ničesar določiti, ker se hočejo poprej še s svojim doktorjem v Gradcu posvetovati; ko bi namreč postopali svojevoljno, bi se kancelarju Mauerburgu le še bolj zamerili.

¹ Dež. arhiv v Gradcu. — ² Mittheilungen XXXIX., 122. — ³ Schumi Archiv f. Heimatskunde II., 207.

Vsekako pa so v eni seji dali na glasovanje, bi li bili podložniki Mauerburgovi ali Paradeyserjevi. Za prvega je glasoval samo eden, za drugega pa 24. Sklenili so tudi, naj radi te zadeve gre sodnik z dvema tržanoma v Gradec in, če bi treba bilo, tudi na Dunaj k cesarju. To se je tudi zgodilo, pa pomagalo ni nič; tržani so vkljub temu postali podložniki Mauerburgovi.¹

Kmalu na to, namreč l. 1688. je Paradeyser umrl in njegova soproga je svoj del Dolnjega gradu odstopila bratu Sigmundu Jožefu Ratkayu, ki je bil med tem v grofovski stan povzdignjen.

Sigmund Jožef grof Ratkay, Freyherr auf Khlain vnd Großen Tabor vnd Jurkhetin, Herr der Herrschafft Ober Luettenberg, der Röm. Kays. Mayst. Kammerer vnd der Gräniz vestung St. Georgen in Croathen Obrister, kakor se sam v neki listini imenuje, je postal dne 26. marcija 1685. l. član štajerskih deželnih stanov.²

Dne 23. aprila 1695. l. je prodal Radislavce Maksimilijanu Sigmundu grofu Herbersteinu.³ Istega leta mu je soproga Rozina Zofija porodila sina, ki je bil pri Sv. Ilju v Šaleški dolini na ime Karol Jožef Ignacij krščen in kateremu je kumoval Bolfenk Maks. Jožef grof Gaisruck.⁴

Dne 28. oktobra 1697. l. je v Dolnjem gradu kot zemljiški gospod potrdil listino, s katero je Ivan Feyasch svojo kmetijo v Banovcih, katero je bil na pol od očeta Daniela, na pol pa od strica Jakoba Sivca podedoval, prodal Matjažu Korošču in njegovi soprogi Heleni.⁵

Dne 5. maja 1700. l. si je s soprogo Rozino Zofijo od podružnice blažene dev. Marije v Podgradju izposodil 50 gld.,⁶ katere je z obrestmi vred l. 1719. vrnil baron Mauerburg. Slednji

¹ Deželni arhiv v Gradcu. — ² C. Schmutz, Hist. Top. Lexicon v. St., III., 247. — ³ Deželni arhiv v Gradcu. — ⁴ Orožen, V., 364. — ⁵ Izvirna listina v Banovcih. — ⁶ Cerkevni račun.

je bil že tudi poprej za Ratkaya plačal marsikateri dolg in si vsled tega pridobil še njegov del Dolnjega gradu.

Med solastniki Dolnjega gradu je l. 1671. naveden tudi Oger Mihael Svetonič, ki je posedal dvor Grlova s 5 funt. 3 š. 7¼ v. gosposkih davščin. Dobil ga je najbrž po Gašparju Nadasdiju, ki ga je bil kupil dne 4. aprila l. 1661. od grofa Gašparja Draškoviča. A ta dvor je vsled sodnijske razsodbe z dne 3. oktobra l. 1678. pripadel Tomažu Ignaciju Mauerburgu.¹

Solastnik Dolnjega gradu je l. 1671. bil tudi Janez Fri-derik baron Prankh, kateremu je bil Gašpar Draškovič dne 25. julija 1650. l. prodal Mihalovce z 22 f. gosposkih davščin. A Prankhov delež Dolnjega gradu, namreč 40 funt. 7 š. 8 v. gosposkih davščin, je kupil dne 5. decembra 1674. l. od Janeza Ferdinanda Tomaž Ignacij Mauerburg.¹

Tako so Mauerburgi polagoma nakupili vsa dolnjegrajska zemljišča in l. 1719. še grad, katerega je Jurij Ignacij Anton baron Mauerburg potem združil z Branekom. In čimbolj se je razvijal Branek ter širil svojo last in oblast, tembolj gini- nila je Dolnjega gradu nekdanja imenitnost, dokler niso podrtine zasule slednjih ostankov njegove slave. Izginil je stari Dolnji grad, ž njim se je razgubila in pozabila tudi njegova zgodovina, zato pa je le malokateremu Ljutomeržanu znano, da je tam, kjer sedaj sameva precej veliko poslopje, ki se je bilo v novejšem času povzdignilo iz nekdanjega gradu, svoje dni stala ljutomerskega trga rojstna hiša.

¹ Dež. arhiv v Gradcu. — ² Dež. arhiv v Gradcu.





Mala izvestja.

Kje so bile izkopane »negovske čelade»? ✓

V minulem letu (1903) mi je g. dr. V. P. pisal in me vprašal, »ali se še kdo spominja, kje so bile izkopane tako imenovane negovske čelade; baje so jih izkopali v Štanjgrovi ali Ženjaku. Kje je dotično izkopališče?»

O teh čeladah poročajo razni zgodovinarji in pisatelji, kakor Math. Jos. Anker (Steierm. Zeitschrift I. H. 1835, str. 43), dr. Albert v. Muchar (Gesch. des Herzogthums Steiermark, I. str. 446.), Anton Kreml (Dogodivšine, str. 39.) in dr. Friedrich Pichler v knjižici »Text zur archaeologischen Karte von Steiermark« pod iskalno besedo »Negau«: Br. Helme, 26, davon 7 im Joanneum, 12 in Wien, MA. Cabinet, deren zwei mit etruskischer Schrift. Helmsfundort: Bezirk Negau, Pfarre St. Benedikten im Dekanat St. Leonhard in Windischbüheln bei Stangelberg (Staingrova), Gemeinde Schöniaga oder Schöniak, im Jahre 1811; abgestockter Wald, Frischacker.

Ker mi je okólica Sv. Benedikta dobro znana, sem sklenil, poizvedeti kraj in mesto, na katerem so leta 1811 izkopali imenovane čelade. Povpraševal sem najprej okoli Štanjgrove, ki je en kilometer proti vzhodu župne cerkve oddaljen in 317 m visok vrh, a tudi najstarejši ljudje se niso spominjali, da bi bili kedaj tu izkopali kako starino. Nato se napotim v Ženjak (Schöniak) in tu sem koj izvedel dotično mesto. Tu mi je neki mož izporočil: »Na Špindlerjevem posestvu (v Ženjaku) so pred davnim časom pri nekem hrastu izkopali »krono« in žena posestnika Franca Špindlerja je rekla: »Moj prvi zakonski

mož F. Urbančič mi je pripovedoval, da so izkopali tam, kjer je sedaj naš püngrad v Ženjaku, orožje in soldaške kape; njemu je to pravila prva zakonska žena Ana, rojena Slaček (rojena l. 1810. na istem posestvu), in naša dekla M. Z., ki že dolga leta prebiva v Ženjaku v tisti hiši, vam bode pokazala püngrad.« In res mi je imenovana oseba pokazala prostor rekoč, da je bila prej ondi njiva. Vprašal sem pa tudi ondotnega posestnika in krajnega šolskega nadzornika G. K., ki mi je pokazal prav tisti sadonosnik ter pripomnil: »Od starih ljudi sem slišal, da so tu izkopali neke kape.«

Torej je izkopališče omenjenih čelad v Ženjaku na puši (viničariji) sedanjega posestnika Franca Špindlerja, kmeta v v Obratu. Hiša, tik katere so bile čelade izkopane, nosi številko 15, svet pa parcelno številko 802 (v stari mapi 803).

Kraj Ženjak in bližnja okolica se je v starih časih imenovala: »an der voyt«; še le leta 1707. naletimo v matičnih knjigah na ime Ženjak (Seniakberg, Schenigberg, Sienerberg). Holmec Ženjak je liki zagvozda v Drvanjsko dolino med župno cerkvijo in Sv. Tremi kralji od večerne strani. Verjetno je, da je bil holm nekdanj obraščen z lesom, ki ga je dal izkrčiti ali Špindlerjev prednik F. Urbančič ali pa Slaček. V stari mapi je že zaznamovana njiva, v novi pa sadonosnik.

Izkopane čelade se imenujejo »negovske čelade (Negauer Helme)«, ker je bila takrat negovska graščina posvetna gosposka tem krajem, zato je po dr. F. Pichlerju izkopališče čelad »im Bezirke Negau«. Po pravem bi se morale imenovati »bene-diške«. Kedaj so bile čelade zakopane, to ni moči dognati. Dasi je Ženjak priležen večjim stavbam, vendar ni najti tu najmanjših zidinskih sledi.

Fr. Zmazek.

Ženitni dogovor Ivana Vajkarda Valvasorja s Ano Maksimilo baronico Zečker dne 20. julija 1687. l.

Naslednji ženitni dogovor je del obsežne zbirke prepisanih pogodb, kupnih pisem in drugih raznovrstnih listin iz sedemnajstega stoletja, ki jo hrani turjaški arhiv. Očividno si je hotel prepisavec sestaviti zbirko vzglednih listin, ki bi mu

služila pri beležniškem poslovanju. Navedeni ženitni dogovor razjasnuje nekoliko načela, po katerih so plemiči tedaj sklepali ženitne pogodbe, nekoliko pa rodbinske in imovinske razmere slavnega zgodopisca.

Heuratsabredt.

Zwischen den wolgebornen Herrn, Herrn Johann Weykhardtten Valuasor, Freiherrn zu Gallenegkh, Wildenegkh vnd Neudorf, Herr zu Wagensperg vnd Lichtenberg, einer löbl. landschaft in Krain hauptmann in Unterm Viertel, dann der wolgebornen Freylein Anna Maximilla, des wolgebornen Herrn Franz Erasemb Zetschkher, seligen Freiherrn auf Weinpichl vnd Waldekh, Herrn auf Weixl, Ober- vnd Unter-Erkhenstein mit der wolgebornen Frauen Maria Sidonia, gebornen Gräfin von Tattenpach erzaigten eheleiblichen freylen tochttern, welche ihme herrn Valuasor anheut vntengesetzten dato auf geburlich gethane werbung mit rath, wissen vnd einwilligung beederseits, hoh- und ansehnlich vnverwandten zu einer künftigen gemählin verlobt vnd versprochen, auch derswegen hernachvolgende heurathsabredt in beyseyn der beederseits hierzu erbetenen hochansehnlichen herrn vnd beystände zur richtschnur des aufsetzend ordentlichen heuratsbrüts abgeredt vnd geschlossen worden.

Heuratguet 900 fl. landtswehrung; diese hat der herr bräutigam sein lebenlang zu genueßen.

Widerlag 900 fl. landtswehrung; diese hat die freyle braut ir lebenlang zu genueßen, hernach vnd nach ableiben eines oder des audern, fallen die heuratguet vnd widerlag auf beyder mit einander erzeugende kinder, in ermanglung derselben aber, das ist, wenn sie entweder nicht geboren würden, oder in dero vnvogtbarkeit abscheyden sollen, das heuratguet auf der freylen braut, die widerlag auf des herrn bräutigamb nächste erben.

Morgengab 1800 fl. auch gemeiner landtswehrung, freye donation, ausser dessen, so der herr bräutigamb jetzt oder künftig der freylen braut verehren mücht, 500 fl.,

mit diesem ist die freyle braut als mit andern ihrn frey eigenthumblichen gänzlich frey.

Die fahrende haab, darunter das silber geschmeydt, item die schulden, so nicht ein hundert gulden austragen, item gethraidt vnd dergleichen, landtsgebräuchigermaßen den vberlenden die helfte vnd dern kindern die andere helfte, in ermanglung der kinder, wan die freyle braut, das gott daruor seye, ihren nechsten erben solche helfte anfallen, welches mit dem herrn bräutigam einen gleichen verstandt haben solle. Dauon werden die mannsklayder vnd gewöhr an seiten des herrn bräutigam, der frauen geschmukh an seiten der freylen braut landtsgebräuchigermaßen, ausgenomben den jahres genuß, vnverraitet zuegemessen haben. Item volgendts zur wittiblichen vnterhaltung, daß solang die freyle braut den namben nicht verändert, jährlichen 400 fl. landtswehrgung, die helfte zu anfang, die andere helfte zu ausgang des jahrs, haus und garten, zins vnd aller anlagen frey zu Laibäch oder Rudolphswert.

Zur abfertigung ein guttsche wagen mit 2 bespannten pferden.

Wegen dieser pactorum dotalium, wie auch wegen dessen, so ferer die freyle braut väter- mütterliches oder sonst quocunque modo nach den befreyndten anerber vnd den herrn bräutigamb zuebringen möchte, ist er herr bräutigam, sye freyle braut auf seyn haab und guett die versicherung zu thuen vnd zu geben, von welchen die freyle braut bis abzahlung letzten heller vnd pfennings abzutretten nicht schuldig. Alles theulich vnd ohne geuährde, auch bey verpündung des landtschadenpunts in Crain. Dessen zu wahren vrkhundt ist diese heuratsabredt neben beederseits erbetenen hochansehnlichen herrn vnd beyständen aigene handschrift vnd pötttschaft fertigung aufgericht vnd geschlossen worden. Beschehen zu Freyhof den 20. july anno 1687.

(L. S.) Johann Weykhart Valuasor freyherr.

(L. S.) Maria Sindonia von Vernekh.

(L. S.) Franz Engelbrecht Zetschkher freyherr.

(L. S.) Ferd. Ernst graf von Saurau.

(L. S.) Marx Ant. Taufreier
freyherr.

(L. S.) Franz A. graf von
Lamberg.

(L. S.) Georg Andre
Graffenweg.

(L. S.) Sigmund Wilhelmb
Zetsch.

(L. S.) Ernst Friedrich
Graffenweg.

(L. S.) Wolf Friedrich freiherr
von Jöritsch.

Heute vntersetzten dato habe ich vnterschriebener von meiner gemahlin frauen Anna Maximila Zetschkherin freyin das den 20. july 1687 jahres in der heuratsabredt mir verschribene heuratguet der 900 fl. id est 900 fl. L. W. paar empfangen vnd dorumben in kraft des heuratsbrüßs auf mein haab vnd guet versichert; alles bey dem landschadenpunt in Crain. Zur vrkhundt dessen ist mein eigene Fertigung. Datum Freyhof den 21. oktober 1689.

(L. S.) Joh. Weykhardt Valuasor freiherr.

A. Kaspret.

*Naša Sava, avstrijsko-francoska meja za Napoleonove
»Ilirije«.*

Iz Slomškovega živatopisa nam je dobro znan rodoljubni profesor Ivan Anton Zupančič, ki je v drugem desetletju 19. veka deloval na celjski gimnaziji kot učitelj zgodovine in zemljepisja. Bil je romantičen posnemalec Schillerjeve muze, delujoč po geslu »vse za vero in cesarja«. Na celjsko gimnazijo je prišel iz Ljubljane nekako po nje ustanovitvi (l. 1808.), tako da je dobo Napoleonove »Ilirije« preživel na avstrijskih tleh. Proučeval je celjsko okolico v zgodovinsko-zemljepisnem oziru ter nam ostavil opis dveh svojih izletov, enega v Solčavo, drugega v Sevnico ob Savi. O tem-le zadnjem izletu poroča v knjižici »Ausflug von Cilli nach Lichtenwald, Cilli 1818«; na strani 128—129 govori o okolici sevniški:

»Die Produkte, welche in diesen Gegenden dem Erzeuger über seinen Hausbedarf erübrigen, werden auf dem Saustrome aufwärts, meist nach Krain verführt. Ein ergiebiges Erdreich und der Handel, den dieser Fluß begünstigt und belebt, verschaffte diesen Gegenden einstens einigen Wohlstand, aber die Losreißung Illyriens von dem österreichischen Kaiserstaate,

wodurch aller Verkehr gehemmt wurde, und eine ununterbrochene Reihe von fünf fürchterlichen, ganz unfruchtbaren Jahren führte in diesen einst so gesegneten Gauen eine Not und Armut herbei, die unter den meisten Familien an Verzweiflung grenzte und selbst Untertanen, die früher wohlhabend waren, in die Unmöglichkeit versetzte, ihre Besteuerung zu erschwingen. Die meisten von ihnen hätten ihre Äcker und Weingärten nicht mehr bestellen können und viele waren dem bitteren Hungertode zum Raub geworden, hätte nicht der edelmütige Inhaber (der Herrschaften Oberlichtenwald und Reichenstein) Herr Händl vorzüglich aus Kroatien sehr ansehnliche Qualitäten Getreide geholt, um seine darbenden Untertanen zu unterstützen, welchen er ohnehin bei jeder Veranlassung hilfreiche Hand darbietet Außer dem oberwähnten Hagelschaden im Jahre 1802, wodurch auch die Herrschaft selbst so empfindlich Schaden litt, gehört in der neuesten Zeit unter die trüben Ereignisse Lichtenwalds noch die Anwesenheit französischer Truppen im Jahre 1809. Doch hatte Lichtenwald im Laufe des Krieges selbst keine feindliche Besatzung. Erst nach dem Abschlusse des Wiener Friedens rückten 110 Mann vom siebenten Dragonerregiment unter dem Kommando des Colonel-Lieutenants Du Waine am 5. Dez. 1809 hier ein und zogen am 13. Jänner 1810 wieder ab. Von der durch jenen Friedensschluß herbeigeführten Grenzsperr, welche allen Handel zerstörte und alle Bande der Geselligkeit zerriß, habe ich bereits gesprochen

(Tu se sigurno nanaša na str. 55. svojega delca, kjer čitamo:) Die Reise von der Steinernen Brücke auf dem krainerischen Ufer bis Lichtenwald, in einer Strecke von dreien Stunden, war während jener 5 schmerzlichen Jahre, als Krain unter französischer Herrschaft stand, mit den lästigsten Umständen verbunden. Wie unangenehm und zeitraubend mußte es für den Reisenden seyn, zweimal bey den österreichischen und ebenso oft bei den französischen Grenzzollämtern sein kleines Reisegepäck durchsuchen zu lassen? — Doch dieses mußte so sein; denn so heischte es beiderseits das bestehende Gesetz. Aber von frohen Lebensjubeln hallten einstens die

gastlichen Schlösser an den Ufern der Save. Wechselseitige Hingebung, Freundschaft und innige Harmonie schlangen einst in diesen Gauen ihre heiligen Geisterbande um die Herzen der Untertanen und es schien fast nur eine Familie von Brüdern hier zu leben. Als aber das nachbarliche Krain durch den Wiener Frieden im Jahre 1809 von Österreichs alten Mutterstaate losgerissen ward, da bespülten der Save grünliche Fluten urplötzlich nicht mehr zwei verschwisterte Provinzen. Ach nein, der länderumarmende Strom wurde zur peinlichen Scheidewand! Rechts und links wurden erst gebietende Wappenschilder aufgepflanzt und kaltherzige Wächter hingestellt, die nach dem unzweideutigsten, freundschaftlichen Besuche, nach jedem Schritte, jedem halblautem Worte, nach jeder Miene, nach dem Inhalte jeder Tasche, ja sogar nach dem geheimsten Gefühle jedes Herzens hundertäugig wie einst der kolchische Drache nach dem goldenen Vliese hinspähten. Von seines Schlosses Fenstern blickte der alte traute Herzensfreund Wehmut im trüben Blick, nach der Burg seines nachbarlichen Freundes hin, den er jetzo nur so selten sehen und dem er 's nur zuweilen leise zuflüstern durfte, daß er noch sein Freund ist. O, diese Zeit war hart! Sie zerstörte allen Handel und Wohlstand, sie trennte Freund vom Freunde, den Vater vom Kinde und zerknickte mit eherner Ferse oft die zärtlichsten, göttlichsten Blüten des menschlichen Lebens. Doch der Herrsei gelobt und gepriesen; denn er ließ auch diese harte Zeit vorübergehen.

Vidi se, da je to pisal romantičen pesnik, ki je deloval v Celju, ko je tam študiral Vesel Koseski. *Dr. Fran Ilešič.*

Pismo Perczelovo Središčanom l. 1848.

V knjigi »Slovenci in 1848. leto« piše na strani 217 gospod profesor Apih, da je na iztočni meji štajerski udril v deželo madžarski general Perczel, ravno ko je Jelačič bil daleč gori v Avstriji. Obljubil je sicer, da ne prestopi štajerske meje, a kmalu je dolžil generala Burića, da je prelomil pogodbo in da hoče s Teodorovičem vred od štajerske in hrvaške strani na-

pasti Ogre. Dne 8. novembra zjutraj je nenadoma udaril Perczel nad Ormož in potisnil slabe cesarske posadke proti Veliki Nedelji, na katero je potem od ormoške strani streljal s topovi celo uro; proti poldnevu pa se je umaknil proti Čakovcu.

Ta podatek spopolnjuje in pojašnjuje pismo, ki ga je pisal Perczel Središčanom dne 26. oktobra 1848, in ga tu priobčimo. Pismo se glasi:¹

Czakathurm am 26. October 1848.

An

Eine löblich Czivil Behörde zu Polstrau.

Ich erhielt so eben die Nachricht, daß durch böswillige Verläumdungen die Bewohner Steiermarks durch die meinem, bis zur Drau siegreich vorgedrungenen Armeekorps unterschobene Absicht beunruhiget und zu einer feindseligen Stimmung angereizt werden, nach welcher dieses Armeekorps die Gränze Steiermarks zu überschreiten hätte.

Zur Verhüttung weiterer Mißverständnisse fühle ich mich verpflichtet, die bestimmte Erklärung Einer löblichen Behörde hiermit aufzugeben, daß die unter mein (sic) Kommande stehende ungh. Armee weder die Bestimmung, noch die Absicht habe Land und Folk (sic) mit einer Invasion (sic) zu überziehen, mit welchen Ungarn immer und insbesondere in den letzten Zeiten im besten Einvernehmen stand. Im Gegentheile nahm ich den Antrag zur Herstellung der kommerziellen Verbindung und des einer guten Nachbarschaft geziemenden unbeschränkten Verkehres, welcher von Seite des Kommandanten der steiermärkischen Armee den 23. d. M. gestellt wurde mit größter Bereitwilligkeit an und gab meinen Entschluß darüber zur Kenntniß des obgenannten Kommandos.

¹ Izvirno pismo je podaril arhivu »Zgodovinskega društva« vlč. g. I. Ozmec, župnik pri Sv. Lovrencu na Dravskem polju, ki ga je našel v zapuščini svojega strica Fr. Sejnkoviča. — G. Božidar Flegerič nam še poroča, da je pismo sprejel tedanji župan središki Ivan Sejnkovič, ded g. Ozmece.

Auf Morgen den 27. d. soll darüber beiderseits ein definitiver Beschluß erfolgen wo ich die nöthige Behörde und überhaupt die braven Bewohner Steiermarks im Voraus versichern kann, daß meinerseits zur friedlichen beilegung (sic) und ihr Vatterland (sic) herrlos verstörende Wirren so wie insbesondere, der zwischen Ungarn und Steiermark obwaltenden momentanen Spannung (sic) die aufrichtigste Mitwirkung verschenkt werden wird.

Ich ersuche eine löbliche Behörde bis zur Beruhigung und Herstellung der alten Freundschaft den Bewohnern Steiermarks zur Kunde zu bringen und im allgemeinen versichert zu sein, daß Ungarn, wenn es sich auch stark und berufen fühlt, seine Freiheit bis zum letzten Blutstropfen zu vertheidigen, doch nie den Frewel begehen wird, ohne dazu gezwungen oder aufgefordert zu sein, die Gränze eines Nachbarvolkes zu überschreiten.

Diesen Entschluß wird Ungarn sogar dem nachmals den beiden Ländern so viel Unheil bringenden Kaiser und Königthum in unabsehbares Unglück stürzenden entbührenden (!) Kroatiens fest halten und nur im äußersten Nothfalle oder provokation Nothfalle der Mehrheit der nicht patriotisch oder Liberal gesinnten Bewohner des Schwesterlandes davon abgehen.

Ich und meine Armee werden strenge dem Befehle Gottes nachkommen und Niemanden etwas zufügen, was ich nicht will, oder meinem geliebten Vatterlande zufügen soll. Perczell m. p.

Obrist.

Dostavek. Na mejo štajersko so tudi večkrat prihajali parlamentêrji iz Čakovca, dne 8. nov. 1849 so pa Madžari iznenada natihomea prestopili mejo. Bilo je deževno jesensko jutro, ko so se popolnoma mirno premikali skozi Središče. Kolesa na vozovih so imeli s slamo ovita, da bi se ne slišal daleč ropot; za topovi so šle branjevke s svojimi krošnjami. Prve avstrijske straže so postreljali, na planoti med Ormožem in Veliko Nedeljo je pa imel Nugent svoje topove. Začelo se je močno streljanje najprej iz pušek in potem iz topov, pri čemur je od madžarske strani posebno trpela ormoška šola. Po večernem streljanju so se Madžari popoldne umaknili in se mirno vrnili

domov, s seboj so bojda vzeli tudi svoje ranjence in mrličke, katerih pa ni bilo veliko. Perczel je nameraval iznenaditi avstrijsko vojsko, polastiti se Ptuja ter ondi prekoračiti Dravo in skozi Haloze vdreti proti Varaždinu, ker je ob medžimurski meji Drava na hrvaški strani bila močno zastražena. Ta načrt se je torej izjalovil.

Vračajoč se Madžari skozi Središče, so zadnji oddelki tu in tam po hišah zahtevali jedi, kar so jim ljudje dali, vmes so tudi siloma vzeli kako gos ali raco, hujše so delali v okolici. V neki hiši v Središču je vzel vojak lonec svinjske masti, v kateri je pa gospodar imel shranjenih 100 gld. srebra. Pogumen mož je šel za Madžari v Čakovec in res je našel na trgu vojaka, ki je ponujal na prodaj njegov lonec masti. Kupil ga je in vesel nesel svoj zaklad nazaj domov.¹

Fr. Kovačič.

K životopisu Ožbalda Gutsmanna.

O življenju Ožbalda Gutsmanna je dosle pač najobširneje pisal g. prof. Scheinigg v »Kresu« 1885, str. 526 st.; tam zvemo o Gutsmanu to-le: Rojen je bil Gutsman 4. avgusta 1727 v Grabštajnu . . . V latinske šole, ki so izza protireformacije bile v rokah jezuitov, je vstopil l. 1739; po končanih latinskih šolah je šel k jezuitom. »Odsle nimamo o njegovem življenju nobenih poročil razen, kar se da posneti iz naslovov njegovih knjig in neke njegove izjave iz l. 1775.« Postal je Gutsman slovenski slavnostni pridigar in katehet pri uršulinskem samostanu, 1760. pa »missionarius vagus per Carinthiam«. Po ukinitvi jezuitskega reda je dobil priimek c. kr. potovalnega misijonarja. L. 1775. so morali vsi ex-jezuisti krškemu ordinarijatu dati nekak stanovski izkaz in Gutsman je dne 24. apr. tega leta izjavil, da je 50 let star in missionarius vagus za nemški in slovenski jezik že 15. leto; po tej izjavi, pravi Scheinigg, bi bilo misliti, da je Gutsman bil rojen l. 1724. ali 1725., kar pa se ne zлага z letnico 1727, ki se čita povsod (?) po slovenskih knjigah.

* * *

¹ Te podatke mi je povedal preč. g. stolni prošt L. Herg, ki je bil takrat kot dijak filozofije doma v Središču ter vse to videl in slišal.

Pohlin v svoji »Bibl. Carn.« v životopisnih podatkih o Gutsmannu ne navaja letnic, navaja pa, da je bil »Celsiss. Episcopi Lavantini Consistorialis«; Kopitar v svoji slovnici ga imenuje na dveh mestih (XLIX in 445); več nego Pohlin ne ve o njem niti Šafařík: »wie lange er gelebt hat, finde ich nirgends angegeben.«

Marn ima v »Jezičniku« XXII. 41. st. le malo podatkov o Gutsmannovem življenju: rojen mu je l. 1827., umrl pa l. 1790 v Celovcu.

Glaser, Zgod. slov. slovstva I. 189 st., navaja za Gutsmanna to-le literaturo: Šafaříka, Pohlina, Kopitarja, Marna in Kres ter pravi, da je Gutsmann živel od l. 1724—1790 ... »Umrl je 1790. l., a se ne ve, kje«.

* * *

Čim manj nam je po takem znano življenje tega znamenitega Korošca, tembolj nas zanima, kar piše o njem kustos vseučiliške knjižnice dunajske, tudi za jezuita odgojeni Fran Karel Alter, orijentalist in slavist, znanec Marka Pohlina (gl. o njem moj spis »Pohlinova Bibl. Carn.« v »Zborniku Mat. Slov.« za l. 1904) poroča v »Intelligenzblattu der Annalen der Literatur und Kunst«, marcij 1803, št. 8.:

Oswaldus Gutsmann wurde geboren zu Grafenstein in Kärnten im August 1727¹. Zu Krems in Österreich absolvierte er die Humaniora und trat zu Wien bei St. Anna in die Gesellschaft Jesu im Oktober 1745. Nach zurückgelegtem Noviziat ward er Repetens humaniorum zu Leoben in Steiermark, lehrte die Grammatikalklassen zu Grätz drei Jahre, hörte die Philosophie und Theologie zu Grätz, war praefectus Nobilium im Collegio Theresiano zu Wien 2 Jahre, unterzog sich der dritten Ordensprüfung zu Neusohl, wurde Professus quatuor votorum 1764 zu Klagenfurt Missionarius et operarius Vindicus von 1764—1773. Nach der Aufhebung der Jesuiten war er k. k. Missionär in Kärnten und starb zu Klagenfurt 1790.«

¹ Podčrtal sem vse jaz.

Preporni sta sedaj letnici 1727 oz. 1724 (1725) in 1764 (1760). Njegovi lastni podatki v omenjeni izjavi so dakako brezdvomno resnični, ali pa ni morda izjava iz poznejšega leta, na pr. iz l. 1779?

Vsi drugi podatki Alterjevi so čisto novi; životopisec Gutsmanov bo sedaj vsaj vedel, kje, v katerih krajih mu je iskati gradiva.

Dr. Fran Ilešič.

Rimske najdbe pri Zrečah.

Meseca majnika t. l. je g. župnik v Zrečah, M. Karba poročal »Zgodovinskemu društvu« o zanimivi rimski najdbi ob državni cesti od Konjic do Celja. Veletržec J. Vinter je kupil okoli Križevca (občina Stranice) posestvo s hišo št. 21. Nedaleč od hiše na desno od državne ceste v smeri od Konjic proti Stranicam je ob vznožju brega napravil opekarno. Pri kopanju so delavci zadeli ob rimske kamene, ki so ležali okoli 2 metra globoko v zemlji. Velik kamen je s podložkom vred visok 178 *cm*, a mu še zgoraj manjka nastavek, kakor kaže luknja, v katero je bil pritrjen. Širok je zgoraj 52 *cm*, na vznožju pa 80 *cm*; oglajen je le spredaj in ob straneh, zadnja stran je samo rodo obtesana. Plošča z napisom je visoka 107 *cm*, od lica do hrbta je pa debela 68 *cm*. Od manjših dveh kamenov je eden visok 86 *cm*, drugi pa 84 *cm*. Vsi so iz domačega marmorja, ki se v obilici nahaja okoli Zreč.

Ti kameni so važen kašipot za poznavanje rimskih naselbin v teh krajih. Prof. Ferk je že ondi zasledoval rimsko cesto in prišel do sklepa, da je prvotna vojna cesta Virunum-Poetovio šla od Vitanja, čez Preloge, Križevce, Konjice itd. Ker se je pa tukaj zelo spreminjalo zemljišče, so morali cesto od Prelog proti Konjicam prestaviti. Nova proga je šla čez Trêbnje (Triebhof), Dobjehof v Konjice, kjer se je pridružila vojni cesti Celeia-Flavium Solvense¹. Deloma se še cesta v bližini Zreč proti Dobjehofu pozna in ob njej je poročevavec ravno v župnikovi hosti zasledil 6 gomil, nekoliko se jih pa nahaja na sosednem zemljišču. Stara proga je pa šla pod bregom Križevcem, kjer so se našli kameni, samo da sedaj vmes teče majhen po-

¹ Ferk: Vorläufige Mittheilungen über das römische Strassenwesen in Untersteiermark. Graz 1893, pg. 13, 14.

tok, ki je pač že od nekdaj spreminjal svojo strugo. Tik ob potoku, na desni strani je posestnik Rušnik pred nekaterimi leti kakih 70 cm globoko zadel na (gotovo cestni) tlak, ko je kopal apnenico na svojem travniku. Nekoliko nižje se potok sreča s potokom Koprivnico, torej oba obilno poplavljata okolišno tlo.

Na pobočju hriba se še razločno pozna, da se je nekdaj splazil in sesul v nižavo ter pri tem seboj potegnil dotične kamene, ki so po mojem mnenju stali nekoliko višje, ne v nižavi, kjer so se sedaj našli. Delavci so namreč pripovedovali, da je velik kamen ležal z vrhom obrnjen proti bregu, kar je razumeti le tako, da mu je plaz spodnesel stalo, in ker je spodnji del bil težji, se je prevrnil tako, da je zgornji del gledal proti vrhu hriba in v tem položaju ga je plaz zanesel v nižavo. Ako bi ga pa bil plaz zadel spodaj, bi ga pač nakopičena zemlja prevrnila na nasprotno stran. Zgornja plast zemlje v nižavi tudi očitno kaže, da se je splazila iz brega.

Na vrhu hriba je morala stati kaka naselbina ali vsaj stražišče, kar kažejo razdrobljene starinske črepinje in kosci stare opeke, ki sem jih s svojim bodalom izruval iz zemlje.

Poleg kamenov se je našlo tudi nekoliko živalskih kosti, in sicer srednji prst desne noge konja in goveda, kakor je razpoznal potovalni učitelj g. Jelovšek, ki si je z menoj najdbo ogledal.

Kameni so se poslali deželnemu muzeju v Gradec.

Koncem junija, ravno ko sem bival ondi, so našli še nekoliko manjših polomljenih kamenov, katerih eden je imel nekoliko vrstic napisa in se je razločno dalo brati PRO SALVTE. Solnce in dež sta slabo vplivala na kameče, zlasti na napise, kjer so še razni ogledovavci delali svoje poteze. Vkljub večkratnemu ogledovanju nisem mogel dognati celotnega napisa na večjih kamenih. Na velikem kamenu sta se dali razločno brati dve zgornji vrstici:

IOVI OPTIMO MAXIMO DEBITUM SACRUM.

Ob koncu pa stereotipični V. S. L. M: votum solvit libens merito. Enak sklep se nahaja tudi na ostalih kamenih.

Iz tega sledi, da so ti kameni votivni. Natančnejša vsebina se morda dožene v kratkem.

Je-li se pozneje še našlo več kamenov, se nam ni poročalo. F. K.

Dr. Vladimir Levec †,

profesor nemškega prava na vseučilišču v Freiburgu.

Demila usoda nam je 7. oktobra t. l. zopet vzela odličnega učenjaka v najlepši dobi njegovega delovanja in edinega slovenskega zastopnika zgodovinske vede na vseučiliški stolici, dr. Vladimira Levca.

Vl. Levec se je l. 1877. porodil v Ljubljani, kjer je z izvrstnim uspehom dovršil gimnazijske nauke (1887/88—1894/95). Že v tej dobi se je izredno zanimal za zgodovinsko znanstvo in to zanimanje so netila zgodovinska predavanja muzejskega društva, bogate zbirke deželnega muzeja in pa strokovnjaško navodilo njegovega očeta, čigar ime je tesno spojeno s prerodom in razvojem slovenske literature. Prvo večje samostalno delo Vl. Levca je spis »Schloß und Herrschaft Flöding in Oberkrain (Mitth. d. M. f. Kr. 1896), ki stoji na podlagi zasebnih studij v grajskem arhivu na Smledniku. Od jeseni l. 1895. je bil Vl. Levec jurist vseučilišča v Gradcu, kjer je skoro vzbudil pozornost svojih učiteljev. Ko je profesor Arnold Luschin von Ebengereuth predaval o vzhodnih markah, se je Levec po predavanju usodil poprositi ga, naj mu posodi Hasenöhrlovo knjigo »Deutschlands südöstliche Marken im 10., 11. und 12. Jahrh.« Archiv f. oesterr. G. 82. Bd. 1895. Da je bilo Levcu Hasenöhrlovo delo znano, vidimo iz književnega poročila, ki ga je bil objavil o Luschinovi »Oesterr. Rechtsgeschichte« v »Mitth. d. M. f. Krain, 1895.« Od tega dne je vplival profesor Luschin na nadarjenega učenca ter mu vcepil soliditeto znanstvenega raziskovanja, dočim mu je prof. Hildebrand vdahnil visoki vzlet duha in neomejeno skepso. Levec se je kaj marljivo vdeleževal seminarskih vaj in njegovi spisi so često presenečali slušatelje in vodjo. Plod seminarskih vaj pod Luschinovim vodstvom je drugi samostalni spis Vl. Levca: Die krainischen Landhandfesten. (Mitth. des J. für oesterr. G. 19. Bd. 1898). Ta predmet si je

sam izbral in ga samostalno obdelal po vzgledu Luschinove razprave: *Die steirischen Landhandfesten*. Beitr. z. K. steierm. GQ. IX. 1872., uporabil je samo gradivo, ki mu je prof. Luschin iz svoje zbirke radodarno prepustil na razpolaganje. Po nasvetu prof. Luschina je Levec vstopil v »Institut f. oesterr. Geschichtsforschung« na Dunaju, kjer so ga Mühlbacher, Redlich in Dopsch uvedli v diplomatiko in druge stroke zgodoznanstva. Tu je Levec dovršil pravoslovne nauke in opravil državno preskušnjo za arhivstvo. Med tem ga je naučno ministerstvo trikrat poslalo v Italijo, da bi raziskal arhive v Čedadu, Vidmu, Benedkah in Genovi, kajti Levec je nameraval izdati obsežno pravnozgodovinsko delo o »parlamentu oglejskih patriarhov«, a studije o avstrijskem davstvu, h katerim ga je pripravil Dopsch, in pa samostalno istotvarinsko delo Silverija Leichta so zakrivila, da ni dovršil tega dela.

Vladimír Levec je poleg pravoznanstva intenzivno gojil narodnogospodarstvene in agrarne studije. Politično zgodovino Kranjske in drugih sosednih dežel ne moremo primerjati politični zgodovini Češke, Ogrske in drugih samostalnih držav, a vendar je zgodovina notranjeavstrijskih dežel imenitna in zanimiva v narodnogospodarstvenem in agrarnem oziru in v to je Vl. Levca uvedel dr. Ivan Peisker, kustos c. kr. vseučiliške knjižnice in docent za socialno in gospodarstveno zgodovino na c. kr. vseučilišču v Gradcu. Vladimír Levec se je seznanil z docentom dr. Peiskerjem v vseučiliški knjižnici, kjer je kopiral neki spis za prof. Luschina. Ko je dr. Peisker zapazil, da Levec posebno umeje notranjo zgodovino, ga je koj potegnil na gospodarstveno polje in med mnogimi zasebnimi pogovori v nemal za socialno in gospodarstveno zgodovino. Prav ondaj se je Dunajska antropološka družba po opominu eksc. Inname Sternegga zanimala za katastralne karte, češ, da se v njih nahajajo narodnozgodovinski momenti. Družba je najprej povabila na sodelovanje dr. Peiskerja; a ker so ga zadržavala druga dela, je iskreno priporočil mladega Levca, ki je s podporo družbe preučil znamenite selske meje Ptujskega polja iz agrarnozgodovinskega stališča in spisal dve razpravi: »Pettauer Studien I. in II.« o naseljevanju po Dravskem polju. Završilni spis (III.) je bilo njegovo poslednje delo, ki ga pa ni dovršil. Posledki tega spisa so šli s pokojnikom v grob in bržčas ga bode dr. Peisker objavil ko torso. V teh spisih je Levec uporabil Peiskerjevo teorijo o župni ustavi in dvoplasnosti pri starih Slovanih. Sprva se je pomišljal,

a naposled je uvidel, da se očitna dejanstva ujemajo ž njo. »Čimdalje premišlujem o njej, tembolj sem uverjen, da je res tako« so bile njegove besede.

Vladimir Levec je tudi sodeloval pri monumentalnem delu prof. Dopscha »Die oesterreichischen Urbare«. Prvi zvezek »Die landesfürstlichen Urbare Nieder- und Ober-oesterreichs aus dem 13. und 14. Jahrhunderte« (CCVIII + 410) je pravkar izdala akademija znanosti na Dunaju, in v uvodu omenja prof. Dopsch kaj pohvalno in laskavo svojega sodelavca. Vrhu tega je Levec objavil večje in manjše spise v raznih znanstvenih časopisih (Ljubljanski Zvon, Izvestja muzejskega društva za Kranjsko, Vestnik slovanskih starožitnosti v Pragi, Mittheilungen des Musealvereines für Krain, Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien, Litterarisches Zentralblatt v Lipskem, Historische Zeitschrift v Berolinu in dr.).

Levčeve »Ptujске studije« so le del njegovih slovanskih raziskovanj; kajti bil je dobro več tudi ruski in jugoslovanski gospodarstveni zgodovini. Levec bi bil iz slavistike v nemško pravno zgodovino uvedel nove elemente in nova razgledišča, o katerih še malo vemo in bomo še dolgo malo vedeli; saj je življenje nemškega prava plulo po velikem delu slovanskega sveta in na tem svetu si ne vedo nemški učenjaki pomagati. Dalje je premisliti, da so viri nemškega prava že toli predelani, da ni lahko najti v njih novih razgledišč.

Ker je pa germanstvo od starih časov močno vplivalo na večino slovanskih narodov, je torej naravno, da je iz teh vplivov sklepati tudi na posledke. Zato bode slavistika nekoč zavzemala v nemški pravni zgodovini imenitno mesto. Levec je bil med živečimi germanisti edini sposoben učenjak, ki bi bil z obsežnimi slavističnimi znanstvi ustavil v nemško pravno zgodovino nova razgledišča. Iz tega je očitno, da je smrt Vl. Levca nedomestljiva izguba za nemško pravno zgodovino in sploh za zgodovinsko znanstvo.

Poleg njegove skepse je slaviti tudi to, da ni imel navadnih predsodkov: nikoli ni vprašal, ali bo ta ali ona resnica, ki jo je dognal, prijetno ali neprijetno vplivala na dnevno strujo. Zato prešinja vse njegove spise neka hladnost, ki ravno prav znači pristno znanstveno raziskovanje. A Levec je tudi dokazal, kaj premore Slovenec, če so mu dani vsi duševni pripomočki; dokazal je zopet, kar so že bili dokazali drugi odlični slovenski učenjaki od Kopitarjeve dobe do sedanjosti: kako krivično sodijo oni, ki pravijo, da so Slovenci narod manjše duševne vrednosti. Ko bi imeli Slovenci vse-

učilišče na svoji domači zemlji, ne bi se poizgubilo toliko talentov, in ne bi napredovanja usodil temu ali onemu, ki se je vzlic težavam in oviram vendar proslavil, samo — slučaj.

Vladimir Levec je bil slaboten in bledoličen možek, kateremu bi bilo opuščati vse, kar utegne škodovati zdravju. Peiskerjeva rodovina, s katero je občeval, kakor sin s starši, ga je prosila in prosila, naj se varuje, a Levec se je zanašal na to, da bode s časom vendar le okreval. Često je rekal: »Saj je bil moj oče v mladih letih tudi bolehen, a s časom je vendar postal korenjak«. A ta nada se mu ni izpolnila. Ponočna duševna dela in naporji so toli oslabili njegovo telo, da se ni moglo ubraniti lokavi smrtni bolezni.

Vladimir Levec je bil žrtva svojega poklica, z njim je izdihnila velika duša!

V Nemškem Gradcu, dne 2. decembra 1904.

A. Kaspret.

Književna poročila.

A. Zgodovinska.

Zahn v. J.: Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark. Mit Unterstützung des k. k. Ministeriums für Kultus und Unterricht, des steierm. Landtages und der Ersten steierm. Sparkasse in Graz herausgegeben vom Historischen Vereine für Steiermark. III. Band: 1246 – 1260. Graz, 1903. Verlag des Historischen Vereines für Steiermark. Str. VII + 467. Cena 14 K., za društvenike 8 K.

Prvi zvezek tega za štajersko zgodovino epohalnega dela, obsegajoč listine iz dobe od 798. do 1182. l., je izšel l. 1875., temu je l. 1879. sledil drugi zvezek listin od 1182. do 1246. l. Tudi gradivo za tretji zvezek je bilo že zdavnaj zbrano, a razne difference med g. pisateljem in odborom »Zgodovinskega društva za Štajersko« so toli zadrževale izdajo tega zvezka, da je še le lani izvrstna in težko pričakovana knjiga zagledala beli dan.

Za kratkim predgovorom, v katerem Zahn navaja razloge, zakaj je prav temu zvezku odmeril dobo od 1246. do 1260. l., sledi v »Dodatku« (Nachtrag) (str. 1—49.) 41 listin, ki spadajo po letnicah v dobo, katero obsegata prvi in drugi zvezek listin. Med temi je bilo sicer že osem listin v drugem zvezku objavljenih, zato se tukaj navajajo samo različnice v novo najdenih listinah. Strani 51 do 386 obsegajo 291 listin iz dobe od 1246. do 1260. l. Pod številkami 253, 254, in 255 so sicer samo regesti iz poznejših zaznamov, ker originalov ni bilo mogoče zaslediti. Dalje sledi pet kazal (od str. 387. do 466.). Prvo kazalo razvrstuje

listine z ozirom na kraje in osebe (nach ihrer lokalen, bezw. individuellen Zugehörung). Iz tega pregleda vidimo, da knjiga obsega za Spodnji Štajer: eno listino za Maribor, pet za samostan v Marnbergu, dve za oglejsko nadškofijo, osem za dominikance v Ptuj, eno za Ptujске gosposode, petnajst za samostan v Studenicah, dvanajst za Gornji grad, deset za Žiže in dve listini za Žire. Seveda se tudi marsikateri druge listine bavijo z osebami in kraji naše ožje domovine.

Drugo kazalo (str. 393) našteva listine za druge dežele, tretje pa tri nepristne listine.

Najvažnije pa je četrto »kazalo oseb in krajev« v abecednem redu (str. 394—458), zakaj s tem kazalom postane knjiga še le priporočna in prav porabna. Ako želiš n. pr. gradiva za kak kraj, poišči ga v tem kazalu in tu bodeš našel vse listine, ki se bavijo z njim, zaznamovane po določenem redu, zraven pa letnice in strani, na katerih se nahajajo omenjene listine. — Peto kazalo na naslednjih 8 straneh obsega razne besede in stvari tudi v abecednem redu. In na zadnji strani je še navedenih za celo knjigo samo šestnajst tiskovnih pogreškov. Omeniti mi je tu, da dvanajstega registriranega pogreška nisem mogel najti ne na naznačeni strani 307. ne v bližini. V naslednji popravek pa se je vrnila majhna pomota; namesto »Nr. 245« je namreč čitati: »Nr. 247«.

Knjiga je v vsakem oziru izvrstna in časti ne samo g. vladnega svetnika in ravnatelja štajerskega deželnega arhiva, dr. pl. Zahna, ampak tudi Zgodovinsko društvo za Štajersko, ki je navzlic slabemu gmotnemu stanju vendar izdalo knjigo, kakršna je »Urkundenbuch«.

Usojam si omeniti samo nekatere reči.

Prva listina na str. 3. me je presenetila. Datirana je z letnico »c. 1000.«; pri tem pa se omenja, da je cerkev sv. Martina na Krapškem polju (Koroško) pridobila župnijsko pravico. Dosle se mi še ni posrečilo za nobeno cerkev zaslediti podeljenja take pravice pred solnograškim nadvladiko Gebhardom (1060—1088). Iz raznih drugih razlogov se sicer mora Gebhard smatrati kot ustanovitelj župnij, vsaj za štajerski del šolnograške nadškofije. A po naši listini je tako župnijo ustanovil že nadškof Hartwik (991 do 1025)! Oswald Redlich dokazuje v spisu »Über einige kärntnerisch-salzburgische Privaturkunden des 11. und 12. Jahrhunderts« (Mitteil. des Institutes für österreichische Geschichtsforschung, V. Bd., Innsbruck, 1884, str. 353 do 364; kar se tiče naše listine, glej str. 361 do 364), da je ta listina bržčas na podlagi kake starejše, — v kateri pa o župnijski pravici gotovo ni bilo govora, — nastala še le proti koncu 11. stoletja: vrhu tega je Hartwikov pečat ponarejen! In Avg. v. Jaksch imenuje listino (Mon. hist. ducatus Carinthiae, I. Bd., Die Gurker Geschichtsquellen 864—1232, Klagenfurt, 1896, str. 49, št. 11.): »Innovation eines Originals des Erzbischofs Hartwicks aus der Zeit des Erzbischofs Gebhard c. 1075«. Tedaj ni nastala ta listina v sedanji

obliki pred nadškofom Gebhardom; zato pa nas tudi ne sme več osupiti, ako se govori o župnijski pravici.

V listini št. 6. (1246, 23. okt., Švamberg) na strani 60. se imenuje med pričami razen drugih župnikov tudi »Vlricus de sancto Johanne pleb«. V četrtem kazalu (str. 429 b) se pa bere: »s. Johannes«, wo? Neverjetno ni, da je ta Ulrik bil župnik pri sv. Janžu v Sakovski dolini (St. Johann im Saggautale), ki je bila takrat že delj časa izločena iz matrne župnije lipniške. Na to kaže tudi bližina kraja, kjer je bila listina spisana.

Leta 1248. prisotstvuje v dveh listinah priča »Chunradus plebanus s. Marie«, prvič v Lipnici dne 21. svečana (str. 76), drugič v Ptuju dne 20. kimovca (str. 95). V kazalu str. 436 a pa stoji: »St. Maria, welches?« Ne motimo se, ako mislimo tu na župnijo Straden, ki se v starih listinah navadno imenuje: Merino, Merein, Marein. To pa raditega, ker je zadnji prej znani župnik stradenski, Henrik Cmureški, že leta 1243. bil v Gradovinu (Gradwein).

Na strani 120. v listini »Datum apud Schorphenberch« dne 27. vinotoka l. 1249. je med pričami tudi »Chunradus plebanus sancti Viti in Marchia«. V kazalu (str. 417 b) postavlja Zahn Sv. Vid na Dolenjsko blizu Krškega. Druge (poznejše) listine pa uporabljajo izraz »s. Viti in Marchia« navadno za župnijo Sv. Vid na Vogalu (St. Veit am Vogau) na levem murskem obrežju nasproti Lipnici. Tudi omenjenega Kourada smatramo kot župnika pri tem štajerskem Sv. Vidu.

104 listino na 171 str. datira dr. pl. Zahn: »1252, 27. febr. . . .« V listini pa beremo: »Acta sunt hec . . . III. Kalendas Martii. »III. Kal.« pa je predzadnji dan v mesecu; 1252. leto je prestopno leto, torej je imel svečan 29. dni. Zato je zgoraj brati mesto »27.« pravilno »28. febr.« kakor ima tudi sicer drugače jako nezanesljivi Muchar v *Gesch. der Steierm.* V, 244.

Na 225. strani pa se je pri korekturi spregledal lapsus calami. Listina (št. 149.) je namreč dana: »Actum apud Styuen...« in kraj v napisu bi se moral glasiti: »St. Georgen a. d. Stiefing«. ne pa »s. Lorenzen a. d. Stiefing«. Kdor pozna krajevne razmere, ta seveda takoj zapazi, da je ta »s. Lorenzen« zakrivila le pisateljeva naglica; drugi bi mislili, da je kraj pravilno imenovan, in zaman bi ga iskali na zemljevidu.

V četrtem kazalu je ostal še en pogrešek. Str. 422 b s. v. »Gnas« se bere: »Pfarrer: Heinr. sacerdos in — 1223, 43«. Namesto letnice »1223« mora stati letnica »1229«, kar se sicer iz listine same (str. 43) popravi.

Želeti bi bilo, da bi se knjiga še nadaljevala vsaj do leta 1300. Obsegala bi še vsaj dva zvezka, če ne več, ker deželni arhiv hrani za čas 1260—1300 kakih 800 listin. Ta zbirka je nepremenljive važnosti tudi za slovenski del štajerske dežele; obsega obilo gradiva za razne panoge

zgodovinske vede in nam kaže, da zgodovinsko življenje pri nas ni manj plulo, kakor kje drugod.

Papir je močan, tisk jako prijeten, cena pa tudi še precej primerna.

M. Ljubša.

Opomba. Pripomniti je tu, da je v 1. in 2. številki »Časopisa« pri poročilu o dr. Kosovi knjigi »Gradivo« po pomoti prišel predzadnji stavek: »Cena je za redne ude »Leonove družbe«, za neude pa previsoka«. V kontekst (str. 101). Glede na raznovrstni tisk v knjigi in na njen obseg je cena 8 K tudi za neude tako nizka, da ni lahko najti enake pri knjigah te vrste.

M. Ljubša.

Po našem mnenju bi družba več izvodov razpečala in lože pokrila velike stroške, ko bi nekoliko znižala ceno za neude; kajti vsak pisatelj zgodovinstva mora želeči, da najde imenitna Kosova knjiga pot med najširše kroge slovenske. Samo ta namen ima naša opomba o ceni za neude.

Uredništvo.

Starzer Albert Dr.: Die landesfürstlichen Lehen in Steiermark von 1421—1546. (Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen. 32. Jahrgang. Graz, 1903.

Navedena publikacija obsega regeste, katere je izdajatelj posnel iz dveh rokopisov c. in kr. dvornega in državnega arhiva na Dunaju in iz fevdne knjige cesarja Friderika III., ki jo hrani c. kr. arhiv za Dolenjo Avstrijo. V teh regestih je zbrano obsežno zgodovinsko gradivo. Navajajo se v abecednem redu imena 363 plemenitnikov, meščanov in služnikov na nemškem in slovenskem Štajerju, ki so v imenovani dobi prejeli in uživali deželnoknežje fevde. Često se pa tudi omenjajo bližnji in daljni sorodniki prejemnikov in njih izredne zasluge za našo deželo in habsburško dinastijo, in prav take zgodovinske drobtinice izvrstno služijo životopiscu. Razen posestnih razmer se navajajo raznovrstni fevdni užitki, kakor zemljišča, gornina, davščine, dostojanstva, sodstvo i. dr. Često se opomnujejo župnije, katerim so ondaj pripadala fevdna zemljišča. Izločil pa je izdajatelj regest one fevde, katere je deželni knez podeljeval iz pripadlega posestva Ptujskih in Celjskih gospodov; regeste teh fevdov bode Starzer pozneje izdal, in prav ti regesti bodo v marsikaterem oziru razjasnili zgodovino Južne Štajerske.

A. Kaspret.

Lang Alois: Acta Salzburgo-Aquilegensia. Quellen zur Geschichte der ehemaligen Kirchenprovinzen Salzburg u. Aquileja. Bd. 1. Die Urkunden über die Beziehungen der päpstlichen Kurie zur Provinz u. Diözese Salzburg. 1. Abt. 1316—1352. Graz, Verlagsbuchhandlung Styria 1903.

To delo je sad temeljitih študij v vatikanskem arhivu in v arhivih na Dunaju, v Gradcu, Celovcu i. t. d. Delo je proračunjeno na več knjig, ki naj bi obsegale listine avignonske dobe (1316—78). Prva knjiga se

bavi z odnošaji papeške kurije do Solnograda, druga bo obsegala gradivo za krško in lavantisko škofijo in prispevke k zgodovini pasovske škofije; tretja knjiga pa gradivo za oglejski patriarhat. Prva knjiga se ne omejuje samo na poustisk listin, ampak razpravlja tudi o virih, znamenitih osebah, navedenih v listinah, in o cerkvenih razmerah v solnograški nadškofiji, tako da je obogatela in provincialna in cerkvena zgodovina za marsikatero dragoceno pojasnilo.

Lj. II

Tkalčič Ivan Krst.: Slavensko bogoslužje u Hrvatskoj Zagreb. Dionička tiskara. 1904. Stran 124. Cena 2 K. (po pošti 10 v. več). — Na Hrvaškem se novejši čas zopet živalno pretresa vprašanje o slovanskem bogoslužju, zatorej je ta knjiga zagrebškega akademika in marljivega hrvaškega zgodovinarja uprav aktualnega pomena. Poleg kratkega uvoda je knjiga razdeljena v pet poglavij. V prvem poglavju kaže g. pisatelj, kako se je staroslovenski jezik vpeljal v bogoslužje ob času sv. Cirila in Metodija.¹ Drugo poglavje govori o slovanskem bogoslužju na Hrvaškem v obče in opisuje borbe, ki jih je tekom stoletij prebil hrvaški narod za to svojo svetinjo. Vkljub vsemu nasprotovanju se je glagolica proti koncu 18. veka razprostirala skoro po vsej Istri in po otokih jadranskega morja, po Dalmaciji, po vojaški krajini in po velikem delu civilne Hrvaške.

Posebno zanimivo je tretje poglavje, kjer zvemo, da je tudi po zagrebški škofiji od 15. do 18. veka bilo razširjeno glagolsko bogoslužje. Koncem knjige so po abecednem redu naštetí vsi oni kraji v zagrebški škofiji, kjer se je zasledilo glagolsko bogoslužje. Celó ob štajerski meji, v Štridovi blizu Ljutomera, najdemo l. 1448. glagoljaše; celjski grof Friderik je namreč tega leta pozidal ondi cerkev ter jo izročil glagolskim redovnikom. Znamenito je tudi to, da se je l. 1570. vršila v Zagrebu škofijska sinoda ter se je pri tej priliki opravljala sv. maša, prvi dan v čast sv. Trojici, drugi dan v čast cerkvenemu patronu, v hrvaškem jeziku (*lingua croatica*). V drugi polovici 18. veka izgine glagoljica v zagrebški škofiji, krivo je bilo temu pomanjkanje domače duhovščine, pomanjkanje glagolskih misalov, turški napadi, izobrazba v tujiini, nekoliko pa tudi brezbriznost.

V 4. poglavju opisuje g. pisatelj novejši pokret za glagolsko bogoslužje v zagrebški škofiji od Jožefovih časov do l. 1893, ko je izšel nov glagolski misal.

Peto in zadnje poglavje govori o slovenskih bogoslužnih knjigah.

Vrednost knjige je zlasti v tem, da nam kaže obstoj glagolice tudi v onih krajih, o katerih je manj znano, da bi bili kdaj imeli slovansko bogoslužje.

F. K.

¹ Med viri, ki jih je rabil g. pisatelj pri tem poglavju, pogrešamo znamenito Jagičevo razpravo »Zur Entstehungsgeschichte der Kirchenslavischen Sprache«. Denkschriften d. k. Akad. d. Wissensch. phil.-hist. Cl. Wien 1902, Bd. 47.

Tkalčić J.: *Povjestni spomenici slob. i kralj. grada Zagreba.* Zv. IX., str. XXXV, 387.

V prvih treh zvezkih tega znamenitega dela je velezaslužni hrvaški zgodovinar objavil vse listine od l. 1093. do 1526, ki se tičejo mesta Zagreba, naslednjih pet zvezkov je obsegalo sodne pozive in razsodbe od l. 1355—1526, z devetim zvezkom je pa začel izdajati knjige o mestnih in meščanskih posestvih (libri fassionum seu funduales), rekli bi, mestno zemljiško knjigo. Priobčene so tu zemljiške knjige od leta 1384—1402, potem od l. 1427—1440, vmes so se izgubile knjige.

Mestno poglavarstvo je nadziralo celo imovino in vsaka izprememba posesti se mu je morala naznaniti. Ko se je vse natanko preiskalo, je poglavarstvo izdalo posestniku zemljiško listino z mestnim pečatom, od l. 1384. se je pa morala vsaka posest, da je bila veljavna, vpisati še v mestno knjigo in tako so nastale zemljiške knjige. — Posestvo obsega hišo s hišnim zemljiščem, mlin, vrt (če ni pri hiši), njive, travnike, gorice in šume. Meščanska hiša se imenuje »curia«, hiše izven mesta se imenujejo »domus«. Kdor je hotel prodati hišo, moral jo je ponuditi najprej kakemu sorodniku, potem sosedu, in če od teh nihče ni hotel kupiti, jo je smel prodati komu drugemu. Kdor je storil kak zločin, pa je ubežal, mu je mestna občina zaplenila posest; če je imel otroke, je zaplenjeno imovino odredila za vzgojo otrok. Tudi posestva sežganih čarovnic so pripadla občini, ki jih je potem prodala. Istotako si je prilastila posest onih, ki so bili dosmrtno izgnani iz mesta. Posestva veleizdajcev so pa pripadla vladarju.

Sploh je v tej knjigi mnogo gradiva za zgodovinarja, jezikoslovca, in pravnika, za topografijo, kulturno in gospodarstveno zgodovino.

F. K.

Schreuer Hans: *Untersuchungen zur Verfassungsgeschichte der böhmischen Sagenzeit.* Leipzig 1902. (Staats- und socialwissenschaftliche Forschungen herausgeg. von G. Schmoller XX, 4).

Knjiga nudi dober pregled o najvažnejših točkah češke prazgodovine. V desetih poglavjih obravnava pisatelj kritiko izročila samega, gospodarske in lastninske razmere, socialne tvorbe ob rodbine do državnih enot.

Lj. H.

Hoernes Moritz Dr.: *Der diluviale Mensch in Europa. Die Kulturstufen der älteren Steinzeit.* Braunschweig, Verlag von Friedrich Vieweg u. Sohn. 1903.

Pisatelj nam podaje v tej knjigi plodove svojih obsežnih raziskavanj o starejši kameni dobi. Natančno je zasledoval, kako so vplivale na naseljevanje ledeniške fluktuacije, ki so se kaj močno pojavljale v srednji Evropi. Posrečilo se mu je dognati, da so se mogli paleolitski lovci samo periodično razširiti po teh pokrajinah; kajti kadar so ledeniki naraščali, je moralo prebivavstvo zopet bežati v ugodnejše

kraje. Tako so ustvarile ledeniške fluktuacije same razločne zareze v zgodovini paleolitske dobe. In to misel si je izbral Hoernes za podlago novi delitvi ledenih dob. Prevzevši z malimi premembami razreditev francoskega učenjaka de Mortilleta, ki razločuje šest period, deli Hoernes vso paleolitsko dobo v štiri ledene dobe, med katere uvršča tri interglacialna razdobja. V prvem interglacialnem razdobju živi neandrodolski človek in v ta čas spadajo tudi sloveče izkopine v Krapini na Hrvaškem. V drugem interglacialnem razdobju pa nastopa človek afrikanskega rodu, ki živi v odprtih bivališčih pod milim nebom. Tretje razdobje kaže že znake prehoda: kulturno pripada še paleolitski dobi, dočim ima živalstvo neolitski značaj. Toda še enkrat prekine prodiranje ledenikov mirni razvoj človeške prehistorije. Šele po četrti ledeni dobi izgine to paleolitsko prebivalstvo med neolitskimi priseljenci.

Paleolitska doba je videla torej dve plemen i v Evropi: eno neandrodolsko in eno afrikansko, ki se je priselilo, dokler je bilo Francosko še v kontinentalni zvezi z Afriko.

Paleolitska kultura je potemtakem afrikanskega izvora. *Lj. II.*

Vladimir Gudel: Njemački utjecaji u hrvatskoj preporodnoj lirici. Zagreb 1903. Dionička tiskara. C. 40 v.

Knjižica je ponatis iz »Vienca«. Z mnogimi vzgledi kaže pisatelj, kako so prvaki v liriki v hrvaškem pesništvu posnemali Nemce. Dokler nimamo nadaljevanja dr. Murkotovega dela »Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der slavischen Romantik«, bo ta studija dobro došla za razumevanje hrvaškega pesništva v preporodni dobi.

A. Scholz: Matica plemstva županije požeške, srijemske i virovitičke 1745—1902. Uredio i izdao Emilij Laszovski. Zagreb 1903.

G. pisatelj je pristav kr. deželnega arhiva v Zagrebu in so mu torej bili na razpolago najboljše viri v Zagrebu in v Budimpešti, pa tudi iz slovtva je porabil najboljše in kritično sestavljena dela. V uvodu govori pisatelj o početku županijskih plemiških matic in o dokumentih, ki so se rabili pri vpisovanju v matice, potem opisuje matice posameznih županij. Plemiške obitelji se vrste po abecednem redu, pri vsaki obitelji je dostavljeno, kdaj ji je bilo plemstvo podeljeno in potrjeno. Knjižica navaja domače plemstvo pa tudi tujce, ki so se v Slavonijo priselili.

Kraljevi hrvatske krvi (924—1102). C. 60 v. Spljet. Knjižica je namenjena širjemu občinstvu ter hoče kratko predstaviti življenje in delovanje domačih hrvaških kraljev. Ob enem skuša v glavnih potezah pokazati, koliko starih in za hrvaško zgodovino važnih spomenikov je doslej odkrito. Iz tega stališča služi knjižica za orientacijo v hrvaškem zgodopisju.

Segher Mato, prof. kr. real. gimn. u Mitrovici. Hrvatski narodni vladari od g. 620—1102. C. 1 K., str. 104.

Tudi ta knjižica predstavlja v krasnem slogu in jeziku zgodovino narodnih hrvaških kraljev. — Tako umejo Hrvati podajati posledke zgodovinske vede najširjim slojem.

F. K.

Horvat Rudolf dr., kr. profesor u Petrinji: **Borba Hrvata s Turcima za Petrinju.** Tiskara Drag. Benka 1903. Knjiga opisuje obupno borbo za Petrinjo, katere strategično važnost so vedeli ceniti Turki kakor Hrvati. Pisatelj je zbral vse podatke, kolikor jih je mogel zaslediti, ki se nanašajo na ta predmet.

B. Narodopisna.

Frjanovo (Narodni običaj na Murskom polju.) Zabilježio Vid Habjanič.

S tem kratkim doneskom se ozira poslednji zvezek zagrebškega »Zbornik-a za narodni život i običaje južnih Slavena« (Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti), Knjiga IX.; sv. 1. str. 145–147 kakor že večkrat tudi na Slovence. Iz člančiča vidimo, da se pri nas še tudi v krajih, ki so precej znani, nahaja marsikaj zanimivega. V dr. Jos. Pajek-a »Črticah iz duševnega žitka štajerskih Slovencev« (izd. Matica Slovenska, v Ljubljani 1884) pripoveduje (na str. 39–40) se nam, kako hodijo dečki na Florijanovo v peč kurit ali pa na večer pred sv. Florijanom koledniki popevat, za kar dobivajo darila. Na Murskem polju hodijo tudi »trije čehi« na »Frjanovo« zarana kurit, ker ta dan mora v vsaki hiši »moški« zakuriti, ali pravo »Frjanovo« še je le prva nedelja po godu sv. Florjana, praznik vaških mladeničev in deklet, pri katerem pridejo dečki, ki so dosegli 16. leto, prvičkrat med mladeniče ter se slovesno »kronajo«. Zanimivi so nauki, ki jih dobivajo »dečki«, ko stopijo med »čehi«, da bi jih vse rado imelo in da bi imeli povsod tudi »počenje«. Bilo bi dobro vedeti, kako daleč sega ta praznik mladeniške polnoletnosti in kje se pri nas nahaja nekaj podobnega.

Članek je napisan v murskopoljskem narečju, kakor so zahtevala pravila za nabiranje gradiva iz narodnega življenja, ki jih je za Jugoslovansko akademijo napisal A. Radič. Kdor čita dolge popise raznih krajev v dotičnem narečju v »Zborniku«, pa mora reči, da je tak način zapisovanja težaven za nabiravca in bravca ter ne prinaša obetanega sadu. V narečju vsakega kraja ni lahko pisati in marsikaj se niti ne da, zapisovavec nehoté piše mešanico iz književnega jezika in svojega narečja. Tako gradivo se tudi ne nabira samo za jezikoslovce, zaradi česar ga razni učenjaki, posebno iz drugih slovanskih narodov, težko rabijo, saj imajo že s književnim jezikom dovolj težav. Jezikoslovec pa s takim zapisovanjem sploh ne more biti zadovoljen, kajti za svoje preiskave sme rabiti le res narodno govorico v dobro zapisanih narodnih pripovedkah, pravljičah, bajkah in pregovorih; že pri narodnih pesnih mora biti jako previden, ker ve, kako potujejo s kraja v kraj. V našem članku je torej zapisovavec, dasi je sam iz naroda, posebno proti koncu svojega popisa rabil književni jezik s književnimi pojmi, samo z obli-

kami svojega narečja. V narodni govorici bi bilo tukaj zapisati samo to, kar narod sam pripoveduje, posebno deset (število ni slučajno!) zapovedi, ki jih je »najstarši zmed čelov« »predgo« dečkom. Drugače se najbolje popisuje v književnem jeziku, seveda kolikor mogoče v slogu dotičnega narečja, in besede, ki se razlikujejo od književnega jezika, vsaj v svojem pomenu, pa se naj zaznamujejo, kakor sem jaz delal v tej oceni, in po potrebi tudi razložijo. Tudi stvarne razlage so v opazkah potrebne; n. pr. bi jaz rad vedel, zakaj se po solnčnem zahodu ne sme s klobukom na glavi v vas priti ampak s kapo: to ima svoj kulturno-zgodovinski vzrok, četudi morebiti danes ni več jasen.

H koncu želim, naj bi tudi naš »Časopis« prinašal podobne članke, saj si je Zgodovinsko društvo postavilo livalevredno nalogo, da bo gojilo tudi »narodopis«. Povsod v svetu se čuti potreba, da se opiše »prosti« narod ali »ljudstvo« (ta izraz se rabi na Štajerskem v pomenu češkega lid, poljskega lud), kako živi, misli in čuti, kajti vse to se danes neizmerno hitro menja pod pritiskom novodobne kulture. Vsi drugi slovanski narodi imajo posebne časopise za narodopisje, samo Slovenci zaostajemo tudi tukaj kakor v zgodovini. Mnogo je tega kriva misel, da nimamo zgodovine, ker nismo imeli svoje države, in da nismo dovolj slovanski, ker živimo že čez tisoč let pod uplivom romanogermanskega sveta. To so pa krivi pojmi, ki posebno za znanost nimajo veljave; če mi ne bi imeli ničesar svojega, kar pa ni res, bilo bi važno, kaj in kako smo sprejemali od sosedov ter po svoje prenařevali, saj so tako delali tudi vsi drugi narodi.

Bila bi lepa naloga napisati načrt za narodopisne študije in navodilo za nabiranje potrebnega gradiva. Na žalost tega takrat ne morem in tudi nočem, ker bi moral ponavljati, kar sem pisal v svoji razpravi »Narodopisna razstava češko-slovanska v Pragi l. 1895« v »Letopisu Slovenske Matice« za l. 1896. (str. 75—137, gl. posebno »Nauki za Slovence« na str. 132—137). Duhovniki, učitelji, dijaki in drugi omikanci, ki živijo med ljudstvom, lahko marsikaj naberejo, kar bo koristilo znanosti in spoznavanju našega naroda. Da članki ne bodo preobširni in da se ne bo ponavljalo, kar je že znano, priporočam nabiravcem na Štajerskem, naj se ozirajo na Pajekove »Črtice«. Omeniti pa moram, da se v njih večinoma opisujejo le narodno verovanje, narodne šege in navade; mi pa hočemo vedeti, kje, v kakih hišah in vasčih in kako živi narod, kaj in kako dela po starem in doma i. t. d. Pri tem je pa treba zbirati tudi načrte, fotografije in slike ter jih tudi objavljati, ako je le mogoče, kajti pri mnogih rečeh izda podobica več nego najdaljši popis. Kdor želi natančnejšega pouka, naj pregleda najbližji nam narodopisni časopis »Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena«, posebno pa v II. knjigi navodilo Dr. A. Radića »Osnova za sabiranje i proučavanje gradje o narodnom životu«. V »Zborniku« bodo Slovencem posebno dobro došla tudi poročila o drugih slovanskih časopisih za narodopisje.

Pri tem ni treba misliti samo na velike in sistematične popise kakega kraja; dobro došlo bo nam gradivo o tem ali onem predmetu iz narodnega življenja, še bolje si pa želimo podobnih razprav od strokovnjakov, ki so katerikoli predmet na Štajerskem ali pa po celem Slovenskem preštudirali ter ga morebiti tudi primerjali z življenjem pri drugih narodih. Kako zanimivo je n. pr. življenje na naših planinah, ali nikjer ni tako popisano kakor črnogorsko, kateremu je vsaj v julijskih Alpah neizmerno podobno! Rad priznavam, da se mi je v zadnjih letih, ko sem študiral hiše po Slovenskem, odpiral nov svet. Tako bo se godilo vsakemu, ki se bo resno lotil kakegakoli narodopisnega vprašanja.

M. Murko.

Kossina G.: Die indogermanische Frage, arhaeologisch beantwortet. Sonderabdruck der »Zeitschrift für Ethnologie« 1902, Berlin 1903.

Prepornemu vprašanju o pradomovini in razširjanju Indogermanov, ki je porodilo že množico hipotez, je posvečena razprava, v kateri skuša pisatelj rešiti ta problem zgolj s pomočjo arheoloških podatkov. Pojem nordijske dolmenove keramike mu je pripomoček, da omejuje pradomovino Indogermanov na južno Švedsko, Dansko in severozapadno Nemško; ozemlje indogermanske dolmenove keramike je torej tista toli iskana pradomovina. Do začetka 3. tisočletja je narasla ekspanzivnost indogermanska tako, da si je poiskala duška v mogočni selitvi proti jugu. To prvo gibanje označuje okrogla amfóra meklenburško-braniborskega tipa. En tok se je pomikal ob Labi in Sali, drugi vzhodni ob Odri do Galicije, celo do Kijeva. Zapadni tok pa se je pomešal proti koncu 3. tisočletja s severnimi razrastki južno-evropskih plemen (progasta keramika) v novo indogermansko pleme (Rösenski tip), iz katerega so se razvili okoli l. 2000. Italiki in Kelti.

Ta razvoj se je vršil na Hessenskem, ob Renu, med tem ko se je razširjala druga panoga indogermanska od Sale in Labe na Češko, Moravsko in Nižjeavstrijsko (unjetiški tip — Aunjetitzer Typus). Ti so segali celo do Bosne, kakor to dokazujejo zapestnice, ki so se našle pri Glasincu, in iz njih so izšla ilirsko-grška plemena. Okoli l. 1600. prekorajijo Donavo in v mikenski dobi se že odcepijo od njih na Balkanu Grki. Z dorijskim navalom (1200) vderejo na Grško kot nositelji dipilonske keramike.

Od vzhodnega toka pa se diferencirajo med tem tudi različna plemena: ob Odri poznejše Traki, ki se začnejo potem naseljevati po Erdeljskem, na Ruskem azijski Ariji in naposled Slovani, ki prebivajo na tem ozemlju do 6. stoletja p. Kr. r.

Problem razraščanja indogermanskega plemena je s tem dosledno razvit.

Lj. H.

Društvena poročila.

Poroča društveni tajnik.

7. Peta odborova seja dne 14. maja 1904.

Davzoči: Podpredsednik g. H. Schreiner, prof. A. Kaspret, dr. R. Pipuš, M. Ljubša, prof. Stegenšek in prof. Kovačič. Zapisnik zadnje seje se odobri. Tajnik poroča, da sta on in soodbornik prof. Majcen v smislu odborovega sklepa v zadnji seji pozvedovala o starinah krog Brezja, Dugoš in Serkovec. Na zemljišču »Dobrave« so pred leti žanjice našle zlat in srebrn denar, ob cesti med Brezjem in Dugošami so ha njivi zadeli večkrat ob zid in ravnotam se je našlo marmornato koritce, ki sedaj služi za kropilnik pod stolpom podružnice v Brezju. Na zahodni strani Serkovec so pa pred 12 leti zadeli na množstvo človeških kosti, katere so potem zvozili na hočko pokopališče. (Najbrž so tu pokapali mrliče ob času kuge.) Za natančnejšo preiskavo bi trebalo kopati na dotičnih mestih, kar bo pa mogoče v jeseni, kadar bodo zemljišča prazna.

V smislu § 8. društvenih pravil sklene odbor sklicati občni zbor začetkom oktobra. Na dnevni red se stavi tudi volitev novega predsednika mesto umrlega M. Slekovca. Z ozirom na to volitev se sklene, sklicati občni zbor v Maribor, kjer ima društvo svoj sedež.

Zamemba »Časopisa« z raznimi listi se vzame na znanje in se za zamembo postavi načelo: S štajerskimi slovenskimi listi se z vsemi sprejme zamemba, s slovenskimi izven Štajerske le z znanstvenimi, z neslovenskimi pa le, če so izrecno namenjeni zgodovinski vedi. Prošnji dveh akademskih društev za brezplačno pošiljanje lista se ugotovi. Odbor izrazi željo, da bi »Zgodovinsko društvo« v prijateljskih odnosih sporazumno delovalo s kranjskim »Muzejskim društvom« in graškim historičnim društvom. — Za slučaj, da bi se namerjavala vseslovenska razstava v Petrogradu prej ali slej vršila, naroči odbor predsedništvu, da stopi v dogovor z »Matico Slovensko« in drugimi društvi, kako bi se tudi štajerski Slovenci vdeležili razstave.

Na znanje se vzame dopis slov. čitalnice v Mariboru, da želi čitalnica sporazumno z »Zgod. društvom« prirejati znanstveno-poljudna predavanja, ki se naj začno v jeseni.

Na predlog prof. Kaspreta se sklene, tudi na deželi prirejati poljudna predavanja o domači zgodovini.

Rednih udov je dotlej pristopalo 182, »Časopisa« se je razposlalo 1—2. št. okoli 600 izvodov. Da bi se omogočilo

izkopavanje starin, zlasti preiskovanje staroslovenskih grobov, nasvetuje prof. Kaspret prostovoljno subskripcijo, s katero bi se napravil poseben muzejski sklad. — Pouk o sestavljanju kronike g. Ljubša se da v pregled še drugim odbornikom.

8. Prvo predavanje v mariborskem „Narodnem domu“ dne 5. maja 1904.

Ob 8. uri zvečer je društveni podpredsednik najprej občinstvu predstavil novo društvo ter kratko razložil njega namen, važnost in sredstva, med katerimi so tudi poljudna predavanja.

Na to je g. vadm. učitelj G. Majcen prav jasno govoril o prihodu Slovencev v sedanje dežele. Razpravljaj je zlasti dvojno vprašanje: 1. kedaj so Slovenci prišli v sedanjo domovino in 2. kakšen je bil njih prihod. Najprej je govornik očrtal zgodovino raznih teorij o prihodu Slovencev in sploh Slovanov v sedanje dežele. Prvo poročilo, ki se v znanstvu vpoštevata, je poročilo Nestorjevo, ki stavi zibel Slovanom ob Donavi, kjer sedaj bivajo Bolgari in Madžari, od koder so jih Vlahi = Kelti okoli l. 335. zapodili onostran Karpatov. Od časov Eneja Silvija Piccolomini se je med neslovanskimi pisatelji razširilo mnenje, da so Slovani šele ob času splošnega ljudskega preseljevanja prišli iz Azije. Resneje se je začelo to vprašanje pretresati koncem 18. veka. Schlözer, prof. zgodovine na petrograjski akademiji, se še drži Nestorja ter po zgodovinsko-geografskem načelu deli Slované v 9 panog, Dobrovský pa do l. 1806. v 5. Oba, Schlözer in Dobrovský, sta Jugoslovane smatrala za potomce starih Ilircev in te misli je tudi naš Vodnik v znani pesmi »Ilirija oživljena«. L. 1809. pa Dobrovský že piše Kopitarju, da Ilircev ne smatra več za Slované. Slovenci bi bili po njegovem novem mnenju prišli v sedanje kraje nekaj pred l. 600 po Kr. Tudi Kopitar je bil v obče Nestorjevega mnenja. Hrvatje in Srbi so se med l. 610. in 640. naselili v sedanjo svojo domovino ter razcepili Slované, ki so že od prej bivali tukaj od Gorotana do Soluna.

Šafařík v svoji knjigi »Slovanske starožitnosti« uči, da so Slovani že od nekdaj bivali od Karpatov do Jadranskega morja, a da so jih okoli l. 340. pr. Kr. Kelti potisnili za Karpace, nekaj pa jih je ostalo. Na jugu od podonavskih Slovanov so bivali Ilirci, ki niso s Slovani istovetni; njih potomci so bržkone današnji Albanci. Šafaříkovo delo je vzbudilo velikansko navdušenje, ki je pa mnoge zavedlo predaleč,

da so povsod iskali Slovanov, tako pri Čelih Kollar, pri nas Davorin Trstenjak, Hicinger in Sila. Tudi Čeh Šembera, Poljak Boguslawski in Simon Rutar smatrajo Slovane tostran Karpatov za prvobitne. Slednji je pa l. 1896. opustil prejšnje mnenje in pritegnil najnovejši teoriji.

Miklošič razločuje med Jugoslovani Slověne, pa Hrvate—Srbe. Najprej da so se naselili po balkanskem polotoku in po Panoniji, Daciji i. t. d. Slověni, katere deli v gorotanske, panonske, dakovske in bolgarske. Med te Slověne so se ob času cesarja Heraklija vrinili Srbi in Hrvatje.

Zadnji čas so pa jezikoslovci, antropologi, arheologi in zgodovinarji, vsak po svoji poti, prišli do novih posledkov, ki se pa dobro ujemajo. Po tej podmeni so Slovani v Evropi približno od l. 500 pr. Kr.; njih prva domovina v Evropi je za Karpati. — Ko je govornik kratko očrtal položaj naših dežel v rimski dobi, razkazuje, kako se je vršilo doseljevanje Slovanov v sedanje dežele od konca 5. veka do l. 600 in katere zemlje so zasedli Slověni, predniki današnjih Jugoslovani. Vsi Jugoslovani so takrat govorili eno slovansko narečje v treh razrečjih: zapadnem (sedaj slovenskem), srednjem (srbohrvaškem) in vzhodnem (bolgarsko-makedonskem). H koncu očrta v nekaterih stavkih usodo, ki jo je imela v zgodovini vsaka teh treh panog ter sklene svoje predavanje s pohvalo in priporočilom dr. Kosove knjige »Gradivo za zgodovino Slovencev«.¹

9. Predavanje v Skokah.

Dne 10. jul. je »Zgodovinsko društvo« priredilo drugo poljudno predavanje v Skokah pri Mariboru. Predsedoval je odbornik g. dr. Pipuš. G. Gabr. Majcen je v tem predavanju očrtal zgodovino Skok od najstarejših časov, odkar se ta kraj omenja v listinah, obširno je opisal ondoto srbsko naselbino in nje usodo ter daljni razvoj Skok. Pri svojih večkratnih izletih v Skoke je g. predavatelj natančno proučil krajevne in narodopisne razmere ter tudi v zgodovinskem oziru v marsičem dopolnil zadevni Bidermannov sestavek. Svoje predavanje je g. Majcen priobčil v »Slov. Gospodarju« št. 30, 31, 32. (l. 1904), one odstavke, ki spopolnjujejo Bidermannov članek, pa priobči »Časopis«.

To predavanje je pokazalo, da ima naše ljudstvo globok zmisel za domačo zgodovino, ker je v lepem številu in z velikim zanimanjem poslušalo predavanje.

¹ Celotno predavanje je priobčil »Slovenski Gospodar« l. 1904, št. 20—23 v podlistku.

Po predavanju je še društveni tajnik razložil pomen in nalogo »Zgodovinskega društva«, in kako ga tudi priprost kmet lahko podpira.

10. Drugi občni zbor dne 12. oktobra 1904. v Mariboru.

Podpredsednik g. ravnatelj H. Schreiner otvori o $\frac{1}{4}$ 5 uri zborovanje ter pozdravi došle ude. Govornik povdarja, kako vzvišeno nalogo ima društvo za Spodnje Štajersko in kako uspešno je delovalo v prvem letu vkljub raznoterim težavam.

O društvenem delovanju poroča natančneje tajnik prof. Kovačič. Zaradi volitve novega predsednika se je letošnji občni zbor sklical v Maribor in ne v Celje, kakor se je priporočalo na lanskem občnem zboru. Mesto bolnega in potem kmalu umrlega predsednika Mat. Slekovca je društvu vrlo načeloval od začetka do sedaj g. ravnatelj Schreiner. Odbor je razposlal več sto tiskanih povabil za pristop k društvu. Do občnega zbora je k društvu pristopilo 240 rednih in 20 podpornih udov. Z večjimi zneski kakor znaša letna udnina je pristopilo več posojilnic.¹ Izmed rednih udov so štirje vplačali dosmrtno udnino po 100 K, vsled smrti je pa izgubilo društvo dva redna uda. — Po raznih krajih je predsedništvo imenovalo 17 poverjenikov, ki imajo nalogo nabirati starine in poročati odboru o slučajnih najdbah. — Glede slovstvenega delovanja je odbor vkljub pičlim sredstvom docela izpolnil naročilo lanskega občnega zbora, ki je sklenil, da se izda prvo društveno leto publikacija kakih 12 pol. Društvo si je ustanovilo znanstveno glasilo »Časopis«, ki se tiska v 700 izvodih. Prvi dve številki sta obsegali 7 pol, 3. in 4. po priliki isto toliko, tako da bo I. letnik štel 14 pol. Tudi poljudno knjižico je društvo ravnokar izdalo, namreč razpravo g. Gabriela Majcena »Skoke pri Mariboru«. Tudi je društvo priredilo dvojce poučnih predavanj, eno v Mariboru, drugo pa v Skokah, ki se je posebno dobro obneslo. Pričelo je tudi izkapanja na Hajdini in v Slov. goricah, ki se pa zaradi nepremagljivih zaprek niso mogla izvršiti v večjem obsegu. — V bodoče še društvo čaka veliko dela; vrediti in preiskati bo še treba razne arhive, zasledovati prazgodovinska in staroslovenska selišča in grobišča, zgodovino raznih korporacij na Sp. Štajerskem, kakor tudi gospodarsko, versko-cerkveno, obrtno, umetniško, slovstveno zgodovino, zbirati življenjepisne podatke slavnih domačinov in rodo-

¹ Glej imenik udov.

slovje spodnještaj. plemstva. V narodopisu še čaka delavcev folkloristika, dijalektologija, ljudska psihologija, narodne noše in običaji, stavbinske posebnosti i. t. d.

Blagajnik g. dr. Pipuš je podal začasen pregled društvenega imetja; končno se račun sklene šele ob novem letu ter ga bodo pregledali lani izvoljeni pregledovavci računov. — Društveni knjižničar poroča o društveni knjižnici in o muzeju.

Društvo ima začasno svoje zbirke v sobi, katero je dal prevz. knezoškof na razpolago v deškem semenišču. Od r. Slekovca je dobilo pisalno mizo za nastavkom in stojalo, kupilo pa je 2 prostorni omari za knjige in muzejske predmete. A že primanjkuje prostora.

Knjižnica ima dober temelj v knjigah r. Slekovca. Med njimi so najvažnejše publikacije za sp. št. zgodovino, kakor Zahnove: Urk. Buch 1—III, Ortsnamenbuch, potem Mucharjeva, Kronesova, Huberjeva, Orožnova, Šumijeva dela, Valvasor (darilo g. župnika Hirtija), štajerske zgodovinske Mitteilungen in Beiträge, potem mnogo manjših slov., lrv. in nemških strokovnih del. Ta knjižnica se je pomnoževala z darili najraznovrstnejše vsebine in šteje sedaj 312 zvezkov. Vrhutega je še g. upok. učitelj Žolnir daroval okoli 130 knjig pedagogične vsebine. Člani so si izposodili letos kakih 20 knjig.

Svoje publikacije zamenjuje naše društvo: z muzejskim društvom v Ljubljani, s historičnim društvom v Gradcu, s arheološkim društvom v Zagrebu ter z listi: Domovina v Celju, Ljubljanski Zvon, Katoliški Obzornik, Bullettino di archeologia e storia Dalmata v Spljetu, Slawisches Echo na Dunaju, Pravnik v Ljubljani, Planinski Vestnik v Ljubljani.

Arhiv obstoji iz Šlekovčevega sklada za biografijo južnošt. duhovnikov, učiteljev in umetnikov ter množine drugih zapiskov; potem ima nekaj pisanih molitvenikov in pisanih pesmaric iz 18. in začetkom 19. stoletja in nekaj izvirnih listin.

Muzej ima raznega gradiva iz vseh strok: predzgodovinske izkopine, nekaj posodja iz rimskih grobov, nekaj slik, orožja in narodnih noš.

Najobilnejša je zbirka novcev (310), a so večinoma vsi novejši t. j. iz 18. in 19. stol.

Muzej mora ostati vedno na dnevnem redu in sicer tako, da se sistematično zanj zbira.

Na predlog tajnikov sprejme občni zbor naslednjo resolucijo: »Vsi rodoljubi se prosijo, da svoje knjige, zlasti zgodovinske, in starinarske zbirke za slučaj smrti prepuščajo

društvu, ker se le prepogostoma take reči po smrti poizgubé ali pridejo v nepoklicane roke«. Istotako je občni zbor izrekel prošnjo do vseh zavednih rojakov, zlasti pa društvenih poverjenikov, da o starinskih najdbah hitro poročajo odboru in iste skušajo pridobiti za društveni muzej.

Tretja točka dnevnega reda je bila volitev predsednika. Ker g. Schreiner odločno izjavi, da mu zaradi mnogih opravil ni mogoče dalje voditi predsedniških poslov, se mu na predlog g. dr. Medveda izreče zahvala za dosedanje vodstvo, za predsedništvo pa isti predlaga g. dr. Pavla Turnerja, ki je na to enoglasno izvoljen.

Na predlog tajnikov izrazi občni zbor sožalje g. c. kr. dež. nadzorniku Franu Levcu v Ljubljani zaradi smrti njegovega sina dr. Vladimira Levca, ki si je s svojimi spisi iz štajerske zgodovine postavil časten spomenik med našimi zgodovinarji.

11. Šesta odborova seja

se je vršila takoj po občnem zboru. Navzoči: dr. Pavel Turner, predsednik, ravnatelj H. Schreiner, dr. R. Pipuš, prof. Jos. Kožuh, M. Ljubša, prof. Stegenšek, prof. Kovačič, Gabr. Majcen, Iv. Vreže (kot namestnik). Novi predsednik izreče zahvalo za izkazano zaupanje ter prosi soodbornike, da ga krepko podpirajo v procvit društva. Zapisnik zadnje seje se odobri. Tajnik naznani, da je urednik »Časopisa«, g. prof. Kaspret službeno zadržan, vdeležiti se seje, a da se II. snopič, ki bo štel 3. in 4. št., že tiska. Sklene se, da se ta snopič tiska v isto toliko izvodih kakor prvi (700) in da se z njim sklene I. letnik. Načrt za sestavljanje kronik g. Ljubše so pregledali gg. A. Stegenšek, G. Majcen in Fr. Kovačič ter dostavili svoje opazke. Spis se naj primerno predela in da v tisek. — Tajnik naznani, da so že trije udje obljubili predavanja za letošnjo zimo. Na to predsednik zaključí sejo.

12. Predavanje v Ljutomeru.

L. 1704. je ljutomerska okolica posebno hudo trpela od ogrskih vstašev, Krucev, katere so pa Slovenci pri Ljutomeru sijajno premagali in pognali v Muro, tako da pozneje niso več nadlegovali naših krajev. Da se ljudstvu obudi spomin na ta znamenit dogodek domače zgodovine, je »Zgodovinsko društvo« v sporazumu z ljutomerskimi domljubi priredilo ondi javno predavanje dne 27. novembra 1904. ob 4. uri popoldne. Predavanje se je vršilo v dvorani g. Kukovca. Vdeležba je

bila prav obilna iz vseh slojev ondotnega prebivavstva. Predsedoval je ljutomerski društveni poverjenik, g. dr. Karol Chloupek. Predavanje je bilo dvojno. Najprej je prof. Fr. Kovačič splošno očrtal politično razmerje med notranje-avstrijskimi deželami, zlasti Štajersko, pa med Ogrsko v 16. in 17. stoletju. To razmerje je bilo vedno napeto ter več ali manj sovražno. Povod temu so bile homatije, ki so nastale na Ogrskem po bitki pri Mohaču 29. avg. 1526, kjer je padel zadnji ogrsko-hrvaški kralj Ludovik II. Za ogrsko krono se sedaj skoraj 200 let bore vladarji notranje-avstrijskih dežel iz habsburške rodovine, pa razni ogrski velikaši, katere podpirajo Turki in pozneje Francozi. Dočim so Hrvati v pretežni večini pripoznali Ferdinanda za svojega kralja in potem vedno zvesto stali pod habsburško zastavo, so se Ogrji močno upirali Habsburžanom. Zvestoba do skupne dinastije in skupna nevarnost je zbližala čestokrat Štajersko in Hrvaško, nasprotno je pa politično nasprotstvo z Ogrsko stalo štajersko deželo veliko žrtev v krvi in premoženju. Govornik navede nekaj vzgledov, kako so politične homatije bile večkrat povod turškim in ogrskim napadom ter raznim hudim obmejnimi prepirom. Najbolj je bilo vselej izpostavljeno sovražnim napadom odprto Mursko polje med Radgono in Ljutomerom s sosednimi Slovenskimi goricami.

Razmerje med Ogrsko in avstrijskimi deželami se je še slujšalo, ko je dunajski dvor hotel vpeljati absolutistično vladno ter Ogrsko tesno združiti z drugimi dednimi kronovinami. Vrhunec tega nasprotja je bil pod vladno Leopolda I. Iz te napetosti so se porodile hude vstaje in zarote, vsled katerih je Spodnja Štajerska mnogo trpela. V okviru tedanjih političnih razmer so se vršili tudi napadi Krucev na Štajersko.

O Krukih je na to govoril redni ud »Zg. dr.«, g. Janez Kociper, kapelan ljutomerski. Na podlagi Slekovčevih sestavkov je razložil začetek Krucev, njih prve napade na Štajersko in je zlasti natančneje naslikal grozovitosti, ki so jih počenjali Kruci l. 1703. in 1704. v Središču in Ljutomeru, dokler jih niso združeni Ljutomeržani, Radgončani in Veržejci pri Ljutomeru pobili, druge oddelke je pa cesarska vojska pognala čez Muro.

13. Predavanje v Marlboru.

To predavanje je bilo posvečeno 50 letnici »Slovenske slovnice« Antona Janežiča. Predsedoval je društveni predsednik, g. dr. P. Turner. Predaval je g. Gabr. Majcen, c. kr.

vadn. učitelj v Mariboru. Očrtal je v glavnih potezah razmere, v katere je vstopila Janežičeva slovnica in pa njen veliki vpliv na razvoj našega jezika. Janežičeva slovnica je prva, odkar je bil sprejet skupni književni jezik, ki se je dala v roke srednješolski slovenski mladini.

Do sredine 19. stol. pišejo slovenski pisatelji v svojih narečjih, dasi se je večkrat poskušalo, posamezna narečja povzdigniti do skupnega književnega jezika. Delo sv. Cirila in Metodija je bilo po njuni smrti pri nas zatrto, v dobi reformacije se Bohorič in Dalmatin poganjata za očiščeno dolensščino, Bošt. Krel pa za idiom med slovensščino in srbohrvaščino. Tudi Martin Pohl in Vodnik sta se trudila, vstvariti skupni književni jezik.

Metelkova slovnica (l. 1825.) stoji na podlagi kranjskih narečij ter takratnega jezikoslovnega znanstva. L. 1832. izda Anton Murko († 1871. v Hočah pri Mariboru) svojo slovnico, s katero skuša vstvariti književni jezik iz vseh slovenskih narečij.

Ko se je naposled izjalovila ideja vzletnega ilirizma, Slovence in Srbo-Hrvate združiti v eden književni jezik, je prišel trenutek, da se je trajno ustvaril skupni književni slovenski jezik. Glavno ulogo in zaslugu pri tem imajo »Novice« (od l. 1843.) s svojim dalekoglednim urednikom, Janezom Bleiweisom. — L. 1845. začne tudi Miklošič svoje delovanje, ki je našemu književnemu jeziku podalo trdno znanstveno podlago in mladeniški jezik Bleiweisovih Novic povzdignilo do popolnoma izolikanega jezika.

Nekaj let potem nastopi mladi Anton Janežič ter sklene podati Slovincem v obliki slovnice pravec za pisanje književnega jezika. Lotil se je dela, ko je temeljito proučil razne slovnice in slovarje, vrh tega pa je tudi skrbno opazoval narodni govor. Pravilo mu je bilo: »Piši, kakor narod slovenski v svoji celoti govori«.

Po mnogem prizadevanju je l. 1850. slovenski jezik za slovensko mladino na gimnazijah postal obvezen predmet, a zaradi pomanjkanja primerne slovnice v slovenskem jeziku je pri pouku slovensščine bila nemščina učni jezik. To je napotilo Janežiča, takrat 23 letnega gimn. pomožnega učitelja brez izpitov in brez plače, da je sestavil svojo slovnico, ki je izšla leta 1854.

Govornik poda glavne podatke iz Janežičevega življenja, omeni njegovo marljivo književno delovanje ter upravlja očeto vsko skrb za njegove učence, potem pa govori o sestavi in razdelitvi Janežičeve slovnice. Glavni del slovnice sta

besedotvorba in oblikoslovje, dočim glasoslovje in sintakso obravnava le kratko in sicer iz ozira na učence. Sploh je primerjalno jezikoslovje glasoslovje in oblikoslovje potisnilo v ospredje, sintakso pa zapostavilo, in to se zrcali tudi v naših slovnica.

Prvi izdaji svoje slovnice je dodjal Janežič tudi pregled slov. slovstva, kar je v poznejših izdajah odpadlo in se preneslo v čitanko. Janežičeva knjiga se je uvedla v vse srednje šole ter tako postala učiteljica slov. izobraženstva; po njej so izdelane tudi manjše slovnice in tako Janežičeva slovnica vpliva celo na začetne šole.

Janežič sam je še spopolnjeval svoje delo ter priredil še drugo izdajo, ki stoji že na dokaj višji stopnji jezikovnega znanstva. —

Glede na metodo je Janežič nekako spojil metodo Dobrovskega in Beckerja.

K sklepu govornik naslika še zadnja leta Janežičevega življenja in delovanja. Prvo polovico svojega 40 letnega življenja se je Janežič vestno pripravljaj na svoj poklic, v drugi pa vneto in zvesto izvrševal svoj poklic. Ostane mu torej časten spomin v zgodovini slovenskega slovstva.

14. Imenik društvenikov.

Redni udje.¹

Akademija slov. bogoslovcev v Celovcu.	Bosina Ivan, kapelan pri Sv. Juriju v Sl. gor.
Apih Jožef, c. kr. prof. v Celovcu.	Brezovšek Martin, župnik pri Sv. Martinu na Polh.
Arsenšek Alojzij, župnik v Vitanju.	Brolili Luka, c. kr. gimn. prof. v Pazinu.
Aškerc Anton, arhivar v Ljubljani.	Cajnkari Jakob, župnik v Središču.
Avsec Fran, župnik pri Sv. Juriju p. Kumnom.	Cajniko Valentin, katelet v Varaždinu.
Barle Janko, nadb. arhivar v Zagrebu.	Cerjak Fran, kapelan v Šmarju.
Baš Lovro, c. kr. notar v Celju.	Cerjak Josip, župnik v Rajhenburgu.
Bohak Fran, m. kapelan v Mariboru.	Cestnik Anton, c. kr. gimn. prof. v Celju.
Bohanec Ivan, župnik pri Svetinjah.	Chloupek dr. Karol, zdravnik v Ljutomeru.
Bolinc Fil. Jakob, vpok. stolni župnik v Braslovčah.	
Bosina Janez, č. kanonik v Kozjem.	

¹ Dostmrtni udje so zaznamovani z ležečimi črkami.

Christalnigg grof Oskar, graščak
v Gorici.

Cilenšek Alojzij, župnik v Poličanah.

Ciuha Ferdinand, kapelan v Ljutomeru.

Cizej Fran, župnik v Šmartnem.

Čebašek Jakob, kapelan v Dobovi.

Čede Josip, župnik v Studenicah.

Černe Ljudevit, učitelj v Grizah.

Dečko dr. Ivan, advokat v Celju.

Dobrovč Josip, m. kapelan v Celovcu.

Dovnik Fran, dekan v Gornjem gradu.

Drofenik G., davčni pristav v Mariboru.

Ferk Feliks, zdravnik v Mariboru.

Feuš dr. Fran, prof. bogosl. v Mariboru.

Firbas dr. Fran, c. kr. notar v Mariboru.

Fišer Andrej, župnik v Ribnici.

Flek Josip, prošt v Ptuju.

Florjančič Josip, kapelan v Št. Juriju ob Taboru.

Frangelj Jernej, župnik pri Sv. Marjeti.

Gaberc Simon, dekan v Mariboru d. br.

Glančnik dr. Jernej, advokat v Mariboru.

Glaser dr. Ivan, advokat v Mariboru.

Glaser dr. Karol, prof. v Ogr. Brodu.

Globočnik Anton pl. Sorodolski, dv. sv. na Dunaju.

Godec Anton, učitelj v Lempahu.

Gomilšek Fran, kapelan pri Sv. Benedktu.

Gorišek Ivan, vikar v Celju.

Gregorec dr. Anton, zdravnik v Ptuju.

Gregorc Pankracij, župnik v Venčesu.

Grossman dr. Karol, advokat v Ljutomeru.

Gruden dr. Josip, prof. bogosl. v Ljubljani.

Hajšek Anton, č. kanonik v Slov. Bistrici.

Haubenreich Alojzij, kn. šk. ekspeditor v Mariboru.

Hauptmann Fran, c. kr. prof. v Gradcu.

Herg Lovro, stolni prošt v Mariboru.

Hirt Fran, župnik v Slivnici.

Hohnjec dr. Josip, katehet v Celju.

Horvat Friderik, župnik v Št. Lovrencu na Poh.

Hrastelj Gregor, župnik v Selnici.

Hrašovec Fran, c. kr. okr. sodnik v Gradcu.

Hrašovec dr. Juro, advokat v Celju.

Hrašovec dr. Silvin, sodnik v Mariboru.

Hribar Ivan, župan v Ljubljani.

Hribovšek Karol, stolni dekan v Mariboru.

Hržič Anton, prof. v Lunovcu pri Vel. Nedelji.

Ilešič dr. Fran, c. kr. učit. prof. v Ljubljani.

Irgl Fran, župnik na Sladki gori.

Jager Avguštin, kapelan v Hajdini.

Janežič Rudolf, spiritual v Mariboru.

Jankovič dr. Fran, zdravnik v Kozjem.

Janžekovič Lovro, župnik v Veržeju.

Janžekovič Vid, kapelan pri Sv. Lenartu v Sl. gor.

Jazbec Anton, župnik v Sl. Gradcu.

Jelšnik Ivan, kapelan v Rajhenburgu.

Jerovšek dr. Anton, real. prof. v Mariboru.

Jerovšek Fran, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.

Josseck J., c. kr. poštni ofic. v Mariboru.

- Jurčič Josip, dekan pri Sv. Lenartu v Sl. gor.
- Jurko Ivan, kapelan na Sladki gori.
- Jurkovič Martin, dekan v Ljutomeru.
- Jurtela dr. Fran, odvetnik v Ptuj.
- Kac dr. Viktor, zdravnik v Mariboru.
- Kačičnik Gašpar, župnik v Stranicali.
- Kapler Ivan, župnik pri Sv. Jakobu v Sl. gor.
- Karba Matija, župnik v Zrečah.
- Kardinar Josip, c. kr. gimn. prof. v Celju.
- Kaspert Anton, c. kr. gimn. prof. v Gradcu.
- Kavčič Jakob, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
- Keček Andrej, kapelan pri Sv. Rupertu v Sl. g.
- Kelemina Matija, župnik v Št. Ilju.
- Koblar Anton, dekan v Kranju.
- Kocbek Ant., provizor pri Sv. Križu.
- Kociper Anton, kapelan pri Sv. Lovrencu na Dr. p.
- Kociper Janez Ev., kapelan v Ljutomeru.
- Kokelj Alojzij, župnik v Vurbergu.
- Kolar Anton, župnik na Koblju.
- Kolarič Anton, vikar v Ptuj.
- Kolarič Josip, župnik pri Sv. Martinu na Paki.
- Košan Janko, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
- Kolšek dr. Josip, advokat v Laškem.
- Kruljc Fran, kapelan v Mariboru.
- Korošec Anton, urednik v Mariboru.
- Kos Alojzij, župnik pri Sv. Martinu.
- Kos dr. Fran, c. prof. v Gorici.
- Kosar Jakob, župnik v Žičah.
- Kosi Jakob, kapelan v Celju.
- Koštal Ivan, c. kr. prof. v Kopru.
- Kovačič dr. Fran, prof. bogosl. v Mariboru.
- Kozelj Fran, kapelan v Središču.
- Kozinc Ivan, župnik v Slivnici pri Celju.
- Kožuh Josip, c. kr. gimn. prof. v Celju.
- Krek dr. Gregor, c. kr. dvorni svet. v Ljubljani.
- Kronvogl dr. Josip, c. kr. sod. svet. pri Sv. Lenartu.
- Kropivšek Valentin, kapelan v Škalah.
- Krušič Ivan, vpok. gimn. prof. v Celju.
- Kumer Karol, župnik v Prihovi.
- Lasbacher Ivan, trgovec v Slov. Bistrici.
- Lasbacher Josip, kapelan pri Sv. Antonu v Sl. gor.
- Leber Fran, župnik v Št. Janežu pr. Sp. Drgd.
- Lednik Anton, župnik v Ločah.
- Lekše Fran, župnik v Lučah.
- Lenart Janez, nadžupnik pri Sv. Martinu.
- Lenart Martin, kapelan v Selnici ob Dr.
- Lendovšek Mihael, župnik v Makolah.
- Ljubša Matija, kurat v Gradcu.
- Lom Fran, župnik pri Sv. Petru na Kron. gori.
- Lončarič Josip, kapelan v Trbovljah.
- Majcen Ferdinand, gimn. prof. v Ptuj.
- Majcen Gabriel, c. kr. vadm. učitelj v Mariboru.
- Majcen Josip, kanonik v Mariboru.
- Majžer Anton, c. kr. gimn. prof. v Pazinu.
- Malenšek Martin, župnik v Ljubljani.
- Markošek Ivan, vikar v Mariboru.
- Marzidovšek Jakob, voj. duhovnik v Mariboru.
- Matek Blaž, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.

- Matek dr. Martin, kanonik v Mariboru.
- Medved dr. Anton, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
- Menhart Jakob, župnik pri Vel. Nedelji.
- Meško Martin, župnik pri Kapeli.
- Mihalič Josip, župnik pri Sv. Barbari.
- Mikl Fran, trgovec pri Sv. Marjeti.
- Misijska hiša v Studencih pri Mariboru.
- Mlakar p. Bernardin, frančiškan v Gorici.
- Mlakar dr. Ivan, kanonik v Mariboru.
- Močnik Fran, kapelan pri Sv. Tomažu.
- Mraz Tomaž, župnik v p. v Selnici.
- Mrkun Anton, kapelan v Vel. Laščah.
- Murko dr. Matija, c. kr. vseuč. prof. v Gradcu.
- Napotnik dr. Mihael*, knezoškof i. t. d. v Mariboru.
- Ogradi Fran, opat v Celju.
- Osenjak Martin, župnik pri Sv. Petru pri Radgoni.
- Ozmeč Josip, župnik pri Sv. Lovrencu.
- Pajk Milan, c. kr. prof. v Ljubljani.
- Peisker dr. I., c. kr. vseuč. prof. v Gradcu.
- Petelinšek Martin, kapelan v Gor. gradu.
- Pintarič Fran, dekan v Radgoni.
- Pipuš dr. Radoslav, advokat v Mariboru.
- Pivec Štefan, župnik v Podčetrtku.
- Planinc Fran, kapelan v Pišecah.
- Pleteršnik Maks, c. kr. g. prof. v p. v Ljubljani.
- Ploj dr. Miroslav, dv. svet. na Dunaju.
- Podkrajšek Fran, žel. ofic. v Ljubljani.
- Polak Fran, farmaceut v Ptuj.
- Posojilnica v Slov. Bistrici.
- „ v Brežicah.
- „ „ Celju.
- „ „ Dolu.
- „ „ Konjicah.
- „ „ Ljutomeru.
- „ „ Mariboru.
- „ „ Ptuj.
- „ „ Gornji Radgoni.
- „ na Slatini.
- „ Savinjska v Žalcu.
- Potovšek Josip, župnik v Artičah.
- Potrč p. Rafael, minorit pri Sv. Vidu.
- Požar Alfonz, kapelan v Sl. Bistrici.
- Preglej Viktor, kapelan v Vuzenici.
- Presker Karol, kapelan v Bizeljskem.
- Pšunder Ferdin., kapelan v Ptuj.
- Pučnik Anton, dv. kapelan v Mariboru.
- Rabuza Anton, stud. phil. v Gradcu.
- Rančigaj Anton, župnik pri Sv. Petru v S. d.
- Rath Pavel, župnik v Št. Ilju pri Turjaku.
- Rauter Jakob, kapelan v Št. Ilju v Sl. gor.
- Reich Anton, c. kr. blag. preds. v Ljubljani.
- Repolusk Priderik, župnik pri Sv. Vidu.
- Robič Fran, dež. odb. v Gradcu.
- Rojnik Štefan, rač. ofic. v Gradcu.
- Rosina dr. Fran, advokat v Mariboru.
- Rožman Janez, kapelan v Mozirju.
- Savinjska podružnica slov. plan. društva v Gornjem gradu.
- Sigl Josip, župnik v Trbnjah.
- Simonič Fran, st. vikar v Mariboru.
- Sinko Jožef, župnik pri Sv. Lovrencu.
- Sket dr. Jakob, c. kr. prof. v Celovcu.
- Slanc dr. Karol, advokat v Nov. mestu.

- Slavič Fran, župnik pri Sv. Antonu.
 Slavič Matija, cand. theol. na Dunaju.
 »Slovenija«, akad. dr. na Dunaju.
 Somrek dr. Josip, kapelan v Celju.
 Srabočan Anton, kapelan v Kojncih.
 Srnc dr. Jos., advokat v Celju.
 Stegenšek August, prof. bogosl. v Mariboru.
 Steska Viktor, kn. šk. dv. kapelan v Ljubljani.
 Strgar Anton, kapelan v Mariboru.
 Stroj Alojzij, katehet v Ljubljani.
 Suhač dr. Anton, župnik pri Sv. Ani.
 Svet Alfonz, gvardijan v Ptuj.
 Šalamun p. Bernardin, kapelan pri Sv. Trojici v Halozah.
 Šijanec Anton, župnik pri Sv. Juriju v Sl. gor.
 Škamlec Ignac, kapelan v Ljutomeru.
 Šlebing dr. Janko, c. kr. gimn. prof. v Ljubljani.
 Šket Mihael, župnik v Loki.
 Šmid Miloš, župnik v Solčavi.
 Špindler Fran, kn. šk. rač. rev. v Mariboru.
 Schreiner Henrik, c. kr. učit. ravnatelj v Mariboru.
 Štrakl Matej, župnik pri Sv. Petru.
 Štrekelj dr. Karol, c. kr. vseuč. prof. v Gradcu.
 Štuhec Fran, kapelan pri Sv. Juriju na Šč.
 Tiplič dr. Fran, zdravnik pri Sv. Lenartu.
 Tomažič Janez, župnik pri Sv. Urbanu.
 Tomažič Ivan, cand. theol. v Ino-mostu.
 Tombah Josip, župnik pri Sv. Petru p. Sv. gor.
 Trop Ivan, vikar v Mariboru.
 Trstenjak Ernest, kurat v Gradcu.
Turner dr. Pavel, veleposestnik v Mariboru.
 Učiteljske c. kr. v Mariboru.
 Ulčnik Martin, župnik v Doliču.
 Vilhar Filip, župnik pri Sv. Martinu.
 Vodošek Josip, kapelan pri Sv. Pavlu.
 Vogrin Ivan, kapelan pri Sv. Petru pri Radgoni.
 Voh Jernej, kanonik v Mariboru.
 Vojsk Alojz, župnik pri Sv. Kungoti.
 Volčič Miroslav, kapelan pri Sv. Vidu.
 Vošnjak dr. Josip, zdravnik v Slov. Bistrici.
 Vozlič Leopold, kapelan v Riegersburgu.
 Vovšek dr. Fran, c. kr. sodn. nadv. v Mariboru.
 Vraber Maks, kapelan v zavodu dell' Anima v Rimu.
 Vraž Anton, župnik pri Sv. Antonu v Sl. gor.
 Vrečko dr. Josip, odvetnik v Celju.
 Vreže Ivan, c. kr. učit. prof. v Mariboru.
 Vrhovnik Ivan, župnik v Ljubljani.
 Vrstovšek dr. Karol, c. kr. gimn. prof. v Mariboru.
 Weixl Josip, župnik pri Sv. Križu.
 Zamuda Alojzij, kapelan na Vranskem.
 Zavod šolskih sester v Mariboru.
 Zemljič Matija, kapelan pri Sv. Jakobu v Slov. gor.
 Zidanšek Josip, prof. bogosl. v Mariboru.
 Zdolšek Andrej, župnik pri Sv. Štefanu.
 Zdolšek Fran, župnik pri Sv. Juriju ob Tab.
 Zdolšek Fran, župnik v Št. Jerneju.

Zmazek Fran, župnik pri Sv. Benediktu.

Zupanič Jakob, župnik v Gotovljah.

Žičkar Josip, dekan v Vidmu.

Žičkar Marko, kapelan v Konjicah.

Žmavc dr. Jakob, c. kr. gimn. prof. v Kranju.

Žunkovič Martin, c. kr. stotnik v Mostaru.

Umrli redni udje.

Slekovec Matej, kn. šk. konz. svet., vpok. župnik pri Sv.

Marku, predsednik »Zgod. društva«. † 15. dec. 1903.

Sorglechner Josip, župnik na Hajdini. † 22. maja 1904.

Skupaj: 258.

Odbor:

Predsednik:

Turner Pavel Dr., veleposestnik v Mariboru, od 12. okt. 1904.

Podpredsednik:

Schreiner Henrik, c. kr. učit. ravnatelj v Mariboru.

Tajnik:

Kovačič Fran Dr., profesor bogoslovja v Mariboru.

Blagajnik:

Pipuš Radoslav Dr., odvetnik v Mariboru.

Knjižničar:

Stegenšek August, profesor bogosl. v Mariboru.

Urednik »Časopisa«:

Kaspert Anton, c. kr. gimn. profesor v Gradcu.

Odborniki:

Kožuh Josip, c. kr. gimn. profesor v Celju.

Ljubša Matija, kurat v Gradcu.

Majcen Gabriel, c. kr. vadm. učitelj v Mariboru.

Matek Martin Dr., kanonik v Mariboru.

Vrstovšek Karol Dr., c. kr. gimn. prof. v Mariboru.

Namestnik:

Vreže Ivan, c. kr. učit. profesor.

Pregledovavci računov:

Rosina Franjo Dr., odv. v Mariboru.

Štrakl Matej, župnik pri Sv. Petru poleg Maribora.

Povalej Dr., c. kr. fin. uradnik v Mariboru.

